

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'TE FİİLDE ÇOK ANLAMLILIK

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Merve ÖZBAKAN

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Esra KILINÇ**

NEHCÜ'L-FERÂDÎS'TE FİİLDE ÇOK ANLAMLIILIK

Merve ÖZBAKAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Esra KILINÇ

T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Haziran 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI	10
DOĞRULUK BEYANI	11
ÖNSÖZ.....	12
ÖZ.....	14
ABSTRACT	15
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	16
ARCHIVE RECORD INFORMATION.....	17
KISALTMALAR	18
ARAŞTIRMANIN KONUSU	19
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	19
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	20
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	21
BİRİNCİ BÖLÜM	23
ANLAM NEDİR?.....	23
1.1. Anlam Türleri.....	24
1.1.1. Temel Anlam	24
1.1.2. Yan Anlam	25
1.1.2.1. Yan Anlam Kazanma Yolları	26
1.2. Çok Anlamlılık.....	27
1.2.1. Çok Anlamlılık Kazanma Yolları	29
1.2.1.1. Deyim Aktarmaları.....	31
1.2.1.1.a. İnsandan Doğaya Aktarım	32
1.2.1.2.b. Doğadan İnsana Aktarım.....	32

1.2.1.1.c. Doğadan Doğaya Aktarım	33
1.2.1.1.d. Doğadan Doğaya Aktarım	33
1.2.1.1.e. Doğadan Doğaya Aktarım	34
1.2.1.2. Ad Aktarımı	34
1.2.1.3. Bağlam	35
1.2.1.4. Eş Dizimlilik	36
1.3. Tarihî Türkçe Metinlerde Çok Anlamlılık Üzerine Yapılan Çalışmalar	36
İKİNCİ BÖLÜM	41
NEHCÜ'L-FERADÎS'TE ÇOK ANLAMLI FİİLLER	41
2.1. Aç-	41
2.2. Açıl-	43
2.3. Adır-	44
2.4. Adrıl-	45
2.5. Ağır-la-	46
2.6. Ahtar-	47
2.7. Ak-	48
2.8. Akar-	49
2.9. Al-	50
2.10. Alın-	55
2.11. Anla-	56
2.12. Arıt-	56
2.13. Arzula-	57
2.14. Asıl-	58
2.15. Asra-	59
2.16. Aş-	60
2.17. Aşur-	61
2.18. At-	62
2.19. Ay-	64
2.20. Ayıt-	65
2.21. Ayt-	66
2.22. Ayıl-	68
2.23. Az-	69
2.24. Azarla-	70

2.25. Bağışla-	70
2.26. Bağla-.....	72
2.27. Bağlan-.....	74
2.28. Baq-.....	74
2.29. Bar-	77
2.30. Bas-	80
2.31. Basıl-	82
2.32. Başla-	82
2.33. Bat-.....	83
2.34. Belgür-	84
2.35. Bèr-	85
2.36. Bèril-	91
2.37. Bıraq-	92
2.38. Bil-.....	94
2.39. Bildür-	97
2.40. Biti-	98
2.41. Bitil-	99
2.42. Boğuzla-	100
2.43. Boşa-	101
2.44. Bul-.....	102
2.45. Bulaş-/Bulgaş-	104
2.46. Bulaştur-/Bulğaştur-	105
2.47. Buyur-.....	106
2.48. Buz-	107
2.49. Buzul-.....	108
2.50. Büt-	109
2.51. Çakır-.....	110
2.52. Çat-	111
2.53. Çewür-/Çevür-	112
2.54. Çık-	113
2.55. Çıkar-.....	117
2.56. Çom-	121
2.57. Çök-	122

2.58. Eğlen-	123
2.59. Eksil-/Eksül-	124
2.60. Eksit-/Eksüt-	125
2.61. Elet-/Elt-	126
2.62. Emgen-	127
2.63. Emget-	128
2.64. Ėn-	129
2.65. Ėndür-	130
2.66. Eşit-	132
2.67. Eşitil-	134
2.68. Eşittür-	134
2.69. Ewür-	135
2.70. İçgın-/Uçgun-	136
2.71. İd-	137
2.72. Inan-	139
2.73. Isparla-	140
2.74. İç-/İş-	141
2.75. Kaç-/Kaş-	141
2.76. Kağgur-	143
2.77. Kaķ-	144
2.78. Kal-	145
2.79. Kaldur-	148
2.80. Kať-	148
2.81. Kaťıl-	150
2.82. Kať-/Kať-	151
2.83. Kaťuş-	152
2.84. Kať(ı)t-	153
2.85. Kaťna-	155
2.86. Kaťtar-	156
2.87. Kêç-	158
2.88. Keçür-	162
2.89. Keç-	163
2.90. Kel-	164

2.91. Keldür-/Keltür-.....	170
2.92. Kemiş-.....	173
2.93. Kerek-.....	175
2.94. Kes-.....	176
2.95. Kesil-.....	177
2.96. Kêt-.....	178
2.97. Kêter-.....	180
2.98. Keydür-.....	183
2.99. Kigür-/Kırgür-.....	183
2.100. Kir-.....	184
2.101. Koç-.....	188
2.102. Kol-.....	192
2.103. Kon-.....	193
2.104. Kop-.....	194
2.105. Kôpar-.....	196
2.106. Kork-.....	198
2.107. Korkıt-/Korkut-.....	199
2.108. Köç-.....	200
2.109. Köm-.....	201
2.110. Köndür-.....	201
2.111. Kör-.....	202
2.112. Körgüz-.....	207
2.113. Körün-.....	208
2.114. Köter-.....	209
2.115. Kötür-.....	210
2.116. Köydür-.....	211
2.117. Kırı-/Kuru-.....	212
2.118. Kurtar-/Kutgar-/Kutkar-/Kurtgar-.....	213
2.119. Kurtul-/Kutul-/Kutıl-.....	214
2.120. Kül-.....	215
2.121. Küy-.....	216
2.122. Min-/Mün-.....	217
2.123. Mindür-.....	218

2.124.Oğşa-	219
2.125.Oğşat-	220
2.126.Okı-/Okı-	221
2.127.Okut-/Okıt-	222
2.128.Oltur-	223
2.129.Olturguz-	225
2.130.Omat-	226
2.131.Oyan-/Oyğan-	227
2.132.Öğütle-	227
2.133.Ölç-	228
2.134.Ört-	229
2.135.Sakın-	230
2.136.Sakla-	231
2.137.Saklan-	233
2.138.Sal-	234
2.139.Sana-	235
2.140.Sat-	236
2.141.Satğaş-	237
2.142.Sew-/Sev-/Söw-	238
2.143.Séz-	239
2.144.Sıg-	240
2.145.Sıgın-	241
2.146.Sıka-	242
2.147.Sındur-	243
2.148.Sil-	244
2.149.Siş-/Şiş-	245
2.150.Sözle-	246
2.151.Sözleş-	247
2.152.Sun-	248
2.153.Sür-	249
2.154.Sürt-	250
2.155.Tan-	251
2.156.Tap-	252

2.157.....	Tapşur-
253	
2.158.Tart-	254
2.159.Tat-.....	255
2.160.Tayan-.....	256
2.161.Teg-	257
2.162.Tegür-	261
2.163.Tepren-	264
2.164.Tepret-	264
2.165.Teşil-	265
2.166.Tik-.....	266
2.167.Tikil-	267
2.168.Tile-.....	268
2.169.Tirgüz-	270
2.170.Tiril-	271
2.171.Toğu-/Tokı-	272
2.172.Tol-	272
2.173.Toltur-/Toldur-	273
2.174.Tök-.....	274
2.175.Tökül-	276
2.176.Tuğ-.....	277
2.177.Turuğ-	277
2.178.Tut-	278
2.179.Tutul-	283
2.180.Tutuş-.....	284
2.181.Tüş-	285
2.182.Tüşür-	289
2.183.Uç-	290
2.184.Ulan-	291
2.185.Ulgay-.....	292
2.186.Una-	293
2.187.Unut-/Unit-	293
2.188.Ur-	294

2.189.Urul-	296
2.190.Uwtan-/ Uftan-	297
2.191.Uy-	298
2.192.Uzat-	299
2.193.Üdür-	299
2.194.Ünde-	301
2.195.Ür-	302
2.196.Yan-	303
2.197.Yandur-	304
2.198.Yağıl-	305
2.199.Yapş un-	305
2.200.Yaraştır-	307
2.201.Yarıl-	307
2.202.Yarlıka-	308
2.203.Yat-	309
2.204.Yawu-	311
2.205.Yay-	312
2.206.Ye-	314
2.207.Yet-	315
2.208.Yetgür-/Yetür-	317
2.209.Yıdla-	318
2.210.Yığ-	319
2.211.Yıgıl-	320
2.212.Yık-	322
2.213.Yıkıl-	322
2.214.Yırt-	323
2.215.Yigren-	324
2.216.Yöri-/Yörü-	325
2.217.Yörüt-/Yörit-	329
2.218.Yul-	330
2.219.Yun-	330
2.220.Yükle-	331
SONUÇ	333

KAYNAKÇA	335
TABLolar	340
DİZİN	348
TABLolar LİSTESİ.....	395
ÖZGEÇMİŞ.....	404

.

TEZ ONAY SAYFASI

Merve ÖZBAKAN tarafından hazırlanan “NEHCÜ’L-FERÂDÎS’TE FİİLDE ÇOK ANLAMLILIK” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Esra KILINÇ

.....

Tez Danışmanı, Edebiyat Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Edebiyat Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. Savunma sınavı tarihi

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç. Dr. Melike ÜZÜM (BÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Esra KILINÇ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV (KBÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans/Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Merve ÖZBAKAN

İmza :

ÖNSÖZ

Anlam bilim sözcüklerin kazandıkları anlamları irdeleyen dil bilim alt dalıdır. Diğer dil bilim dallarıyla karşılaştırıldığında dil araştırmacıları için geliştirici olması bakımından ilgi çekici bir alan olduğu göze çarpmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde son yıllarda anlam bilim çalışmalarının sayısının arttığı görülmektedir. Fakat ne yazık ki tarihî Türk metnlerinin çok anlamlılık yönünden değerlendirildiği çalışmalar son derece kısıtlıdır. Çalışmaların kısıtlı olması aynı zamanda anlam biliminin geliştirici yönü bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Bununla birlikte 14. yy Orta Türkçe dönemi eserlerinden olan Nehcü'l-Ferâdîs fiil varlığı bakımından da oldukça zengin olup bu fiillerin metinde kullanım sıklıkları yüksektir. Bu sebeple Nehcü'l-Ferâdîs'te yer alan fiillerin çok anlamlılık yönünden değerlendirilmesi çalışma konusu olarak seçilmiştir.

Çok anlamlılık, diğer adıyla “polysemi” her dilde karşılaşılan bir olgudur. Dil ortaya çıktığından bu yana hemen hemen her sözcük metinlerde yer aldığı ilk anlamıyla kalmamıştır. Mutlaka kullanıldığı metin ve zamana bağlı olarak bazı değişimlere uğramış yeni anlamlar kazanmıştır. İşte sözcüklerin ortaya çıktıkları orijinal anlamları onların temel anlamlarını, sonradan belirli aktarmalar sonucu edindikleri anlamları ise yan anlamı oluşturmuştur. Nehcü'l-Ferâdîs'te yer alan fiillerin hangi aktarmalar yoluyla yan anlam kazandıkları da ortaya konulmuştur. Yine özgün anlamlarından hareketle nasıl yan anlam kazandıkları dil bilimci Doğan AKSAN'ın tasniflerinden yola çıkılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Nehcü'l-Ferâdîs'te yer alan fiiller çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup eserde yer alan fiilimsiler, bol-, kıl-, er-, tur- fiilleri ve bu fiillerle kurulmuş birleşik fiiller kapsam dışı tutulmuştur. İncelemede Yeni Cami nüshası kullanılmıştır. Janos Eckmann'ın tıpkıbasımı, Semih Tezcan ve Hamza Zülfikar tarafından yayımlanan transkripsiyonlu metin, Aysu Ata'nın yapmış olduğu dizin incelenmiştir. Önce dizinde yer alan fiiller alfabetik olarak metin içerisinde anlamlandırılmış daha sonra tespit edilen anlamlar sıralanmıştır. Transkripsiyonlu metinde yazarın tercihlerine bağlı kalınmış metnin günümüz Türkçesine aktarımı

tarafımızca yapılmıştır. Fiilin kazandığı yan anlamlar belirlenmiş ve bu anlamların hangi yolla oluştuğu tablo halinde verilmiştir. Fiillerin anlamları için Sir Gerard Clauson'un "An Etymological Dictionary of Pre Thirteenth-Century Turkish" adlı etimolojik sözlüğü referans alınmıştır. Böylelikle fiillerde görülen anlamsal değişimler ve fiillerin geçirdikleri aktarmalar ortaya konulmuştur. Sonunda ise çok anlamlılık dizini oluşturulmuştur.

Bu çalışma boyunca kıymetli bilgilerini ve yardımlarını esirgemeyen başta değerli danışmanım Dr. Esra Kılınç ve saygıdeğer hocam Dr. Saidbek Boltabayev'e; her zaman destekleriyle yanımda olan sevgili eşim ve anneme, bununla birlikte canım kızım Melek'e teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZ

Bu çalışmada Nehcü'l-Ferâdis metninde yer alan fiiller (filimsiler, kıl-, bol-, er-, tur- fiilleri ve bu fiillerle kurulan yardımcı fiiller hariç) çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiştir. Tez iki bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde “Anlam, Anlam Türleri ve Çok Anlamlılık” ele alınmıştır. Bu bölümde anlamın ne olduğu temel ve yan anlam ayrımı, yan anlam kazanma yolları üzerinde durulmuştur. Yine bu bölümde “Çok anlamlılık” kavramı açıklanmış kelimelerin çok anlamlılık edinme yollarından bahsedilmiştir. Yine kelimelerin çok anlamlı hale gelmesine neden olan aktarmalar ve bağlam kavramları açıklanmıştır.

İkinci bölümde ise metin incelemesi yapılmıştır. Burada Harezmi Türkçesi metinlerinden Nehcü'l-Ferâdis'te yer alan fiiller (filimsiler, kıl-, bol-, er-, tur- fiilleri ve bu fiillerle kurulan birleşik fiiller hariç) incelenerek çok anlamlı olanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Daha anlaşılır olması adına fiillerin cümle içinde nasıl kullanıldıkları ve günümüz Türkçesine aktarımı verilmiştir. Transkripsiyonlu metinde yazarın tercihine bağlı kalmış, günümüz Türkçesine aktarımı tarafımızca yapılmıştır. Sonra bu fiillerin Clauson'un etimolojik sözlüğünde yer alan özgün anlamları verilip temel anlamlarından hareketle kazandıkları yan anlamlar sıralanmıştır. Sonradan kazanılan bu anlamlar Aksan'ın yan anlam kazanma yollarına göre açıklanmıştır. Fiillerin uğramış oldukları aktarmalar tespit edilip bunlar tablo halinde sunulmuştur. Çalışma sonunda kelimelerin kazandıkları yeni anlamlardan oluşan Nehcü'l-Ferâdis fiillerinde çok anlamlılık dizini oluşturulmuştur.

Metinde yer alan fiillerin Harezmi Türkçesi döneminde kazandıkları yeni anlamlar ortaya konularak Türkçedeki anlamsal değişimler ve genişlemeler sonuç bölümünde ifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Harezmi Türkçesi, Nehcü'l-Ferâdis, Çok anlamlılık, Fiiller, Anlam bilimi

ABSTRACT

In this study, the verbs in the text of *Nehcü'l-Ferâdîs* (except for verbs, *kil-*, *bol-*, *er-*, *tur-* and auxiliary verbs formed with these verbs) were evaluated in terms of polysemy. The thesis consists of two parts. In the first part of the thesis, "Meaning, Types of Meaning and Polysemy" is discussed. In this section, what the meaning is, the distinction between basic and connotation, and ways of gaining connotation are emphasized. Again, in this section, the concept of "polysemy" is explained and the ways in which words acquire polysemy are mentioned. Again, the citations and context concepts that cause the words to become very meaningful are explained.

In the second part, text analysis was made. Here, the verbs in the *Nehcü'l-Ferâdîs*, one of the Harezm Turkish texts, were examined (except for the verbs *kil-*, *bol-*, *er-*, *tur-* and the compound verbs formed with these verbs) and tried to determine the polysemous ones. In order to be more understandable, how the verbs are used in sentences and their transfer to today's Turkish are given. In the transcribed text, the preference of the author was adhered to, and the transfer to today's Turkish was made by us. Then, the original meanings of these verbs in Clauson's etymological dictionary are given and the side meanings they gain from their basic meanings are listed. These later meanings are explained according to Aksan's ways of gaining connotations. The transferences of the verbs have been determined and these have been presented in a table. At the end of the study, a polysemy index was created in *Nehcü'l-Ferâdîs* verbs, which consists of the new meanings of the words.

The semantic changes and enlargements in Turkish are expressed in the conclusion part by revealing the new meanings of the verbs in the text in the Harezm Turkish period.

Keywords: Khwarezm Turkish, *Nehcü'l-Ferâdîs*, Polysemy, Verbs, Semantics

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Nehcü'l-Ferâdîs'te Fülde Çok Anlamlılık
Tezin Yazarı	Merve ÖZBAKAN
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Esra KILINÇ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	13/06/2023
Tezin Alanı	Türk Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	404
Anahtar Kelimeler	Harezmi Türkçesi, Nehcü'l-Ferâdîs, Çok anlamlılık, Füller, Anlam bilimi

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Verb Polysemy in Nehcü'l-Ferâdîs
Author of the Thesis	Merve ÖZBAKAN
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Esra KILINÇ
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	13/06/2023
Field of the Thesis	Edebiyat Anabilim Dalı
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	404
Keywords	Khwarezm Turkish, Nehcü'l-Ferâdîs, Polysemy, Verbs, Semantics

KISALTMALAR

‘al	: ‘alayhi’l-la‘na
‘as	: ‘alayhi’s-salām
āvs	: āmannā wa şaddaqnā
EDPT	: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
NF	: Nehcü’l-Ferâdîs
rahmhā	: rahmatu’llāhi ‘alayhā
rahmhi	: rahmatu’llāhi ‘alayhi
razhā	: raẓiya’llāhu ‘anhā
raẓhu	: raẓiya’llāhu ‘anhu
raẓhumā	: raẓiya’llāhu ‘anhumā
tv̄t	: tabāraka wa ta‘ālā
vb	: ve benzeri
yy	: Yüzyıl

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu Nehcü'l-Ferâdîs'te yer alan çok anlamlılık niteliği taşıyan fiillerin belirlenmesi (filimsiler, kıl-, er-, bol-, tur-, fiilleri ve bunlarla kurulan birleşik fiiller hariç) ve bu fiillerin yan anlam kazanma yollarının, geçirdikleri anlam aktarmalarının tespit edilmesidir. Mahmud Bin Ali'nin Nehcü'l-Ferâdîs adlı eserinde yer alan fiiller çok anlamlılık bakımından incelenmiş, eserde çok anlamlı olduğu tespit edilebilen fiillerin temel ve yan anlamları ortaya konulmuş, fiillerin gösterdikleri anlamsal değişimlerin hangi yollarla gerçekleştiği (somuttan somuta, somuttan soyuta, aktarmalar, somutlaştırma vb.) verilmiştir. Böylelikle Harezmi Türkçesi döneminde fiillerde yer alan anlam değişimlerinin ve anlam genişlemelerinin ortaya konulması sağlanmıştır. Bununla birlikte fiillerin anlam alanlarına açıklık getirilmiş, metnin yorumlanmasına yardımcı bulgular sunulmuştur.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Kelimelerin anlamları, fonksiyonları ve kelimeler arası ilişkiler, anlamsal bağıntılar anlam bilimin konusunu oluşturur. Herhangi bir kelimenin başlangıçta yansıttığı ilk ve asıl anlamı “temel” anlamıdır. Aksan'a göre temel anlam kelimenin anlattığı ilk ve asıl anlam, yine kelime aracıyla anlatım bulan en eski kavramdır (Aksan, 1978: 59). Kelimelerin kullanımından doğan ikincil anlamlar ise “yan anlam” kavramını oluşturur. Yan anlamlar ise somuta ve soyuta yeni somut veya soyut anlamlar eklenmesi yoluyla oluşur. Çok anlamlılık basitçe bir biçime birden fazla ilişkili anlamın eş zamanlı olarak bağlanması şeklinde tanımlanabilir (Sweetser, 2002:1). Bir kelimenin çok anlamlı hale gelmesi benzetmeler ve çeşitli aktarmalar neticesinde meydana gelir. Bunlarda da deyim aktarmalarının ve ad aktarmalarının rolü büyüktür. Yine bir kelimenin yeni anlam kazanmasında bağlam da etkili bir faktördür.

Harezmi Türkçesi dönemine ait Nehcü'l-Ferâdîs adlı eser dili bakımından işlenmiş bir Orta Türkçe dönemi eseri olarak karşımıza çıkar. Buradaki fiillerin çoğunda çok anlamlılığın izleri görülür. Bu çalışmada fiillerin çok anlamlılık açısından değerlendirilip yan anlam kazanma yollarının ortaya konulması bununla birlikte çok anlamlılığa yol açan aktarmaların da tespit edilmesi amaçlanmaktadır. Eserde yer alan

fiillerin temel anlamlarından hareketle değerlendirilmesi ve Harezmi döneminde kazandığı anlam genişlemelerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Şimdiye kadar Eski Türkçe ve Orta Türkçe dönemi eserleri üzerine dil bilimsel açıdan sayısız çalışma yapılmıştır. Fakat ne yazık ki Orta Türkçe dönemi eserlerinin anlam bilim açısından değerlendirildiği çalışmaların sayısı son derece azdır. Yine Nehcü'l-Ferâdis adlı eser çok anlamlılık yönünden herhangi bir anlam bilimsel çalışmaya konu olmamıştır. Yapılacak olan çalışmada Mahmud Bin Ali'ye ait Nehcü'l-Ferâdis adlı eserde yer alan fiiller çok anlamlılık yönünden değerlendirilip, bu fiillerin yan anlam kazanma yollarının ortaya konulması ve anlam bilime ait bu çalışmanın literatürde yer alması hedeflenmiştir. Orta Türkçe dönemi eserleri çerçevesindeki tezler ve makaleler göz önünde bulundurulduğunda anlam bilim açısından ayrıntılı bir çalışmanın olmadığı gözlemlenmiştir. Nehcü'l-Ferâdis adlı esere yönelik çalışmalarda da ses ve biçim bilgisi üzerine yoğunlaşıldığı görülmüştür. Bu doğrultuda eserin anlam bilimsel açıdan incelenmesi, eserde yer alan fiillerin anlam bilimsel gelişimini açığa çıkarılmasını sağlamıştır. Nehcü'l-Ferâdis'te kullanılan fiillerin özgün anlamından eserin yazıldığı Orta Türkçe döneminde anlam değişikliğine uğrayıp uğramadığı ve eğer uğradı ise bu değişikliğin hangi yönde ve nasıl olduğu ortaya çıkarılmıştır. Böylece kelimelerde görülen anlamsal değişimin seyri somut bir şekilde gösterilmiştir.

Çalışmanın, belirtilen başlık ve konuda incelenmesi neticesinde özgün bir çalışma olduğu ve ileriye çalışmalara, araştırmacılara referans olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma derlem temelli bir incelemeye dayanmaktadır ve eş zamanlı bir değerlendirmeye yürütülmüştür. Çalışma yapılırken edimsel/pragmatik yaklaşım benimsenmiştir. Yine dizinde yer alan fiiller (fiilimsiler, er-, tur-, kıl-, bol- fiilleri ve bu fiillerle kurulan birleşik fiiller hariç) tek tek metin içerisinde pragmatik yaklaşımla anlamlandırılıp çok anlamlı olanlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Günümüz Türkçesine aktarımlar tarafımızca yapılmıştır. Bununla birlikte çalışmada süreç üç

aşamada gerçekleşmiştir: Hazırlık aşaması, metin incelemesi, elde edilen bulguların analizi, sonuç aşaması.

Hazırlık aşaması, çalışmada ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulacak olan anlam bilim ve Nehcü'l-Ferâdîs hakkında bilgiler içeren kaynakların taranmasını içermektedir. Böylelikle bu alanda yapılmış çalışmalardan veriler toplanmıştır.

Sözü edilen eserdeki fiiller dizinden hareketle tespit edilip(filimsiler, kıl-, tur-, bol-, er-, fiilleri ve bu fiillerle kurulan birleşik fiiller hariç) çok anlamlı olmayanlar ayıklanmaya çalışılmıştır. Bu fiillerin anlamlarının metin içerisinde tespit edilmesi ile devam edilmiştir. Her bir fiilin kazanmış oldukları yeni anlamlar madde başlarında gösterilmiştir. Transkripsiyonlu aktarım verilirken asıl metne bağlı kalmış yazarın yapmış olduğu çeviri yazı değiştirilmeden çalışmada kullanılmıştır.

Elde edilen bulguların analizi kısmında her fiilin temel anlamı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte fiillerin temel anlamına ulaşmak adına Clauson'un Etimolojik sözlüğü referans alınmıştır. Buradan yola çıkılarak fiillerin temel anlamdan hareketle nasıl bir yolla yan anlam kazandıkları, yan anlam kazanırken geçirdikleri anlam olayları tespit edilmiştir. Yan anlam kazanma yollarında dilbilimci Doğan Aksan'ın anlam bilimi ile ilgili görüşlerinden yola çıkılarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Sonuç aşamasında ise çalışmada elde edilen veriler değerlendirilip bulgular sentezlenerek ulaşılan aktarmalar tablo şeklinde verilmiştir. Elde edilen verilerden çok anlamlılık dizini oluşturulup veriler, yorumlanıp yazıya aktararak çalışma tamamlanmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Çalışmada Mahmud Bin Ali'nin Nehcü'l-Ferâdîs adlı eserinde yer alan fiiller çok anlamlılık bakımından incelenmiştir. Metin içerisinde yer alan çok anlamlı fiillerin kazandıkları anlamlar Köktürk metnindeki anlamlarıyla karşılaştırılarak sıralanmıştır. Fiillerin gösterdikleri anlamsal değişimlerin hangi yollarla gerçekleştiği (somuttan somuta, somuttan soyuta, aktarmalar, somutlaştırma vb.) tespit edilmiştir.

Konu kapsamına Nehcü'l-Ferâdîs'te yer alan birleşik fiiller (er-, kıl-, bol-, bil-, tur-, fiilleriyle kurulanlar) filimsiler ve kıl-, bol-, er-, tur-, fiilleri dahil edilmemiştir.

Bununla birlikte metnin dizininde yer alan diğer fiiller çok anlamlılık yönünden değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

Belirtilen kapsam doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Metinde tespit edilebilen çok anlamlı fiiller nelerdir?
- Metinde yer alan çok anlamlı fiillerin “temel” anlamı nedir?
- Metinde yer alan fiillerin “yan” anlamları nelerdir?
- Metinde yer alan fiillerin yan anlam kazanma yolları nelerdir?
- Metinde yer alan çok anlamlı fiiller yan anlamlarını hangi anlam olaylarıyla (aktarımlar) edinmişlerdir?

Çalışma esnasında karşılaşılan en büyük güçlük fiillerin temel anlamlarına ulaşım aşamasında olmuştur. Nehcü'l-Ferâdis'te yer alan her fiil Clauson'un etimolojik sözlüğünde yer almamaktadır. Bu yüzden buralarda tanımlanamayan fiillerin anlamına ulaşmak adına TDK sözlüğü kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışma sırasında karşılaşılan güçlüklerden bir tanesi de fiillerin somut mu yoksa soyut mu anlamlarda kullanıldığı yönünde düşülen tereddütler olmuştur. Bu tereddüt ise bağlam içerisinde birlikte kullanıldıkları isim ve nesnelerin yardımıyla giderilmiştir. Somut nesne ve isimlerle kullanılıp somut bir eylemi yansıtan fiiller somut, soyut nesne ve isimlerle kullanılıp soyut eylemleri yansıtan fiiller soyut anlamlı kabul edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLAM NEDİR?

Bir kelimenin, kelime grubunun ya da bir cümlenin anlatmak istediği, zihinde oluşturduğu düşünceye anlam denir. Aynı zamanda anlam yerine kullanılan ifadelerden bir tanesi semantik terimdir. Semantik terimi anlamsal araştırmaları ve çalışmaları içeren bir terim olarak 19. yy'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır.

Guiraud, semantiğin diğer adıyla anlam biliminin sözcüklerin anlamını incelediğini, bir sözcüğün semantik değerinin o sözcüğün anlamı olduğunu söyler. Semantik kelimesinin Yunanca “semaino” (şu ya da bu anlama gelmek, anlam aktarmak) sözcüğüne bağlandığını başlangıçta anlamın sıfatı olduğunu ve “anlamsal” anlamına geldiğini dile getirir. Ona göre bir sözcüğün semantik değeri, o sözcüğün anlamıdır (Guiraud, 1984:2).

Grünberg “Anlama Belirsizlik ve Çok-Anlamlılık” adlı eserinde semantiğin; “kullanan” faktörünü hiç hesaba katmadan, dilsel ifadeleri sadece dile getirdikleri nesneler açısından inceleyen bir semiotik dalı olduğunu söyler (Grünberg, 1999:8).

Karaağaç’a göre anlam; beş duyu organı ile ulaşılan algıların, dil ve düşünce dünyasından dil yoluyla alınan bilgilerin önceki bilgiler ışığında yorumlanmasıdır. Yani bir başka deyişle yeni bilgilerin eski bilgiler eşliğinde değerlendirilmesidir. Yine Karaağaç anlamsız sözün olmadığını sözlerin anlamsız olarak sadece özel isimlerde kullanıldığını ifade eder (Karaağaç, 2015:313).

Demirci, anlamın konuşurun ya da yazarın kendi zihninde tasarladığı, karşı taraf olan dinleyici ya da okurun zihninde uyandırmak istediği şey olduğunu söyler. Ona göre dil biliminde yer alan ses, kök, ek, kelime vb. tüm öğelerin temel amacı anlamı gerçekleştirmektir. Yani dil bilimin tüm basamakları anlama hizmet etmektedir (Demirci, 2017:221).

Aksan, kelimelerin kavramlarla sıkı sıkıya bağlı olduğunu, kelimenin yansıttığı kavramların her birinin anlamı oluşturduğunu dile getirir (Aksan,1978:55)

1.1. Anlam Türleri

1.1.1. Temel Anlam

Bir kelimeyi algıladığımızda zihnimize canlanan ilk anlam “temel anlam” olarak bilinir. Temel anlam düz ya da gerçek anlam olarak da bilinmektedir ve kelimenin sözlükte yer alan ilk anlamıdır. Aynı zamanda temel anlam birincil anlam olarak da nitelendirilebilir.

Karaağaç temel anlamı “düz anlam” başlığı altında ele alır ve dil birimlerinin nedensiz kullanımları olduğunu ifade eder. Yine gösterge ile gösterilen arasında herhangi gerçek ve doğal bir ilişki olmadığını, insanlar arası uzlaşmaya dayanan göstergeler olduğunu vurgular (Karaağaç, 2013:35). Aynı zamanda “Dil Bilgisi ve Anlam Bilgisi Çözümlmeleri” adlı eserinde düz anlamın belirlenmesi konusuna değinir. Düz anlamın belirlenmesindeki en etkili yolun somut ve soyut anlam ilişkisi olduğunu söyler. Çünkü soyut anlam, somut anlama göre çok daha yeni anlamdır. Bunu “alışmak” ve “düşünmek” ifadeleriyle açıklar. Ona göre soyut bir bilgiye işaret eden bu tarz kelimeler bir “kök söz” olamaz (Karaağaç, 2015:316).

Demirci, kelimelerin ne zaman ortaya çıktığının bilinemediğini fakat ilk ortaya çıktıklarındaki karşıladıkları birincil anlamın onların gerçek anlamı olduğunu söyler. Sözlükte açıklanan ilk anlamın temel anlam olduğunu, sıralanan diğer anlamların varlığının temel anlamdan sapmaların kanıtı olduğunu ifade eder. Dil bilimde temel anlam için “denotatif anlam” ifadesinin de kullanıldığını bununla birlikte dillerin ortaya çıktığı ilk zamanlarda kayıt olmadığı için tüm kelimelerin gerçek anlamına ulaşamayacağımızı ileri sürer (Demirci, 2017:224).

Palmer, dil tarih içerisinde çok eski zamanlara dayandığı için “orijinal anlam” diye bir şeyin olmadığını iddia eder (Palmer, 2020:33)

Aksan, temel anlamın kelimenin anlattığı ilk ve asıl anlam olduğunu yine kelime aracıyla anlatım bulan en eski kavram olduğunu belirtir. Ayrıca temel anlamı “kavram çekirdeği” sözü ile ilişkilendirir. Adlandırma sırasında değişik kavramların temel anlama bağlandığı için ve böylelikle anlamın çevresi genişlediği için “kavram çekirdeği” ifadesini kullanır (Aksan, 1978:59).

Guiraud, bir adın birden fazla anlamı olabileceğini bunların güçlü anlamlar olduğunu ve belli bir bağlamda anlamlardan sadece bir tanesinin gerçekleşebileceğini ileri sürer. Ona göre her sözcüğün bir temel anlamı bir de bağlamsal anlamı vardır ve her sözcük bağlamıyla sıkı bir ilişki içerisinde (Guiraud, 1984:29).

1.1.2. Yan Anlam

Bir kelimenin zaman içerisinde dil içindeki kullanımlarına bağlı olarak çeşitli aktarmalar, benzetmeler vb. sonucu kazandığı yeni anlamlarına “yan anlam” denir. Dil insanoğlu var olduğundan beri vardır ve tarihi insanoğlu kadar eskidir. Bu yüzden kelimelerin de temel anlamları son derece eski, edinmiş oldukları yeni anlamların da bir hayli fazla olduğunu söylemek doğru olacaktır. Yan anlam temel anlama bağlı olarak oluşmuş yeni anlamdır. Temelde gerçek anlamla arasındaki bağı yitirmemiştir.

Guiraud yan anlamların zaman içinde oluştuğunu, anlamı bozmayıp renklendirdiğini ifade eder. Yan anlamı anlatmak adına “saksıyı çalıştır” cümlesini örnek verir. Burada saksının anlamının “kafa” olduğunu söyler (Guiraud, 1984:30). Aynı zamanda “Göstergebilin” adlı eserinde yan anlamın tanımını “ bir nesnenin, bir iletişim biçiminin, bir düzgünün sürekli anlamsal öğelerine ya da düz anlamına kullanım sırasında katılan ve bildirilenlerin tümüne algılanmayan, ikincil kavramlara, imgelere, öznel izlenimlere vb. ilişkin olan duygusal, coşkusal ikincil anlam, çağrışımsal değer” olarak verir (Guiraud, 1994:134).

Palmer yan anlamın bir diğer adıyla çağrışımsal anlamın “connotation” terimiyle karşılandığını bu terimin yararlı ve kullanışlı bir terim olmadığını ileri sürer. Bu terimin çoğu zaman duygusal veya değerlendirci anlama atıfta bulunduğunu, eş anlamlı olmaya çok yakın olan kelimelerde görülen küçük farklılıklara atıfta bulunmak için kullanıldığını dile getirir (Palmer, 2020:102).

Karaağaç’a göre yan anlam, göstergelerin düz anlam dışında ifade ettiği ikincil anlamdır ve diğer adıyla eğretilmedir. Düz anlam için nedensiz dil göstergeleri ifadesini kullanan Karaağaç, yan anlamlara “nedenli dil göstergeleri” ifadesini uygun görür. Yani ona göre nedensiz sözlük birimleri herhangi bir ilişkiyle zaman içerisinde nedenli sözlük birimleri haline gelmiştir. Yine düz anlamlı sözcüklerin herhangi bir ilişkiyle (neden-sonuç, parça-bütün, benzerlik-aykırılık vb.) başka bir varlık için

kullanıldıklarında söz diziminde yan anlam kazandıklarını söylemiştir (Karaağaç, 2015).

Demirci, yan anlamın özellikle “benzetme” sonucu oluştuğunu ileri sürer. Ona göre dilin en kaygan zemini anlamdır ve hiçbir kelime ortaya çıktığı ilk anlamını koruyarak günümüze kadar ulaşmamıştır. Yan anlamın “konotatif” veya “çağrışımsal anlam” olduğunu gerçeklikle ilişkisinin de tamamen kaybolmadığını dile getirmiştir (Demirci, 2017:225).

Aksan’a göre yan anlam; bir kelimenin temel anlamının yanında kazandığı başka anlam, yansıttığı yeni kavramdır. Aynı zamanda Aksan, dilde birçok kelimenin birden fazla anlamının olduğunu ve gösterenlerin tek bir görev üstlenmediklerini söyler. Yine sözcüklerin kullanıldıkça başka nesnelerle benzerlik, yakınlık ya da ilişkilerine dayanılarak aktarmaların gerçekleştiğini, böylelikle yavaş yavaş yan anlam kazanmaya başladıklarını ifade eder (Aksan,1978:60).

1.1.2.1.Yan Anlam Kazanma Yolları

Yan anlam tanımlanırken sözcüklerin ilk ortaya çıktığı günden itibaren kullanıldıkları ilk anlamından başka yeni anlamlar kazandığı dile getirildi. Sözcüklerin yan anlam kazanmalarında özellikle benzetme ve aktarmaların, bununla birlikte temel anlamın yeni edinilen bir kavramla ilişkisinin kurulmasının etkili olduğu söylenebilir.

Ahanov, sözün anlam olarak gelişmesinin yeni birimleri toplaması yoluyla olduğunu, sözün farklı anlamlarda kullanılmasının sözün genelleşme özelliğiyle yakından ilgisinin bulunduğunu, bu özelliğin temel anlamların üstüne yeni anlamların yüklenmesine imkan verdiğini söyler. Ona göre bir nesne veya durumun özelliklerinden biri başka bir nesne ya da durumun özellikleriyle benzer olabilir. Buna bağlı olarak ikinci nesne ya da durum birinci nesnenin adıyla adlandırılabilir. Böylece sözün temel anlamının üstüne yeni yan anlamlar eklenir (Ahanov, 2008:97).

Nedensiz sözlük birimlerinin herhangi bir ilişkiyle nedenli hale gelmesini “yan anlam” olarak nitelendiren Karaağaç yan anlamların 3 türlü kazanıldığını ileri sürer. Bunlardan ilki benzerlik ilişkisine dayalı eğretilmeli anlamdır. Ona göre benzerlik ilişkisi en sık kullanılan eğretilme türüdür ve benzeşim, mecaz-ı mürsel, kinaye, mecaz, mübalağa, mesel, alegori gibi çeşitli söz sanatlarının etkisiyle ortaya çıkarlar.

İkincisi komşuluk ilişkisine dayalı eğretilmeli anlamdır ve bir sözün anlam alanının komşu sözlerin anlam alanına bulaşması sonucu ortaya çıktığını ifade eder. Burada yan anlam kazanmanın komşuluk ilişkileri, benzerlik, parça-bütün, neden-sonuç gibi pek çok ilişkiye bağlı olabileceğini söyler. Sonuncusu kültürel ve kurgusal bir ilişkiye dayalı eğretilmeli anlamdır. Bunların bireysel veya toplumsal kurgulara dayalı çağrışımların doğurduğu eğretilmeler olduğunu dile getirir. Ona göre bunlar tabu, anlam iyileşmesi, anlam kötüleşmesi, anlam daralması vb. sonucu doğmuş olan anlamlardır (Karaağaç, 2015:320,321).

Aksan’a göre her dilde yan anlamlar dört yolla oluşmuştur:

1. Somuta yeni somut anlamlar eklenmesi
2. Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi
3. Soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi
4. Soyuta yeni somut anlamlar eklenmesi (Aksan, 2016: 77).

Metin incelemesinde Aksan’ın belirttiği yan anlam kazanma yolları referans alınacaktır. Somut kavramları ve soyut kavramları yansıtan fiiller ele alınacak temel anlamından hareketle kelimelere hangi yeni soyut-somut anlamlar eklendiği gösterilecektir.

1.2. Çok Anlamlılık

Bir kelimenin birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılması bir diğer ifadeyle bir kelimenin birden fazla anlamının olması “çok anlamlılık”tır. Çok anlamlılık polysemy olarak da bilinmektedir. Herhangi bir bilim dalıyla ilgili olan terim anlamlı ifadeler bir kenara bırakılırsa Türk dilinde yer alan çoğu kelimenin çok anlamlı olduğu söylenebilir.

Dilbilimci Elbourne, çok anlamlılığın fonolojik, sözdizimsel ve anlamsal özellikler bakımından bir kelimenin anlaşılacak birçok anlama gelmesi olduğunu ifade eder. Ona göre çok anlamlılık bir kelimenin kişide uyandırdığı anlamlar olarak da nitelendirilebilir (Elbourne, 2020:53).

Ahanov “Dil Bilimin Esasları” adlı eserinde çok anlamlılığa değinir. Ona göre sözcüğün temel anlamının dışında yan anlamlara sahip olması çok anlamlılığı doğurur ve bu da hemen hemen tüm dillerde görülebilen bir durumdur (Ahanov, 2008:94).

Palmer aynı kelimenin farklı farklı anlamlarda kullanılmasını “çok anlamlılık” olarak tanımlar. Palmer çok anlamlılık ve eş adlılık kavramlarının birbirine karışabileceği üzerinde durur. Çok anlamlılığı farklı anlamları olan bir kelime, eş adlılığı ise şekil bakımından aynı olan farklı iki kelime olarak niteler. Bunun ayrımına varmak için etimolojiye başvurur ve eş adlı ifadelerin kökenlerinin farklı olduğunu ileri sürer. Şayet kökenler birse bu kelimeler çok anlamlı olacaktır. Palmer çok anlamlılığa örnek olarak hem mısır koçanı hem de kulak anlamına gelen “ear” kelimesini verir. Aynı zamanda bu durumun bir mecaz örneği olduğunu söyler. Aynı zamanda çok anlamlılığı tespit etmek için merkezi yani çekirdek anlamı bulmak gerektiğini söyler. Yine bir kelime çok anlamlı olduğu zaman o kelimenin her bir anlamına karşılık gelecek çeşitli eş anlamlarının olduğunu belirtir (Palmer, 2020:104,108-111).

Guiraud da çok anlamlılık ve eş adlılığın karmaşaya sebep olabileceğini; çok anlamlılığın aynı adın birçok anlama gelmesi, eş adlılığın da başlangıçta ayrı olup sonra ses değişimi neticesinde aynı biçime bürünmüş sözcükler demek olduğunu ifade eder (Guiraud, 1984:28).

Karaağaç, çok anlamlılığın bir sözcüğün birden çok anlam ve işlev için kullanılması olduğunu söyler. Çok anlamlılığı birebir karşılamaya engel olduğu için bir iletişim kusuru olarak görür. Yine bir iletişim kusuru olmasına rağmen edebiyatta oldukça ilgi gördüğünü ve estetik bir ölçü olarak değerlendirildiğini dile getirir. Bununla birlikte yukarıda değinilen konulardan eş adlılık-çok anlamlılık sorununa o da değinir. Eş adlılığın ve çok anlamlılığın birbirini izleyen durumlar olduğunu ve sıklıkla birbirleriyle karıştırıldığını ifade eder (Karaağaç, 2013:215).

Aksan, çok anlamlılığın bir kelimenin gerçek anlamını kaybetmeden gerçek anlamıyla mutlaka ilişkili olan yeni kavramları anlatması olduğunu söyler. Ona göre bir kelime farklı anlamları karşılayabilir düzeye uzun yıllarda ya da kısa zaman içinde gelebilir. Yine Türk dilinde organ adları, vücutla ilgili adlar, yabancı dillerden alınan kelimeler soyut ve somut birçok ismi karşılayarak çok anlamlı şekilde kullanılmaktadır. Bununla birlikte Aksan somut kelimelerde soyutlara göre daha fazla çok anlamlılığın görüldüğünü ileri sürer. Buna “göz, kulak, kafa, ayak, kuyruk vb.” örneklerini verir (Aksan, 1978:76-79).

1.2.1. Çok Anlamlılık Kazanma Yolları

Her kelime dil içinde ortaya çıktığı tarihsel dönemde tek bir anlama gelir. Fakat insanoğlu yeni kavramlarla karşılaştığında daha önce kullanmış olduğu kelimelerin yansıttığı anlamlarla ilişki kurma yoluna gider ve öğrenmiş olduğu kelimeye yeni anlamlar yükler. İnsanların yaşantısı arttıkça sahip olduğu kelimelere yüklediği anlamlar da artar ve dildeki sözcükler çok anlamlı hale gelir.

Ahanov, kelimenin çok anlamlı hale gelmesini kelimenin başka kelimelerle grup oluşturmaya bağlar. Kelimelerin oluşturduğu bu grupların temel anlamından farklı olduğunu ifade eder. Bununla birlikte deyim aktarması ve ad aktarmasının da kelimenin yeni anlam kazanmasında rol oynadığını belirtir (Ahanov, 2008:98).

Palmer, anlamlar arasındaki ilişkilerin çok anlamlılığa yol açtığını ifade eder. Bunlardan biri bir kelimenin hem sözsel hem de aktarılmış anlama sahip bulunması olarak tanımladığı mecaz ilişkisidir. Palmer bu ilişkinin gelişigüzel ve rastgele olduğunu belirtir. Örnek olarak el, ayak, yüz, bacak, dil, göz kelimelerini verir. Mecaz ilişkisinin yanı sıra dilde daha düzenli olan aktarmaların da var olduğunu söyler. Burada da sad (üzgün) kelimesini örnek olarak verir. Sad kelimesinin insan için kullanıldığı gibi (kederli anlamında), kitap için de (keder verici) kullanıldığını ifade eder (Palmer, 2020:107).

Guiraud anlam değişimlerinin daha ilk çağda tanımlanmaya başlanmış olduğunu belirtir ve diğer adıyla değişmeceler dediği ifadelerin birer söz sanatları olduğunu dile getirir. Bu değişmeceler arasında eğretileme, kapsamlayış, düzdeğişmece, ad sayma, kaydırma, yansıma, öteleme, dolaylama ve abartmayı sayar. “Anlambilim” adlı eserinde aktarımlara değinir ve anlam değişimlerinde en sık rastlanan aktarımın anlamların benzerliği yoluyla oluşan “ad aktarımı” olduğunu vurgular. Guiraud’un aktarım sınıflaması şu şekildedir:

1. Anlamların benzerliği yoluyla ad aktarımı
2. Anlamların bitişikliği yoluyla ad aktarımı
3. Adların benzerliği yoluyla ad aktarımları
4. Karma aktarımlar (Guiraud, 1984:50,51,52).

Kelimelerin yan anlam kazanma yollarını benzerlik ilişkisine dayalı, komşuluk ilişkisine dayalı ve kültürel ve kurgusal ilişkiye dayalı öğretilmeli anlamlara bağlayan Karaağaç “Anlam Bilimi ve İletişim” adlı kitabında çok anlamlılığın kaynaklarına da değinir. O, sözün farklı alanlarda kullanılmasının farklı anlamlara yol açtığını, aynı söz altındaki farklı anlamların da çok anlamlılığı doğurduğunu söyler. Ona göre çok anlamlılığın kaynakları 2 tanedir:

Anlam değişmelerinin yol açtığı çok anlamlılık

Biçim birleşmelerinin yol açtığı çok anlamlılık

Sözünü ettiği ilk bölümde çok anlamlılığa anlam bölünmelerinin sebep olduğunu bu bölünmenin bir konuda bilgilerin artmasıyla gerçekleştiğini ifade eder. Burada önemsizleşen bilginin yerini ve adını daha önemli komşu bilginin adına bıraktığını, bilgilenmelerin arttıkça yeni komşu bilgilerin doğduğunu ve bu yeni bilgilerin önceki adlarla ilişkilendiğini dile getirir. İkinci bölümde anlattığı çok anlamlılık yolunun aldatıcı bir çok anlamlılık meydana getirdiğini, bunun aslında eş seslilik olduğunu bu durumun da düzensiz ses değişimleri ve alıntılar yoluyla birleşen biçimlerde görüldüğünü ifade eder (Karaağaç, 2013:217,218).

Aksan, doğadaki nesnelerin (göndergelerin), biçim, durum, işlev bakımından birbirine yakınlıklarının göstergelerin anlam özellikleri arasındaki yakınlığa yol açtığını bunun da çok anlamlılığı oluşturduğunu ifade eder. Yine çok anlamlı öğelerde anlamlar arası ilişkinin mevcut olması gerektiğini dile getirir (Aksan, 2016:74,75). Bununla birlikte başlangıçta tek anlamı olan bir sözün aktarmalarla ve kullanım sıklığının artmasıyla ilişkili yeni kavramları anlatır hale geldiğini söyler (Aksan, 2016:76). “Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi” adlı eserinde çok anlamlılığı meydana getiren çeşitli eğilimleri sıralar:

1.Çeşitli benzetmeler ve aktarmalar yolu ile kelimeye yeni bir anlam yüklenmesi

a.Organ adlarının, vücutla ilgili kelimelerin doğaya uygulanması

b.Doğa ile ilgili kelimelerin insana uygulanması

c.Somutlaştırma

d.Duyularla ilgili kavramlar arasında aktarma

e.Bir nesnenin adının, ona benzetilen, onunla yakından ilgili ve onunla var olan bir başka nesneye verilmesi

Bunların dışında genelleşme, yabancı etkiler ve sentaktik çok anlamlılığı sayar (Aksan, 1978:78,79).

1.2.1.1.Deyim Aktarmaları

Deyim aktarması benzetme amacı güdülerek bir sözün yerine başka bir sözün kullanılmasıdır. Aynı zamanda deyim aktarmaları çok anlamlılığı sağlayan ana unsurlardan biridir. Bununla birlikte kelimelerde anlam değişimlerine yol açtığı da bilindiği için dil bilimciler tarafından da çoğu araştırmaya konu olmuştur. Özellikle anlama zenginlik katmak suretiyle estetik amaç taşıyan çoğu yazar eserlerinde deyim aktarmalarını tercih etmektedir. Deyim aktarmasının; insandan doğaya aktarım, doğadan insana aktarım, doğadan doğaya aktarım ve somutlaştırma gibi türleri vardır.

Karaağaç deyim aktarımını “İğretileme” başlığı altında ele alır ve tanımını bir varlığın bir başka varlığın göstereni olma durumu şeklinde verir. İğretilemelerin bir sözlük biriminin nedeni kullanımıyla bir söz diziminde gerçekleştiğini dile getirir. Yine bir adın benzerlik, neden-sonuç, parça-bütün, teklik-çokluk veya herhangi bir ilişkiyle başka bir varlığa işaret etmek için kullanıldığını ifade eder (Karaağaç, 2013:307).

Aksan deyim aktarmalarının bir diğer adıyla iğretilemenin her dilde kullanılan en yaygın aktarma türü olduğunu söyler (Aksan, 2016:79). Yine “Anlambilimi ve Türk Anlambilimi” adlı eserinde deyim aktarmalarına tekrar değinir ve bu defa ayrıntılı bir şekilde açıklamasını yapar. Burada deyim aktarmalarının edebiyat incelemelerinde önemli bir yeri olan, aynı zamanda bir söz sanatı olarak nitelendirilen “İstiare” sanatı olduğunu vurgular. Deyim aktarmasının aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında benzetme yoluyla ilişki kuran, birinin adını diğerine aktaran bir dil olayı olduğunu söyler. Ona göre deyim aktarmalarının kullanım amacı; anlatıma güç katmak, etkili olmak amacıyla kısa yoldan kolay anlatmak üzere bir kelimeyi yeni anlamla değişik kavramı yansıtmak üzere kullanma isteğidir (Aksan, 1978:123,124).

1.2.1.1.a. İnsandan Doğaya Aktarım

İnsana ait olan özelliklerin doğada var olan insan dışı canlı cansız varlıklara aktarılması sonucu oluşan aktarmalardır. Bu aktarmaların bazıları doğada yer alan bazı kavramların insanlara ait organlara benzetilmesi sonucu oluşur. Bazılarında ise kişileştirme sanatı etkilidir. Bu kullanıma örnek vermek gerekirse “Güneş gülümsüyordu ufuktan” cümlesi uygun olacaktır. Burada insana ait olan ve insan tarafından yerine getirilen “gülümsemek” eylemi, doğada var olan “güneş” kavramına aktarılmıştır. Yine “testerenin dişleri” kullanımı, insanda var olan organ ya da vücutla ilgili kavramların doğa için kullanımına örnek olarak verilebilir.

Aksan insandan doğaya aktarımın, deyim aktarmalarının en eski ve en yerleşik türü olduğunu, insanın çevresindeki varlıklara organlarının ya da vücudu ile ilgili çeşitli kavramların adını vermesi sonucu ortaya çıktığını söyler. Bu aktarma türünün biçim benzerliğine dayanan ve benzetmeden yararlanılan bir adlandırma türü olduğunu ifade eder (Aksan, 1978:124). Yine Aksan “baş” kelimesini örnek olarak gösterir. Temel anlamı olan “insan başı”nın yanında, “dağ başı”, “çıban başı”, “köprü başı”, “bir baş soğan” anlamlarını insandan doğaya aktarım sonucu kazandığını belirtir. Bu aktarımın dile yerleşip kalıplaşmış olduğunu bu yüzden bazı dilbilimciler tarafından “ölü deyim aktarması” olarak nitelendirildiğini ileri sürer (Aksan, 2016:81).

1.2.1.2.b. Doğadan İnsana Aktarım

Bu aktarma türünde insandan doğaya aktarımın tam tersi bir durum söz konusudur. Bu sefer doğada canlı cansız varlıklarda mevcut olan özelliklerin insanlara aktarımı yapılacaktır. Örnek verilerek duruma açıklık getirmek gerekirse “Ali oldukça olgun bir gençti” cümlesinde “olgun” ifadesi doğada yer alan, meyveler için kullanılan bir ifadedir. Fakat cümle içerisinde bir insan için kullanılmıştır. Bir diğer örneğe bakacak olursak “Ali bu son olaylardan sonra çok yıprandı” ifadesi duruma açıklık getirecektir. “Yıpranmak” eylemi kumaş, eşya vb. gibi kavramlarla birlikte kullanılırken yukarıdaki örnekte bir insan için kullanılmıştır.

Aksan doğadan insana aktarımın, doğadaki nesnelerin adlarının ve bunlarla ilgili sıfatların insanlar için kullanılması sonucu oluştuğunu söyler (Aksan, 2016:83). Ayrıca Aksan, insanlar ve diğer varlıklar arasında benzetmeye olanak sağlayan ortak

özelliklerin bulunmasının doğadaki varlıklarla ilgili sözlerin insanlar için de kullanılmaya başlanmasına yol açtığını dile getirir. Yine özellikle soyut kavramların daha iyi yansıtılabilmesi için bu aktarıma başvurulduğunu öne sürer. Örnek olarak da doğadaki nesneler için kullanılan “sert, yumuşak, keskin, ağır, pışkin” gibi sıfatların insanlar için kullanabilmesini verir (Aksan, 1978:126).

1.2.1.1.c. Doğadan Doğaya Aktarım

Doğada var olan herhangi bir varlığa ait bir özelliğin doğada bulunan başka bir varlığa aktarılması sonucu oluşan aktarmalardır. Doğada var olan canlı cansız her varlığın kendine has özellikleri mevcuttur. Örneğin aslan kükrer, kurt ulur, kağıt yırtılır vb. gibi. Bir rüzgarın uluması, kalbin yırtılması, dalgaların kükremesi doğadan doğaya aktarımın göstergesidir. Yine özellikle edebi eserlerde anlatıma zenginlik katmak adına bu aktarımdan faydalandığı söylenebilir.

Aksan bu tür aktarmaların diğer aktarmalar gibi benzetmelere dayandığını ve benzetmenin daha ileri aşaması olduğunu söyler. Hemen hemen her dilde hayvandan bitkiye, hayvandan hayvana yapılan aktarımlara rastlanıldığını ifade eder. Örnek olarak da kimi bitkilere biçim ve benzerlik nedeniyle “kuşburnu, tavşankulağı, katırtırnağı”; kimi hayvanlarsa “karatavuk, kırlangıçbalığı” denmesini verir (Aksan, 2016:84).

1.2.1.1.d. Doğadan Doğaya Aktarım

İnsan beş duyu organı olan bir varlıktır ve her duyunun sınırları içerisinde kalan kendine ait farklı özellikleri vardır. Bir duyuya ait özelliğin farklı bir duyu için kullanılması ise duyular arası aktarımı oluşturur. Örnek olarak vermek gerekirse “acı” tat alma duyusu için, “keskin” dokunma duyusu için kullanılan özelliklerdir. “Acı bir ses” dendiği zaman tatma duyusundan işitme duyusuna, “keskin bakış” şeklinde kullanıldığı zamansa dokunma duyusundan görme duyusuna aktarım yapılacaktır.

Aksan duyular arası aktarımla farklı duyu alanlarına ait kavramların bir araya getirilerek canlı bir anlatım ortaya koyulduğunu ifade eder. Örnek olarak dokunma duyusuyla ilgili bir özellik olan sıcak kelimesinin “sıcak bir bakış, sıcak renkler, sıcak bakış” gibi kullanımlarını verir. Kimi dilciler tarafından bu aktarımın “anlambilimsel yaratıcılık” olarak nitelendiğini söyler (Aksan, 2016:87).

1.2.1.1.e. Doğadan Doğaya Aktarım

Temelde beş duyu organının herhangi biriyle algılanamayan soyut durum, nitelik ve eylemlerin somut anlamlı ifadelerle anlatılmasına “somutlaştırma” denir. Türkçe somutlaştırmaya çok elverişli bir dildir özellikle atasözleri ve deyimlerde somutlaştırmaya sıkça başvurulduğu görülür. Anlatılmak istenenin kısa yoldan anlatılıp zihinde kolayca canlandırılabilmesine olanak sağlayan somutlaştırmada en az çaba ilkesi de göze çarpar. Örneğin bahane öne sürüp bir işi yapmamak anlamına gelen ve soyut anlam içeren bir ifadenin “ipe un sermek” şeklinde somut ifadelerle anlatılması somutlaştırmanın bir ürünüdür.

Aksan somutlaştırmanın temelde soyut kavramların, çeşitli durum, davranış ve duyguların somut göstergelerle dile getirilmesi olduğunu söyler. Ve bunun neticesinde soyut kavramların daha canlı, elle tutulur, güçlü bir şekilde anlatılabildiğini ileri sürer. Örnek olarak da “sıkmak” eylemini verir. Temelde “bir nesneyi çevresini sararak basınç altına almak” anlamına gelen sıkmak eyleminin “bir kimseye bıkkınlık ve sıkıntı vermek” anlamında kullanılmasının somutlaştırma neticesinde olduğunu belirtir (Aksan, 2016:84,85).

1.2.1.2.Ad Aktarımı

Benzetme amacı gütmeyen bir sözün başka bir söz yerine kullanılmasına “ad aktarması” denir. Deyim aktarmalarından ayrılan en büyük yanının benzetme ögesinin bulunmaması olduğu söylenebilir. Burada kullanılan sözler arasında parça-bütün, iç-dış, yazar-eser, yer-kşi, neden-sonuç gibi ilişkiler mevcuttur. “Ayaklarını çıkar eve öyle gir” cümlesinde iç-dış ilişkisi göze çarpmaktadır. Burada “ayak” sözcüğü ile “ayakkabı” kastedilmektedir. Yine “Halide Edip’i okudum” cümlesinde de yazar-eser ilişkisinin bulunduğu açıkça görülmektedir. Bu cümlede okunan kişi değil aslında kitaptır.

Aksan bir kavramın, ilgili, bağıntılı olduğu bir başka kavramı gösteren kelimeyle anlatılmasının “ad aktarımı” olduğunu söyler. Ona göre ad aktarımı aynı kavram alanı içine giren kavramlar arasında, çağrışımın da etkili olduğu bir değişimle gerçekleşir. Örnek olarak “sandık başına gitmek” ifadesini verir. “Oy vermek” anlamına gelen bu ifadenin aynı anlam alanına giren kelimelerle ifade edildiğini ileri

sürer. Aksan ad aktarmasının da tıpkı deyim aktarması gibi çok anlamlığa yol açtığını dile getirir (Aksan, 1978:132).

Demirci ad aktarmasının parça-bütün, yazar-eser, genel-özel vb. gibi çağrışımlara dayandığını ifade eder. Genellikle benzetme konusuyla birlikte ele alındığını fakat benzetmeyle doğrudan ilgisinin bulunmadığını dile getirir. Yine ad aktarmasının diğer adıyla “mecaz-ı mürsel” olduğunu; Arapça kökenli olan mecaz kelimesinin “yol”, mürsel kelimesinin ise “aktarılmış” anlamına geldiğini söyler. Ad aktarması ile ilgili örnekler verir. Bunlardan biri “iki eldivenimiz madalya aldı” örneğidir. Burada eldivenin “boksör” anlamına gelecek şekilde kullanıldığını ve bu suretle bir aktarımın yapıldığını açıklar (Demirci, 2017:259).

1.2.1.3.Bağlam

Sözcüklerin cümle içinde farklı isim ve nesnelerle birlikte farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılması “bağlam” kavramı olarak adlandırılır. Sözcüklerin birlikte kullanıldıkları isim ve fiillere göre anlamları değişebilir ve sözcükler bu yolla yan anlam kazanmış olurlar. Örnek olarak “duymak” fiili gösterilebilir. “Ali bugünlerde yardıma ihtiyaç duyuyor” cümlesindeki “duymak” fiili ile “Tüm gece onlardan tek ses duyulmadı” cümlesindeki “duymak” fiilinin kazandığı anlamda birlikte kullanıldıkları isimler, dolayısıyla da bağlam etkili olmuştur.

Karaağaç bağlamı, sözlerin içinde yer aldıkları söz dizimine göre değiştirdikleri anlam olarak ifade eder. Aynı zamanda bağlam anlam kavramının “kullanımlık anlam” olduğunu dile getirir. Ona göre sözlerin anlamı durağan değil, sınırları komşu bilgilerin sınırlarıyla sürekli değişen alanlar halindedir. Bu yüzden de Karaağaç sözlerin anlamının bulunmadığını sadece kullanımları olduğunu söyler. Sözlerin anlamlarının kullanıldıkları bağlama göre kazanıldığını dile getirir. Örnek olarak “sırt” kelimesini verir. “Sırtımdaki çanta ile Ala-tav’ın sırtlarına çıktım... Çantamdan çıkardığım kitabın sırtının yıprandığını gördüm.” ifadelerinde sırt kelimesinin bağlama göre 3 farklı anlam kazandığını ifade eder (Karaağaç, 2015:368).

Aksan, göstergenin öteki öğelerle bütünleşerek, onların da yardımıyla bir kavramı yansıtır hale geldiğini, göstergelerin bağlı olduğu bu öğelerin oluşturduğu bütüne de bağlam adı verildiğini söyler. Ona göre bir gösterge ancak öteki

göstergelerle birlikte belli bir kavramı yansıtabilir (Aksan, 2016:94,95). Yine kelimelerin bağlam içerisinde anlamlar kazandığını örneklerle açıklar. Bunun için “ayrılmak” fiilini örnek verir. “Gemi limandan ayrıldı” tümcesinde fiilin temel anlamda kullanıldığını, “Kadın kocasından ayrıldı” tümcesinde “boşanmak” anlamının akla geleceğini ifade eder (Aksan, 2016:95).

Ünlü dil bilimci Palmer farklı anlamlar arasında ayırım yapılabilmemesinin kelimelerin dilsel bağlamına bakılması suretiyle olacağını söyler. Örnek olarak “chair” sözünü gösterir. “Sat in chair (bir sandalyeye oturdu), chair of philosophy (felsefe bölüm başkanı), condemned to the chair (sandalyeye mahkum edildi) örneklerini verir (Palmer, 2020:145).

Bir diğer dil bilimci Demirci sözlükte durduğu gibi durmayan kelimenin her kullanımda, diğer bir deyişle bağlamda, farklı anlamlara gelebileceğini söyler (Demirci, 2017:224).

1.2.1.4.Eş Dizimlilik

Kelimelerin tekrarlı bir şekilde sürekli birlikte kullanılmaları eş dizimliliklerdir. Bazı dil bilimciler tarafından birleşik fiil olarak değerlendirilebildikleri gibi genellikle bir ad ve bir eylemin bir araya gelmesi neticesinde oluşuklarını söylemek mümkündür.

1.3. Tarihî Türkçe Metinlerde Çok Anlamlılık Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu bölümde Tarihî Türkçe metinler üzerine yapılan çok anlamlılık çalışmaları değerlendirilmiştir. Ele alınan çalışmalar incelendiğinde bu çalışmaların son derece yeni olduğu, çok anlamlılık çalışmalarının son yıllarda hız kazandığı görülmektedir.

Salih Köse, “Eski ve Orta Türkçe Metinlerinde Ad Aktarmasına Dayalı Kıyafet Adları” başlıklı makalesinde dilde var olan sözcüklere yeni anlam yüklenebildiğini ve o sözcüklerin böylelikle yeni varlığa ad olduklarını dile getirir. Çok anlamlılığa yol açan ad aktarmalarını ele alan Köse, yaptığı çalışmada Eski Türkçe ve Orta Türkçe

dönemine ait 24 metin ve sözlüğü tarayıp 41 kıyafet adında ad aktarması tespit etmiştir.(Köse,2019).

Hayrettin Yiğit, “Süleyman-nâme-i Kebir (40. cilt)de Çok Anlamlılığı Sağlayan Unsurlar: Deyim Aktarmaları (Metafor) ve Ad Aktarmaları (Metonim)” başlıklı makalesinde çok anlamlılığın temel unsurları olan metafor ve metonim kavramlarını açıklar. Bu metonim ve metaforların metnin sanatsal değerini yükseltmek ve anlamı etkileyici kılmak adına kullanıldığını ifade eder. Yine ad aktarması ve deyim aktarmalarını Süleyman-nâme’nin 40. cildinden aldığı örneklerle ortaya koyar. (Yiğit,2022).

Handenur Urgancı, “Atabetü’l-Hakayık’ta Ad Aktarımı” başlıklı makalesinde Karahanlı Dönemi eserinde ad aktarması örneklerini ortaya koymuştur. Çalışmasını 3 bölümde sunmuştur. Birinci bölümde yazar ve konu ile ilgili bilgiler vermiştir. İkinci bölümde metin içerisinde tespit ettiği kelimeleri aktarım şekilleriyle birlikte vermiştir. Son bölümde ise tespit ettiği kelime ve kelime gruplarını tablo şeklinde sunmuştur (Urgancı, 2018).

Serpil Soydan “Garip-nâme’de Bazı Basit Fiillerde Çok Anlamlılık” adlı çalışmasında Anadolu sahasına ait olan mesneviyi çok anlamlılık yönünden ele almış sadece 10 tane basit fiili çok anlamlılık yönünden değerlendirmiştir. Bu fiiller “aç-, bit-, bil-, çık-, dak-, dol-, dut-, geç-, kal-, yit-” fiilleridir. Yaptığı çalışma sonucunda anlam bakımından en fazla sayıda “bit- ve dut-” fiillerinin en az sayıda ise “dak-, geç-, çık-, dol-, yit-” fiillerinin kullanıldığının sonucuna varmıştır. (Soydan, 2019).

Yine Serpil Soydan “Garibname’de Bazı Fiillerin Çok Anlamlı Yapısına Bakış” başlıklı makalesinde fiillerin hangi anlam yüklendiklerini tespit etmiştir. Çok anlamlılığı bir göstergenin pek çok etkenle gerçek anlamının dışında yeni anlamları anlatması diye tanımlayan Soydan çalışmasında “bas-, bul-, dog-, gel-, düş-, düz-, götür-, kes-, okı-” fiillerini çok anlamlılığa göre değerlendirmiş bu fiillerin kaç farklı anlam kazandıklarını ortaya koymuştur (Soydan, 2020).

Serpil Soydan’ın yukarıdaki çalışmalarının yanı sıra “Garibname’de Çok Anlamlılık ve Birleşik Fiiller” adlı kitabı da bulunmaktadır (Soydan, 2023).

Çok anlamlılığa yol açan somutlaştırmayı konu alan Selin Bayrak “Tunyukuk Yazıtı’nda Bir Anlatım Aracı Olarak Somutlaştırma” başlıklı çalışmasında Türk

dilinde bu yönteme çok rastlanıldığını ileri sürer ve bunun sözü daha etkili kullanabilmeyi sağladığını ifade eder. Yazıtta yer alan somutlaştırmaları tespit eden Bayrak bunları;

1.Söz/Söz öbekleri yoluyla yapılan somutlaştırmalar

2.Deyimler yoluyla yapılan somutlaştırmalar

3.Atasözleri yoluyla yapılan somutlaştırmalar

olarak 3 başlıkta sunar (Bayrak, 2021).

Çok anlamlılık kapsamına alınabilecek çalışmalardan biri de Mehmet Emin Tuğluk'un "Harezmi Türkçesinden Türkiye Türkçesine Anlam Değişimleri 'Nehcü'l-Ferâdis Örneği" adlı çalışmasıdır. Tuğluk makalesinde NF'de geçen 19 kelimedede anlam değişmesi tespit etmiştir. (Tuğluk, 2021).

Rabia Saral Yüksek lisans tezi olarak "Runik Harfli Türkçe Metinlerde Çok Anlamlılık" adlı çalışmayı yapmıştır. Çalışma 5 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dil bilim ile ilgili, ikinci bölümde anlam bilim ile ilgili, üçüncü bölümde ise çok anlamlılık ile ilgili teorik bilgileri aktaran Saral; tezin dördüncü bölümünde Runik harfli metinlerde yer alan çok anlamlı isimleri, beşinci bölümünde ise çok anlamlı fiilleri ortaya koymuştur. Çalışmasında 95 ismin ve 85 fiilin çok anlamlı olduğunu tespit etmiştir. Bunları tespit ederken hangi anlam aktarmaları sonucu kelimelerin yeni anlam kazandıklarını da belirtmiştir.(Saral, 2021).

Yine Saral "Runik Harfli Türkçe Metinlerde Eş Yazımlı, Eş Sesli veya Eş Adlı Olup Çok Anlamlılığı da Bünyesinde Barındıran Kelimeler" başlıklı çalışmasında Runik harfli metinlerde geçen 5 tane kelimeyi incelemiştir. Makalesinde eş yazım, eş adlılık, eş seslilik, ve çok anlamlılığın tanımlarını veren Saral, aç-, at, idi, öz ve taş kelimelerini bağlamdan hareketle taşıdığı anlamlarla birlikte vermiştir. Böylelikle bu kelimelerin aynı zamanda çok anlamlı kelimeler olduğunu ortaya koymuştur. (Saral, 2021).

Çok anlamlılığa yol açan unsurlardan biri ad aktarmasıdır. Hülya Savran "Türabî'de Ad Aktarmasından Oluşan Deyimleşmiş Fiiller" başlıklı makalesinde Alevî şairi Türabî'nin şiirlerinde yer alan ad aktarmalarını tespit etmiştir. Burada yer alan deyimleşmiş fiillerin yardımcı fiil ya da diğer ana fiillerle oluşmuş olduğunu bunun

yanında deyimleşmiş fiillerle şairin kendine has redifli bir yapı kurduğunu ortaya koymuştur.(Savran, 2019).

Aslı Özkan Şen, “Kıyasü'l-Enbiya'da Çok Anlamlılık” adlı yüksek lisans tezinde eserde yer alan isimleri ve fiilleri çok anlamlılık yönünden incelemiştir. Şen, kitapta yer alan çok anlamlı isim ve fiilleri kök ve gövde olarak sınıflandırmış, çalışmanın sonunda anlam sayılarını tablo olarak vermiştir (Özkan Şen, 2020).

Nalan Şenata, “Divanü Lugatı't-Türk'te Tematik Söz Varlığı ve Çok Anlamlılık” adlı doktora çalışmasında sözlükte yer alan isim ve fiillerin çok anlamlılarını tespit etmiştir. Çalışmasında ilk olarak eserin söz varlığını ortaya koyan Şenata, bazı kelimeleri fonetik, morfolojik ve semantik açıdan incelemiş daha sonra çok anlamlılık yönünden değerlendirmiştir. Çok anlamlılık yönünden değerlendirirken isim ve fiilleri ayırmadan tablo halinde alfabetik sıraya uygun olarak sunmuş, sözcüklerin temel anlamlarıyla birlikte kazandığı yeni anlamı da birlikte vermiştir (Şenata, 2020).

Filiz Meltem Erdem Uçar, “Çağatay Türkçesinde Bol- ‘Olmak’ Fiilinin Çok Anlamlı Yapısı” başlıklı çalışmasında Çağatay Türkçesiyle yazılmış eserlerde yer alan “bol-” fiilini çok anlamlılık yönünden değerlendirmiştir. Bu makalede kelimelerin çeşitli aktarmalar ve anlam genişlemeleri neticesinde yeni anlam kazandığını özellikle kullanım sıklığı yüksek olan fiillerde çok anlamlılığın daha çok göze çarptığını ifade etmiştir. Yine “ bol-” fiilini asıl ve yardımcı fiil olarak ayrı ayrı ele almış, asıl fiil olarak 21 farklı anlamda kullanıldığını; yardımcı fiil olarak da çok çeşitli anlam incelikleri kazandığını ortaya koymuştur (Erdem Uçar, 2016).

Filiz Meltem Erdem Uçar, bir diğer makalesi olan“Tarihi Türk Lehçelerinde Katıg Kelimesinin Çok Anlamlı Yapısı” başlıklı çalışmasında aktarmaları çok anlamlılığın en önemli sebeplerinden biri olduğunu ifade etmiştir ve katıg kelimesinin anlamları üzerinde durmuştur. Bu kelimenin 16 farklı anlama geldiğini, bu anlamın hangi tarihi metinde yer aldığını tespit edip tablo halinde göstermiştir (Erdem Uçar, 2016).

Feryal Korkmaz, Rabia Saral “Kül Tigin Yazıtında Çok Anlamlılık” başlıklı çalışmada eserde yer alan çok anlamlı isimleri ele almıştır. Kelimeler Kül Tigin yazıtı çerçevesinde incelenmiş, tek bir metinde dönem içindeki tüm anlamları yaşatan 15 isim tespit edilmiştir. (Korkmaz, Saral 2023).

Mustafa Öner, “19. Asırda Yeni Dil ve Çok Anlamlılık” başlıklı makalesinde modernleşmeyle birlikte dilimizde çok anlamlı hale gelen “ocak, sancak, oda, daire vb.” kelimeler üzerinde durmuştur (Öner, 2020).

Faruk Gökçe, “Kutadgu Bilig’de Kör- ‘Görmek’: Çok Anlamlılık, Metafor ve Gramerleşme” başlıklı çalışmada Kutadgu Bilig’in özellikle kör- algı fiilinin çok anlamlılığı ve metaforlaşması açısından oldukça zengin malzemeye sahip olduğunu ileri sürmektedir (Gökçe, 2015).

Esra Gül Keskin, Ezgi Demirel, “Öt- (Geçmek) Fiili Üzerine Çok Anlamlılık İncelemesi: Eski ve Orta Türkçe Dönemi-Kuzeybatı (Kıpçak) Grubu Türk Lehçeleri” başlıklı çalışmada fiilin Eski ve Orta Türkçe dönemlerindeki farklı anlamda kullanımından dolayı çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımını sorgulamışlardır. Değerlendirme olarak da fazla sayıda lehçeyi içerdiği için Kıpçak grubu lehçelerini tercih etmişlerdir. Çalışma sonucunda Eski ve Orta Türkçe dönemi ile Kıpçak lehçelerinde tespit edilen ortak anlamlar, Eski ve Orta Türkçe döneminde tespit edilip Kıpçak lehçelerinde tanıklanmayan anlamlar, Kıpçak lehçelerinde tespit edilip Eski ve Orta Türkçe dönemlerinde yer almayan anlamlar ortaya konulmuştur (Keskin, Demirel, 2023).

Çok anlamlılığın sebeplerinden biri olan somutlaştırma ile ilgili çalışma yapan araştırmacılardan biri de Kaderoğlu’dur. Şükriye Simge Kaderoğlu “Şeyh Galip’in Hüsn ü Aşk Adlı Eserinde Somutlaştırma” başlıklı makalesinde anlamı zenginleştirmek adına sanatçıların bu sanata başvurdıklarını ifade eder. Eser, sanatçı ve somutlaştırma konusunda bilgi veren Kaderoğlu çalışmasının sonunda eserde tespit ettiği somutlaştırma örneklerini sıralar (Kaderoğlu, 2020).

Kübra Kayış, “Şeyhülislam Yahya’nın Gazellerinde Terkip ve Deyimler Yoluyla Oluşturulan Somutlaştırmalar” isimli yüksek lisans tezinde eserde tespit ettiği somutlaştırmaları ortaya koymuştur. Çok anlamlılığın sebeplerinden biri olan somutlaştırma örnekleri sınıflandırılarak tablo haline getirilmiştir (Kayış, 2019).

İKİNCİ BÖLÜM

NEHCÜ'L-FERADİS'TE ÇOK ANLAMLI FİLLER

2.1. Aç-

1. kapalı konumdan açık konuma getirmek

“Men taqı qoptum, qapuğnı açtım.”(126/12-13)

Ben de kalktım, kapıyı açtım.

2.görünür kılmak

“Qaçan kim Peyğāmbar ‘as tenini açtı erse, (Ukāşe *razhu* qamçını bıraktı.”
(86/14-15)

Peygamber aleyhiselam tenini açtığı zaman, Ukaşe razhu kamçıyı bıraktı.

3. bağını çözmek

“Peyğāmbar (as ridāsını açtı.” (169/6)

Peygamber as hırkasını açtı.

4.katlanmış bir nesneyi düz duruma getirmek

“Açtım, baqar-men, içinde bitiglig erdi.”(323/1)

Açtım, baktım içinde yazılıydı.

5. kilidini çözmek

“İnşa'a'llāhu ėmdi men ol çeşmeni açğay-men.”(149/4-5)

İnşallah ben şimdi o çeşmeyi açacağım.

6.sermek

“Sufralar açtılar, türlüğ türlüğ ta‘āmlar tenāvul qıldılar.”(429/15)

Sofralar kurdular, türlü türlü yiyecekler yediler.

7.orucu bozmak(vakti gelince)

“Harām luqma birle rüzalarını açtılar.”(389/8)

Haram lokma ile oruçlarını açtılar.

8.fethetmek

“Bu ʔariq birle ʔüküş vilāyatlarını açtılar.”(112/2)

Bu sebeple çok illeri fethettiler.

9.bir duyguyu başlatmak

“Yā Rebbi, maṇa ḥavf qapuḡını açḡıl.”(224/15)

Ya Rabbi bana korku kapısını aç.

10.gizli olan bir şeyi açığa vurmak

“Biri birinizin ʔaybını ḥalq ara açmaṇ .”(388/9)

Birbirinizin ayıbını halk içinde açmayın.

11.kalp yordamıyla görmesini sağlamak

“Ol qulnı faḡih qılır köṇlinin közini açar.”(185/16)

O kulu şeriat alimi yapar onun gönül gözünü açar.

Tablo 1: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kapalı konumdan açık hale getirmek	+			
2	Görünür kılmak	+			
3	Bağını açmak	+			
4	Katlanmış bir nesneyi düz duruma getirmek	+			
5	Kilidini çözmek	+			
6	Sermek	+			
7	Orucu bozmak		+		
8	Fethetmek		+		
9	Bir duyguyu başlatmak		+		
10	Gizli olan bir şeyi açığa vurmak		+		
11	Kalp yordamıyla görmesini sağlamak		+		

Clauson sözcüğün anlamını “açmak” olarak verir. Orijinalde fiziki anlamda “çözmek (düğüm), açmak (hava) ve mecazi açığa çıkarmak, açıklamak” anlamlarına geldiğini belirtir (1972:18).

Eserde yer alan tüm “aç-” fiilleri çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 11 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiil temel anlamı olan “fiziki anlamda açmak”tan hareketle; somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bağını açmak, görünür kılmak, katlanmış bir nesneyi düz duruma getirmek, bağını çözmek, sermek” anlamlarını kazanmıştır. Daha sonra somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “fethetmek, kalp yordamıyla görmek, gizli olan bir şeyi açığa çıkarmak” şeklinde yan anlamlar kazandığı tespit edilmiştir. Fiil cümlede birlikte kullanıldığı nesne ve isimlere bağlı olarak bağlamın etkisiyle bünyesine somut ve soyut anlamlar katmıştır. Yine “sufra aç-, el aç-, vilayat aç-,” fiilleri çok anlamlılığı ad aktarması yoluyla kazanmıştır ve bu 3 örnekte eş dizinliliğe rastlanmıştır. “Köñül közi aç-” fiili ise somutlaştırma sonucu kazanmıştır.

2.2. Açıl-

1.kapalı konumdan açık konuma gelmek

“...taqı qapuğ özi açıldı.”(104/10)

...ve kapı kendisi açıldı.

2.(birisi tarafından) ikiye ayrılmak

“Suw Haq fermānı birle açıldı taqı yollar peydā boldı erse...”(73/9)

Su Allah’ın emriyle açıldığı ve yollar meydana çıktığı zaman...

3. fethedilmek

“(Ömer *razhu* hilāfatında üküş eller açıldı.”(112/5-6)

Ömer halifeyken çok il fethedildi.

4. (müslümanlık)yayılmak

“Yā Selmān, bilgil, āgāh bolgil, bu nūrlar qayu tarafqa kim bardı, ol tarafta İslām açılğay.”(30/11)

Ey Selman, bil, haberdar ol, bu ışıklar hangi tarafa gittiye o tarafta İslam dini yayılacak.

5.ferahlamak

“Yūsufnuḡ köḡli açılsun, tēp alıp şahrāqa çıqtılar.”(112/10)

Yusuf’un gönlü açılsın diye alıp sahraya çıktılar.

Tablo 2: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Kapalı konumdan açık hale getirilmek				
2 (Birisi tarafından) İkiye ayrılmak	+			
3 Dua etmek, istemek		+		
4 Yayılmak		+		
5 Ferahlamak		+		

Clauson “açıl-” fiilinin anlamını “açılmak” olarak tanımlar (1972:26).

Eserde “açıl-” fiili çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşmıştır. “Kapalı konumdan açık duruma getirmek” temelde fiziki bir hareket bildiren anlamından hareketle, somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “ikiye ayrılmak” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Yine somuta soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “istemek, yayılmak, ferahlamak” anlamları tespit edilmiştir. “Su açıl-” fiilinde doğadan doğaya aktarım sonucu deyim aktarması tespit edilmiştir. Yine “köḡli açıl-” fiilinin somutlaştırma neticesinde çok anlamlı hale geldiği söylenebilir. “İslām açıl-, el açıl-” ifadelerinin anlamının oluşumunda ise ad aktarması rol oynamıştır. Bu 2 örnekte de eş dizimlilik olduğu söylenebilir.

2.3. Adır-

1. birini birinden uzaklaştırmak

“Abuşqa bolmış atamdın adırdılar.”(358/15)

Yaşlanmış babamdan ayırdılar.

2.iki kişi arasındaki anlaşmayı bozmak

“Nê iş qılğay-miz kim Abû Lehebni Muḥammeddin adırğay-miz?”(14/2)

Ne iş yapacağız da Abu Lehebi Muhammed'den ayıracağız?

3. süttten kesmek

“Qaçan kim sütdin adırsaŋ, kelgeysen, tedi.”(349/4)

Ne zaman süttten kessen, geleceksin, dedi.

Tablo 3: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birini birinden uzaklaştırmak		+		
2	İki kişi arasındaki anlaşmayı bozmak		+		
3	Süttten kesmek		+		

Clauson kelimenin “*ad-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu söyler. Temelde “ayırarak”, “ayırarak yapmak”, “seçmek”, “tercih etmek” anlamlarında kullanıldığını belirtir. (1972:66)

“Adır-” fiili eserde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup kelimenin temel anlamı “iki şeyi bir şeyden ya da birbirinden ayırmak ”tan hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “birini birinden uzaklaştırmak, iki kişi arasındaki anlaşmayı bozmak, süttten kesmek” yan anlamlarını kazandığı söylenebilir. Fiilin bağlamın etkisiyle soyut anlam kazandığı görülmektedir. Diğer taraftan “sütdin adır-” fiili de “adır-” fiilinin ad aktarmasına uğradığının göstergesidir.

2.4. Adırıl-

1.bir yerden uzaklaşmak

“Peygāmbar ‘as hıdmatıdın ağrıldım.”(202/14)

Peygamber aleyhisselamın yanından ayrıldım.

2.birbirinden ayrılmak (insanlar için)

“Yehūdā taqı yığladı taqı ağrıldılar.” (358/10)

Yehuda da ağıladı ve ayrıldılar.

3.ölmek

“Ança aydı kim cānı tenindin ağrıldı erse, qızı Umm-i Külşüm yığläyu başladı.”(154/6-7)

Öyle dedi ve canı bedeninden ayrıldı, kızı Ümmü Gülsüm ağlamaya başladı.

Tablo 4: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yerden uzaklaşmak		+		
2	Birbirinden ayrılmak		+		
3	Ölmek		+		

EDPT’de kelimenin “adır-” fiilinin edilgen şekli olduğu “ayrılmak”, “parçalanmak” anlamlarına geldiğini verilmiştir. (1972:68). Fiil çok anlamlılık açısından değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Ayrılmak, parçalanmak” anlamından hareketle somut anlama soyut anlam eklenmesi yoluyla “birbirinden ayrılmak, bir yerden uzaklaşmak”, ad aktarması sonucu “ölmek” anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.5. Ağır-la-

1.misafir etmek

“Qonuqlarını ağır-lar-sen.”(8/11-12)

Sen misafirlerini ağırlarsın.

2.değer vermek

“Ey halifa, ʿēdgü qullarğa ʿēdgülük qılğıl, ağırlağıl taqı yaman kişilerke öz yamanlıqları kifāyat turur.”(421/5-6)

Ey halife, iyi kullara iyilik yap, onlara hürmet et de kötü kişilere kendi kötülükleri yeterlidir.

3.davranmak, bir kimseye karşı tavrı takınmak

“Yūsufnuŋ anası yoq turur, köŋli bezmān turur. Zinhār munı yağşı ağırlaŋ, tēp aydı.”(354/10-11)

Yusuf’un annesi yoktur, gönlü kederlidir. Muhakkak bunu güzel ağırlayın, diye söyledi.

Tablo 5: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Değer vermek				+
2	Misafir etmek			+	
3	Bir kimseye tavrı takınmak				+

EDPT’de fiilin ağır isminden türediğini orijinal anlamının “onurlandırmak”, “saygı duymak” , “hürmet etmek” olduğu verilir. (1972:94).

Fiil çok anlamlılık bakımından değerlendirilmiş olup “saygı duymak” anlamından hareketle fiil soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “değer vermek, bir kimseye tavrı takınmak,” anlamlarını kazanmıştır. Bununla birlikte soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “misafir etmek” anlamını kazanmıştır. Metinde yer alan fiillerin bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar kazandığı görülmüştür.

2.6. Ahtar-

1.toprağı alt üst gelecek şekilde aktarmak

“Tüşüm bolur, güristānga barur-men taqı Peyğambar ‘as’nuŋ ravzasını ahtarur-men.”(191/16)

Rüyamda mezarlığa varıyorum ve Peygamber aleyhiselamin mezarını kazıyorum.

2.aramak

“Ahtarın, munda bitig bolğay, tedi erse, ahtardılar.”(133/13)

Arayın, burada bir yazı olacak, dedi, aradılar.

Tablo 6: FİLİN Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Toprağı aktarmak				
2	Aramak		+		

Clauson kelimenin “aktarmak” , “çevirmek”, “döndürmek” “yuvarlamak” anlamlarına geldiğini “ağna- “ fiili ile eş anlamlı olduğu halde etimolojik olarak bağlantılarının olmadığını söyler (1972:81).

FİL çok anlamlılık bakımından değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan, fiziksel bir hareket bildiren “aktarmak”tan hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “aramak” yan anlamını elde etmiştir. Aynı zamanda doğadaki varlıklar için kullanılan “ahtar-” eyleminin insanlara aktarıldığı buradan hareketle doğadan insana aktarım sonucu deyim aktarması olduğu söylenebilir.

2.7. Ak-

1.sıvı maddeler akmak, gitmek

“Alında bir arıq aqar. Qaçan kim bu ala tonluğlar bu arıqğa kirseler taqı ol suwqa çomsalar, tonları aq bolur.”(55/1-2)

Önünde bir ırmak akar. Bu ala donlular bu nehire girdikleri ve o suya daldıkları zaman, donları ak olur.

2.gözyaşı dökmek

“Baqar, Abū Bekrniḡ közindin ‘abarāt ve qatarāt yaṣ aqar.”(21/8)

Bakar, Ebu Bekir’in gözünden gözyaşları akar.

3.sıvı bir madde bir yerden çıkmak

“Ġāzī qul Ḥaq te‘ālā yolında şehid bolup tenindin qatıra qan aqsa.”(68/17,69/1)

Gazi, kul Allah yolunda şehit olup vücudundan damla damla kan aksa...

Tablo 7: Filin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sıvı maddeler akmak, gitmek				
2	Gözyaşı dökmek	+			
3	Sıvı bir madde bir yerden çıkmak	+			

Clauson kelimenin öncelikli olarak gözyaşı ve nehirler için her türlü sıvının akması anlamını verir (1972:77).

Metin içerisinde filin 3 farklı anlamı tespit edilmiştir. “Sıvı bir maddenin akması” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “sıvı bir yerden çıkmak, gözyaşı dökmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Kelimenin bu somut anlamları kazanmasında birlikte kullanıldığı isimler ve doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.8. Akar-

1.beyazlamak

“Baqar bir abuṣqa ermiş, arqası bükreemiş saçı saqalı aqarmış.”(285/16-17)

Bakar kamburu çıkmış, saçı sakalı beyazlamış bir yaşlı.

2.aydınlanmak

“Mıñ yıl [taqı] yandurdılar, tamuğ aqardı; yana mıñ yıl ot yandurdılar tamuğ qarardı.”(66/9)

Bin yıl yaktılar, cehennem ağardı, yine bin yıl ateş yaktılar cehennem karardı.

Tablo 8: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Beyazlamak				
2	Aydınlanmak	+			

Fiilin metinde 2 farklı anlamı tespit edilmiştir. Somut anlamlı bir eylem bildiren “beyazlamak”tan hareketle somuta yeni somut anlam yüklenmesi yoluyla “aydınlanmak” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Bu yan anlamı kazanmasında doğadan doğaya aktarım sonucu gerçekleşen deyim aktarması etkili olmuştur.

2.9. Al-

1.bir şeyi bir araçla tutarak bulunduğu yerden kaldırmak

“Yā Cebre’ıl, bargıl taqı yerdin bir qabza tupraq alğıl.”(277/8-9)

Ey Cebrail, git ve yerden bir avuç toprak al.

2.tutmak

“Peyğāmbar ‘as elginge balta aldı.” (28/6)

Peygamber aleyhiselam eline balta aldı.

3.su basmak, sular altında kalmak

“Kesrî elini suw aldı.”(82/5)

Kesri ilini su bastı.

4.çalmak

“Özi men yoqumda ewümge kirip mëndin destürsüz mälimni alur.”(285/15)

Ben evde yokken evime girip izinsiz malımı alır.

5. el koymak, gasp etmek

“Mālların ızını, yıldı qarañızını cümlesini alurlar, ğanîmat qılurlar.”(82/15-16)

Mallarınızı hayvan sürülerinizin hepsini ganimet olarak alırlar.

6.satın almak

“Eger bu yigirmi yarmağa bërseñ alır-men.”(358/3-4)

Eğer bunu yirmi yarmağa verirsen alırım.

7.daha sonra ödemek üzere birinden bir şey almak

“Andın on êkki batman arpa borç aldı.”(140/13)

Ondan iki batman arpa borç aldı.

8. bir şeyden yoksun bırakmak, bir şeyin yokluğunu çektirmek

“Haq te‘ālā êkki közüñni alsun, êkki qulaqıñnı alsun.”(136/17)

Allah iki gözünü alsın, iki kulağını alsın.

9.kazanç sağlamak

“Öñin kimerseler bitmek üçün ne miqdār ücret algay erdiler?”(246/7-8)

Başka kişiler yazmak için ne kadar ücret alacaklardı?

10.kabul etmek

“Ey qāzî, sen bu hālāyıq arasında kim hükm qılır-sen, hēç dünyāvî neerse alır-mu-sen.”(246/3)

Ey gazi, sen bu insanlar arasında hüküm verensin, hiç dünyaya ait malı mülkü kabul eder misin?

11.göreve, işe başlatmak

“Ey oğlum, kişi qul qaravaş alır bolsa, anıñ üçün alır kim bular maña hıdmat qılsunlar.”(98/7)

Ey oğlum, insan kul ve cariyeyi kendine hizmet etsinler diye alır.

12.kendine ulaştırılmak, iletilmek

“Qaçan kim Peyğambar ‘as’nuñ bitigi keldi erse, Necāşî melik aldı, oqıdı.”(79/4-5)

Ne zaman peygamber aleyhiselamın yazısı geldi, Necaşı melik aldı, okudu.

13.öğrenmek

“Biz bu ‘ilmni ‘ulemālardın alduq.”(236/3)

Biz bu ilmi alimlerden öğrendik.

14.geri almak, öldürmek

“Cümlesini Hāq te‘ālā bərip turur erdi, Hāq tv̄t aldı. Bərgen taqı ol turur, alğan taqı ol turur.”(330/9-10)

Hepsini Allah verirdi, O aldı. Veren de odur, alan da odur.

15.evlenmek

“Hādica anamız *raẓhā* vefātının soñ Peyğambar ‘as toquz ھا̄tun aldı.”(6/8-9)

Hatice annemiz öldükten sonra peygamber aleyhiselam dokuz eş aldı.

16.karşılık verilmek

“Salām qıldı erse Mūsā peyğambar ‘as salāmıñğa cevāb almadı.”(349/13)

Selam verince de Musa peygamber selamına karşılık almadı.

17.fethetmek

“Ka‘baqa ھا̄vāf qılur-men, taqı Ka‘beke kirür-men, taqı Ka‘beniñ kilidini alur-men.”(37/1)

Kabe’de tavaf ederim ve Kabe’ye girerim, Kabe’yi fethederim.

18. ders almak

“Hāq te (ālānı qudratını körüp injen ta (accub qıldı taqı (ibret aldı.”(205/10-11)

Yüce Allah’ın gücünü görüp şaşırdı ve ders aldı.

19.ağırlamak

“Mekkedin kelgenlerke yārî bərdiler, qarşu aldılar.” (27/5)

Mekke’den gelenlere yardım ettiler, ağırladılar.

20.karşılamak

“...taqı kerāmat birle qarşu aldı.” (131/17)

... rahmetle karşıladı.

21. onay almak

“Erenlerden bey‘et alsam eliglerini tutup bey‘et alır-men.”(26/10)

Erkeklerin onaylarını alırken ellerini tutup onaylarını alıyorum.

22.fidye almak

“Munlardın yuluğ alsaq...” (115/3)

Bunlardan fidye alırsak...

Tablo 9: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

		Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kaldırmak	+			
2	Tutmak	+			
3	Sular altında kalmak	+			
4	Çalmak		+		
5	Gasp etmek		+		
6	Satın almak		+		
7	Daha sonra ödemek üzere birinden bir şey almak		+		
8	Bir şeyin yokluğunu çektirmek		+		
9	Kazanç sağlamak		+		
10	Kabul etmek		+		
11	Göreve başlatmak		+		
12	İletilmek		+		
13	Öğrenmek		+		
14	Evlenmek		+		
15	Karşılık verilmek		+		
16	Oldürmek		+		
17	Fethetmek				
18	Ders almak		+		
19	Ağırlamak		+		
20	Karşılamak		+		
21	Onay almak		+		
22	Fidye almak		+		

EDPT’de kelimenin “ölçmek, toplamak, kabul etmek, çıkarmak, evlenmek, satın almak” anlamlarında kullanıldığı yazar. (1972:124).

Fil çok anlamlılık açısından değerlendirildiğinde 22 farklı yan anlama ulaşılmıştır. “Bir şeyi araçla tutup yerinden kaldırmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “tutmak, su basmak” anlamlarını kazanmıştır.

Bununla birlikte somuta soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “kabul etmek, onay almak, fide almak, çalmak, satın almak, öğrenmek, yoksun bırakmak, karşılık vermek, evlenmek, ders almak, ağırlamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Metin içerisinde bağlamın etkisiyle fiilin somut ve soyut anlamlar kazandığı görülmektedir. “Kör etmek, sağır etmek” anlamları “gözünü alsın, kulağını alsın” cümleleriyle dile getirildiğinden burada anlamın ad aktarması yoluyla oluştuğu görülmüştür. Yine ad aktarmasının bir diğer örnekleri “suw al-, hatun al-” fiilleridir. Bununla birlikte “kilid al-” ifadesinin anlamının oluşmasında somutlaştırma etkili olmuştur. “Māl al-, borç al-, ücret al-, ‘ilm al-, cevāb al-, ‘ibret al- bey‘et al-” ifadelerinde ise eş dizimlilik göze çarpmaktadır.

2.10. Alın-

1.alma işini yapmak

“Baylardın alınur taqı dervîşlerke bérilür.”(250/3)

Zenginlerden alınır yoksullara verilir.

2.ders almak

“Ḥaḳ te‘ālānır va‘ zını tutup ‘amal qılıp öğüt alıngay-sız, tedi.”(311/17)

Allah’ın sözünü tutup uygulayasınız diye öğüt verir.

Tablo 10: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Almak				
2 Ders almak				+

Clauson kelimenin “al-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu orijinalinde “kendisi için almak” anlamına geldiğini söyler (1972:148).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “alma işini yapmak”tan hareketle soyuta yeni soyut

anlam eklenmesi yoluyla “ders almak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yeni anlam kazanmasında bağlamın etkisi olmuştur.

2.11. Anla-

1. bir şeyin ne demek olduğunu kavramak

“Men taqı anlar arasında bolayın, sözlerini tırlap anlağayın tıp keldim.”(19/3-4)

Ben de onlar arasında olayım, sözlerini dinleyip anlayayım diye geldim.

2.birinin düşüncelerini sezmek

“Şeytān ol arada bolmasa, erenler Şeytān hilelerini yahşı anladılar.”(227/16)

Şeytan arada olmayınca kişiler Şeytanın hilelerini iyi anladılar.

Tablo 11: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kavramak				
2	Sezmek				+

Clauson kelimenin “an” isminden türediğini temel anlamının “anlamak” olduğunu söyler (1972:186). Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir şeyin ne demek olduğunu kavramak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi sonucu “birinin düşüncelerini sezmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Burada soyut anlamın oluşmasında bağlamın etkisi vardır.

2.12. Arıt-

1.temizlemek

“Allāhū ekber tıp namāz başlağıl, tonuğnı necesdin arıtğıl!”(9/13)

Allahu ekber deyip namaza başla, elbiseni pislikten temizle.

2.günahtan vb. korumak

“Ḥaḳ teḇāraka ve te‘ālā luṭf ve kerem qılıp seni yamanlıqdın arıttı.”(418/3-4)

Allah iyilik ve merhamet edip seni kötülükten korudu.

Tablo 12: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Temizlemek				
2	Günahtan vb. korumak		+		

Clauson kelimenin “temizletmek”, “safaştırmak”, “bir şeyi temizlemek” anlamlarına geldiğini söyler (1972:207).

Fil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temelde “temizlemek” eylemi fiziksel bir hareketi anlatan bir eylemdir. Fiilin “temizlenmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “günahtan korunmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam edinmesinde bağlamın ve somutlaştırmanın rolü vardır.

2.13. Arzula-

1.bir şeyi istemek, arzulamak

“Ḥaḳ te‘ālā maḵa şehîdlik maḳāmı rūzî qılsa, tēp ārzular men.”(153/6)

Allah bana şehitlik makamı nasip etsin diye arzuluyorum.

2.ümitlenmek

“Cümle şaḥābalar arzūladılar kim kâşki ol kimerse men bolsa erdim, tēp.”(138/16)

Tüm sahabeler keşke o kişi ben olsaydım diye ümitlendiler.

Tablo 13: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	İstemek, arzulamak				
2	Ümitlenmek				+

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir şeyi istemek”ten hareketle ve bağlamın etkisiyle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “ümitlenmek” anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.14. Asıl-

1.bir yere bağlı olup sarmak

“Yana bir qavmnı kördüm tamuğ içinde töpen asılıp tururlar.”(67/10-11)

Yine cehennem içinde bir kavim gördüm, tepesi aşağı asılmışlar.

2.yemek pişirilmek

“Peygamber ‘as evinde üç kün boldı kim qazğan asılmadı, oturulmadı.”(125/9)

Peygamber aleyhiselamın evinde 3 gün oldu yemek yapılmadı, ateş yakılmadı.

Tablo 14: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sarmak				
2	Yemek pişirilmek	+			

Clauson kelimenin “asılmak, sarmak, çarmıha gerilmek” gibi anlamlara geldiğini söyler (1972:247).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “sarmak”tan hareketle somuta yeni somut

anlam eklenmesi yoluyla “bir yere konulmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım etkili olmuştur. Bununla birlikte “qazğan asıl-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur.

2.15. Asra-

1. büyütmek, yetiştirmek

“Bu oğlumğa terbiyet qıldım. Maḥabbat ve şefaḳat birle asradım.”(286/4-5)

Oğluma baktım sevgi ve şefkatle büyüttüm.

2.beslemek, yiyeceğini içeceğini sağlamak

“Qızım Fāṭma erkek oğlan tuğurgay taqı ol oğlanı asrağay-sen.”(178/11-12)

Kızım Fatma erkek çocuk doğuracak o çocuğu sen besleyeceksin.

3. ilgilenip göz önünde tutmak, alıkoymak

“Mëni bir urdı, siz taqı muḳa qılıç birle bir urğay-siz,tëdi erse, asradılar.”(154/3-4)

Bana bir kez vurdu, siz de buna kılıçla bir kez vurun dediyse alıkoydular.

Tablo 15: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yetiştirmek		+		
2	Bakımını üstlenmek		+		
3	Alıkoymak		+		

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Büyütmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “yetiştirmek, bakımını üstlenmek, alıkoymak, göz önünde tutmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bu anlamları bağlamdan hareketle kazanmıştır.

2.16. Aş-

1.bir şeyin yukarısına yürüyerek varmak

“Qaçan kim Peyğāmbar ‘as ol minbarqa aştı erse...”(35/16)

Ne zaman peygamber aleyhiselam minbere çıktıysa...

2.çıkmaq, dışarı varmak

Şeyhniñ hātrı mungış boldı taqı aştı.(251/16)

“Şeyhin gönlü incindi ve gitti.”

3.yükselmek

17) “Tanrı te‘ālā saña hayr-bād bərsün, tēp hayr-bād qılıp kökke aşarlar.”(439/16-17)

Allah seni mükafatlandırsın Allaha ısmarladık deyip göğe yükselirler.

4.taşmaq

“Ol quduğ suwı taştı taqı quduğ ağızdın aştı.”(44/3-4)

O kuyu suyu ağızından taştı.

5.ölmek

“Kördiler kim mübārek cānı a‘lā ‘illiyinke aşmış.”(92/14)

Gördüler ki mübarek canı cennetin en yüksek makamına ulaştı.

6.geçmek, geride bırakmak

14) “Bu Muhammed mēndin soñ keldi, taqı munuñ derecesi mēndin aştı.”(55/13-14)

Bu Muhammed benden sonra geldi, derecesi benimkini geçti.

7. sapmaq

“Qurayş qabılasındın hāşıl qılğıl, bu üç kimerseleñ aşmağıl.”(119/7-8)

Kureyş kabilesinden temin et, bu üç halktan dışarı çıkma.

Tablo 16: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarı çıkmak				
2	Dışarı varmak	+			
3	Yükselmek, havalanmak	+			
4	Taşmak	+			
5	Ölmek		+		
6	Geride bırakmak		+		
7	Sapmak		+		

EDPT’de kelimenin anlamı “bir dağ aşmak”, “bir nehir aşmak” “zaman için aşmak” olarak verilir. (1972:255).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin temel anlamı olan “yukarıya varmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “dışarı varmak, yükselmek, taşmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Bununla birlikte somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “geçmek, geride bırakmak, sapmak” anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil birlikte kullanıldığı isim ve nesnelerin etkisiyle anlamına yeni somut ve soyut anlamlar eklemiştir. Diğer taraftan su için kullanılan “aş-” fiilinde insandan doğaya aktarım sonucu deyim aktarması tespit edilmiştir. Bununla birlikte “cânı aş-” ifadesinde de ad aktarması görülmüştür.

2.17. Aşur-

1.yükseltmek

“Kök ‘âlamınga teferrüc qılsa, ötrü kök ‘âlamınga aşurdı.”(60/11-12)

Gök aleminde gezinsin diye onu yükseltti.

2.mikdarını artırmak

“Ançaqa tēgi kim yüz yıgaçdın aşurdılar, hēç tēqatı qalmadı.”(226/5-6)

Yüz sopadan fazla oluncaya kadar vurdular, hiç dermanı kalmadı.

3.göreve başlatmak

“Özi tahtdın tüşti taqı İmām Şāfi (îni tahtqa aşurđı.”(204/11)

Kendisi tahttan indi ve İmam Şafi’yi tahta çıkardı.

4.övmek

“Ferişteler Tağrı qullarđın bir qulnuğ ‘amalıni kökke aşurgaylar.”(402/9)

Melekler Allahın bir kulunun amelini göğē yükseltecekler.

Tablo 17: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yükseltmek				
2	Sayısını artırmak				+
3	Göreve başlatmak				+
4	Övmek				+

Clauson kelimenin “aşmasına neden olmak”, “övmek” anlamlarında kullanıldığını söyler (1972:265).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 4 farklı anlam tespit edilmiştir. “Yükseltmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “övmek, sayısını artırmak” anlamını, ad aktarması sonucu “tahtqa aşur-” ifadesinden hareketle “göreve başlatmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. “Kökke aşur-” ifadesinde ise somutlaştırma sonucu deyim aktarması gerçekleştiği söylenebilir.

2.18. At-

1.hedefe fırlatmak

“Anda oynar-biz oq atar-biz.”(354/1)

Orada oynar, ok atarız.

2.bir cismi bir yöne doğru göndermek

“Nāgāh elke kirür bolsa, oğlanlar artınça taş atarlar.”(400/6-7)

Bazen şehre gelince çocuklar ardından taş atar.

3.bir şeyi yere bırakmak

“Bizdin kaçıp özini quduğca atmış.”(357/15)

Bizden kaçıp kendini kuyuya atmış.

4.cezalandırmak

“Qıyāmatda elgimke gül qoyğaylar taqı tamuğqa atğaylar.”(361/6)

Kıyamette elime kelepçe takacaklar, cehenneme atacaklar.

5.kovmak, uzaklaştırmak

‘İsmā‘il qayıttı taqı ol Şeytān-i la‘inni taş birle attı.

İsmail döndü ve o şeytanı taş ile kovdu.

Tablo 18: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Hedefe fırlatmak				
2	Bir cismi bir yöne göndermek	+			
3	Bir yere bırakmak	+			
4	Cezalandırmak		+		
5	Kovmak, uzaklaştırmak	+			

Clauson kelimenin orijinal anlamının “atmak, fırlatmak” olduğunu söyler (1972:36).

Fiil metinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “atmak, fırlatmak”tan hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir yere bırakmak, koymak, kovmak” yan anlamlarını

yine somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “cezalandırmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil temel anlamından hareketle yanına aldığı nesneye bağlı olarak somut ve soyut anlamları bünyesine katmıştır.

2.19. Ay-

1.söylemek

“Sen kim rast söz aytur-sen.”(226/3)

Sen ki doğru söz söylersin.

2.cevap vermek

“... tēp su‘āl qıldılar erse cevāb aymışlar. ”(13/6)

... diye sorunca cevap vermişler.

3.sormak

“Peygāmbar ‘as aydı: Yā Cebre’ıl, beyān qılğıl, ol neteg luṭf-u keremler turur?”(10/6)

Peygamber aleyhiselam ey Cebrail açıkla, o nasıl iyilik ve bağlıştır diye sordu.

4.emretmek, buyurmak

“Atası Abū Leheb aydı: Bargıl, velikin zînhār u zînhār yolda qatıg saqlanğıl.”(15/4-5)

Babası Ebu Leheb, git fakat sakın yolda iyi saklan dedi.

5. övmek

“Taqı Hāq te‘ālā saṇa öz zātı birle durūz senā aydı. (10/8)

Ve Allah seni kendisi selamladı ve övdü.

6. doğru söylemek, yalan konuşmamak

“Yā Rebbî, eger rast aysa...” (20/16)

Ey Allah’ım eğer doğru söylüyorsa...

7.tekbir getirmek

“taqı tekbîr aydı erse...” (30/3)

Ve tekbir getirince...

8.özür dilemek

“...Peygāmbarka ‘özrler aydılar.” (77/2)

Peygamberden özürler dilediler.

Tablo 19: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Söylemek				
2	Cevap vermek				+
3	Sormak				+
4	Emretmek				+
5	Övmek				+
6	Doğru söylemek				+
7	Tekbir getirmek				+
8	Özür dilemek				+

Clauson kelimenin “konuşmak”, “söylemek”, “bildirmek”, “emretmek” anlamlarına geldiğini söyler (1972:266).

Fiil metinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 8 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin “söylemek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “cevap vermek, sormak, emretmek, buyurmak, övmek, yalan konuşmamak, tekbir getirmek, özür dilemek” yan anlamlarını kazandığı söylenebilir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar kazanmıştır. “‘özr ay-, senā ay-” ifadelerinde ise eş dizimlilik saptanmıştır.

2.20. Ayıt-

1.cevap vermek

“Körmediñ-mü oğlum ‘Atabanı qargap öltürdi tedi erse, Abū Leheb ayıttı: Qayıttım ol rāydın, tedi.”(16/10)

Atebe’yi beddua öldürdü oğlum görmedin mi? Dediye Ebu Leheb vazgeçtim o görüşten dedi.

2.iddia etmek

“Ma‘āz bin Cebel raḏhu ayıttı...”(248/13)

Muaz bin Cebel iddia etti...

3.bildirmek

“Yana ayıtga[y]lar kim...”(250/14)

Yine bildirirler ki...

Tablo 20: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Cevap vermek				+
2	İddia etmek				+
3	Bildirmek				+

Clauson kelimenin “birini konuşturmak”, “sormak” anlamlarına geldiğini söyler (1972:268).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Demek, söylemek” temel anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “cevap vermek, iddia etmek, bildirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle metin içerisinde yeni soyut anlamları bünyesine katmıştır.

2.21. Ayt-

1.söylemek

“Sen neteg anı ‘azāb ve ‘uqūbat içinde tēp aytur-sen?”(14/12)

Sen nasıl onu azap ve eziyet içinde diye söylersin?

2.anlatmak

“‘Āyişe *razhā* aytur: Peygāmbar ‘as peygāmbarlıq kelmezdin oza rast tüşler körü başladı.”(7/4-5)

Ayşe (ra) anlatır: Peygamber efendimize peygamberlik gelmeden önce doğru rüyalar görmeye başladı.

3.sormak

“Ādam peygāmbar ‘as Cebre’ılke ayttı: Yā Cebre’ıl, bu ne aḥvāl turur?”(338/8)

Adem peygamber aleyhiselam Cebrail’e sordu: Ey Cebrail bu ne haldir?

4.nakletmek

“Yā Abā Mūsā, özün din mü ḥabar bérür-sen yā taqı Peygāmbardın eşitip-mü aytur-sen?”(126/14)

Ey Ebu Musa, sen kendin mi haber veriyorsun yo da Peygamberden duyduğunu mu naklediyorsun?

5.emretmek

“Andağ erse, men sizke aytur-men kim îmān keltürür...”(17/2)

Öyleyse ben size iman etmeyi emrediyorum...

6. övmek

“... Taḡrı te‘ālā Peygāmbar ‘as’qa senā aytur.” (4/2)

... Yüce Allah Peygamber aleyhiselamı över.

7.birinin hakkında kötü konuşmak

“Kim kim bu altı kimerse ḥaqqıḡa yaman söz aytur...” (121/10)

Kim bu altı kişi hakkında kötü söz söyler...

Tablo 21: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Söylemek				
2	Anlatmak				+
3	Sormak				+
4	Nakletmek				+
5	Emretmek				+
6	Övmek				+
7	Birinin hakkında kötü konuşmak				+

Clauson kelimeyi “ayıt-” madde başında alır ve genellikle “ayt-” şeklinde yazıldığını söyler (1972:268).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “söylemek”ten hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “anlatmak, sormak, nakletmek, emretmek, birinin hakkında kötü konuşmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin bağlam etkisiyle bünyesine yeni soyut anlamlar kattığı söylenebilir.

2.22. Aytıl-

1.söylenmek

“Telbiye ayılır cevāb ol turur kim Ḥaq te‘ālā Cebre’lke fermānladı.”(37/12)

Telbiyeye cevap Allah Cebrail’e buyurdu diye söylenir.

2.sorulmak

“‘Araṣāt ḥalqınga ayılğay kim: Bu ‘acūzı bilür-mü-siz? Tep.”(399/6-7)

Mahşerdeki kişilere ‘Bu yaşlı kadını bilir misiniz?’ diye sorulacak.

Tablo 22: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Söylenmek				
2 Sorulmak				+

Clauson kelimeni “sorulmak”, “konuşulmak” anlamlarına geldiğini söyler (1972:269).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiil “söylenmek” temel anlamından hareketle “sorulmak” yan anlamıyla da kullanılmıştır. Fiil metin içerisinde bağlamın etkisiyle soyut anlam kazanmıştır.

2.23. Az-

1.doğru yoldan ayrılmak

“Eger ol neersenî tutar bolsañız, hêç köni yoldın azmağay-siz.”(168/15)

Eğer o şeyi tutarsanız hiç doğru yoldan uzaklaşmayacaksınız.

2.sapıtmak

“Eger benim ehl-i beytimni dōst tutsañız, ağırlasañız, hêç azmağaysiz.”(169/1-2)

Eğer ehl-i beytimi dost tutarsanız, onlara hürmet ederseniz hiç sapıtmayacaksınız.

Tablo 23: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Doğru yoldan ayrılmak				+
2 Sapıtmak				+

EDPT’de kelimenin “kötü yola sapmak”, “yolunu kaybetmek”, “baştan çıkmak” anlamlarına geldiği yazar. (1972:279).

Fil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “yolunu kaybetmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “doğru yoldan ayrılmak, sapıtmak” yan anlamını kazandığı görülmüştür. “Köni yoldın az-” ifadesi ise anlamını somutlaştırma sonucu deyim aktarması yoluyla kazanmıştır.

2.24. Azarla-

1. sert, bağırarak söylemek

“Peygāmbar ‘as’qa üküş sökti āzārladı erse, peygāmbar ‘as aydı...”(14/15-16)

Peygamber aleyhiselama çok kötü, sert sözler söyleyince peygamber dedi...

2. incitmek

“Muhammed kızını boşağıl taqı Muhammedni āzārlağıl!”(14/14-15)

Muhammed’in kızını boşa ve Muhammed’i incit.

Tablo 24: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bağırarak söylemek				
2 İncitmek		+		

Fil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Sert söylemek, bağırarak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “incitmek” anlamını kazandığı görülmüştür. Fil incitmek anlamını bağlamın etkisiyle kazanmıştır.

2.25. Bağışla-

1. bir malı karşılık beklemeden birine vermek

“Yā Abā ‘Abdullāh, ol qapuğdağı atlarını taqı ol Mısrı derāzgüşlarını, cümlesini saḡa bağışladım.”(208/16-17)

Ey Ebu Abdullah, kapıdaki o atları, Mısır eşeklerinin hepsini sana bağışladım.

2.hakkı karşılık beklemeden birine vermek

“Taqı ol cemā‘at birle namāz qılğıl, Şevābımı Abū Bekrke bağışlağıl.”(101/4)

Ve o cemaat ile namaz kıl, sevabını Ebu Bekir’e bağışla.

3.affetmek

“Peyğāmbar ‘as’qa şuhbat qılğanı üçün tēdi erse, ol taqı ‘afv qıldı, bağışladı.”(129/10-11)

Peygamber aleyhiselamla sohbet ettiği için deyince o affetti, bağışladı.

4.vazgeçmek

“Ḥaq te‘ālā maḡa on namāznı bağışladı, qırq namāz birle keldim.”(58/17)

Allah bana on namazı bağışladı, kırk namazla geldim.

5.lütuf etmek, vermek

“Bişārāt saḡa bolsun kim burunqı quvvatıñdın yahşıraḡ quvvat bağışladı.”
(333/11)

Sana müjdeler olsun ki önceki kuvvetinden daha çok kuvvet bağışladı.

Tablo 25: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir malı karşılık beklemeden vermek				
2 Hakkı karşılık beklemeden vermek				+
3 Affetmek				+
4 Vazgeçmek				+
5 Lütuf etmek				+

Clauson kelimenin “bağış” isminden türemiş bir fiil olduğunu “bağışlamak, vermek” anlamına geldiğini söyler (1972:321).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup temel anlamı olan “bir malı karşılık vermeden başkasına vermek” anlamından hareketle soyuta soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “hakkı karşılık beklemeden birine vermek, affetmek, vazgeçmek, lütfetmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamları bünyesine katmıştır. Bununla birlikte bağışlamak eylemi Tanrı için kullanıldığından fiil insandan doğaya aktarım sonucu deyim aktarması yoluyla da yan anlam kazanmıştır.

2.26. Bağla-

1.bir şeyi bir yere tutturmak

“Āsiya hatun *razhā*’nı yalıq qılıp ėkki ėlgi taqı ėkki adaqını ol qazuqlarqa bağladılar.” (165/10)

Asiye hatunu soyup iki eli ve ayağını kazıklara bağladılar.

2.bir araya getirmek

“Bir kilim keydi taqı ħurmā şışı birle yaqasını bağladı.”(95/6-7)

Bir kilim giydi ve hurma ipi ile yakasını bağladı.

3.sarmak

“Baqtım, Peyğāmbar ‘as mübārek qarınığa taş bağlamış açlıq sebebidin.”(28/8)

Baktım, peygamber aleyhiselamın açlıktan mübarek karnına taş bağlamış.

4.düğümlemek

“Umayya ibnü Ħalaf, Bilāl Ħabeşi *razhu* elgini adaqını qatıq bağladı.”(96/15)

Ümeyye ibni Halaf Bilal Habeşi’nin elini ayağını sıkıca bağladı.

5.kilitlemek

“Bilmes-men néçe altın aldı taqı şandūqını bağladı taqı kilidni maṛa bérdi.”(259/4)

Ne kadar altın aldı bilmiyorum, sandığı kilitledi ve kiliidi bana verdi.

6.bir düşünceye son vermek

“Cümleñiz bu hilâfat qapuğın bağlañ, meger Abū Bekr bağlamasun kim mēndin sonñ halifa Abū Bekr bolsun.”(92/8-9)

Hepiniz bu halifelik düşüncesinden vazgeçin, sadece Ebu Bekir'in kapanmasını ki benden sonra halife Ebu Bekir olsun.

7. giyinmek

“Taqı Mekkeke qayıttılar, taqı ihrām bağladılar.” (77/3)

Ve Mekke'ye döndüler, ihram giydiler.

Tablo 26: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tutturmak				
2	Bir araya getirmek	+			
3	Sarmak	+			
4	Düğümlemek	+			
5	Kilitlemek	+			
6	Bir düşünceye son vermek		+		
7	Giyinmek	+			

Clauson kelimenin “bağ” isim kökünden türemiş bir fiil olduğunu genellikle “bağlamak” , “tutturmak” anlamlarına geldiğini söyler (1972:314).

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir şeyi bir yere tutturmak” anlamından hareketle fiziki hareketler için kullanılan eylem somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “kapatmak, bir araya getirmek, sarmak, düğümlemek, giyinmek” anlamlarını kazanmıştır. Diğer taraftan somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir düşünceye son vermek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamanın etkisiyle bünyesine yeni somut anlamları katmıştır. Bununla birlikte “hilâfat qapuğın bağla-” fiilinin anlamının ad aktarması sonucu olduğu görülmektedir.

2.27. Bağlan-

1.birbirine tutturulmak

“Ėkki elgi zincir birle boynınga bağlanmıŝ ‘azāb ve ‘uqūbat içinde turur.”(345/17)

İki eli zincirle boynuna bağlanmıŝ eziyet ve işkence içindedir.

2.ulaşıma kapanmak

“Bu tağ üñüriniñ ağızıña tayadı erse, bu üç kişiniñ yolu bağlandı.”(292/9)

Bu dağ mağarasının ağızına dayayınca bu üç kişinin yolu kapandı.

3.kilitlenmek

“Abū Bekr qapuğı bağlanmasun tēdi.” (91/16)

Ebu Bekir’in kapısı kilitlenmesin dedi.

Tablo 27: Fİilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birbirine tutturulmak				
2	Ulaşıma kapanmak		+		
3	Kilitlenmek	+			

Clauson kelimenin “bağlanmak” anlamında kullanıldığını söyler.(1972:315)

Fİil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Birbirine tutturmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “ulaşıma kapanmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.28. Baq-

1.algılamak, göz yordamıyla görmek

“Baqar-men, hāvada Cebre’ıl yana zāhir boldı taqı aydı.”(9/10)

Baktım, havada Cebrail yine göründü dedi.

2.bakışı bir yöne, bir şeye çevirmek

“Közi aşaqqa üküşrek baqar, yerke baqar; bir az taqı başını qaldurur, kökke baqar.”(23/7)

Gözü çok daha aşağıya, yere bakar; biraz da başını kaldırır göğe bakar.

3.farkına varmak, bellemek

“Baqar-men boyumda zıfârî monçuqlarım bar erdi, ol üzülmiş taqı tüşmiş.”(414/11-12)

Baktım boynumda akik boncuklarım vardı, o kopmuş ve düşmüş.

4.gözmek, incelemek, izlemek

“Bu yigit keldi, baqarlar, tawuqı boğuzlamadın tirig keltürdi erse, şeyh aydı.”(428/12-13)

Bu delikanlı geldi, bakarlar tavuğu kesmeden canlı getirince şeyh sordu.

5.yoklamak, kontrol etmek

“Bargıl, Ahmed Hanbelke baqgıl, bukün nişe kelmedi?”(222/9-10)

Git Ahmed Hanbel’e bak, bugün niye gelmedi?

6.tedavi etmek için ilgilenmek

“Yā emîre’l-mu’ minîn, bu sûtıni için baqalıñ, bağırsuqlarınız bütün-mü turur.”(118/12)

Ey müminlerin emiri, bu sütü için bakalım, bağırsaklarınız sağlam mıdır?

7.bir işin yapılmasını istemek

“Bu çengni maña bərgil baqaym, tēdi.”(310/16)

Bu çengi bana ver bakayım, dedi.

8. bir işi birinden beklemek

“Baralıñ taqı salām qılalıñ taqı hēç neerse aymağalıñ baqalıñ beytü’l mālđm bizke hēç neerse bēdür-mü?”(258/4-5)

Gidelim de selam verelim ancak hiçbir şey söylemeyelim. Bakalım hazineden bize bir şey verir mi?

9.iman etmek, yönelmek

“Yā Rebbî, sarja baqtım taqı inandım taqı kitābların nı rāst tēdim.”(273/11-12)

Ya Rabbi, sana yöneldim ve inandım kitapların gerçektir dedim.

10.aldanmak

“Qollarınga i’timād qıldı, çerig üküşlikinge baqtılar.”(72/14)

Ordularına güvendi, askerin çokluğuna baktılar.

11. değer vermemek

“Bu fāsiqqa hōr köz birle baqtı.” (372/13)

Bu dinsize hor gözle baktı.

Tablo 28: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Göz yordamıyla görmek				
2	Bakışı bir yöne çevirmek	+			
3	Farkına varmak		+		
4	İncelemek, gözlemek, izlemek		+		
5	Kontrol etmek		+		
6	Tedavi etmek için ilgilenmek		+		
7	Bir işin yapılmasını istemek		+		
8	Bir işi birinden beklemek		+		
9	İman etmek, yönelmek		+		
10	Aldanmak		+		
11	Değer vermemek		+		

Clauson kelimenin “birine ya da bir şeye bakmak”, bazı genişletilmiş anlamlarla “birini gözetmek”, “birine itaat etmek” anlamlarının olduğunu söyler.(1972:311)

“Bak-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 11 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “göz yordamıyla algılamak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bakışı bir yöne bir şeye çevirmek” anlamını kazandığı görülmüştür. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “farkına varmak, incelemek, kontrol etmek, ilgilenmek, istemek, bir işi birinden beklemek, aldanmak, iman etmek”yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde kullanıldığı bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar kazanmıştır. Bununla birlikte insandan doğaya aktarım yoluyla kişileştirme sonucu yeni somut anlam kazandığı görülmüştür. Yine “ẖōr kōz birle baq-” fiilinin kullanımında somutlaştırma etkili olmuştur.

2.29. Bar-

1.gitmek, erişilmek istenen yere ayak basmak

“Taqı Benū Qurayza cuhūdlarına barıp ḥarb qılsaṛız.”(33/4)

Benu Kurayza Yahudilerine gidip savaşın.

2.yüksek bir yere çıkmak

“Taqı munāradın tüşüp anıṛ öçekinge bardı.”(364/11)

Minareden inip onun çatısına çıktı.

3.gelmek

“Qaçan kim tonum qırısa, bargay-men inşā‘a’llāhū te‘ālā, tēdi.”(222/12)

Elbiselerim kuruyunca inşallah o zaman geleceğim dedi.

4.durmak, beklemek

“Yana bu bir rek (at namāz qılğan ṭāyifa duşmanqa qarşu barsun.”(40/10)

Yine bu bir rekat namaz kılan topluluk düşmana karşı dursun.

5.namaz kılmak

“Baqar secdeke barmış.”(167/11)

Bakar secdeye varmış.

6.aç durmak

“Anı köŋ linge tüşürse erdin, hēç boğazına ta‘ām barmağay erdi.”(269/16)

Onu kalbine düşürseydin hiç boğazına yemek girmezdi.

7.göreve başlamak

“Andın [son] ol rāhib ‘Ali birle çerigke bardılar ol çerigde şehîd boldı.”(151/5-

6)

Ondan sonra o rahip Ali ile birlikte askere gitti ve askerde şehit oldu.

8.uyumak

“Baqar Fāṭimā *razhā* tegirmen ögürmekdin armış taqı tegirmen qatında uyquğa barmış.”(160/16-17)

Bakar, Fatma (ra) değirmen öğütmekten yorulmuş ve değirmenin yanında uykuya varmış.

9.evlenmek

“Munça sansız saqışsız érke bardım tēyür-sen.”(399/1-2)

Bunca sayısız kocaya vardım diyorsun.

10.kavuşmak

“Eger ecel kelür bolsa, cedding Muştafāğa barur-sen.”(176/1)

Eğer ecel gelirse atan Mustafa'ya kavuşursun.

11.düşünmek, akli takılmak

“Ėkinç rek‘āda yana köŋli ol terske bardı.”(247/5)

İkinci rekatta yine gönlü o hayvan gübresine gitti.

12. ölmek

“Ey ḥalāyıq bilin, āgāh bolun kim Peyğāmbar ‘as dünyādın bardı.”(105/5-6)

Ey insanlar bilin, haberdar olun ki peygamber aleyhiselam dünyadan göçtü.

13. yanında götürmek

“... cümle mällarımıznı, yılqı qaranı, oğul qızın, hatunlarımıznı, cümleni alıp baralıq.” (69/8)

Tüm mallarımıznı, hayvanlarımıznı, çocuklarımıznı ve eşlerimizin hepsini yanımızda götürelim.

Tablo 29: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gitmek				
2	Çıkmak	+			
3	Durmak	+			
4	Gelmek	+			
5	Namaz kılmak		+		
6	Aç durmak		+		
7	Göreve başlamak		+		
8	Uyumak	+			
9	Erlenmek		+		
10	Kavuşmak		+		
11	Düşünmek		+		
12	Ölmek		+		
13	Yanında götürmek		+		

Clauson kelimenin “gitmek” ve genellikle daha spesifik olarak “uzaklaşmak” anlamında kullanıldığını söyler (1972:354).

“Bar-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 13 farklı anlam tespit edilmiştir. “Gitmek, ulaşmak istenen yere ayak basmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “yüksek bir yere çıkmak, durmak, beklemek, gelmek, bir yere girmek, uyumak” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ulaşmak,

göreve başlamak, yanında götürmek, namaz kılmak, evlenmek, kavuşmak, düşünmek” yan anlamlarını kazanmıştır. “Dünyādın bar-, ta ‘ām bar-, çerigke bar-, secdeye bar-, érke bar-” fiilleri ad aktarması yoluyla yan anlam kazanmıştır. Bununla birlikte “köŋli bar-” fiilinde ise anlam somutlaştırma sonucu oluşmuştur. “Uyquğa bar-, érke bar-” kullanımlarında ise eş dizimliliğe rastlanılmıştır.

2.30. Bas-

1. ayak basmak

“Eger yerde yürimekke qaşd qılsam, bir adımı munda basar taqı bir adımı köz uçı yeterde basar.”(53/3-4)

Yerde yürümeye niyet etsem, bir adımını buraya basar ve bir adımını gözün görebileceği uçtaki yere basar.

2. ezmek, çiğnemek

“ Bu zekât bərmegen kişini añaqlarınız birle basıŋ.”(250/15-16)

Bu zekat vermeyen kişiyi ayaklarınızla ezin.

3. sıkmak, ovma, masaj yapmak

“Ol za ‘ıfa kelip Peyğāmbar ‘as a ‘zālarını basar erdi, sıqar erdi.”(34/9)

O kadın gelip peygamber aleyhiselamın uzuvlarını ovardı, sıvazlardı.

4. üstüne çöküp devirmek

“İblis ‘ābidni bastı taqı köksi üze oturdu.”(411/3)

İblis abidi yıktı ve göğsünün üstüne oturdu.

5. alta almak için birinin üzerine abanmak, çullanmak

“Cümle batırıqlar sekirdiler taqı bu Žagātırnı bastılar, ança urdılar.”(81/3-4)

Bütün din büyükleri koştular ve bu Zagatırın üstüne çullandılar ve öylece dövdüler.

6. mühür basmak

“Hať bitidi taqı mühür bastı.”(133/5)

Yazı yazdı ve mühür bastı.

7.bir kimseye herhangi bir özellik yüklemek

“Men senin atıñ qa la‘net dāğı bastım taqı boynınga la‘net tavqı keydürdüm.”(279/4)

Ben senin adına lanet damgası bastım ve boynuna lanet halkası geçirdim.

Tablo 30: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ayak basmak				
2	Ezmek	+			
3	Sıkmak, ovmak, masaj yapmak	+			
4	Üstüne çöküp devirmek	+			
5	Abanmak	+			
6	Mühür basmak	+			
7	Bir kimseye bir özellik yüklemek		+		

Clauson kelimenin “basmak”, “ezmek”, “ansızın saldırı yapmak” anlamlarına geldiğini söyler (1972:370).

“Bas-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin temel anlamı olan fiziki anlamda “ayak basmak”tan hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “ezmek, çiğnemek, sıkmak, ovmak, üstüne çöküp devirmek, alta almak için birinin üzerine abanmak, mühür basmak” yan anlamlarını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir kimseye herhangi bir özellik yüklemek” anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil özellikle bağlamın etkisiyle çok anlamlı hale gelmiştir. Fiilin insan dışında varlıklar için kullanıldığı izlendiğinden insandan doğaya aktarım yoluyla kişileştirme sonucu yan anlam kazandığı söylenebilir. Bununla birlikte “la‘net dāğı bas-” fiilinin anlamı somutlaştırma neticesinde oluşmuştur. “Mühür bas-” kullanımında eş dizimlilik görülmüştür.

2.31. Basıl-

1.önlenmek, yatıştırılmak

“Hem taqı Qurayşî turur, hem taqı üküş fitneler basılır, tedi.”(174/13)

Hem Kureyş’tendir, hem de çok karışıklık önlenir, dedi.

2.bir kimseye herhangi bir özellik yüklenmek

“Qaçan kim ‘Azāzılqa la‘net dāğı basıldı.”(238/14-15)

Ne zaman ki Azazil’e lanet mührü basıldı.

Tablo 31: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Önlenmek, yatıştırılmak		+		
2	Bir kimseye herhangi bir özellik yüklenmek		+		

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık bakımından değerlendirilmiş, 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiil “bas-” fiilinin edilgen şekli olarak yorumlanmış olup “bir yere basılmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “yatıştırılmak, bir kimseye herhangi bir özellik yüklenmek” yan anlamlarını kazanmıştır. “La‘net dāğı basıl-” fiilinin anlamının oluşmasında somutlaştırma etkili olmuştur. “Fitne basıl-” ifadesinde eş dizimlilik saptanmıştır.

2.32. Başla-

1.liderlik etmek

“Yā ‘Alî, ‘ālemni algıl taqı şahābaları başlağıl taqı bargıl.”(139/5-6)

Ey Ali sancağı al sahabelerin başına geç ve git.

2.bir eylem için harekete geçmek

“Ol anası yüz çewürse, ol oğlan yığılayı başlar.”(395/8-9)

O annesi yüzünü çevirince o çocuk ağlamaya başlar.

3.bir işe girişmek

“Könlümke tüşti erse, yana işleyü başladım.”(435/14)

İçime düşünce yine çalışmaya başladım.

4.ortaya çıkmak

“Peygāambar ‘as’qa vahy kelmekiniñ eseri zāhir bolu başladı.”(417/15)

Peygamber aleyhiselama vahiy geldiğinin izleri görülmeye başladı.

Tablo 32: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Liderlik etmek				
2	Bir eylem için harekete geçmek				+
3	Bir işe girişmek				+
4	Ortaya çıkmak				+

EDPT’de kelimenin “baş” isim kökünden türemiş bir fiil olduğu “başlamak”, “önderlik etmek” anlamlarına geldiği ve fiilin genellikle nesnesiz kullanıldığı yazar.(1972:381)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirildiğinde 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “bir eylem için harekete geçmek, bir işe girişmek, liderlik etmek” anlamlarından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “ortaya çıkmak, meydana gelmek” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.33. Bat-

1.ufkun altına inmek

“Taqı kün batmaqıǵa ārzū kılurlar kim qaçan bolǵay kim kün batsa taqı Rebbüm birle ǵalvatta munācāt qılsaǵ.”(318/16-17)

Gün batsa da Allah ile yalnız kalıp ona yalvarsak diye gün batımını arzu ederler.

2.bulanmak

“Ĥayā ol qadar ġālib boldı üzemke kim öz ‘araqmıǵa battım.”(351/16)

Utanma duygusu üzerime o kadar galip oldu ki kendi terime bulandım.

Tablo 33: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ufkun altına inmek				
2	Bulanmak	+			

Clauson kelimenin temel olarak “inmek ve gözden kaybolmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:298)

Fiil çok anlamlılık yönünden değerlendirilip 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin “güneş batmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi sonucu “bulanmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Buradan hareketle doğadan doğaya aktarım yoluyla deyim aktarması sonucu fiilin çok anlamlı hale geldiği söylenebilir.

2.34. Belgür-

1.ortaya çıkmak, görünmek

“Menim ülüşümke teggen yerde taqı bir uluǵ taş belǵürdi.”(30/1)

Benim payıma düşen yerde bir büyük taş ortaya çıktı.

2.iyice belirginleşmek, görünür hal almak

“Ol arada yel esti taqı ol ‘ayālınǵ köñlekini teninge yapşurdı erse, a‘zāsı belǵürdi.”(113/16-17)

O arada rüzgar esti ve o kızın gömleğini vücuduna yapıştıınca uzuvları belli oldu.

3.meydana gelmek, gerçekleşmek

“Yâ Muhammed ne iş belgürdi?”(16/16)

“Ey Muhammed ne oldu?”(Aktan,2017: 34).

Tablo 34: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ortaya çıkmak, görünmek				
2	Belirginleşmek		+		
3	Gerçekleşmek		+		

Clauson kelimenin “belgü” isminden türemiş bir fiil olduğunu “görünmek”, tezahür etmek “anamlarına geldiğini söyler.(1972:341)

Fiil çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Clauson’a göre temel anlamı “görünmek, ortaya çıkmak”tan hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “belirginleşmek, gerçekleşmek” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlamın etkili olduğu söylenebilir.

2.35. Bêr-

1.üzerinde olan bir şeyi birisine iletmek

“Hâcılar ziyârat qılurlar taqı ol saqlağanlarğa dünyâvî neersedin bêrürler.”(164/14-15)

Hacılar ziyaret ederler ve onu koruyanlara dünyevi şeylerden verirler.

2.ödemek

“Ayda nêçe yarmaq bêrür-sen?”(117/14)

Ayda kaç yarmak veriyorsun?

3.satmak

“Anası aydı:Üç altunga alsalar, bərgil, tēdi.”(342/4)

Annesi, üç altına alırsalar ver, dedi.

4.bir malı bağışlamak

“Yā Fāṭma, men bu ülüşüm etmekni ol miskînke bërür-men.”(141/2)

Ey Fatma ben bu payım olan ekmeği o zavallıya veririm.

5.düşünceleri, bilgileri başkasına iletme

“Yā Abā Mūsā, özüñdin-mü ḥabar bërür-sen?”(126/14)

“Ey Ebu Musa, kendin mi söylüyorsun?”

6.ödüllendirmek, mükafatlandırmak

“Eger ihlāşı ziyāda bolsa, yeti yüz šavāb bërür.”(260/4)

Eğer samimiyeti fazlaysa yedi yüz sevap verir.

7.göndermek, herhangi bir duruma yol açmak

“Qayu qulmı Ḥaq tvt sewer bolsa, aṇar üküş belālar taqı mihnetler bërür.”(327/5)

Allah hangi kulunu severse ona çok belalar ve acılar verir.

8.evlendirmek

“Peyğāmbar sēni dervîş kimerseke bērdi, tēp maṇa ta’yīb qılurlar.”(160/12-13)

Peygamber seni yoksul kimseye verdi diye beni ayıplıyorlar.

9.bırakmak, emanet etmek

“Fāṭma raḫhu Ḥüseynni tuğurdu taqı maṇa bērdiler emzürmekke taqı asramaqqa.”(178/13-14)

Fatma Hüseyin’i doğurdu, emzirmeye ve bakmaya bana verdiler.

10. görevlendirmek

“Başranıñ beglikini öñin kimerseke bergey-men.”(180/10)

Basra valiliğini başka kimseye vereceğim.

11.teslim etmek

“Mısırdın kelgenler aydılar: Andağ erse, bizke Mervānnı bergeyl, tédiler.”(134/7-8)

Mısır’dan gelenler, öyleyse bize Mervan’ı teslim edin, dediler.

12.konuşma yetisi vermek

“Ol kège yattı, tüşinde körer: Hāq tvt bu gāzîniñ atınga til bérür.”(299/14)

O gece yattı, düşünde Allah bu gazinin atına dil verir, onu görür.

13.şahit olmak

“Mēn tanuqluq bérür-men kim Muḥammed Tañrı te‘ālānıñ Hāq resülü turur.”(45/15)

Ben şahit olurum ki Muhammed Allah’ın elçisidir.

14.nasip etmek, eriştmek

“Tañrı tebāreke ve te‘ālā sizlerke uçmañ ta‘āmdın bərsün.”(141/1-2)

Yüce Allah size cennet yemeği nasip etsin, dedi.

15.zekat vermek

“Bēş namāznı qılurlar... zekāt bérürler.” (305/15)

Beş vakit namaz kılarlar...zekat verirler.

16. eziyet vermek

“... yarın bizlerke kelgey, bizlerke taqı zaḥmat bergey.” (69/3)

... yarın bizlere gelecek ve bizlere eziyet verecek.

17.geçmesine izin vermek

“Abū Bekr razhu yol bérmedi.” (21/6)

Ebu Bekir yol vermedi.

18.iyileştirmek

“İnşā`a`llāhu te‘ālā şıfa bergey tēdi.” (34/11)

İnşallah Allah şıfa verecek dedi.

19.müjdelemek

“Abū Bekırke müjde bërdi.” (100/8-9)

Ebu Bekir'e müjde verdi.

20.izin vermek

“Maņa taqı icāzat bërseñiz...” (15/4)

Bana da izin verseniz...

21.huzur vermek

“...hēç bizlerke emān bërmezler.” (11/6)

Hiç bizlere huzur vermezler.

22.buyruk altına girmek

“Resūl fermānıñça bolsa, yürise, aña boyun bërse...” (91/2)

Peygamberin emrinde olsa, yaşasa, onun buyruğu altına girse...

23.egemenliğini kabul etmek

“Peyğāambar ‘as`qa kelip, selam qılıp bey‘et bërdiler.” (25/13)

Peygamber aleyhiselama gelip selam verip onun egemenliğini kabul ettiler.

24.yemin etmek

“... saña ant bërür men.” (195/13)

... sana yemin ederim.

25.ad vermek

“Taqı bu kitābke Nehcü'l-Ferādîs at bërdük.” (2/16)

Bu kitaba Nehcü'l-Feradis adını verdik.

26.bereketlendirmek

“Tañrı te‘ālā dünyāñke taqı berekāt bërsün.” (121/8)

Allah dünyanı bereketlendirsin.

27.yardım etmek

“... Peygāmbār ‘as’qa yārî bërürler. (4/4)

Peygamber aleyhiselama yardım ederler.

28. uyku vermek

“Ḥaq te‘ālā uyqu bërdi, uydılar.” (15/13)

Allah uyku verdi uyudular.

29.yaşam sunmak, hayat vermek

“Eger Taḡrı ‘ömr bërse...” (23/2)

Eğer Tanrı ömür verirse...

30. nimet vermek

“kimke ni‘met bërseṇ, sen bërür-sen.” (37/10)

Kime nimet verilecekse sen verirsin.

31.ödünç vermek

“Şafvān yüz yarıq ‘āriyat bërdi.” (71/12)

Safvan yüz zırh ödünç verdi.

32.göstermek

“... maḡa yolı nişan bërgil.” (114/2)

... bana yolu göster.

Tablo 35: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Üzerinde olan bir şeyi birisine iletmek				
2	Ödemek		+		
3	Satmak		+		
4	Bağışlamak		+		
5	Düşünceyi başkasına iletmek		+		
6	Ödüllendirmek, mükafatlandırmak		+		

7	Herhangi bir duruma yol açmak	+
8	Evlendirmek	+
9	Emanet etmek	+
10	Görevlendirmek	+
11	Teslim etmek	+
12	Konuşma yetisi vermek	+
13	Şahit olmak	+
14	Nasip etmek, erişirmek	+
15	Zekat vermek	+
16	Eziyet vermek	+
17	Geçmesine izin vermek	+
18	İyileştirmek	+
19	Müjdelemek	+
20	İzin vermek	+
21	Huzur vermek	+
22	Buyruk altına girmek	+
23	Egemenliğini kabul etmek	+
24	Yemin etmek	+
25	Ad vermek	+
26	Bereketlendirmek	+
27	Yardım etmek	+
28	Uyku vermek	+
29	Hayat vermek	+
30	Nimet vermek	+
31	Ödünç vermek	+
32	Göstermek	η

Clauson kelimenin anlamını “vermek” olarak verir ve herhangi birinin kazancı için hareket anlamında kullanılan tanımlayıcı bir fiil olduğunu söyler.(1972:354)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 32 anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “üzerinde olan bir şeyi birisine iletmek” anlamından

hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “göstermek”; somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ödemek, satmak, bir malı bağışlamak, düşünceleri başkasına iletmek, mükafatlandırmak, yemin etmek, bereketlendirmek, egemenliğini kabul etmek, huzur vermek, müjdelemek, eziyet vermek, zekat vermek, ödünç vermek, nasip etmek, olmak, evlendirmek, teslim etmek, geçmesine izin vermek, ömür vermek, yardım etmek, emanet etmek, buyruk altına girmek, ad vermek, nimet vermek” gibi anlamları kazandığı tespit edilmiştir. Fiil yanına aldığı nesneye bağlı olarak soyut anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte “evlendirmek, görevlendirmek, teslim etmek, konuşma yetisi vermek, uyku vermek” yan anlamlarını ad aktarması neticesinde kazanmıştır. Yine “boyun bër-” fiilinin anlamının oluşumunda somutlaştırmanın etkili olduğu söylenebilir. “Zekât ber-, habar ber-, şifa ber-, müjde ber-, savâb ber-, uyku ber-, ‘ömr ber-, ni‘met ber-” kullanımlarında eş dizimliliğe rastlanılmıştır.

2.36. Bëril-

1.bağışlanmak, bir mal karşılık beklemeden birine verilmek

“Baylardın alınur taqı dervîşlerke bërilür.”(250/3)

Zenginlerden alınır yoksullara verilir.

2.mükafatlandırılmak

“Haqîqatta şabur qılğanlarğa tamâm cezâ bërilür hisâbsuz.”(260/8)

Gerçekte sabredenlere hesapsız bir şekilde karşılığı verilir.

3.sahip olmasını sağlamak

“Cümle Peygâmbarlarqa nè mu‘cizât kim berildi.”(35/17, 36/1)

Bütün peygamberlere ne mucizeler verildi.

4.adlandırmak

“Bu ma‘nîdin ötrü Peygâmbar ‘as’qa Muşafâ at berildi.”(3/8)

Bu manadan dolayı peygamber aleyhiselama Mustafa adı verildi.

Tablo 36: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bağışlanmak		+		
2	Mükafatlandırılmak		+		
3	Sahip olmasını sağlamak		+		
4	Adlandırılmak		+		

Clauson kelimenin “ber-” fiilinin edilgen hali olduğunu “verilmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:365) Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı somut “verilmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bağışlanmak, mükafatlandırmak, sahip olmasını sağlamak” yan anlamlarını kazanmıştır. Ayrıca “adlandırmak, ad koymak” anlamlarını da ad aktarması sonucu kazandığı görülmüştür. Fiil yanına aldığı ismin etkisiyle de yeni anlam kazanmıştır.

2.37. Bıraç-

1.elde olan bir şeyi tutmaz olmak

“Bu abuşqa ol sâ‘at içinde türüsini bıraçtı, taqı yattı.”(435/3)

Bu yaşlı adam o saat içinde belini bıraktı ve yattı.

2.bir yere koymak

“Haq tvt ayğay ferîşteleringe kim bu ‘âşîni tamuğqa bıraçır.”(363/14)

Allah meleklerine, bu asiye cehenneme bırakın, buyuracak.

3.çıkarmak

“Peyğambar ‘as ağzındaqı etni bıraçtı.”(33/16)

Peygamber aleyhiselam ağzındaki eti bıraktı.

4.yere atlamak

“Kārvān barurda anası Rāhīlın zıyāratını kōrdi erse, özini tēwedın braqtı.”(358/13)

Kervan giderken annesi Rahil'in mezarını görünce kendini deveden bıraktı.

5.bir alışkanlıktan vazgeçmek

“Bu aḥvālın kōrdi erse, zunnārın braqtı taqı çaqırdı.”(344/8)

Bu halini görünce kemerini bıraktı ve bağdı.

6.uğraşmamak

“Bu daraḥtın budaqların cümlesini kesgıl, braqgıl.”(245/3)

Bu ağacın budaklarının hepsini kes, bırak.

7.gıybete son vermek

“Ağzıñ dın ol ḥatunnıñ etini braqgıl.”(386/15)

Ağzından o hatunun etini bırak.

8.terk etmek

“Biz bu Yūsufnı burunraq öltürelim yā taqı yraq yerde braqalım.”(353/13-14)

Biz bu Yusuf'u bir an önce öldürelim ya da uzak yere bırakalım.

Tablo 37: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bırakmak				
2	Koymak	+			
3	Çıkarmak	+			
4	Yere atlamak	+			
5	Bir alışkanlıktan vazgeçmek		+		
6	Uğraşmamak		+		
7	Gıybete son vermek		+		
8	Terk etmek		+		

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş, 8 anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “elde olan bir şeyi tutmaz olmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir yere koymak, bir yerden çıkarmak, bir yerden atlamak” yan anlamlarını kazanmıştır. Bunların yanı sıra; somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “uğraşmamak, gıybetle son vermek, terk etmek, bir alışkanlıktan vazgeçmek” anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fîlin bağlamın etkisiyle bünyesine yeni soyut ve somut anlamlar kattığı görülmüştür. Bununla birlikte “gıybetle son vermek” anlamının oluşumunda da somutlaştırma etkili olmuştur. “Zunnarını bırak-” fiilinin anlamının oluşmasında ise ad aktarması tespit edilmiştir.

2.38. Bil-

1.öğrenmiş olmak

“Qur’ândın bilür-mü-sen? Têdi erse, Ca (fer *razhu* bilür-men têdi.”(79/6)

Kuran’dan bilir misin deyince, Cafer (ra) bilirim dedi.

2.bir iş elinden gelmek

“Mên sihır qılmaq bilür-men.”(382/17)

Ben sihir yapmayı bilirim.

3.tanımak

“Alîni bilür-sen kim ‘ammım oğlı turur hem taqı edğü qılıqlıq turur.”(158/16)

Ali’yi tanırsın ki amcamın oğludur ve iyi huyludur.

4.hatırlamak

“Yâ rāhib, men munda bir çeşme bilür-men.”(149/3)

Ey rahip, ben burada bir çeşme biliyorum.

5.anlamak

“Ol melikler ol mühürni körseler bilürler kim bu bitigke kimersenin taşarrufı tegmemiş.”(77/15)

O hükümdarlar o mührü görünce bilirler ki bu yazıya kimsenin eli değmemiş.

6.haberdar olmak

“Ne aḥvāl boldı? Hēç bildiñ iz-mü kim qayda bardı?”(334/3)

“Ne oldu? Hiç biliyor musunuz nereye gitti?”

7.idrak etmek

“Kim namāz içinde erken sağ yanına iltifāt [qılsa] sol yanındaki kişni bilse...”(248/14)

Kim namazdayken sağ yanı ile ilgilense sol yanındaki kişiyi bilse...

8.bulmak

“Cümle kâfirler cem‘ boldılar meşveret qıldılar kim bu işni qılğan kimersemi neteg bilgey-miz,tep.”(96/9)

Bütün kafirler bu işi yapan kişiyi nasıl bulacağız diye toplandılar ve istişare yaptılar.

9.inanmak, anlamak

“Yā Muhammed, seniñ diniñ ḥaqlıqını ol vaqtın bilgey-müz.”(34/14-15)

Ey Muhammed senin dininin doğruluğunu o vakit anlayacağız.

10.sorumlu olmak

“Ey qulum dünyāda turmaqñ tileseñ, sen bilür-sen, ve eger taqı maña satğaşmaqñ tileseñ sen bilür-sen.”(84/10)

Ey kulum dünyada durmayı dilerseñ sen bilirsin ve eğer bana kavuşmayı dilerseñ sen bilirsin.

11.farkında olmak

“Sen bilür-sen kim bu bir qoydñ özge neerseñiz yoq.”(253/15-16)

Sen biliyorsun ki bu koyundan başka hiçbir şeyimiz yok.

12.bir alanda yeterli olmak

“Bu Düreydni életeliñ kim bu ḥarb işini yaḥşı bilür, üküş ḥarblar qılıp turur.”(69/16)

Bu Dureyd'i getirin, bu savaş işini iyi bilir, çok savaşlar yapmıştır.

13.yetki sahibi olmak

“Ḥaḡ tebāraka ve te‘ālā aydı: Anı kim men bilür-men.”(277/5-6)

Yüce Allah, onu ben bilirim, dedi.

14.kabul etmek

“Yā Muḡammed, eger bizler seni Taḡrımnıḡ resūlı bilsek, seniḡ birle mundaḡ işler-mü qılḡay erdük.”(46/6-7)

Ey Muhammed, eger bizler seni Allah’ın elçisi bilsek, böyle işler yapar mıydık?

Tablo 38: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Öğrenmiş olmak				
2	Bir iş elden gelmek				+
3	Tanımak				+
4	Hatırlamak				+
5	Anlamak				+
6	Haberdar olmak				+
7	İdrak etmek				+
8	Bulmak				+
9	İnanmak				+
10	Sorumlu olmak				+
11	Farkında olmak				+
12	Bir alanda yeterli olmak				+
13	Yetki sahibi olmak				+
14	Kabul etmek				+

Clauson kelimenin “bilmek, bir şeyi bilmek” anlamına geldiğini eski dönemde “haberdar olmak, bilge olmak” anlamlarında kullanıldığını söyler.(1972:330)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 14 anlam tespit edilmiştir. Fiilin temel anlamı olan “öğrenmiş olmak” anlamından hareketle

soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir iş elinden gelmek, tanımak, bulmak, anlamak, hatırlamak, idrak etmek, sorumlu olmak, kabul etmek, bir alanda yeterli olmak, yetki sahibi olmak, inanmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte insandan doğaya aktarım yoluyla (Tanrı)kişileştirme sonucu yan anlam kazanmıştır. Ayrıca fiil metin içerisinde yeterlilik birleşik fiili olarak da kullanılmıştır (bolu bil- vb.). Yine metinde geçen “bilmek küni” ifadesi arefe günü karşılığında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu kullanımın Arapçadan anlam kopyası olduğu söylenebilir.

2.39. Bildür-

1.birine bir şey hakkında bilgi vermek

“Haq te‘ālā edgölük qılmak tilese hem dünyāda ve hem āhıratı, ol qulğa şerī‘at aḥkāmını bildürür.”(185/15)

Allah hem dünyada hem de ahirette iyi olmasını istese o kuluna İslam’ın hükümlerini bildirir.

2.belli etmek

“Eger miskînlikin taqı alçaqlıqın bar erse köñlün içinde, zāhırın da ḥalāyıqğa bildürmegil.”(406/7-8)

Eğer gönlünün içinde acizlik ve alçak gönüllülük varsa, görünüşünde halka bunu gösterme.

3.göstermek

“Anlarqa yer yüzünin gençlerini bildürdün taqı ḥurmet ve ‘izzet bérdin.”(317/12-13)

Onlara yer yüzünün hazinelerini bildirdin ve onları yücelttin.

4.öğretmek

“Kerek kim cümleñiz maña yārî bérseñiz bilmez işimni bildürseñiz.”(127/10)

Gerek hepiniz bana yardım etseniz, bilmediğim işleri öğretseniz.

5.tanıtmak

“Yūsuf Peyğāmbarka bardılar erse, Yūsuf Peyğāmbar anlarğa özini bildürdi erse.”(52/4-5)

Yusuf peygambere vardılarsa, Yusuf peygamber onlara kendini tanıttı.

6. emanet etmek

“Beytü’l-mālnı sizke bildürsem, dahl ve harc sizin ‘ameliniz birle bolsa.”(186/10)

Hazineyi size bildirsem, gelir ve gider sizin isteğinizle olsa.

Tablo 39: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bilgi vermek				
2	Belli etmek				+
3	Göstermek				+
4	Öğretmek				+
5	Tanıtmak				+
6	Emanet etmek				+

Clauson kelimeyi “biltür-” madde başında alır. “Bir şeyi birine belli etmek”, “birine bir şey hakkında bilgi vermek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:334)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş, 6 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “birine bir şey hakkında bilgi vermek” anlamından hareketle soyuta soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “belli etmek, göstermek, anlatmak, tanıtmak, emanet etmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamın etkisiyle çok anlamlı hale gelmiştir.

2.40. Biti-

1.sözü, düşüncüyü harflerle anlatmak, yazmak

“Ėkki haşm arasında hūkm qat’ qılsam, aralarında bir haṭ bitiyür-men.”(246/4)

İki düşman arasında hüküm kılsam, aralarında bir yazı yazıyorum.

2.kaydetmek

“Maṇa ‘āşîlq qılmasa, men anı eğgü qullarım dîvânında bitiyür-men.”(288/16)

Bana asilik yapmazsa ben onu iyi kullarımın olduğu deftere yazıyorum.

Tablo 40: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yazmak			
2	Kaydetmek	+		

Clauson kelimenin “*bit” isminden türemiş bir fiil olduğunu “yazmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:299)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “yazmak”tan hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “kaydetmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde insandan doğaya aktarım yoluyla (Tanrı) kişileştirme sonucu yan anlam kazanmıştır.

2.41. Bitil-

1.yazılmak, harflerle ifade etmek

“Bu dünyāda andağ-mu kişi bar kim anıṇ atı benim atım üzesinde bitilgey?”(81/9)

Bu dünyada şöyle kişi var mı onun adı benim adımın üzerine yazılacak?

2.yazı ile bildirmek

“Andağ bitilmiş kim: Mën ‘Oşmāndın ‘Abdullah bin Şüreyhke.”(133/15-16)

Şöyle yazılmış: Ben Osman’dan Abdullah bin Şüreyhe.

3.kaydolunmak

“Ol mazlūmnıñ qanıdın bir üliş Ādam peygāmbar ‘as oğlu Qābıl üze bitilür.”(337/1)

O mazlumun kanından bir parça Adem peygamberin oğlu Kabil’in üzerine yazılır.

4.yazgı yazılmak

“Bizlerke bitildi, bizlerke kelmedin çārası yoq.”(344/3)

Bizlere yazıldı, bizlere gelmekten başka çaresi yok.

Tablo 41: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Harflerle ifade etmek				
2	Yazı ile bildirmek		+		
3	Kaydolunmak		+		
4	Yazgı yazılmak		+		

“Bitil-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş olup 4 anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “harflerle ifade etmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “yazıyla bildirmek, kaydolunmak, yazgı yazılmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamın etkisiyle bünyesine yeni soyut anlamları eklemiştir.

2.42. Boğuzla-

1.hayvan kesmek, boğazını koparmak

“Taqı turdı, ol qoyını boğuzladı taqı bişürdi.”(253/17,254/1)

Ve durdu, o koyunu kesti, pişirdi.

2.din buyruğunu yerine getirmek için kurban kesmek

“Eger destür bērseniz, Ka’beke ziyārat qılalıñ taqı qurbānlar boğuzlağalıñ.”(39/16)

Eğer izin verirsiniz,, Kabe'yi ziyaret edelim ve kurbanlar keselim.

3.kurban etmek(insan için)

“İbrāhīm peygāmbar erken İsmā‘īl tēg oğulnı boğuzlağay?”(214/3)

İbrahim peygamberken İsmail gibi oğlunu boğazlayacak?

Tablo 42: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Boğazını koparmak				
2 Kurban kesmek		+		
3 Kurban etmek		+		

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık bakımından incelenmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “boğazını kesmek, hayvan kesmek”ten hareketle, somuta yeni soyut anlam eklenmesi “kurban kesmek” anlamını kazanmıştır. Yine doğadan insana aktarım yoluyla “insanı kurban etmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.43. Boşa-

1.gevşetmek

“Andağ qıstı kim hēç yarağım qalmadı. Yana boşadı, yana aydı: Yā Muḥammed, oqığıl.”(7/17)

Öyle sıktı ki hiç dermanım kalmadı. Yine bıraktı ve söyledi: Ey Muhammed, oku.

2.nikah bağı boznak

“Ol ḥatunum Umm-i Ubeyhāğa ṭalāq bērdim, boşadım.”(180/14)

Eşim Ümmü Ubeyha'yı boşadım.

Tablo 43: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gevşetmek				
2	Nikah bağını bozmak				+

EDPT’de kelime “boşu-” madde başında ele alınmıştır. Kelimenin “boş” isminden türemiş bir fiil olduğu “özgürleştirmek” anlamına geldiği, bazı genişlemiş anlamlarla kullanıldığını verilmiştir.(1972:377)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “özgürleştirmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “nikah bağını bozmak” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin bu anlamı kazanmasında doğadan insana aktarım etkili olmuştur.

2.44. Bul-

1.kaybedilen bir şeyi yeniden ele geçirmek

“Mên qayıttım taqı olıurğanım yerde ol zıfârî monçuqlarımın talab qıldım taqı buldum.”(414/12-13)

Ben kalktım da oturduğum yerde o akik boncuklarımı aradım, buldum.

2.arayarak bir kimse ile karşılaşmak

“Ol arslan keldi, ھاqlarını ydlayu ‘Atabamı buldı taqı pāra pāra qıldı.”(15/14)

O aslan geldi, insanları koklayarak Atabe’yi buldu ve parça parça etti.

3.rast gelmek, rastlamak

“Yana bir kün taqı Bilāl *razhu* buthānanı ھاvat buldı.”(96/11)

Yine bir gün Bilal (ra) putnaneyi yalnız buldu.

4.karşı karşıya kalmak

“Êmdi kim kim ھاbar eşitür bolsa, āmāda qılınmış otnı öz nefsinge bulur.”(368/15-16)

Şimdi kim dinleyecek olursa kendi nefsinde bir ateşi buluyor.

5.bir şeyi elde etmek

“Yâ şeyh, ne birle bulduñ bu ma‘rifatnı?” (266/4)

Ey şeyh bu bilgiyi neyle buldun?

6.kavuşmak, bir araya gelmek

“Peygāmbar ‘as öz qabîlasını buldı, bizke hâcatı qalmadı.”(75/17)

Peygamber aleyhiselam kendi kabilesini buldu, bize ihtiyacı kalmadı.

7.istenilen şeye nail olmak

“Ey yārānlarım, mèn munācāt hālāvatını ol vaqtın bulur-men, qaçan kim qarnım arqamğa açlıqdın yapuşmış bolsa.”(267/2-3)

Ey dostlarım ne zaman karnım açlıktan yapışsa ben Allah’a yalvarma zevkini o zaman bulurum.

8.ulaşmak, erişmek

“Aydıñ kim: Ne ‘amel birle bu maqāmı buldı?”(283/5)

Ne amelle bu makama erişti?

9.bir şeye sahip olmak

“Seniñ tæg qarındaşnı men qandın bulğay-men?”(178/1)

Senin gibi kardeşi ben nereden bulacağım?

10.herhangi bir yargıya varmak

“Yâ Cebre’îl, bu dünyanı bir sarāy buldum kim, êkki qapuğı bar.”(393/6)

Ey Cebrail, bu dünyayı iki kapısı olan bir saray buldum.

Tablo 44: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kaybedilen bir şeyi bulmak				
2	Arayarak bir kişiyle karşılaşmak				+
3	Tesadüfen denk gelmek				+
4	Karşı karşıya kalmak				+
5	Bir şeyi elde etmek				+
6	Kavuşmak				+
7	İstenilen şeye nail olmak				+
8	Ulaşmak, erişmek				+
9	Bir şeye sahip olmak				+
10	Herhangi bir yargıya varmak				+

Clauson kelimenin “bulmak” anlamına geldiğini bazı genişletilmiş şekillerde “elde etmek vb.” anlamında da kullanıldığını söyler.(1972:332)

Metin içerisinde “bul-” fiili çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 10 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “kaybedilen bir şeyi yeniden elde etmek”ten hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “arayarak karşılaşmak, tesadüfen denk gelmek, karşı karşıya kalmak, bir şeyi elde etmek, kavuşmak, istenen şeye nail olmak, erişmek, bir şeye sahip olmak, herhangi bir yargıya varmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin insandan doğaya aktarım yoluyla kişileştirme sonucu (arslanın Atabe’yi bulması) çok anlamlı hale geldiği görülmüştür. Ayrıca “halvat bul-” kullanımında eş dizimlilikten söz edilebilir.

2.45. Bulaş-/Bulgaş-

1.bir maddenin bir şeye sürülmesi

“Taqlı Hüseyinni qılıç birle şehîd qıldılar, qızıl qanga bulgaşgay.”(179/14)

Ve Hüseyin’i kılıçla şehit edecekler, kırmızı kana bulanacak.

2.bir işe karışmak

“Tağı dünyādın ma‘şiyatqa bulaşmadılar arıǵ çıktılar.”(55/4-5)

Ve dünyada günaha bulaşmadılar temiz çıktılar.

Tablo 45: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir maddenin bir şeye sürülmesi				
2	Bir işe karışmak		+		

Clauson’un sözlüğünde bulgaş-/bulaş- fiilleri yer almamaktadır. Clauson “bulgan-” madde başında “bulgaş-” fiiline yer verir ve Çağatay ve Harezmi dönemlerinde “bulgaş-” şeklinin görüldüğünü ifade eder. “bulgan-” fiilinin de “bulga-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “bulanmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:337)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin temel anlamı “bir maddenin bir şeye sürülmesi”nden hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir işe karışmak” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Fiil yanında kullanıldığı ismin etkisiyle bünyesine yeni soyut anlam katmıştır.

2.46. Bulaştır-/Bulğastur-

1.bir maddenin bir şeye sürülmesi

“Ol necāsatnı bir yıǵaç birle cümle butlarınǵ yüzlerine başlarınǵa bulaştırdı.”(96/6)

O pisliǵı bir ağaçla bütün putların yüzlerine bulaştırdı.

2.soyut anlamda sürülmek

“Qatıǵ ‘azāb bolsun ol ‘avretke kim cüftiniñ töşekini harām şehvet ile bulaştursa.”(346/16)

Eşinin yataǵına haram şehvet bulaştıran o kadına çok azap olsun.

Tablo 46: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir maddenin bir şeye sürülmesi				
2	Soyut anlamda sürülmek		+		

Fiilin “bulgan-/bulgaş-” fiilinin ettirgen şekli olduğundan hareketle temel anlamı olan “bir maddenin bir şeye sürülmesi” anlamından somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “soyut anlamda bulaşmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında somutlaştırma etkili olmuştur.

2.47. Buyur-

1.bir şeyin yapılmasını emretmek

“Andın sorı buyurdı: tegme yeti kişiğe bir kersân aş taqı yeti ekmek berinler.”(29/11)

Ondan sonra emretti: her yedi kişiye bir kap yemek ve yedi ekmek versinler.

2.sormak

“Nê kim su’âlın bar erse, buyurgıl. Biz anların biringe til bergeymiz.”(394/16)

Ne sorun varsa sor. Biz onların birine dil vereceğiz.

3.çağırma, davet etmek

“Peygāmbar ‘as buyurdı, şahābalar keldiler, sofra yediler.”(33/14)

Peygamber aleyhiselam söyledi, sahabeler geldiler, sofra kurdular.

4.görevlendirmek

“Sökellikinde hêç kimerseke imāmatlıq buyurmadı meger Abū Bekirke buyurdı.”(94/1-2)

Hastalığında hiç kimseye imamlık buyurmadı sadece Ebu Bekir’e buyurdu.

Tablo 47: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Emretmek				
2	Sormak				+
3	Davet etmek				+
4	Görevlendirmek				+

Clauson kelimenin anlamının “emir vermek” olduğunu söyler.(1972:387)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “ emretmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “sormak, davet etmek, görevlendirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar kazandığı tespit edilmiştir.

2.48. Buz-

1.yıkmak

“Burunqı tēg musulmānlar yolını kēŋ qılqıl yā taqı ol tamurını buzğıl.”(224/11)

Önceki gibi Müslümanların yolunu geniş yap ve o damı boz.

2.geçersiz duruma getirmek

“Bizim kişiler birle sizin yārānlar edebsüzlük qılmışlar, şulhını (ehdni buzmuşlar.”(47/17)

Bizimkilerle sizin dostlar birbirlerine terbiyesizlik yapmışlar barış anlaşmasını bozmuşlar.

3.vazgeçmek, değiştirmek

“Yaman qıldır, bu rāy eğgü rāy ermes, bu rāynı buzğıl.”(70/8-9)

Kötü yaptın, bu fikir iyi fikir değil, bu fikirden vazgeç.

Tablo 48: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yıkmak				
2	Geçersiz kılmak		+		
3	Vazgeçmek, değiştirmek		+		

Clauson kelimenin “yok etmek”, “hasar vermek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:389)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “yıkmak”tan hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “vazgeçmek, geçersiz duruma getirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir.

2.49. Buzul-

1.bir şey şekli dağılmak

“Eger bu gārğa Muhammed kirmiş bolsa erdi, bu örümçük êwi buzulgay erdi.”(21/12-13)

Eğer bu mağaraya Muhammed girmiş olsaydı, bu örümcek evi bozulurdu.

2.harap olmak

“Taqı êliniŋ qaçusı bar erdi, ol qaçu taqı buzıldı. Kesrî êlini suw aldı.”(82/5)

Yine ülkesinin barajı vardı, o baraj bozuldu. Kisra ülkesini su aldı.

3.geçersiz duruma getirmek

“Taqı ‘āmlarınıŋ rūzası yemek içmek birle taqı hatun şuhbatı qılmak birle bozlur.”(264/12)

Yine herkesin orucu yemek içmekle ve eşle ilişkiye girmekle bozulur.

Tablo 49: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir şeyin şeklinin dağılması	+			
2 Harap olmak, yıkılmak	+			
3 Geçersiz kılmak		+		

Clauson kelimenin “buz-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “yok edilmek, hasar görmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:391)

“Buzul-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “harap etmek, yıkmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir şeyin şeklinin, düzeninin dağılması” yan anlamını; somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “geçersiz duruma getirmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında doğadan doğaya aktarım (örümcek evi bozul-, baraj bozul-) etkili olmuştur.

2.50. Büt-

1.uzamak

“Ėlgiŋ tutup qopargaysen, tedi taqı: Qaç eyyāmda bütgey, tedi.”(332/6-7)

Elinle tutup kaldırırsın dedi ve kaç zamanda biter dedi.

2.bir şeyler çıkıp yetişmek

“Ol tiller büter. Yana keserler, yana büter.”(66/13)

O diller biter, Yine keserler, yine biter.

Tablo 50: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Uzamak			+	
2	Bir şeyler çıkıp yetişmek			+	

Clauson kelimenin olağanüstü geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğunu belirtir. Temel anlamı “tam olmak” der. Sonra anlamın “sona gelmek, bitirmek”, “başlamaya hazır olmak” şeklinde iki zıt yönde geliştiğini söyler.(1972:298)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “tam olmak”tan hareketle soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla fiziki anlamda “uzamak” yan anlamını kazanmıştır. Diğer taraftan soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla doğadan doğaya aktarım sonucu “bitki için yetişmek” anlamından “organlar için çıkıp yetişmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.51. Çakır-

1.birine seslenmek

“Yana zamāndın son qapuqğa keldi taqı taqı aş-şalātu, yā Resūlallāh tēp çağırdı.”(85/4-5)

Yine bir zaman sonra kapıya geldi ve as-salatu, ey resulallah diye seslendi.

2.birine bağırarak

“İblis ‘al daryā qırıgınga kelip qatıg āvāz birle çağırdı.”(329/7)

İblis deniz kenarına gelip yüksek sesle bağırdı.

3.çağırarak, davet etmek

“Qaçan kim tün buçuqı bolsa, yana qanatını biri biringe urur taqı êkinç qata çağırur.”(322/11)

Gece yarısı olunca yine kanatlarını birbirine vurur ve ikinci defa bağırır.

Tablo 51: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Seslenmek				
2	Birine bağlamak				
3	Çağırarak, davet etmek		+		

Clauson kelimenin “çağırarak”, “bağlamak” anlamlarına geldiğini 13. yy.dan önce kaydedilmemiş olduğunu Oğuzca “çakırış-“ fiilinin bulunduğunu söyler.(1972:410)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “birine bağlamak, birine seslenmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “davet etmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil yeni soyut anlam kazanırken insandan doğaya aktarıma (iblis kişileştirilmiş) uğramıştır.

2.52. Çat-

1.kafasında kurmak

“Mundağ tüş kördüm taqı andağ tüşler kördüm, tēp aysa taqı haqiqātta körmedin yalğan tüşler çatsa.”(381/4)

Böyle düş gördüm, öyle düşler gördüm dese ve gerçekte görmeden yalan düşler uydursa...

2.söz uydurmak

“Mēnim ūze yalğan çatar, men aymamış ḥadîṣni bilür erken peygāmbar aydı, tēyür.”(381/7)

Benim üzerime yalan söz uydurur, benim söylemediğim sözleri, peygamber söyledi, der.

Tablo 52: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Kafasında kurmak		+		
2 Yalan söylemek		+		

Clauson kelimenin temel anlamının “bir araya getirmek”, “bir şeyi bir şeye katmak” olduğunu söyler.(1972:402)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlamda kullanıldığı görülmüştür. Somut anlamda “bir araya getirmek”ten hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “kafasında kurmak, yalan söylemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.53. Çewür-/Çevür-

1.yönünü değiştirmek

“Yüzini qıblaqa çewürdi.”(104/3)

Yüzünü kibleye çevirdi.

2.dönüştürmek

“Haq te‘ālā anları toṇuz suratıṇa çewürgey erdi.”(144/17)

Yüce Allah onları domuz suratına dönüştürecek.

3.İlgilenmemek, gösterdiği ilgiyi kesmek

“Selāmumğa cevāb qaytarmadıṇız taqı yüzüṇüzni mēndin çewürdüṇüz?”(223/13)

Selamıma karşılık vermediniz de yüzünüzü benden çevirdiniz?

4.itibar etmemek

“Peygāmbar ‘as’nuṇ rāstlıqıṇa bir nişān körseler, ol nişāndın yüz çewürirler.”(35/5)

Peygamber aleyhiselamın doğruluğuna bir işaret görseler, o işarete itibar etmezler.

Tablo 53: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Yönünü değiştirmek	+			
2 Dönüştürmek		+		
3 İlgiyi kesmek		+		
4 İtibar etmemek		+		

Clauson kelimenin anlamını “çevirmek ya da bir şeyi döndürmek” olarak verir.(1972:245)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel fiziki anlamdan “bir şeyi döndürmek”ten hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yönünü değiştirmek” anlamı kazandığı görülmüştür. Diğer yandan somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “dönüştürmek, ilgiyi kesmek, itibar etmemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil insandan doğaya aktarım sonucu (Tanrı kişileştirilmiş) yeni anlam kazanmıştır. “Yüz çevür-” ifadesinin anlamının oluşumunda da somutlaştırma etkili olmuştur.

2.54. Çık-

1.dışarı gitmek

“Erte çıkar, şahrâda yöriyür, hêç kişiler birle sözleşmez.”(400/5-6)

Sabah çıkar, ovaada yürür, hiç kimseyle konuşmaz.

2.bir şeyin derinliğinden yüzeye çıkmak

“Atının ağaqları yerdin çıktı taqı ol kimerse qayıttı.”(20/17)

Atının ayakları yerden çıktı ve o kimse geri döndü.

3.ses gelmek

“Qaçan kim peyğāmbar ‘as ol minbarqa aştı erse, mübārek arqasını tayağan öredin inremek āvāzı çıqtı.”(35/16-17)

Peygamber aleyhiselam o minbere çıkınca mübarek sırtını dayadığı direktin inleme sesi çıktı.

4.bulunduğu yerden ayrılmak

“Ca (fer Sādıq razhu bir kün Kūfedin benim birle çıqtı taqı bu turbat qatında olturdı.”(156/3)

Cafer Sadık (ra) bir gün Küfe’den benimle çıktı ve bu türbenin yanında oturdu.

5.tütmek

“Taqı otın özi ürer erdi, ol tütünler meḥāsini arasındın çıkar erdi.”(107/14-15)

Yine ateşi kendisi üflerdi, o dumanlar sakalının arasından çıkardı.

6.suyun vb. fışkırması, akması

“Taqı bu daraḥtnıñ tüpinde dört çeşme çıkar taqı dört arıqqa kirür.”(57/4-5)

Yine bu ağacın dibinden dört su çıkar ve dört nehre girer.

7.erişmek, görmek

“Yā ‘Abdullāh, eger erteke çıqsan, nefsiñke aymağıl.”(434/14)

Ey Abdullah eğer sabaha çıkarsan, kendine söyleme.

8.bulunduğu yerden başka yere taşınmak, ayrılmak

“Sa’îd-i Cebîr üküş zamān boldı kim bu êldin çıqmış.”(343/1-2)

Said Cebir bu memleketten gideli çok zaman oldu.

9.sınırı aşmak

“Yolqa bir barmaq endāzası mülkiñdin taşqa çıqmış-sen.”(224/4)

Yola doğru bir parmak ölçüsünde kendi mülkünden dışarı çıkmışsın.

10.savaşmaya gitmek

“Munça miñ ḥalāyıq gāzātqa çıqtılar.”(405/5)

Bunca bin kişi savaşa çıktılar.

11.sonuca varmak

“Ya ‘nî yinçke hisâb qıldılar yazuqum üküş çıqtı.”(232/6)

Yani ince hesap yaptılar, günahım çok çıktı.

12.isabet etmek

“Qur’a kemişti erse, benim atım çıqtı taqı mēni çıkardı.”(414/8-9)

Kura çekince benim adım çıktı ve beni götürdü.

13.ortaya atmak

“Qaçan kim bu sözlerni Abū Bekr eşitti erse, sordı kim: Bu sözler kindin çıqtı?”(418/13)

Ebu Bekir bu sözleri işitince sordu: Bu sözler kimden çıktı?

14.gerçekleşmek

“Yamanlarğa öz yamanlıqı tap turur, tēp aymış erdiñ. Bu söz rāstqa çıqtı.”(422/13)

Kötülere kendi kötülükleri yeter, diye söylemiştin. Bu söz doğru çıktı.

15. yok etmek

“Öñin neerselerniñ maḥabbatı çıqsa, bu qul hemişe Haq te‘ālā birle bolur.”(427/15-16)

Başka şeylerin sevgisini çıkarsa, bu kul sürekli Allah-u teala ile birlikte olur.

16.bir sözü söylemiş bulunmak

“Bir kün nāgāh ağızdın bismillāh kelimesi çıqtı.”(165/5)

Bir gün ansızın ağzından bismillah kelimesi çıktı.

17.birinin isteğine uygun davranmak

“Ey Şeyh, bukündin sonñ siz ne işke fermānlasañız, sizniñ sözünüzdin çıqmağay-men.”(246/13)

Ey şeyh, bugünden sonra siz ne iş buyurursanız sizin sözünüzden çıkmayacağım.

18.ölmek

“Bilmez-men hālî mü cānım çıkar yā taqı bu sa‘ātdın sonra mu cānım çıkar?”(436/17)

Halimi bilmiyorum, canım şimdi mi çıkar yoksa sonra mı çıkar.

19.gönderilmek

“İncilde bar turur Ahmed atlıg Peygāmbar çıqgay tēp.”(80/6)

İncil’de, Ahmet adlı peygamber çıkacak, yazar.

Tablo 54: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Dışarı gitmek				
2	Yüzeye çıkmak	+			
3	Ses gelmek	+			
4	Ayrılmak		+		
5	Tütmek	+			
6	Su fışkırmak	+			
7	Erişmek		+		
8	Taşınmak		+		
9	Sınırı aşmak		+		
10	Savaşmaya gitmek		+		
11	Sonuca varmak		+		
12	İsabet etmek		+		
13	Ortaya atmak		+		
14	Gerçekleşmek		+		
15	Yok etmek		+		
16	Bir sözü söylemiş bulunmak		+		
17	Uygun davranmak		+		
18	Ölmek		+		
19	Gönderilmek		+		

Clauson kelimenin “dışarı çıkmak” anlamına geldiğini anlam genişlemeleriyle tüm modern dillerde yaşadığını söyler.(1972:405)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 19 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “dışarı çıkmak”olan fiziki anlamda hareket bildiren fiil somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “yüzeye çıkmak, ses gelmek, tütme, fışkırmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiil somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ayrılmak, erişmek, taşınmak, sınırı aşmak, savaşılmaya gitmek, sonuca varmak, isabet etmek, ortaya atmak, gerçekleşmek, yok etmek, bir sözü söylemiş bulunmak, uygun davranmak, ölmek, gönderilmek,” yan anlamlarını kazanmıştır. Bağlamın etkisiyle somut anlamlı nesnelerle bir eylemi belirterek kullanılan fiilin yeni soyut ve somut anlamlar kazandığı görülmüştür. Yine “atı çık-, can çık-, öldin çık-, çeşme çık-” fiillerinin anlamlarını ad aktarması yoluyla kazandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte “çık-” fiili insandan doğaya aktarımın etkisiyle kişileştirme sonucu da çok anlamlı hale gelmiştir.

2.55. Çıkar-

1.gömülü bir şeyin ortaya çıkmasını sağlamak

“Peygāmbar ‘as’ın ravzasını ahtarur-men taqı süngüklerini çıkarur-men.”(191/16)

Peygamber aleyhiselamin mezarını kazıyorum ve kemiklerini çıkarıyorum.

2.içeriden dışarı koymak

“Neçeme bu küveçdin aş çıkarurlar taqı bu tandürdın etmek çıkarur erdiler.”(29/12)

Bu güveçten ne kadar çok yemek ve bu tandirdan ekmek çıkarırdılar.

3.ortaya koymak

“Hācılar derhōst qılsalar, çıkarurlar, ziyārat qılurlar.”(135/15)

Hacılar rica etseler çıkarırlar, ziyaret ederler.

4.giysileri vücuttan ayırmak, soymak

“Ödlek namāznı qıldı, taqı tonlarını çıkardı, ihram keçdi.”(37/7)

Öğle namazını kıldı elbiselerini çıkardı ihrama girdi.

5.çekip almak

“Taqı bitig tilediler erse, ol tandı erse, ‘Ali *razhu* qılıç çıkardı.”(48/12)

Yine yazıyı isteyince, o inkar etti, Ali (ra) kılıcını çıkardı.

6.oymak, kesmek

“Tüşümde bir kimerse keldi taqı êkki közümnı çıkardı taqı êkki qulaqımnı çıkardı.”(137/2)

Rüyamda bir kişi geldi de iki gözümü ve iki kulağımı çıkardı.

7. birini bir yere getirmek

“Taqı ol İbnü Mülcemni Hüseyin *razhu* halāyıq qatınğa çıkardı taqı üç qata aydı.”(154/8-9)

Yine o İbni Mülcem’i Hüseyin (ra) insanların yanına çıkardı ve üç defa sordu.

8.yerinden oynamak

“Yā Cebre’ıl, Ādam peygāmbarnı sol eyegüsini çıkargıl.”(279/12)

Ey Cebrail, Adem peygamberin sol kaburga kemiğini çıkar.

9.uzaklaştırmak

“Atı qaçtı taqı bu gāzini meydāndın çıkardı yıraq kèterdi.”(299/12-13)

Atı kaçtı ve bu gaziye meydandan çıkardı uzağa götürdü.

10.hariç bırakmak

“Ey Muhammed êkki ‘ammunı çıkardın , anlar qavî turur.”(150/5)

Ey Muhammed iki amcanı çıkardın, onlar kuvvetlidir.

11. bir duyguya son vermek

“Abū Bekr taqı könlidin Muştih haqqınğa tutğan kînesini çıkardı.”(419/1)

Ebu Bekir de gönlünden Mustih hakkında tuttuğu kinini çıkardı.

12.bir yerden sürmek

“Hemîşe sizin birle uruşurlar, sizni Mekkedin çıkardılar.”(115/6-7)

Sürekli sizinle savaşır, sizi Mekke'den sürerler.

13.özgürlüğüne kavuşturmak

“On miñ yarmak bẽrdiler taqı Һabsdın җıqardılar.”(259/13)

On bin yarmak verdiler ve hapisten җıkardılar.

14. göndermek

“Bu Һalifanını uruğındın bir kimerse җıqargay-men.”(277/6)

Bu halifenin soyundan bir kimse җıkaracağım.

15.doğru yoldan ayırmak

“Ey AҺmed, men saҺa keldim kim āҺir vaqtıҺda vesvese qılıp yoldın җıqargay-mu-men.”(227/8)

Ey Ahmed ömrünün son vaktinde vesvese verip yoldan җıkarabilecek miyim diye ben sana geldim.

16.ölmek

“Yā Rebbî meni dünyāda miskîn turgüzgıl taqı dünyādın җıqarmışırda miskîn җıqargıl.”(173/6-7)

Ya Rabbi, beni dünyada garip yaşat ve dünyadan җıkarırken garip җıkar.

17.bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek

“Ėlgindeki nè kim dünyāvî bar, cümlesini mülkindin җıqargıl.”(262/15-16)

Elinde dünyalık neyin var hepsini mülkünden җıkar.

18.kovmak

“Tiledi kim vesvese qılsa, taqı Ėdamnı uçmaҺdın җıqarsa.”(280/8)

Vesvese verip Adem'i cennetten җıkarmayı istedi.

Tablo 55: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gömülü bir şeyin ortaya çıkmasını sağlamak				
2	İçeriden dışarıya koymak	+			
3	Ortaya koymak	+			
4	Giysi, eşya vb. vücuttan ayırmak	+			
5	Çekip almak	+			
6	Oymak, kesmek	+			
7	Getirmek	+			
8	Yerinden oynamak	+			
9	Uzaklaştırmak		+		
10	Hariç bırakmak		+		
11	Bir duyguya son vermek		+		
12	Bir yerden sürmek		+		
13	Özgürlüğüne kavuşturmak		+		
14	Göndermek		+		
15	Doğru yoldan ayırmak		+		
16	Olmek		+		
17	Bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek		+		
18	Kovmak		+		

EDPT’de kelimenin “çık-” fiilinin ettirgen şekli olduğu “çıkarmak”, “göndermek” anlamlarına geldiği yazar.(1972:410)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 18 farklı anlama ulaşılmıştır. “Gömülü bir şeyin çıkmasını sağlamak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “dışarı koymak, ortaya koymak, vücuttan ayırmak, almak, oymak, kesmek, yerinden oynamak, getirmek” yan

anlamlarını kazandığı söylenebilir. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “uzaklaştırmak, hariç bırakmak, bir duyguya son vermek, bir yerden sürmek, özgürlüğüne kavuşturmak, göndermek, doğru yoldan ayırmak, ölmek, bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, kovmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil cümle içinde bağlamın etkisiyle bünyesine çeşitli somut ve soyut anlamlar katmıştır. Fiil “közi çıkar-, Mekke din çıkar-, habs dın çıkar-, dünyadın çıkar-, köñlinden çıkar-” kullanımlarında çok anlamlılığı ad aktarması yoluyla elde etmiş olup “yoldan çıkar-” anlamını somutlaştırma yoluyla deyim aktarması sonucu elde etmiştir. Bununla birlikte çok anlamlılığı kazanırken insandan doğaya aktarım (at kişileştirilmiş) da etkili olmuştur. “Habs dın çıkar-” kullanımında ise eş dizimlilik görülmüştür.

2.56. Çom-

1.gömülmek, dalmak

“Bu ala tonluqlar bu ariqğa kirseler taqı ol suwqa çomsalar tonları aq bolur.”(55/2)

Bu ala elbiseliler bu ırmağa girincer ve o suya dalınca elbiseleri beyaz olur.

2.lanete uğramak

“Qaçan kim ol hamrını ağızına koyar bolsa, bu qul Haq te‘ālānıñ la‘natına çomar.”(363/7-8)

O şarabı ağızına koyarsa, bu kul Yüce Allah’ın lanetine batar.

Tablo 56: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gömülmek, dalmak				
2	Lanete uğramak		+		

Clauson kelimenin Kaşgarlı tarafından “çom-” ve “çöm-” olarak 2 farklı açıdan ele alınmasını değerlendirir. “suya batmak”, “dalmak” anlamlarının farkının modern dillerde izinin sürülmesinin zor olduğunu ifade eder.(1972:422)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “gömülmek, dalmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “lanete uğramak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde somutlaştırma etkili olmuştur.

2.57. Çök-

1.olduğu yere oturmak(hayvanlar için)

“Qaçan kim Ebrehe Ka’beke yawuq kelmekke qaşd qıldı erse, ol Maḥmūd atlıḡ fili çökti.”(42/14)

Ebrehe Kabe’ye yaklaşmaya niyet edince onun Mahmud adlı fili oturdu.

2.çömelmek

“Oqıḡıl eşiteyin tedi. Ca’fer raşhu êkki tizi üze çökti.”(79/7)

Oku işiteyim dedi. Cafer (ra) iki dizi üzerine çöktü.

Tablo 57: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Oturmak				
2 Çömelmek	+			

Clauson kelimenin anlamını “diz çökmek deve ayrıca insan için” , “batmak, çöküş” olarak verir.(1972:413)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık bakımından değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “ (hayvanlar için) olduğu yere oturmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla doğadan insana aktarma sonucu “(insan için) çömelmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.58. Eğlen-

1.beklemek

“Qapuğda üküş eğlendim.”(176/9)

Kapıda çok bekledim.

2.bulunmak

“Medîneke qayttılar taqı Medînede bir qaç yıl eğlendiler.”(47/6)

Medine'ye döndüler ve Medine'de birkaç yıl beklediler.

3.hareketsiz durumda bulunmak, durmak

“İhaq te ‘ālā bir bulıt ıda bērdi. Ol bulıt Ka ‘be ornında eğlendi.”(38/8)

Yüce Allah bir bulut gönderiverdi. O bulut Kabe'de durdu.

4.konaklamak, geceyi geçirmek

“Munlar birle keldi taqı ol kēçe rāhib şavma‘asında eğlendiler.”(343/16)

Bunlarla geldi ve o gece rahibin ibadethanesinde konakladılar.

Tablo 58: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Beklemek				
2	Bulunmak				+
3	Durmak			+	
4	Geceyi geçirmek				+

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “Beklemek” anlamından hareketle soyut anlama yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bulunmak, geceyi geçirmek” yan anlamlarını; soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “durmak” anlamını kazandığı görülmüştür. Fiil metin içerisinde bağlamın da etkisiyle çok anlamlı hale gelmiştir. Bununla birlikte çok

anlamalı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım (bulutun bir yerde bulunması) da etkili olmuştur.

2.59. Eksil-/Eksül-

1.yok olmak, bulunmamak

“Hēç bu ‘azāb sēndin eksülür-mü? Tēdim erse, Abū Leheb aydı: tegme bir duşenbe kün bu ‘azāb mēndin kēter.”(18/10)

Hiç bu azap senden eksilir mi, deyince, Ebu Leheb :Her pazartesi günü bu azap benden gider.

2.azalmak

“Velīkin bu rūzadārınŋ šavābı bu yazuqlar birle eksilür.”(265/4-5)

Fakat bu oruçlu kişinin sevabı bu günahlar ile eksilir.

Tablo 59: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yok olmak				+
2	Sevabı kalmamak				+

Clauson kelimenin “egsü-” fiilinin edilgen şekli olduğunu ve aynı anlama “kusurlu olmak, eksik olmak” geldiğini söyler.(1972:117)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “eksik olmak, kusurlu olmak”tan hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “azalmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde çok anlamlı hale gelirken doğadan doğaya aktarım sonucu (sevap eksilmek, azap eksilmek) oluşan deyim aktarması da etkili olmuştur.

2.60. Eksit-/Eksüt-

1.(soyut anlamda)azaltmak

“...ol ‘amalıni eksitür, tedi.”(406/5)

... o amelini eksiltir.

2.kesmek, verilecek bir şeyin bir bölümünü vermemek

“Maṇa aylıqımdın eksütse, men inḡen emgegür-men, tedi.”(117/13)

Benim aylığımdan kesince ben çok sıkıntı çekiyorum.

3.eyleme son vermek

“Tün buçuqı boldı taqı ol kimerse yığlamaqını taqı zārılıqını eksiltmedi.”(176/9-10)

Gece yarısı oldu da o kimse ağlamayı ve feryadı bırakmadı.

Tablo 60: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 (soyut) azaltmak				
2 Verilecek bir şeyin bir bölümünü vermemek				+
3 Eyleme son vermek				+

Clauson kelimeyi “egsüt-” madde başında ele alır. “Azaltmak, kısaltmak” anlamlarına geldiğini söyler.

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “azaltmak, kısaltmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “kesmek, bir eyleme son vermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlamın etkisi olmuştur.

2.61. Elet-/Elt-

1.taşımaq suretiyle bir şeyi götürmək

“Men bu qanı Rebbümke eletür-men, tedi taqı oyandım.”(185/3)

Ben bu kanı rabbime götürüyorum dedi ve uyandım.

2.bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmək

“Əmdi bargıl, taqı ol kişidin yarmaqırnı tilegil taqı bərmese, men səni qāzîqa èletür-men.”(195/12)

Şimdi git ve o kişiden paranı iste eğer vermezse ben seni kadiya getiririm.

3.bir yere eristirmek, ulaştırmək

“Cümle hələyiq hisāb ve su’āl içinde erken men səni uçmaḥqa èletgey-men.”(276/10)

Bütün insanlar hesap ve sual halindeyken ben seni cennete ulaştıracağım.

4.herhangi bir haberi vermek, bildirmek

“Ya Resūlallāh, Hātīb bitig bərdi bir hətungə Mekke ehlinge həbar èletsün tēp.”(48/10)

Ey Allah'ın resulü, Hatib, Mekke halkına haber versin diye bir kadına mektup verdi.

5.herhangi bir duruma sebep olmak

“Ādam oḡlını bu kîne taqı həsed tamuḡqa èletür.”(419/17)

Bu kin ve haset insanoḡlunu cehenneme götürür.

Tablo 61: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Taşımak suretiyle götürmek				
2 Yanında yürütmek	+			
3 Ulaştırmak		+		
4 Haber vermek		+		
5 Sebep olmak		+		

Clauson kelimenin temel anlamının “fiziki olarak taşımak” olduğunu “bir şey getirmek”, “bir şeyi alıp götürmek” şeklinde anlamının genişlediğini söyler.(1972:132)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “fiziki olarak taşımak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “yürütmek” yan anlamını kazanmıştır. Diğer yandan somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bildirmek, ulaştırmak, sebep olmak” yan anlamını kazandığı söylenebilir. Fiil yanında kullanıldığı isimlerin etkisiyle yeni anlamlar kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım da etkili olmuştur.

2.62. Emgen-

1.eziyet çekmek

“Ey oğlum, bu sökellikim iñen uzaq boldı. Sen taqı emgenür-sen, men taqı emgenür-men.”(221/4-5)

Ey oğlum bu hastalığım çok uzadı. Sen de eziyet çekiyorsun, ben de eziyet çekiyorum.

2.zorlanmak

“...mañ a aylıqımdın eksütse, men iñen emgegür-men.”(117/13)

...benim aylığımdan eksilttiğinde ben çok zorlanıyorum.

3.yorulmak

“Ey oğlum, her kün otun keltürmekdin taqı maṇa ḥıdmat qılmaqđın emgendiṇ.”(341/11-12)

Ey oğlum, her gün odun getirmekten ve bana hizmet etmekten yoruldun.

4.çaba göstermek

“Barmaqını ağızına qattı taqı ol içgen sütni qusmaq üçün ol miqdār emgendi.”(295/1)

Parmağını ağzına soktu ve o içtiği sütü kusmak için çok çaba sarfetti.

Tablo 62: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Eziyet çekmek				+
2	Zorlanmak				+
3	Yorulmak				+
4	Çaba göstermek				+

Clauson kelimenin “acı çekmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:160)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “acı çekmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “eziyet çekmek, zorlanmak, yorulmak, çaba göstermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.63. Emget-

1.eziyet etmek, acı çektirmek

“Yā Rebbî, bu kimerse mēni nāḥaq yerde nişe emgetti, boğuzladı.”(185/7-8)

Ya rabbi, bu kimse haksız yere bana niye eziyet etti, boğazımı kopardı.

2.sıkıntıya sokmak

“Bu fermānı saṇa ıda bērdük erse, özüṇni emgetgil, tēp ımdadıq.”(315/2-3)

Bu fermanı sana gönderiverdikse, kendini sıkıntıya sok diye göndermedik.

3.yormak

“Taqı qul qaravaşları artuq emgetmeṇ.”(87/2)

Kul ve kölelerinizi fazla yormayın.

Tablo 63: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Eziyet etmek				+
2	Sıkıntıya sokmak				+
3	Yormak				+

Clauson kelimenin “birine acı vermek” anlamına geldiğini söyler.(1972:159)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “eziyet etmek”ten hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “sıkıntıya sokmak, birini yormak” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. Fiil yeni soyut anlamları bünyesine bağlamanın etkisiyle katmıştır.

2.64. Ėn-

1.yukarıdan aşağıya varmak, gelmek

“Velikin Hārut taqı Mārūt yer yüzinge ėndiler taqı ādam oğlanları birle iḥtilāt qılır erdiler.”(366/3-4)

Fakat Harut ve Marut yer yüzüne indiler ve insanoğlunun arasına karıştılar.

2.taşıt gibi bir nesneden yere basmak

“Ey ‘ābid, men saṇa bu sözni aymaq üçün ėndim.”(392/9)

Ey ibadet eden, ben sana bu sözü söylemek için indim.

3.gönderilmek

“Qaçan kim bu sūra endi erse, Peygāambar ‘as hemîşe bu tesbîhni aytur erdi.”(83/11)

Bu süre indikten sonra peygamber aleyhiselam sürekli bu tesbihi söylerdi.

Tablo 64: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarıdan aşağıya varmak				
2	Taşıt gibi nesneden yere basmak	+			
3	Gönderilmek		+		

Clauson kelimenin “inmek”, “aşağı gelmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:168)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “aşağı gelmek”ten hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “taşıt gibi bir nesneden yere basmak” yan anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “gönderilmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil yan anlamını kazanırken insandan doğaya aktarım yoluyla deyim aktarmasına uğramıştır.

2.65. Ėndür-

1.aşağı bırakmak, inmesini sağlamak

“Yūsuf quduğ ortasında yetmedin erdi kim Cebre’îl ‘aleyhi’salām tuttı taqı āheste ėndürdi.”(356/6-7)

Yusuf kuyunun ortasına gelmeden Cebraîl aleyhiselam tuttu ve onu yavaşça indirdi.

2.kondurmak, bir yere yerleştirmek

“Hürmetlig ew bolsa men aña hemişe tavāf qılsa erdim tēp münacāt qıldı erse, Haq tebāreke ve te‘ālā Beytü’l-Ma‘mūrını endürdi.”(38/2-3)

Saygıdeğer ev olsa ben onu sürekli tavaf etseydim diye yalvarıp dua edince Yüce Allah Beytülmamuru indirdi.

3.getirmek, ulaştırmak

“Cebre’ıl ‘as bu sūranı endürdi.”(17/6)

Cebrail aleyhiselam bu sureyi indirdi.

4.ferahlamasını sağlamak

Haq te‘ālā Abū Bekr köñlinge ārāmluq endürdi.(20/13)

“Yüce Allah Ebu Bekir’in gönlüne huzur verdi.”

5.yetki vererek gitmesini sağlamak

“Haq te‘ālā çerigler endürdi ferîştelerdin kim körmediniz sizler ol çeriglerni.”(74/14-15)

Allahu teala meleklerden askerler gönderdi ki siz o askerleri görmediniz.

Tablo 65: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Aşağıya bırakmak				
2 Bir yere yerleştirmek	+			
3 Ulaştırmak		+		
4 Ferahlamasını sağlamak		+		
5 Yetki verip gitmesini sağlamak		+		

EDPT’de kelimenin “-en-” fiilinin ettirgen şekli olduğu “birinin aşağı inmesine sebep olmak” anlamına geldiği yazar.(1972:180)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “birinin aşağı inmesine sebep olmak”

anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “kondurmak, bir şeyi bir yere yerleştirmek” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Diğer taraftan fil somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ulaştırmak, ferahlamasını sağlamak, yetki vererek gitmesini sağlamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yeni anlamlar kazanmasında bağlamın etkisi görülmüştür. Bununla birlikte “köŋlinge āramluq ėndür-” fiilinin anlamının oluşumunda somutlaştırma etkili olurken fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım da (melek kişileştirilmiş) etkili olmuştur.

2.66. Eşit-

1.kulakla algılamak, sesleri duymak

“Têweler âvâzi taqı qoylar âvâzi eşitür-men?”(69/17)

Develerin ve koyunların sesini duyuyorum, dedi.

2.birinden bir şey dinlemek

“Cümlesiniŋ ma’nılarını haqâyıqlarını özidin eşitür-men.”(202/2-3)

Hepsinin manalarını ve anlamlarını kendinden dinlerim.

3.haber almak

“Biri ol turur kim eşitür-men Şām halqı atam emîrû’l-mu’mînîn ‘Alî ’bnü Abî Tâlibqa til tegürürler ermiş.”(175/2-3)

Birisi odur ki işittim Şam halkı babam Ali ibni Ebu Talip hakkında konuşuyorlarmış.

4.birinin sözünü dikkate almak

“Erte kêçe bu zâlimnüŋ zulmını eşitür-miz taqı hêç naşîhatımızın eşitmez.”(342/15-16)

Sabah akşam bu zalimin zulmünü duyuyoruz ve hiç öğütümüzü dikkate almıyor.

5.sezmek, hissetmek

“Hêç ol qul munâcât halâvatını taqı Rebbiniŋ hitâbını eşitgey-mü? Yoq eşitmegey.”(267/2)

O kul hiç Allah’a yalvarmanın zevkini ve Allah’ın hitabını işitir mi? Hayır, işitmez.

6. zalimin zulmüne maruz kalmak

“Erte kēce bu zālīmüñ zulmını eşitür-miz taqı hēç naşihatımızın eşitmez.”(342/15-16)

Sabah akşam bu zalimin zulmünü duyuyoruz ve hiç öğütümüzü dikkate almıyor.

Tablo 66: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Fiziksel olarak algılamak, sesleri duymak				
2	Dinlemek	+			
3	Haber almak		+		
4	Dikkate almak		+		
5	Hissetmek		+		
6	Zalimin zulmüne maruz kalmak		+		

Clauson kelimenin temel anlamını “fiziksel duyu ile duymak” olduğunu söyler. Anlamının genişleyerek “haber almak”, “dinlemek” gibi anlamlar kazandığını dile getirir.(1972:257)

Metin içerisinde fiil çok anlamlılık açısından değerlendirildiğinde 6 farklı anlamla karşılaşmıştır. Temel anlamı olan “fiziksel duyu ile duymak”tan hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “dinlemek” yan anlamını kazanmıştır. Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “haber almak, birinin sözünü dikkate almak, hissetmek, fark etmek, zalimin zulmüne maruz kalmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve “naşihat eşit-” kullanımında ad aktarması etkili olmuştur.

2.67. Eşitil-

1.sesin birileri tarafından duyulması

“Anca yığladı kim āvāzı eşitildi.”(272/17)

Öyle ağladı ki sesi duyuldu.

2.dikkate alınmak

“Tağı mütekebbir Haq hazratında fâsiq turur tağı fâsiqniñ tanuqluqı şerî’atta eşitilmez, tedi.”(377/10-11)

Yine kibirli insan Allah’ın huzurunda günahkardır ve o günahkarın İslam usûlüne göre tanıklığı dinlenmez.

Tablo 67: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ses duyulmak				
2	Dikkate alınmak		+		

Clauson kelimenin “eşid-” fiilinin edilgen hali olduğunu “duyulmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:258)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş, 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “(ses) birileri tarafından duyulmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “dikkate alınmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin metin içerisinde çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.68. Eşittür-

1.duyurmak

“Haq te‘ālā İbrahîm ‘as nidâsını ervâhlarqa eşittürdi.”(39/5)

Yüce Allah, İbrahim aleyhiselamın çağlığını ruhlara duyurdu.

2.anlatmak

“Hem tüş taqı kördüm tedi. Ol tüşni barçağa eşittürdi.”(105/8-9)

Hem düş de gördüm dedi. O düşü herkese duyurdu.

Tablo 68: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Duyurmak			
2	Anlatmak			+

Clauson kelimenin “birinin bir şey duymasını sağlamak” anlamına geldiğini söyler.(1972:258)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “birinin bir şey duymasını sağlamak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “anlatmak, ilan etmek” yan anlamını kazandığı söylenebilir. Fiilin yan anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.69. Ewür-

1.dönüştürmek

“Ĥaq te‘ālā yılan şūratını bu şūratqa ewürdi.”(280/12)

Allahu teala yılanın suratını bu surata çevirdi.

2.dönmek, vazgeçmek

“Muḥammed dīninge kirmiş-sen, atan ‘Abdu’l-Muṭṭalib dīnidin yüz ewürmiş-sen.”(13/15-16)

Muhammed’in dinine girmişsin, baban Abdülmuttalip’in dininden yüz çevirmişsin.

Tablo 69: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Dönüştürmek		+		
2 Vazgeçmek		+		

Clauson kelimenin temel anlamı “bir şeyi çevirmek”tir, der. “tekerlek çevirmek”, “bir bardağı devirmek”, “yüz çevirmek” vb. gibi anlamlarda da kullanıldığını söyler.(1972:14)

Temel anlamı olan “dolanmak, çevirmek”ten hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “dönüştürmek, dönmek, vazgeçmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım (Allah kişileştirilmiş) sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur. Bununla birlikte “yüz ewür-” kullanımında ise somutlaştırma sonucu oluşan deyim aktarması görülmüştür.

2.70. İçgın-/Uçğun-

1.bir eylemi yapmayı bırakmak

“Nêçeme uluğ belā u miñnet kelse, sizler şabur qılu-bilür-siz taqı îmānnı içgınmaz-siz.”(76/7-8)

Ne kadar büyük bela ve sıkıntı gelse, sizler sabredersiniz ve iman etmeyi bırakmazsınız.

2.yitirmek, ölmek

“Ġarīb ol kişi turur kim munur tæg ğarīb qarındaşını uçqunsa.”(177/16-17)

Bunun gibi kardeşini yitiren kişi gariptir.

Tablo 70: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir eyleme son vermek				+
2 Ölmek				+

Clauson kelimeyi “ıçğın-” madde başında ele alır. “Birinin ya da bir şeyin kaybolmasına izin vermek”, “bir şeyin kaymasını sağlamak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:23)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık açısından değerlendirilmiş, 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “kaybetmek”ten hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir eylemi yapmayı bırakmak, ölmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. “Karındaşını uçqun-” ifadesinin ise çok anlamlı hale gelmesinde ad aktarması etkili olmuştur.

2.71. ıd-

1.bir nesneyi göndermek

“Yā Fātıma, qoŋşılarqa, faqırlarqa dervişlerke ıdğıl, Abū Bekrke taqı ıdğıl.”(173/14-15)

Ey Fatma komşulara, fakirlere, yoksullara gönder, Ebu Bekir’e gönder.

2.atmak

“Tamuğqa erklig ferışteler ol qavmnı süŋü birle sançarlar taqı tamuğ içinge ıdarlar.”(67/7-8)

Cehennemde görevli melekler o kavme süngüyü saplayıp cehenneme atarlar.

3.haber yollamak

“...sizler ağır çerig birle bara turur-siz, anlarqa zahmat tğmesün tğp ıdtm.”(48/15-16)

...sizler büyük ordu ile gidiyorsunuz, onlara kötülük değmesin diye yolladım.

4.bahşetmek, sunmak

“Özi kerem qılmış, bizke ḥasanātıldın ıldmış.”(390/6-7)

Kendi lütfetmiş bize iyilikler göndermiş.

5.yetki vererek bir yere görevlendirmek

“Ḥaq te‘ālā mēni rahmat üçün ıddı, la‘nat üçün ıdmadı.”(13/1)

Allahu teala beni merhamet için gönderdi lanet için göndermedi.

6.serbest bırakmak

“Yā Abū Bekr, bu esīrlerni neteg qılalıṅ, munlarnı āzād mu qılalıṅ yā taqı tegme birleridin yuluḡ alıp-mu ıdalıṅ.”(114-17,115/1)

Ey Ebu Bekir bu esirleri ne yapalım, bunları serbest mi bırakalım ya da her birinden fidye alıp mı gönderelim.

7.merhamet etmek

“Ḥaq tvt anıṅ üze on rahmat ıdgay.”(4/10)

Allahu teala onun üzerine on rahmet gönderecek.

Tablo 71: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Göndermek				
2	Atmak			+	
3	Haber yollamak				+
4	Bahşetmek, sunmak				+
5	Görevlendir mek				+
6	Serbest bırakmak				+
7	Mükafatlandır mak				+

Clauson kelimenin anlamını “bir şey göndermek”, “gitmesine izin vermek”, “serbest bırakmak” olarak açıklar.(1972:37)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir nesneyi göndermek” anlamından hareketle soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “atmak” yan anlamını; soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “haber yollamak, soyut anlamda yollamak, serbest bırakmak, mükafatlandırmak, görevlendirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.72. Inan-

1.birini doğru sözlü bilmek, güvenmek

“Mundın artuqraq söz aysa hem taqı inanur-men.”(99/7)

Bundan daha fazla söz söylerse de inanırım.

2.bir şeyin doğruluğunu kabul etmek

“Qanı qiyāmatnı kim körüp keldi, men hēç inanmaz-men kim qiyāmat bolğay.”(425/11-12)

Hani kıyameti kim görüp geldi, kıyamet olacağına hiç inanmıyorum.

3.iman etmek

“Yā Muḥammed, eger sūsmār seniñ peygāmbarlıqıña tanuqluq bërse, men sanğa inanur-men.”(35/10-11)

Ey Muhammed eğer kertenkele senin peygamberliğine şahitlik ederse, ben sana inanırım.

Tablo 72: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Güvenmek, doğru sözlü bilmek				
2 Doğruluğunu kabul etmek				+
3 İman etmek				+

Clauson kelimenin “*ına-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “birine güvenmek” bazen de “bir şeye inanmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:188)

Fiil metin içerisinde 3 farklı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Temel anlamı olan “güvenmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir şeyin doğruluğunu kabul etmek, iman etmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlamın etkileri görülmüştür.

2.73. İsparla-

1. emanet etmek

“Yā Rebbî, bu buzağımı sana ıspārladım. Oğlum ulğaymısta mını sen arja rūzî qılğıl.”(341/6-7)

Ya rabbi, bu buzağıyı sana emanet ettim, Oğlum büyüyünce sen bunu ona nasip et.

2. bir işi bırakmak, devretmek

“Maṇa ölüm keldi, êmdi bu ḥilāfat işini kimke ısparlağayın.”(102/1)

Bana ölüm geldi, şimdi bu halifelik işini kime vereyim?

Tablo 73: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Emanet etmek				
2 Devretmek				+

Clauson fiili “osparla-” madde başında ele alır. Orta Farsça döneminde kelimenin ödünç alındığını “teslim etmek”, “emanet etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:241)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlam tespit edilmiştir. Temel anlamı olan “emanet etmek” anlamından hareketle

soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir işi devretmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.74. İç-/İş-

1.bir sıvıyı ağza alıp yutmak

“Bizler Yezîdke mü bey‘et bereliñ kim Yezîd hamr içer.”(183/10)

Bizler Yezid’e mi tabi olalım, o şarap içer.

2.yemin etmek, söz vermek

“Bu sözni Ebreheke aydılar erse, Ebrehe iñen gâzablandı taqı ant içti.”(41/15)

Bu sözü Ebrehe’ye söyleyince, Ebrehe çok öfkелendi ve yemin etti.

Tablo 74: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sıvıyı ağza alıp yutmak				
2	Yemin etmek		+		

EDPT’de fiilin anlamı “içmek” olarak geçer. (1972:19)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir sıvıyı ağza alıp yutmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “yemin etmek, söz vermek” yan anlamını kazanmıştır. Fiil somutlaştırmanın etkisiyle yeni soyut anlam edinmiştir.

2.75. Kaç-/Kaş-

1.hızla koşup sıvışmak

“Kārvān hāqımı körer bolsa, qoy böridin neteg kim qaçar bolsa, ol taqı hālāyıqdın andağ qaçar tédiler.”(343/6-7)

Kervandaki insanları görünce, koyun kurttan nasıl kaçarsa o da insanlardan öyle kaçır, dediler.

2.kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek

“...bir qeçe qaçtı Kevfedin çıqtı.”(186/17)

...bir gece kaçtı Küfe'den çıktı.

3.kendini göstermemek, rastlaşmamaya çalışmak

“Yâ Yûsuf, men seni qatıg sever-men. Sen menden nişe qaçar-sen?”(361/1)

Ey Yusuf ben seni çok seviyorum. Sen benden niye kaçırıyorsun?

4.uzaklaşmak, ilgisi azalmak

“Qaçan kim toq qarın birle ‘ibâdat ve tâ‘at qılsa, ferîşteler andın qaçarlar, şeytânlar ol qulğa ziyârat qılurlar.”(268/9)

Ne zaman tok karınla ibadet etse, melekler ondan kaçırarlar, şeytanlar o kula ziyarete gelirler.

5.değer vermemek, bir şeyi istememek

“...ol dünyâdın qaçtı taqı dünyânı qabûl qılmadı.”(187/8-9)

... o dünyadan kaçtı dünyayı kabul etmedi.

Tablo 75: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Hızla koşup sıvışmak				
2	Firar etmek		+		
3	Rastlaşmamaya çalışmak		+		
4	Uzaklaşmak		+		
5	Değer vermemek, bir şeyi istememek		+		

Clauson kelimenin anlamını “kaçmak” olarak verir.(1972:589)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “fiziki anlamda hızla koşup sıvışmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla fiilin “fırar etmek, rastlaşmamaya çalışmak, uzaklaşmak, değer vermemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlamla birlikte insandan doğaya aktarım (melek kişileştirilmiş) yoluyla oluşan deyim aktarması etkili olmuştur. Bununla birlikte “dünyâdın kaç-” fiilinin anlamının oluşumunda ad aktarması rol oynamıştır.

2.76. Kaḍgur-

1. endişelenmek

“Üküş emgengeyler taqı Şavābdın mahrūm bolḡaylar, tēp qaḍgurur-men.”(403/13)

Çok eziyet çekecekler ve sevaptan mahrum olacaklar diye korkuyorum.

2. üzülmek

“Ḥaq tvṭ emgek taqı muşbat tegürse, maḡa tegmiş tēg qaḍgurur-men.”(413/16-17)

Allahu teala sıkıntı ve bela verse bana vermiş gibi üzülürüm.

Tablo 76: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Endişelenmek				
2 Üzülmek				+

Clauson kelimenin “kaḍḡu” isminden türemiş bir fiil olduğunu “üzülmek”, “kederli olmak”, “bir şey için endişelenmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:599)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelendiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “endişelenmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “üzülmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.77. Kık-

1.kapıya vurmak

“Bir zamān hēç bu oğlanlar yığlamaqdın tayanmadı erse, kapuğnı qaqtı.”(106/17,107/1)

Bir zaman sonra bu oğlanların ağlamasına dayanamadı, kapıyı vurdu.

2.bir mevkiye ulaşmak

“Yā Resūlallāhi, uştmah kapuğnı nē birle qaqaıyın? Tēdi erse, aydı: Uştmah kapuğnı açlıq birle qaqğıl.”(265/14-15)

Ey Allah’ın resulü, cennetin kapısını neyle çalayım? Deyince: cennet kapısını açlıkla çal, dedi.

Tablo 77: Filin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Kıkıya vurmak				
2 Bir mevkiye ulaşmak		+		

Clauson kelimenin anlamının “vurmak, dokunmak”, “kapıyı çalmak” olduğunu söyler.(1972:609)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlam tespit edilmiştir. Temel anlamı olan “vurmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “ uştmah kapuğnı qaç-, bir mevkiye ulaşmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.78. Kal-

1.bir yerde bulunmak, durmak

“Ol kimerse tamuğda ebedî qalmaz, ‘aqibat çıkar.”(237/5)

O kimse cehennemde sürekli kalmaz sonunda çıkar.

2.konaklamak

“Ey çerig hālāyıqı, cümle köçün, kêteliñ ! Eger bu kēçe munda qalsa, helāk bolur-miz.”(32/1-2)

Ey ordu halkı, hepimiz gidelim! Eğer bu gece burada kalırsak helak oluruz.

3.nicelik belirten miktarda bulunmak

“Cümle butlar pāra pāra bolmış, meger bir uluğ but qalmış.”(216/11)

Tüm putlar parça parça olmuş, sadece bir büyük put kalmış.

4.zayıflamak

“Baqar hātun yüzi sarıq bolmış, teni aruq bolmış, hēç teninde et qalmamış.”(234/1)

Bakar kadının yüzü sarı olmuş, vücudu zayıflamış, hiç et kalmamış.

5. susmak, sessiz olmak, konuşmamak

“Abū Leheb tek qaldı taqı qayıttı, ewinge keldi qağğu birle.”(16/6)

Ebu Leheb sessiz kaldı ve geri döndü üzüntüyle evine geldi.

6.zaman belirten miktarda bulunmak

“Andın son aydı: Yā Abā Bekr, az qaldı satğasmaqqa tēdi.”(102/12)

Ondan sonra :Ey Ebu Bekir, kavuşmaya az kaldı, dedi.

7.utanmak

“Men mütehayyir boldum, hacālat içinde qaldım.”(29/2)

Ben şaşırdım, utanç içinde kaldım.

8.bekar olmak

“Ol yöndin bıkr qaldım.”(399/4)

O yüzden bekar kaldım.

9.gelenek durumuna gelmek

“Barça şahābalar taqı andağ tavāf qıldılar. Bu küñge tegi ol sünnet qaldı.”(47/5-

6)

Tüm sahabeler öyle tavaf ettiler, Bugüne kadar o sünnet kaldı.

10.miras olarak geçmek

“Sufyān bin ‘Uyaynanın atası vefātı boldı taqı elli min yarmaq qaldı.”(255/3)

Süfyan bin Uyeyne’nin babası vefat etti ve elli bin yarmak miras kaldı.

11.iyileşmek

“‘Alfinin közindin igi ketti, ‘ileti qalmadı.”(139/3-4)

Ali’nin gözünden hastalığı gitti, kalmadı.

12.cezasız kalmamak

“Peygāambar ‘as’nun qarğısı elbette kelmedin qalmaz tēp bilür erdiler.”(12/12)

Peygamber aleyhiselamın ahı gelmeden durmaz diye bilirdiler.

Tablo 78: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yerde durmak				
2	Konaklamak		+		
3	Nicelik belirten miktarda bulunmak		+		
4	Zayıflamak	+			
5	Susmak		+		
6	(zaman) belirten miktarda bulunmak		+		
7	Utanmak		+		
8	Bekar olmak		+		
9	Gelenek durumuna gelmek		+		
10	Miras olarak geçmek		+		
11	İyileşmek		+		
12	Cezasız kalmamak		+		

Clauson fiilin temelde ‘kalmak’ anlamına geldiğini ‘sadece olmak’, ‘olmaya devam etmek’, ‘durmak’, ‘geride kalmak’ anlamlarında da kullanıldığını söyler.(1972:615)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 12 farklı anlama ulaşmıştır. ‘Kalmak’ anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla ‘zayıflamak’ yan anlamını kazanmıştır. Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla ‘konaklamak, nicelik belirten miktarda bulunmak, susmak, zaman belirten miktarda bulunmak, utanmak, bekar olmak, gelenek durumuna gelmek, miras olarak geçmek, iyileşmek, cezasız kalmamak’ yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil yanına aldığı isimlerin ve bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte ‘teninde et kalma-’ fiilinin oluşumunda da ad aktarması etkili olmuştur.

2.79. Kaldur-

1.yukarı doğru çevirmek

“Közi aşaqqa üküşrek baqar, yerke baqar; bir az taqı başını qaldurur, kökke baqar.”(23/7)

Gözü daha çok aşağı yere bakar, biraz da başını kaldırır, göğe bakar.

2.yükseltmek, havalandırmak

“Ol qatıg yel taht asrasınğa kirip tahtnı havāğa qaldurur erdi.”(210/9)

O kuvvetli rüzgar tahtın altına girip tahtı havaya kaldırır.

Tablo 79: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarı doğru çevirmek				
2	Yükseltmek, havalandırmak	+			

EDPT’de kelimenin anlamı “kaldırmak”, yükseltmek” olarak geçer.(1972:619)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir nesneyi yukarı doğru hareket ettirmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yükseltmek, havalandırmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında insandan doğaya aktarım (rüzgar kişileştirilmiş) sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur.

2.80. Kat-

1.bir şeyin içine eklemek

“Ol kün erdi kim maṇa ol kişi aş qılıp éwinge ündep aşınğa üküş sarımsaq qatmış.”(422/10-11)

O gün o kişi bana yemek yapmış evine çağırdı, yemeğe çok sarımsak katmış.

2.bir şeyin içine sokmak, daldırmak

“Peyğāmbar ‘as ileginge bir qadaḥ birle suw qoydı, taqı mübarek elgini ol suw içinde qattı.”(26/9-10)

Peygamber aleyhiselam önüne bir kadeh su koydu ve mübarek elini o su içine soktu.

3.doldurmak

“Bu bitigni eiletgen kişini öltürgil taqı terisini soygıl taqı terisi içinge yışır qatgıl taqı mana keltürgil.”(421/10-11)

Bu mektubu getiren kişiyi öldür ve derisini soy, derisinin içine çöp doldur ve bana getir.

4.bir şeyi takmak

“Peyğāmbar ‘as ol yüzükni sol elginin kiçig barmaqına qatar erdi.”(77/17)

Peygamber aleyhiselam o yüzüğü sol elinin küçük parmağına takardı.

5.bir yere basmak

“Yūsuf sezdi kim bu ḥalvat yerde kirmekde fesād bolğay, tēp bir adaqm ewke qattı.”(360/11-12)

Yusuf bu ıssız yere girmekte bir kötülük olacak diye hissetti ve bir ayağını eve attı.

6.bir yere koymak, bırakmak

“Şeyḥ Z̤u’n-nūn-i Mısrî raḥmhi özini zindānqa qattılar.”(296/17)

Şeyh Zunnun-ı Mısri’yi (ra) zindana attılar.

7.biriyle konuşmak

“Bir zamān Cebre’ilden vahynı eşitmişte hēç kimerse birle söz qatmaz erdi.”(417/16-17)

Cebrail’den vahiyi işitince bir zaman hiç kimseyle konuşmazdı.

8.ortak koşmak, başka ilaha inanmak

“Taḡrı te (ālānı birlemişdin son Taḡrıqa ortağ qatmağay-siz.”(26/12)

Allah'ın birliğine inandıktan sonra ona ortak koşmayın.

Tablo 80: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ekleme				
2	Sokmak, daldırmak	+			
3	Doldurmak	+			
4	Takmak	+			
5	Basmak	+			
6	Koymak, bırakmak	+			
7	Konuşmak	+			
8	Ortak koşmak		+		

Clauson fiilin “iki şeyi karıştırmak”, “bir şey eklemek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:594)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık bakımından değerlendirilmiş olup 8 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “bir şey eklemek”ten hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “sokmak, doldurmak, takmak, basmak, koymak, konuşmamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte somut anlama yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “ortak koşmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur. Bununla birlikte “söz qat-” ifadesinin oluşumunda ad aktarması rol oynamıştır.

2.81. Katıl-

1.birine uymak

“Hâbil aydı: sên mênî öltürseñ, men saña êlgimni sunmaz-men, qatılmaz-men.”(338/1-2)

Habil: Sen beni öldürürsen ben sana elimi kaldırmayacağım, kötülük yapmayacağım.

2.musallat olmak, sataşmak

“Yâ İblîs, sarja Ayyüb teninge taqı musallaṭ qıldım; meger köŋlinge taqı tilinge qatılmağıl.”(330/15)

Ey iblis, seni Eyyüb'ün vücuduna musallat ettim, kalbine ve diline bulaşma.

Tablo 81: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Birine uymak		+		
2 Sataşmak		+		

Clauson kelimenin “kat-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “karıştırılmak”, “bir şeye eklenmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:601)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan fiziki anlamda “karıştırılmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “birine uymak, birine sataşmak, dokunmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur.

2.82. Kāv-/Kaw-

1.kovalamak

“Bir çekürge bu êkindin qaçmış erdi. Ayyüb peygāmbar anı qavdı taqı tuttı.”(334/10-11)

Bir çekirge bu ekinden kaçmıştı. Eyyüb peygamber onu kovalayıp yakaladı.

2.birini kovmak

“Ol Şeytānmı qavdı taqı taşladı kēterdi.”(213/16)

O şeytanı kovdu ve taşladı gönderdi.

3.iteklemek, sürekli olarak itmek, kakmak

“Ĥatunı Nāyileni bir yanqa qavdılar qatıĝ urdılar erse, ĥatunı yıĝlayu başladı.”(136/1)

Eşi Nayile’yi bir yana ittiler, ĥok dövdüler, kadın aĝlamaya başladı.

4.sürmek, oturduĝu yerden başka bir yere göndermek

“Biz cümle ferişteler kâfırlarını Ĥamrā’ü’l-Esed atlıĝ yerke tēgi qavduk.”(33/3)

Biz tüm melekler kafirleri Hamrülesed adlı yere kadar sürdük.

Tablo 82: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kovalamak				
2	Kovmak				
3	İtmek, kakmak	+			
4	Sürmek		+		

Clauson kelimeyi “kov-” madde başında ele almıştır. Fiilin “takip etmek”, “kovalamak” anlamlarına geldiĝini söyler.(1972:580)

Fiil metin içerisinde ĥok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel fiziki anlamı “ kovalamak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “İtmek, kakmak” yan anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “sürmek, oturduĝu yerden başka yere göndermek” yan anlamını kazandıĝı tespit edilmiştir. Fiilin metin içerisinde anlam kazanmasında baĝlam İle insandan doĝaya aktarım söz konusu olmuştur.

2.83. Kavuş-

1.ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek

“Ey ‘āyālım Fāṭıma, mēndin soĝ altı ay keĥse, sen maṇa qawuşqay-sen.”(166/4-5)

Ey kızım Fatma, benim ölümünden altı ay geçtikten sonra sen bana kavuşacaksın.

2.bir araya gelmek, birleşmek

“Ay êkki pāra boldı, biri bir yanqa bardı taqı biri bir yanqa bardı, yana êkkisi biri biringe qawuştılar.”(34/17)

Ay iki parça oldu, biri bir yana biri bir yana vardı, tekrar ikisi birbirine kavuştu.

Tablo 83: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kavuşmak				
2	Bir araya gelmek, birleşmek			+	

Clauson fiili “kavış-” madde başında ele alır. Kelimenin “*kav-” fiilinin işteş şekli olduğunu “bir araya gelmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:588)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “ ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek” anlamından hareketle soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla insandan doğaya aktarım sonucu “birleşmek” yan anlamını kazanmıştır.

2.84. Kay(ı)t-

1.geldiği yere geri dönmek

“Munça yer kelmışdin sonj Ka'be cemālı birle müşerref bolmadın qaytur-biz.”(45/12)

Bunca yer geldikten sonra Kabe'nin yüzünü görme şerefine erişmeden dönüyoruz.

2.yönünü çevirmek, dönmek

“İsmā'ıl qayıttı taqı ol Şeytān-i la'inni taş birle attı.”(214/12)

İsmail döndü ve o şeytanı taşıladı.

3.kendine gelmek

“Andın sonı ‘aqlınga kelür erdi taqı özing qaytur erdi.”(437/15)

Ondan sonra aklı başına gelirdi ve kendine gelirdi.

4.yönelmek, amaç olarak benimsemek

“Yazuqumı sendin yarlıqatu tiler-men taqı senin hażratınga qaytur-men.”(83/16)

Senden günahımın affını diliyorum ve senin huzuruna dönüyorum.

5.bir işi yapmaktan vazgeçmek

“İblis ‘ābidni bastı taqı köksi üze olturdı taqı aydı kim: bu işdin qaytur-mu-sen?”(411/3)

İblis ibadet edene saldırdı ve göğsünün üzerine oturdu : Bu işten vazgeçiyor musun, dedi.

6.fikrini değiştirmek

“Abū Leheb ayıttı: Qayıttım ol rāydın , tedi.(16/10)

Ebu Leheb: O fikirden vazgeçtim, dedi.

7.dinini, inancını değiştirmek

“Abū Cehl aydı: ‘Ömrünüzni ataңыз ‘Abdu’l-Muṭṭalib dīni üze keçrüp āhır vaqıtta qaytur-mu-siz?”(6/4-5)

Ebu Cehl : Ömrünüzü babanız Abdülmuttalip’in dini üzerine geçirip son zamanlarınızda bundan dönüyor musunuz?

Tablo 84: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Geri dönmek				
2	Yönünü çevirmek, dönmek	+			
3	Ayılmak, kendine gelmek		+		
4	Yönelmek, amaç olarak benimsemek		+		
5	Bir işi yapmaktan vazgeçmek		+		
6	Fikir değiştirmek		+		
7	Din değiştirmek		+		

Clauson kelimeyi “kadıt-” madde başında ele alır, “*kad-” fiilin ettirgen şekli olduğunu “geri dönmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:597)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık bakımından değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan fiziki anlamda “geri dönmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yönünü çevirmek” yan anlamını; bununla birlikte somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir işi yapmaktan vazgeçmek, fikrini değiştirmek, inancını değiştirmek, yönelmek, kendine gelmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur. Aynı zamanda “özingе qayıt-” fiilinde ise somutlaştırma tespit edilmiştir.

2.85. Kayna-

1.bir sıvının sıcaklığı belli bir dereceye gelince fokurdamak, buhar durumuna geçmek

“Yana bir za’ıfanı körer-men tamuğ içinde, saçındın asılmış, dināğı qaynayur erdi.”(67/15)

Yine cehennemın içinde bir kadın görüyorum, saçından asılmış, beyni kaynıyordu.

2.yiyecek pişmek, haşlanmak

“Ol çıpçuq küweç içinde qaynasa, et taqı harām turur.”(193/12)

O serçe güveç içinde kaynarsa, eti de haramdır.

Tablo 85: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Fokurdamak, buhar durumuna geçmek				
2 Yiyecek pişmek	+			

Clauson kelimeyi “kayın-” madde başında ele almış, anlamını “kaynamak” olarak vermiştir.(1972:678)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “kaynamak”tan hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “pişmek, haşlanmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur.

2.86. Kaytar-

1.birini ait olduğu yere geri döndürmek

“Ey ādam oğlanları sizlerni bu yerdin yarattuq taqı sizlerni bu yerke qaytarur-biz.”(345/11)

Ey insanoğlu sizleri bu yerden(topraktan) yarattık ve sizleri bu yere geri döndüreceğiz.

2.bir nesneyi birine geri vermek

“Ĥaq te‘ālānı maĥabbatı bar ermiş tēp bildük, tēdi taqı tonlarımı qaytardı.”(212/15)

Allah’ın sevgisi varmış diye bildik dedi ve elbiselerini geri verdi.

3.birinin selamına karşılık vermek

“Men taqı salām qıldım, ol taqı salām qaytardı.”(54/8)

Ben selam verdim, o selama karşılık verdi.

4.bir kişinin sözüne karşılık söz söylemek

“Ey Yahūd oğlu, sen maṇa neteg cevāb qaytarur-sen emîre’l-mu’minîn ‘Oşmān ḥazratında?”(129/5)

Ey Yahudi oğlu sen bana Müminlerin emiri Osman’ın yanında nasıl cevap verirsin?

5.bir işin bir görevin karşılığını vermek, ödemek

“Yā Resūllāhi, ol maṇa terbiyet qıldı erse, men taqı aṇa yanutı qaytardım.”(286/16-17)

Ey Allah’ın resulü, o bana baktıysa ben ona karşılığını verdim.

6.(nikaha) geri almak, evlenmek

“Oğluṇa buyurgıl, ḥatunını mülkinge qaytarsun, andın sonṇ arıqlıq ḥālatında tilese ṭalāq bergey.”(122/4-5)

Oğluna söyle eşini evine geri getirsin, ondan sonra temiz haldeyken isterse boşasın.

7. reddetmek, kabul etmemek

“Eger bu nevbet taqı barsa erdiṇ, Ḥaq te’ālā sēni maḥrūm qaytarmaḡay erdi.”(59/14)

Eğer bu zaman da gitseydin Allah seni mahrum bırakmayacaktı.

Tablo 86: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Geri göndermek		+		
2	Geri vermek		+		
3	Selam vermek		+		
4	Cevap vermek		+		
5	Bir işin karşılığını vermek, ödemek		+		
6	Nikaha geri almak		+		
7	Reddetmek		+		

Clauson kelime “kay-/kadıt-” fiilinin ettirgen şeklidir der ve anlamının “geri çevirmek”, “geri dönmek” olduğunu söyler.(1972:675)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiziki anlamda “geri çevirmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “ geri göndermek, bir nesneyi geri vermek, söz söylemek, selam vermek, bir işin karşılığını vermek, nikaha geri almak, reddetmek” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. Fiil metin içerisinde yanında kullanıldığı isimlerin etkisiyle yan anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte “hatunı mülkinge qaytar-” ifadesinin oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur.

2.87. Kêç-

1.bir yerin içinden gitmek

“Mūsā Peygāmbār ‘as yārānları deryādın kêçtiler.”(73/9)

Musa peygamber ve dostları o denizden geçtiler.

2.bir yerde yürümek, bulunmak

“Ey ‘Araşāt hālqı, közleriñ izni yümün kim Muhammed Resülullāh ‘ayālı Fāṭıma ḥatun kêçer.”(158/4-5)

Ey mahşerdeki insanlar, gözlerinizi yumun çünkü Muhammed peygamberin kızı Fatma geçiyor.

3.bir yeri aşp diğer yana ulaşmak

“Vallāh, yā Emîre’l-mu’minîn sizni kördüm kim Şirātın salāmat kêçtiñiz.”(240/1-2)

Vallaha ey müminlerin emiri sizi gördüm sırat köprüsünü güvenle geçtiniz.

4.bir yerden başka bir yere gitmek

“Bolmasa, miḥrābgā keçti taqı ḥalāyıqğa aydı kim: Şafların ızın rāst tutuñ.”(249/7-8)

Olmazsa mihraba geçti ve insanlara : saflarınızı düz tutun, dedi.

5. ileri atılmak, öne doğru çıkmak

“Mëni olturgunuz! Tëdi erse, ‘Ali *razhu* keçti taqı arqasıŋa neerse qoğtı taqı öziŋi tayadı.”(101/10-11)

Beni oturtun, deyince Ali (ra) ileri atıldı ve arkasına bir şey koydu kendisi destek oldu.

6.aıt olduğu yerden ayrılmak, uzaklaşmak

“Bir qarğa bir yerdin kiçig bala erken uça, qarıŋıŋa ne miqdār ol yerdin kèçse, yıraŋ barsa.”(260/2)

Bir karga küçükken uçmaya başladığı yerden, yaşlanınca o yerden uzaklaştığı kadardır.

7.zamanı aşmak, geride bırakmak

“Taqı bir qarında êkiz oğlan tuğmışdın sonj êkki yıl keçer, andın sonj taqı bir êkiz tuğar erdi.”(337/4-5)

İkiz çocuk doğurduktan sonra iki yıl geçer, ondan sonra bir daha ikiz doğardı.

8.yaşamak, hayatını sürdürmek

“Bu Muhammeddin oza üküş Peyğambarlar kèçti.”(93/2-3)

Bu Muhammed'den önce çok peygamberler geçti.

9.vazgeçmek, bırakmak

“Haq te‘ālânıŋ maħabbatı üçün maldın keçer-mü yā yoq mu?”(212/13-14)

Yüce Allah'ın sevgisi için malından vazgeçer misin vazgeçmez misin?

10. düşünmek

“Hemîşe hâtırında keçer, kim kâşkî bu şeher hālqı munda benim tã‘at qılğanımı bilse.”(404/9-10)

Sürekli keşke bu şehir halkı benim burada ibadet ettiğimi bilse diye aklından geçirir.

11.olmak, vuku bulmak, cereyan etmek

“Bir zamān yatmışdın öz hālınqa keldim taqı nè aħvāl kim ol ğārda keçti, cümlesini aydım.”(8/9)

Bir zaman yattıktan sonra kendime geldim ve ne oldu, o mağarada ne geçti hepsini anlattım.

12.geride bırakmak(soyut anlamda)sona ermek, ölmek

“Ey nefis, uş dünyā keçti taqı āhırat keldi.”(147/4-5)

Ey nefis şu dünya geçti ahiret geldi, dedim.

13.görevi almak

“Taqı cümlesi ittifaq qılıp ‘Ömer razhu’ nı imāmatlıqqa keçürdiler. ‘Ömer razhu taqı keçti.”(105/2)

Ve hepsi uzlaşıp Ömer (ra) ’yı halifeliğe geçirdiler. Ömer (ra) geçti.

14. ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek

“Velikin cefaları in en haddın keçti erse, anda qarğadı.”(13/4)

Fakat kötülükleri çok haddi aşınca öyle beddua etti.

15.bahsi yer almak, sözü geçmek

“...yüzke tegi hēç rahmat āyatı keçmez erdi.”(198/15)

...yüze kadar hiç rahmet ayeti geçmezdi.

Tablo 87: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yerin içinden gitmek				
2	Bir yerde yürümek	+			
3	Bir yanı aşp diğer yana ulaşmak	+			
4	Bir yerden başka bir yere gitmek	+			
5	Öne doğru çıkmak, ileri atılmak	+			
6	Bir yerden uzaklaşmak		+		
7	Zamanı aşmak, geride bırakmak		+		
8	Hayatını sürdürmek		+		
9	Vazgeçmek		+		
10	Düşünmek		+		
11	Cereyan etmek, olmak		+		
12	Ölmek		+		
13	Görevi almak		+		
14	Ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek		+		
15	Bahsi yer almak		+		

Clauson kelimenin “geçmek”, “bir şeyin içinden geçmek”, “karşıya geçmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:693)

Kelimenin temel anlamıyla metinde yer aldığı görülmektedir. Buradan hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir yerde yürümek, bir yeri aşp diğer yana ulaşmak, bir yerden başka yere gitmek, öne doğru çıkmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ayrılmak, zamanı aşmak, hayatını sürdürmek, vazgeçmek, düşünmek, cereyan etmek, sona ermek, sözü geçmek, görevi almak, ölçüyü kaçırmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin metin içerisinde bağlamın etkisiyle çok anlamlı hale geldiği görülmüştür. Yine fiil çok anlamlı hale gelirken insandan doğaya aktarım sonucu deyim aktarmasına uğramış. Bununla birlikte “maldın keç-, dünyā keç-” fiillerinin

anlamlarının oluşumunda ise ad aktarması etkili olmuştur. Ayrıca “mâldın keç-, haddın keç-” kullanımlarında eş dizimlilik saptanmıştır.

2.88. Keçür-

1.zaman harcamak

“Ey nefsim, gündüz kâhillik birle keçürür-sen.”(316/1)

Ey nefsim gündüzleri tembellikle geçirirsin.

2.yaşamını tamamlamak

“Uluğ yaşlıg bolup turur-miz taqı ‘ömrümüzni sizin hıdmatıñ ızda keçürdük.”(428/7)

Ömrümüzü sizin hizmetinizde geçirdik, büyük ve yaşlı olduk.

3.birini bir işle görevlendirmek

“...cümlesi ittifaq qılıp ‘Ömer razhu’ nı imāmatlıqqa keçürdiler.”(105/2)

...cümlesi anlaşıp Ömer (ra) ’yı halifelige geçirdiler.

4.düşünmek

“...köñlüñde keçürür-sen, kâşki munlar ölseler taqı men bu zahmatdın qurtulsam.”(284/2-3)

...keşke bunlar ölseler de ben bu zahmetten kurtulsam diye gönlünden geçirirsin.

5.affetmek, bağışlamak

“Eger sendin bu yazuq kelmiş bolsa, istiğfar qılğıl taqı tevbe qılğıl kim Haq te‘ālā keçürgey.”(416/17,417/1)

Eğer bu günah senden gelmişse, affedilmeyi dile, tövbe et, Yüce Allah affeder.

Tablo 88: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Zaman harcamak		+		
2	Yaşamını tamamlamak		+		
3	Görevlendirmek		+		
4	Düşünmek		+		
5	Affetmek		+		

Clauson kelimenin “keç-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu fiziksel anlamda “birinin bir şeyi aşmasını sağlamak”, “bir şeyi bir şeyin içinden geçirmek”; soyut anlamlarda “zaman geçirmek”, “affetmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:698)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiziki anlamda “bir şeyi bir şeyin içinden geçirmek” anlamı dışında metin içerisinde fiilin soyut anlamlara gelecek şekilde kullanıldığı görülmüştür. “Bir şeyi bir şeyin içinden geçirmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “zaman harcamak, yaşamını tamamlamak, görevlendirmek, düşünmek, affetmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde yanında kullanıldığı isimler ve nesneler etkili olmuştur. Bununla birlikte “körlüğünde keçür-” ifadesinde anlam somutlaştırma yoluyla deyim aktarması sonucu oluşmuştur.

2.89. Keç-

1.örtünmek için bir şeyi vücuda geçirmek

“Tüşümde körür-men Peyğambar ‘as’ı aq ton keçmiş, yüzi nür qumıyur.”(102/5)

Düşümde görürüm, peygamber aleyhiselam beyaz elbise giymiş, yüzü nur gibi parlıyor.

2.kuşanmak, üstüne kılıç, kemer vb. bir şeyler bağlamak

“Taqı cümlesi silāh keğdiler.”(24/1)

Ve hepsi silahlandılar.

Tablo 89: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Örtünmek				
2 Kuşanmak	+			

Clauson fiilin “giymek”, “giysiler giymek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:700)

Fiil metin içerisinde 2 farklı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Temel anlamı olan “örtünmek için bir şeyi vücuda geçirmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “kuşanmak, üstüne bir şey bağlamak” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin metin içerisinde çok anlamlı hale gelirken doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.90. Kel-

1.(bir kişinin bir yere) ulaşmak, varmak

“Yana keldi, aytur: Yā Ḥadīca, maṇa ḥalvat olturmaq hoş kelür tēp hemişe azıq alıp barıp ḥalvatlar qılır erdi.”(7/10-11)

Yine geldi: Ey Hatice bana yalnız oturmak iyi gelir diye sürekli yemek alıp gidip yalnız kalırdı.

2.ziyarete gitmek, birini görmeye gitmek

“Bir kün İbrāhīm peygāmbar ‘as’qa melekü’l-mevt keldi ziyārat qılğalı.”(438/15-16)

Bir gün İbrahim peygamber aleyhiselama ziyaret için Azrail geldi.

3.çıkmaq, akmak

“Peygāmbar bir adaqını qoddı erdi kim ‘Alīnin burnındın qan keldi.”(50/16)

Peygamber aleyhiselam bir ayağını koyarken Ali’nin burnundan kan geldi.

4.değmek, temas etmek

“Munıj ābdast suwı maŋa kelür tēp. Ābdast qılmağın turdı.”(222/1)

Bunun abdest suyu bana gelir diye. Abdest almadan durdu.

5.yer edinip durmak

“Ol bulut ol ‘ābid üzesidin kētti taqı ol fāsiq üzesinge keldi.”(373/3-4)

O bulut o ibadet eden kişinin üzerinden gitti o günahkar üzerine geldi.

6.(ses) ulaşmak

“Baqar-men, oğlanlar āvāzı kelür.”(65/1)

Bakarım, çocukların sesi gelir.

7.bahsetmek, anlatılmak

“Kitāblarda andağ kelür.”(209/12)

Kitaplarda şöyle anlatılır.

8.iğrenmek

“Mēn munda ābdast qılsam, İmāmqa kerāhiyyat kelgey.”(222/1)

Ben burada abdest alsam imama tiksinti gelir.

9.iş düşmek, birinin bir işi yapması gerekmek

“Sen anlardın ħabarıj bolmağı tēp su’āl qılsa, cevāb maŋa kelür, saŋa kelmez.”(107/11-12)

Senin onlardan haberin olmağı diye sorsa cevap vermek bana düşer sana düşmez.

10.uygun düşmek

“Aradaqı musulmānlar aydılar kim: Şerī’atta oğluŋqa ölüm kelür.”(347/6-7)

Oradaki Müslümanlar : şeriata göre oğluna ölüm gelir, dediler.

11.gerçek duruma gelmek, gerçekleşmek

“Meger kim ol bitildi, ol kelür, ziyāda kelmez tēp aydı.”(401/15-16)

Sadece o yazıldı, o gelir, fazlası gelmez diye söyledi.

12. ayılmak, baygınlık durumundan kurtulmak

“Bir zamān yatmışdın öz hālınqa keldim taqı nê ahvāl kim ol gārda keçti, cümlesini aydım.”(8/9)

Bir zaman yattıktan sonra kendime geldim ne oldu, o mağarada ne geçti, hepsini anlattım.

13.haber getirmek

“Sen Muhammedke bardıñ erdi. Ne habar birle keldiñ?”(164/1)

Sen Muhammed’e gitmiştin, ne haberle geldin?

14.vakti gelmek

“Yana hec vaqtları keldi erse, ‘ışqım taqı ziyāda boldı.”(271/16)

Hac dönemi tekrar gelince aşkım daha da arttı.

15.doğmak, dünyaya gelmek

“Bu Muhammed mēndin sonj keldi, taqı munuñ derecesi mēndin aştı.”(55/13-14)

Bu Muhammed benden sonra dünyaya geldi, bunun derecesi benimkini aştı.

16.ölümü yaklaşmak

“Bu kēçe mēn endîşe qıldım kim maṇa ölüm keldi, emdi bu hilāfat işini kimke isparlağayın?”(101/17,102/1)

Bu gece bana ölüm geldi diye endişelendim, şimdi bu halifelik işini kime bırakayım?

17.türemek, yokken var olmak, bir şey gönderilmek

“Yā ‘Āyişe, ewde üküş ni‘met körer-men. Bular qandın keldi?”(126/3-4)

Ey Ayşe evde çok yiyecek görüyorum, bunlar nereden geldi?

18.günah işlemek

“Mēndin bir ma‘şiyat keldi. Men qorqup turur erdim kim maṇa ot kelip helāk mu qılğay?”(325/16-17)

Ben bir günah işledim. Bana ateş gelir de helak olur muyum diye korkuyorum.

19.mayalanmak

“Ol un yoğurmuş erdim. Ol unnuñ ħamîri keldi-mü erki?”(320/6)

Un yoğurmuştum. Ounun mayası geldi mi acaba?

20.iştirak etmek, katılmak

“Yâ Muhammed; keliñ, tegme birler oğlanlarımızı ündegeliñ, sizler taqı oğlanlarıñ ızını ündeñ.”(143/7-8)

Ey Muhammed, gelin, her bir oğlanlarımızı çağıralım, siz de oğlanlarınızı çağırın.

21.bir aileye gelin olarak gitmek

“Peyğāmbar ‘as`nuñ ‘ayālî bizke kelse, anıñ berekātı bizke tegse, tēp ümîd birle turur erdiler.”(160/12)

Peygamber aleyhiselamın kızı bize gelse, onun bereketi bize ulaşsa diye ümit ediyorlardı.

22.belli bir zamana ulaşmak

“Qaçan kim Harûne`r Reşîd atlığ ħalîfa nevbeti keldi.”(155/11)

Ne zaman Harun Reşid adlı halifenin zamanı geldi.

23.vahiy gelmek, buyruk bildirmek

“Taqı qırq yaşında vahiy keldi.”(6/14)

Ve kırk yaşında vahiy geldi.

24.karşılaşmak

“Bir kâfir qarşu keldi.”(11/11-12)

Bir kafirle karşılaştı.

25.konuşmaya başlamak

“Ol süt emer oğlan tilke keldi.” (362/5-6)

O süt emen çocuk dile geldi.

26.beğenmek

“Bu söz inen hoş keldi.” (115/4)

Bu söz çok hoşuna gitti.

27.gururuna dokunmak

“Musulmānlarğa bu söz ağır keldi.” (46/4)

Müslümanlara bu söz ağır geldi.

28.emir ulaşmak

“... selām ayta bəriñ tēp emir keldi erse...” (4/5)

... selam söyleyiverin diye emir gelince...

29. (mesafe olarak) yakınlaşmak

“Qaçan kim ol atlıg yawuq keldi erse...” (20/14)

O atlı yaklaşıncı...

30. alıp getirmek

“Mālīkni ündediler, alıp keldiler.” (70/3)

Malik'i çağırdılar alıp getirdiler.

Tablo 90: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir yere varmak				
2 Birini görmeye gitmek	+			
3 Akmak	+			
4 Değmek, temas etmek	+			
5 Yer edinip durmak	+			
6 Ses gelmek	+			
7 Bahsetmek, anlatılmak		+		
8 İğrenmek		+		
9 Birinin bir işi yapması gerekmek		+		
10 Uygun düşmek		+		

11	Gerçekleşmek	+
12	Ayrılmak, kendine gelmek	+
13	Haber getirmek	+
14	Vakti gelmek	+
15	Dünyaya gelmek	+
16	Ölümü yaklaşmak	+
17	Türemek, yokken var olmak	+
18	Günah işlemek	+
19	Mayalanmak	+
20	Katılmak, iştirak etmek	+
21	Gelin gitmek	+
22	Belli bir zamana ulaşmak	+
23	Buyruk bildirmek	+
24	Karşılaşmak	+
25	Konuşmaya başlamak	+
26	Beğenmek	+
27	Gururuna dokunmak	+
28	Emir ulaşmak	+
29	Yaklaşmak	+
30	Alıp getirmek	+

Clauson kelimenin “gelmek” bazen de “geri gelmek” anlamlarında kullanıldığını söyler.(1972:715)

“Kel-“ fiili metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 30 farklı anlama ulaşılmıştır. “Varmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “birini görmeye gitmek, çıkmak, akmak, değmek, durmak, alıp getirmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla insandan doğaya aktarım sonucu “ses işitilmek” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bahsetmek, iş düşmek, uygun düşmek, gerçekleşmek, beğenmek, ayrılmak, konuşmaya başlamak, iğrenmek,

getirmek, vakti gelmek, doğmak, ölümü yaklaşmak, gururuna dokunmak, türemek, yapmak, mayalanmak, katılmak, belli bir zamana ulaşmak, gelin gitmek, buyruk bildirmek, karşılaşmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlamın ve yanında kullanıldığı ismin etkili olduğu görülmüştür. Bununla birlikte fiil “gelin gitmek” anlamını ad aktarması yoluyla kazanmıştır. Ayrıca “hoş kel-, ma‘şiyat kel-, vahiy kel-, nevbeti kel-, qarşu kel-, emir kel-” ifadelerinde eş dizimlilik saptanmıştır.

2.91. Keldür-/Keltür-

1.bir yerden bir yere bir şeyi getirmek

“Arqası birle otun keltürür erdi taqı ol otunı satar erdi.”(341/8)

Sırtıyla odun getirir ve o odunu satardı.

2.birini bir yere götürmek

“Peygāmbar ‘as elgimni tuttı taqı bir qolğa keldürdi.”(391/2)

Peygamber aleyhiselam elimi tuttu ve bir vadiye götürdü.

3.yanında bulundurmak

“Muhammedke halāyıq üküş zahmat tegrü başladılar erse, yaq yawuqluq haqqını saqlap qatımğa keltürdüm.”(14/1)

Muhammed’e insanlar çok eziyet etmeye başladılar, en yakınınındakilerin hakkını koruyup yanına getirdim.

4.sunmak, takdim etmek

“Özleringe kerek erken cümle barını öñümüzde keltürdi.”(254/6)

Kendilerine gerekli olduğu halde tüm varını önümüze koydu.

5.iletmek, bildirmek, aktarmak

“Cebre’ıl ‘as nāzil boldı taqı Haq te‘ālādın fermān keldürdi.”(40/8-9)

Cebrail aleyhiselam göründü ve Allahu tealadan buyruk getirdi.

6.bir şeyi dönüştürmek, şeklini değiştirmek

“Qiyāmat kün bolsa āvş, bu dünyānı bir qarı ‘avret şūratıŋa keldürgeyler.”(399/5)

Kıyamet günü olunca bu dünyayı bir yaşlı kadın suratına dönüştürecekler.

7.birinin huzuruna çıkarmak

“Qiyāmat kün bolsa, āvş üç kimersenı keldürgeyler: biri şehîd bolğay taqı biri ‘ālim bolğay taqı biri bay bolğay.”(406/9-10)

Kıyamet günü olunca üç kişiyi getirecekler : biri şehit, biri alim, biri, zengin olacak.

8.doğurmak, dünyaya getirmek

“Yā Muḥammed, bu ol za‘ıfa turur kim zinādın oğlan keldürür.”(68/6)

Ey Muhammed, bu zavallı kadın zinadan bir oğlan doğurdu.

9.gerçekleştirmek, yapmak

“Azrā’il aydı: Men Ḥaq te‘ālā fermānını yeringe keltürür-men.”(277/17)

Azrail, ben Allahu tealanın buyruğunu yerine getiririm, dedi.

10. alıntılama, aktarmak

“İmam Ġazālî aytur *rahmhi* Ehyā’ül-‘ulūm atlıĝ kitābında bu ḥadîşni keltürmiş.”(293/14-15)

İmam Gazali İhyau Ulum adlı kitabından bu hadisi bildirmiş.

11.haber vermek

“Ol kāfırlarĝa bargay taqı anlardın maṇa ḥabar keltürgey?”(31/8-9)

O kafirlere gidecek ve onlardan bana haber getirecek?

12.öfkelen-dirmek

“Kim kim ‘ayālım Fāṭımanı öwkeke keldürse, mēni öwkeke keldürmiş tēg bolğay.”(158/2)

Kim ki kızım Fatma’yı öfkelen-dirse beni öfkelen-dirmiş gibi olur.

Tablo 91: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Getirmek				
2	Birini bir yere götürmek	+			
3	Yanında bulundurmak		+		
4	Sunmak, takdim etmek		+		
5	İletmek, bildirmek		+		
6	Dönüştürmek		+		
7	Huzuruna çıkarmak		+		
8	Dünyaya getirmek		+		
9	Gerçekleştirmek		+		
10	Alıntılamak, aktarmak		+		
11	Haber vermek		+		
12	Öfkelendirmek		+		

Clauson kelimenin “kel-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “bir şey getirmek”, “birinin gelmesini sağlamak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:716)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 12 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiziki anlamda hareket bildiren “bir şeyi getirmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “götürmek” yan anlamını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “yanında bulundurmak, sunmak, bildirmek, dönüştürmek, haber vermek, öfkelendirmek, dünyaya getirmek, gerçekleştirmek, alıntılamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve yanında kullanıldığı isimler etkili olmuştur. Bununla birlikte “öğümüzde keltür-, oğlan keltür-” ifadelerinin oluşumunda ad aktarması; “yeriğe keltür-” ifadesinin oluşumunda ise somutlaştırma yoluyla deyim aktarması etkili olmuştur. Ayrıca “habar keltür-” ifadesinde eş dizimlilik saptanmıştır.

2.92. Kemiş-

1.bir şeyi bir yere yukarıdan aşağıya atmak, bırakmak

“Bu etmeklerini Decleke kemiştiler.”(220/15)

Bu ekmekleri Dicle'ye döktüler.

2.bir şeyin içine koymak

“Bu oğlanlarını awutmaq üçün qazanğa suw kemiştim.”(107/4-5)

Bu çocukları avutmak için kazana su koydum.

3.bir şeyin içine başka bir şey katmak, karıştırmak,

“Taqı ol etmek üzesinge sağ yağ kemişti, taqı bir pāra süt kemişti.”(24/17,25/1)

Ve o ekmek üzerine tereyağı ve bir parça süt döktü.

4.bir şeyi bir yere boşaltmak, dökmek

“Ol mel'ün tēweniñ necāsatlıg būkenlerini, bağırsuqlarını, cümlesini Peyğambar 'as üzesiñe kemişti.”(12/4-5)

O lanetli devenin pislik dolu bağırsaklarının hepsini peygamberin üstüne döktü.

5.bir şeyi açarak alanı örtecek şekilde sermek, yaymak

“Taqı arıg ābdast qıldım taqı seccāda kemiştim.”(268/12-13)

Ve abdest aldım ve seccade yaydım.

6.bir şeyi bir yere yerleştirmek, takmak

“Boynınga hūrmā qapıdın esilmiş yipni kemişti.”(18/6)

Boynuna hurma kabından gerilmiş ipi taktı.

7.düşürmek

“Eger Peyğambar 'as tūfkürse, ayalarını tutarlar, tūfkürükini yërke kemişmezler.”(44/10)

Peygamber aleyhiselam tükürürse avuçlarını tutarlar, tükürüğünü yere düşürmezler.

8.bir yere kapatıp salıvermemek

“Sultān mēni munça yığaç urdı taqı zindānqa kemişti taqı adaqımğa buqağu urdı.”(325/10)

Padişah bana bu kadar değnek vurdu, zindana attı ve ayağıma pranga taktı.

9. bırakmak, terk etmek

“Ādamnı Hindūstān vilāyatıda Serendil atlıg yerde kemiştiler taqı Havvānı Cedde atlıg yerde kemiştiler.”(281/14-15)

Adem 'i Hindistan 'da Serendip adlı yere bırakmak ve Havva 'yı Cidde adlı yere bıraktılar.

10. kaygılandırmak

“Qaçan kim melekü'l-mevt ol kimerseke ölüm qağgusını kemişür bolsa, ol kimerse üze ölümünü eŞerleri zāhir bolur.”(442/10-11)

Azrail ne zaman O kimseye ölüm kaygısını serperse, o kimsenin üzerinde ölümün izleri görünmeye başlar.

11.kötülüğe uğratmak

“Ne yamān iş qılduk, qarındaşımıznı belāğa kemiştük.”(358/10-11)

Ne kötü iş yaptık, kardeşimizi belaya attık.

12. hazırlanmış nesnelerden şans eseri birini almak, kura çekmek, ad çekmek

“Velikin cümle hatunlarını bir yërke cem' qılır erdi taqı qur'a kemişür erdi.”(414/7)

Fakat tüm eşlerini bir yere toplardı, ve kura çekerdi.

Tablo 92: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Aşağıya atmak, bırakmak	+			
2	Koymak	+			
3	İçine bir şey katmak, karıştırmak	+			
4	Boşaltmak, dökmek	+			
5	Sermek, yaymak	+			
6	Bir şeyi bir yere takmak, yerleştirmek	+			
7	Düşürmek	+			
8	Bir yere kapatıp salıvermemek		+		
9	Bırakmak, terk etmek		+		
10	Kaygılandırmak		+		
11	Kötülüğe uğratmak		+		
12	Kura çekmek		+		

Clauson kelimenin “*kem-” fiilinin işteş hali olabileceğini “atmak”, “terk etmek” gibi anlamlarda kullanıldığını söyler.(1972:724)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 12 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “atmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “koymak, karıştırmak, dökmek, sermek, takmak, düşürmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “kura çekmek, kötülüğe uğratmak, kaygılandırmak, terk etmek, salıvermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamın etkisiyle bünyesine yeni somut ve soyut anlamları katmıştır. “ölüm qadğusu kemiş- ve belâğa kemiş-” ifadelerinin oluşumunda ise somutlaştırma etkili olmuştur.

2.93. Kerek-

1.gerekli olmak

“Kerek erdi kim erteke tegi ehyālik qılsa erdiñ. ‘İlm ögrenen taqı öğrenmegen arasında farq kerekmez-mü?”(223/7-8)

Sabaha kadar uyanık olmalıydın. İlim öğrenen ve öğrenmeyen arasında fark olması gerekmez mi?

2. ihtiyaç duymak

“Men def qıldım, kèterdim. Sen maña kerekmez-sen tèdim.”(100/1-2)

Ben onu kovdum, gönderdim. Sen bana lazım değilsin, dedim.

3.yakışmak, uygun olmak

“Bu ḥased bolur taqı bu şıfatlıg kimersele munāfiqlar şıfatı turur, mu'min kimerseke bu şıfat kerekmez.”(412/10-11)

Haset sıfatı münafıkların sıfatıdır, mümin kişiye bu sıfat uygun düşmez.

Tablo 93: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gerekli olmak				
2	İhtiyaç duymak				+
3	Yakışmak				+

Clauson'un sözlüğünde “kerge-” fiili “gerekli olmak” anlamıyla verilmiştir.(1972:742)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş, 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “gerekli olmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ihtiyaç duymak, yakışmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiil metin içerisinde çok anlamlı hale gelirken bağlam etkili olmuştur.

2.94. Kes-

1.bıçak, makas gibi araçla bir şeyi parçalamak, doğramak

“Ferîşteler otdın sındı birle ol halâyıqlarınñ tillerini keserler.”(66/13)

Melekler ateşten makas ile insanların dillerini keserler.

2.konuşmasını bitirmeden susmak, ara vermek

“Hutba oqıyur erken munlarınñ yqılğanını kördüm erse, şabur qılu bilmedim, sözümnı kestım taqı minberdin tüştüm.”(171/12)

Hutbe okurken bunların toplandıklarını gördüm, sabredemedim, sözüümü kestım ve minberden indim.

3.bir düşünceyi bırakmak, sonlandırmak

“Eger ṯama‘ını kesmese, emr-i ma‘rûf taqı nehy-i münker qılu bilmegey, ṯep aymışlar.”(312/6)

Eğer beklentiyi kesmezse, hak yoluna yönelip ve meşru olmayan şeylerden kaçınamaz, diye anlatmışlar.

Tablo 94: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bıçak, makas gibi araçla doğramak				
2 Susmak, ara vermek		+		
3 Bir düşünceyi sonlandırmak		+		

Clauson fiilin “kesmek” ve benzeri anlamlara geldiğini söyler.(1972:748)

Fiil metin içerisinde 3 farklı anlamda kullanılmıştır. “Bıçak, makas gibi araçla bir şeyi doğramak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “konuşmayı bitirmeden susmak, bir düşünceden vazgeçmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. “Söz kes-” ifadesinin oluşmasında somutlaştırma “ṯama‘ kes-” ifadesinin oluşmasında ise ad aktarmasının etkili olduğu söylenebilir.

2.95. Kesil-

1.kesme işlemine tabi olup yerinden ayrılmak

“Sizin mübarek teninizdin bir pāra ét kesilir, taqı benim etekimke tüşer, tedi.”(178/10)

Sizin mübarek bedeninizden bir parça et kesilir ve benim eteğime düşer, dedi.

2.sona ermek, dinmek

“Andın son köz yaşı kesilgey, közleri qan aqa başlağay.”(66/11)

Ondan sonra gözyaşı dınecek, gözlerinden kan akmaya başlayacak.

3.uzaklaşmak, ayrılmak, ayrı düşmek

“Êkinçi ol kimerse kim yaq yawuquğın kesilse.”(289/16)

İkinci o kişi ki en yakınından uzaklaşsa.

Tablo 95: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kesme işine tabi olup yerinden ayrılmak				
2	Sona ermek, dinmek		+		
3	Ayrı düşmek, uzaklaşmak		+		

Clauson kelimenin “kes-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “kesilmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:750)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kesme işine tabi olup yerinden ayrılmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “dinmek, ayrı düşmek” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. “köz yaşı kesil-” ve “yaq yawuquğın kesil-” ifadelerinde ad aktarması tespit edilmiştir.

2.96. Kêt-

1.(bir kişi)bir yere yönelmek

“Peyğāmbarnı küdegüsini öltürdü, tēdim taqı anı qatındın yıraq kēttim.”(137/6)

Peygamberin damadını öldürün, dedim ve onun yanından uzaklaştım.

2.(bir şey) bir kimseden uzaklaşmak

“Ol bulut ol ‘ābid üzesidin kētti taqı ol fāsiq üzesinge keldi.”(373/3-4)

O bulut o ibadet edenin üzerinden gitti o günahkarın üzerine geldi.

3.(bir kişi)bir yerden ayrılmak

“Ol êlde bir kimersenı bēg qılıp, uluğ qılıp kēter erdiler.”(112/3)

O ülkede bir kişiyi hükümdar edip, önder kılıp giderdiler.

4.son bulmak, dinmek

“Tegme bir duşenbe kün bu ‘azāb mēndin kēter.”(18/10)

Her pazartesi günü bu azap benden gider.

5.azalmak, eskisinden az duruma gelmek

“‘Āyşe taqı Şafvānqa hayr turur, yazuqları kēter.”(418/11)

Ayşe ve Safvan için hayırlıdır, günahları gider.

6.iyileşmek

“Derhāl ‘Alīnı közindin igi ketti, ‘illeti qalmadı.”(139/4)

Hemen Ali’nin gözünden hastalığı gitti, hastalığı kalmadı.

7.aklını kaybetmek, korkmak

“‘Alī razhu’nuğ ‘aqlı ketti.” (167/16)

Ali’nin aklı gitti.

Tablo 96: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir yere yönelmek				
2 Bir şey uzaklaşmak	+			
3 Bir kişi bir yerden ayrılmak		+		
4 Son bulmak, dınmek		+		
5 Azalmak		+		
6 İyileşmek		+		
7 Korkmak		+		

Clauson kelimenin “gitmek” anlamına geldiğini “bar-” fiilinin az çok eş anlamlısı olduğunu söyler.(1972:701)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir yere yönelmek, gitmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir kimseden uzaklaşmak” yan anlamını, somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir yerden ayrılmak, son bulmak, azalmak, iyileşmek, korkmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur. Ayrıca “yıraq kêt-, ‘azāb kêt-” ifadelerinde eş dizimlilik görülmüştür.

2.97. Kêter-

1.bir yere göndermek

“... kêçe taqı kûndüz qatındın kêtermez erdi.”(353/1-2)

...gece gündüz yanından ayırmazdı.

2.uzaklaştırmak

“Medîne şehri ḥabîs taqı yamān kişilerni özidin keterür.”(208/5)

Medine şehri alçak ve kötü kişileri kendinden uzaklaştırır.

3.bulunduğu yerden taşıyarak kaldırmak

“Siz cümle yıraḡ turuḡ! Bu taṣnı men yalguz kétergey-men.”(149/12)

Siz hepiniz uzak durun! Bu taṣı ben yalnız kaldıracaḡım.

4.yukarı doğru hareket ettirerek bulunduḡu yerden almak

“Yā Abā Bekr, aḡaqıḡnı kétergil taḡı yılandın çayandın qorqmaḡıl.”(21/10)

Ey Ebu Bekir, ayaḡını kaldır yılandan ve akrepten korkma.

5.yıkmak, bozmak

“İmām aydı: Ol suvaḡanıḡnı kétergil.”(224/11)

İmam : O sıvadıḡını boz, dedi.

6.bir şeyi üzerinden çıkarmak

“Alī *raṣhu* başındın ‘imāmasını kéterdi taḡı ol ‘Arābîqa keydürdi.”(162/16-17)

Ali (ra) başından sarıḡını çıkardı ve o Arap’a giydirdi.

7.üstündeki şeyleri düşürmek için silmek

“Peyḡāambar ‘as’nuḡ mübārek başıdn topraḡnı kéterür.”(11/14)

Peygamber aleyhiselamın mübarek başından topraḡı silkeler.

8.görevden almak, işine son vermek

“Eger bu beḡlerni ‘Oṣmān kètermese, biz ‘Oṣmānnı ḡalífalıqdın kéterürmiz.”(132/6-7)

Eḡer bu valileri Osman görevden almazsa biz Osman’ın halifeliḡine son veririz.

9.kovmak

“Men def qıldım, kèterdim. Sēn maḡa kerekmez-sen tēdim.”(100/1-2)

Ben kovdum, gönderdim. Sen bana gerekmezsin, dedim.

10.bir durumu sona erdirmek

“Ey Qurayṣ qabîlası, ey Mekke ḡalāyıḡı, sizniḡ ol cāhiliyyat vaḡtındaḡı uluḡluḡuḡuznı Ḥaḡ te‘ālā kéterdi.”(51/7-8)

*Ey Kureyş kabilesi, ey Mekke halkı, sizin o cahiliye devrindeki büyüklüğünüzü
Yüce Allah giderdi.*

11. günahları gidermek

“Ol ābdest qılınışta ol ābdest suwı ol a‘zādın kelgen yazuqnı kèterür.”(44/15)

O abdest alınca o abdest suyu o uzuvdan gelen günahları giderir.

12. bir şeyin önündeki engeli kaldırmak

“Ḥaḡ tvt İbrāhīm peygāmbardın ḥicābların kèterdi.”(218/14)

Yüce Allah İbrahim peygamberin önündeki perdeyi kaldırdı.

Tablo 97: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Göndermek				
2	Uzaklaştırmak				+
3	Taşıyarak kaldırmak			+	
4	Bulunduğu yerden almak			+	
5	Yıkarak, bozmak			+	
6	Üzerinden çıkarmak			+	
7	Silkmek			+	
8	Görevden almak				+
9	Kovmak				+
10	Bir durumu sona erdirmek				+
11	Ortadan kaldırmak				+
12	Engeli kaldırmak				+

Clauseron kelimesinin “kèt-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “uzağa göndermek”, “götürmek”, “kaldırmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:705)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 12 farklı anlama ulaşmıştır. “Göndermek” anlamından hareketle soyuta yeni somut anlam

eklenmesi yoluyla “çıkarmak, silmek, yıkmak, kaldırmak” anlamlarını kazanmıştır. Diğer taraftan soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “uzaklaştırmak, engeli kaldırmak, ortadan kaldırmak, sona erdirmek, kovmak, işine son vermek” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve insandan doğaya aktarımın rolü vardır. Yine “hicābları kēter-” ifadesinde anlamın oluşumunda somutlaştırmanın etkili olduğu tespit edilmiştir.,

2.98. Keydür-

1.giyme işini yaptırmak

“Başınğa hilāfat tācı urdum taqı ēgnir e hilāfat hil‘atını keydürdüm.”(281/11)

Başına halifelik tacını taktım ve omzuna halifelik kaftanını giydirdim.

2.bir şeyi başka bir yere geçirmek, tutturmak

“Men senin atırğa la‘net dāğı bastım taqı boynınğa la‘net tavqı keydürdüm.”(279/3-4)

Ben senin adını lanetledim ve boynuna lanetli halka geçirdim.

Tablo 98: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Giyme işini yaptırmak				
2 Bir şeyi bir yere geçirmek	+			

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiştir. “Giyme işini yaptırmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir şeyi bir yere geçirmek” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin yan anlam kazanmasında bağlam rol oynamıştır.

2.99. Kigür-/Kırgür-

1.bir yere girmesini sağlamak, içeri almak, sokmak

“Qaçan kim bu yarmaq  disi barıp andın yarmaqını tiledi erse, ol kişi bu alğuluğnı  wke kig rdi.”(195/13-14)

Bu yarmağın sahibi gidip ondan yarmağın  leyince o kişi bu alacaklıyı eve götürdü.

2.birini bir yere götürmek

“Ol kimerse Mısırqa  letti taqı nahh sq  kig rdi.”(112/14)

O kişi Mısır’a getirdi ve esir satıcısına götürdü.

3.tabi olmak

“Y  İbl s,  dam oğlı ne iş qılsa, sen açar g lib bolur-sen taqı öz taşarrufu qa kigr r-sen.”(349/17,350/1)

Ey İblis insanoğlı ne iş yapsa, sen ona karşı galip olursun onu emir altına alırsın.

Tablo 99: F ilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 İ�eri sokmak				
2 Götürmek		+		
3 Tabi olmak		+		

Clauson kelimenin “kir-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “ içeri getirmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:712)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Sokmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “götürmek, tabi olmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. “Tabi olmak” anlamının oluşumunda somutlaştırma etkili olmuştur.

2.100. Kir-

1.dışardan içeri geçmek

“Yā Resūlallāh, men burun kireyin, baqaym, ādamîni āzārğa cānvarlar bolmasun.”(21/2-3)

Ey Allah'ın resulü, önce ben gireyim, bakayım, insana zarar veren hayvanlar olmasın.

2.bir şeyin içine dalmak

“Andın son İbrāhîm Peyğāmbar 'as suwqa kirdi.”(212/10)

Ondan sonra İbrahim peygamber aleyhiselam suya girdi.

3.gitmek, varmak

“Qaçan kim Peyğāmbar 'as Mekkeke kirdi tavāf qılmaq üçün.”(47/1)

Ne zaman ki peygamber aleyhiselam tavaf etmek için Mekke'ye girdi.

4.akmak, dökülmek

“Taqı bu darahtnı tüpinde tört çeşme çıkar taqı tört arıqqa kirür.”(57/5)

Yine bu ağacın dibinden dört su çıkar ve dört nehre girer.

5.işitmek, duymak

“Yā Zeyd, oğlanların yığlamaqının āvāzı qulaqmğa kirdi.”(107/16)

Ey Zeyd, çocukların ağlamasının sesi kulağıma girdi.

6.sığınmak

“Qaçan kim za'îfa kimerse cüftlenmek birle dîni hışārqa kirür.”(15/1-2)

Ne zaman kadın kimse evlenirse dinin korumasına girer.

7.(soyut anlamda) bir şeye karışmak

“Maṇa hürmet ve 'izzet qılsunlar, tēp köñlinde keçer bolsa, ol tātqa riṽa ve sem'a kirür.”(401/6-7)

Bana saygı ve hürmet göstereyin diye gönlünden geçirince o ibadete gösteriş karışır.

8.almak, fethetmek

“Ėmdi Mekkeke kirür-miz hürmet u 'izzet birle, uluğ çerig birle.”(49/17,50/1)

Şimdi şanla şerefle büyük ordu ile Mekke'ye gireriz.

9.tabi olmak, dahil olmak, kabul etmek

“Yā Muḥammed, kōrseṇ ḥalāyıqlarını Tanrının dīninge kirürler ögür
ögür.”(83/7)

Ey Muhammed, insanları görsen bölük bölük Tanrı'nın dinine giriyorlar.

10.dünyaya gelmek, doğmak

“Bu dünyānı bir sarāy buldum kim, êkki qapuğı bar; bir qapuğındın
kirdim.”(393/6)

Bu dünyayı bir saray gibi buldum, iki kapısı var, bir kapısından girdim.

11.korkmak

“Kördüm erse, kōṇ lümke yana qorquğ kirdi.”(9/8)

Görünce gönlüme yine korku girdi.

12.bir şeyle ilgilenmeye başlamak

“İlm içinge iṇen teriṇ kirgey-sen.”(192/6)

İlim içine çok fazla dalacaksın.

13.canlanmak, dirilmek

“Ey cān, êmdi bu Ādamnıṇ kālbedinge kirgil.”(278/7)

Ey can, şimdi bu Adem'in kalbine gir.

14.bir grubun içine katılmak

“Bu arada İblis ‘al özini bir abuşqa şūratıṅa oḥşatıp bular arasınğa
kirdi.”(19/2)

Bu arada İblis kendisi bir yaşlı suratına benzetip bunlar arasına girdi.

15.işgal etmek

“Êl tegresinde uluğ teriṇ arıq qazarlar kim çerig dört yandın kirmesün tēp
aydı.”(27/16-17)

*Şehir çevresinde büyük, derin hendekler kazarlar, asker dört yandan girmesin
diye.*

16.himayesine girmek

“Eger fermāniña kirse...” (360/7)

Eğer emrine girse...

Tablo 100: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Dışarıdan içeri geçmek				
2	İçine dalmak	+			
3	Gitmek	+			
4	Akmak	+			
5	İşitmek	+			
6	Sığınmak		+		
7	(soyut) bir şeye karışmak		+		
8	Fethetmek		+		
9	Tabi olmak		+		
10	Dünyaya gelmek		+		
11	Korkmak		+		
12	Bir şeye ilgilenmeye başlamak		+		
13	Canlanmak, dirilmek		+		
14	Bir gruba katılmak		+		
15	İşgal etmek		+		
16	Himayesine girmek		+		

Clauson kelimenin anlamını “girmek” olarak verir ve bazı anlam genişlemelerine uğradığını söyler.(1972:735)

Metinde “kir-” fiili çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 16 farklı anlama ulaşılmıştır. “Dışarıdan içeri geçmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “dalmak, gitmek, akmak, işitmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “sığınmak, karışmak, katılmak, fethetmek, tabi olmak, doğmak, ortaya çıkmak, bir şeye çok ilgilenmek,

dirilmek, himayesine girmek, işgal etmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın da etkisiyle yeni somut ve soyut anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte çok anlamlı hale gelirken insandan doğaya aktarımın da etkisi olmuştur. “Hişarqa kir-, qapugındn kir-, teriŋ kir-” fiillerinde somutlaştırma sonucu oluşan deyim aktarması görülmüştür. “Mekkeke kir-” ifadesinin oluşumunda ise ad aktarması etkili olmuştur.

2.101. Kõd-

1.bir şeyi bir yerin içine atmak

“Ey baba, körer-men ħalāyiq ot yandursalar, avval uşaq yığaçlar qoğarlar, andın soŋ uluğ yığaçlarını kōdarlar.”(238/12-13)

Ey baba görürüm, insanlar ateş yakınca önce küçük ağaçlar koyarlar, ondan sonra büyük ağaçları koyarlar.

2.bir şeyi bir yere bırakmak

“Yana êkkinçi qata sağdı, bir kersân toldı, anı êwde qoğtı.”(22/17)

Yine ikinci defa sağdı, bir kap doldu, onu evde koydu.

3.bir şeyi bir yere yerleştirmek

“Ağaqmı ol teşükke qoğtı.”(21/4)

Ayağımı o deliğe koydu.

4.bir şeyi bir yere takmak, geçirmek

“Boynumğa zincîr qoğtılar, ağaqımğa buqağı urdılar.”(358/14)

Boynuma zincir geçirdiler, ayağıma pranga vurdular.

5.bıyık veya sakala dokunmadan bırakmak

“Menim Rebbüm marġa andağ buyurdu kim bıyıqlarımı kessem taqı saqallarımı qoğsam.”(81/14-15)

Benim Rabbim bana bıyıklarımı kesmemi ve sakallarımı bırakmamı emretti.

6.bir şey veya kimse için ayırmak

“Ne miqdār kim malı bar erdi, ėkki ũlũſ qıldı: bir ũlũſini ehlinge taqı oğlanlarına qoğtı.”(95/1-2)

Ne kadar malı varsa iki pay etti: bir payını çoluğuna ve çocuklarına koydu.

7.bir eyleme son vermek

“Muħlib uftandı taqı ol yörimekni qoğtı.”(374/1)

Muħlib utandı ve yürümeyi bıraktı.

8.bir ſeyden vazgeçmek

“Qulum ārzũsını taqı ta‘āmını benim ũçũn qoğtı.”(260/5)

Kulum isteğini ve yemeğini benim için bıraktı.

9.serbest bırakmak

“Yā Muħammed, mēni qoğğıl, men rũcu (qılayn, saſa zaħmat tegũrmeyin.”(20/15-16)

Ey Muhammed, beni bırak, geri dōneyim, sana zarar vermeyeyim.

10.emanet bırakmak

“Ey Muvaffıq oğlı, benim qatımda bir ni‘metni amānat kođtuſ.”(276/8-9)

Ey Muvaffık oğlu benim yanıma bir iyiliğı emanet bıraktın.

11.seçimi birine bırakmak

“Ey qulum, dũnyāda turmaqı tileseſ sen bilũr-sen, ve eger taqı maſa satğaşmaqı tileseſ sen bilũr-sen, iħtiyār saſa qoğtum.”(84/10-11)

Ey kulum, dũnyada durmayı dilersen sen bilirsin, ve eğer bana kavuſmayı dilersen sen bilirsin, tercihi sana bıraktım.

12. azaltmak

“Ĥaq te‘ālā lũtf u kerem qılſa taqı bu on namāzdm bir ançasını qoğsa tēdi erse...”(59/10)

Cenabı hak iyilik ve cōmertlik edip bu on namazdan da bir kısmını indirir dediyse...

13. bulundurmak

“Ey perverdigārim, yer yüzinde kāfırların tezgingen yörigen qoğmağıl, cümlesini helāk qılğıl.”(116/5-6)

Ey Allah'ım yer yüzünde kafirlerden gezinen yürüyen koyma, hepsini helak et.

14. bir işi, bir görevi bırakmak

“Bir hatun için Başranıñ bēglikini neteg qoyar-sen?”(180/12-13)

Bir kadın için Basra'nın hükümdarlığını nasıl bırakırsın?

15.sevmek

“Yā Resūlallāh, êwümde taqı Tanrı te‘ālānıñ maḥabbetini taqı Resūlnıñ maḥabbetini qoydum.”(95/9)

Ey Allah'ın resulü evimde Tanrı'nın aşkını ve peygamberin aşkını koydum.

16.bir iş için birisini görevlendirmek

“Qatında êwler qopardı taqı vaqf qıldı kelgen bargangā sufra üçün taqı kişiler qoydı.”(156/7)

Yanında evler yaptırdı, vakfetti, gelene gidene sofrı kurmak için kişiler koydu.

17. hazırlamak

“Yā ‘Azrāil, Ādam oğlanlarının ölüminge sebebler qoyğay-men, sēndin körmegeyler, tēdi.”(278/3-4)

Ey Azrail, Adem oğullarının ölümüne sebepler ortaya koyacağım, senden gözrmezler, dedi.

18.izin vermek, müsaade etmek

“Anıñ māliki erkligi bar, ol bilür. Tilese saqlağay, tilese qoyğay.”(42/11)

Onun sahibi var o bilir, dilerse korur, dilerse izin verir.

19. fırsat vermek

“Eger kāfırların qoysañız, Mekkeke bargaylar taqı öñin kāfırların yığp kelip sizlerke zaḥmat bergeyler.”(116/16-17)

Eğer kafirleri bırakırsanız, Mekke'ye gidecekler ve başka kafirleri toplayıp gelip size eziyet edecekler.

20. bir işi başka zamana ertelemek

“Anıŋ yazuqlarınıŋ ‘uqubatını dünyāda berür, āhıratqa qoymaz.”(326/5)

Onun günahlarının cezasını dünyada verir, ahirete bırakmaz.

Tablo 101: Filin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir yerin içine atmak				
2 Bir şeyi bir yere bırakmak	+			
3 Yerleştirmek	+			
4 Takmak, geçirmek	+			
5 Bıyık, sakal bırakmak	+			
6 Ayırmak		+		
7 Bir eyleme son vermek		+		
8 Vazgeçmek		+		
9 Serbest bırakmak		+		
10 Emanet bırakmak		+		
11 Seçimi birine bırakmak		+		
12 Azaltmak		+		
13 Bulundurmak		+		
14 Görevi bırakmak		+		
15 Sevmek		+		
16 Görevlendirmek		+		
17 Hazırlamak		+		
18 İzin vermek		+		
19 Fırsat vermek		+		
20 Ertelemek		+		

Clauson kelimenin muhtemelen “*ko-” filinin yoğun şekli olduğunu “yere koymak”, “terk etmek”, “pes etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:595)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 20 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir yerin içine koymak, atmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bırakmak, yerleştirmek, takmak” yan anlamlarını kazandığı görülmüştür. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ayırarak, son vermek, vazgeçmek, serbest bırakmak, emanet bırakmak, kendi düşüncesine göre davranmasına izin vermek, azaltmak, bulundurmamak, işten ayrılmak, sevmek, görevlendirmek, hazırlamak, müsaade etmek, fırsat vermek, ertelemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Filin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve birlikte kullanıldığı isim ve nesneler etkili olmuştur. Bununla birlikte “beglik qoḏ-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması tespit edilmiştir.

2.102. Kōl-

1.özür dilemek

“Qulum sizlerke yaman iş qıldı, sizler keçrūr, tēp ūkūš ‘özürler qoldı.”(97/14)

Kölem size kötülük yaptı, sizler affedin diye çok özür diledi.

2.affedilmeyi dilemek

“Bir kēçe Ka‘beke bardım, Ka‘beni ḥalvat bulḡay-mu-men tēp ūkūš yazuqlarımın Rebbūmdin qolḡay-mu-men?”(176/7)

Bir gece Kabe’ye gittim, Kabe’yi boş bulacak mıyım, günahlarımın affını Rabbimden isteyebilir miyim diye.

Tablo 102: Filin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Özür dilemek				+
2	Af dilemek				+

Clauson kelimenin “kolt-” filinin başka bir şekli olduğunu “bir şey için istemek” anlamına geldiğini söyler.(1972:616)

Fîl metin içerisinde 2 farklı anlamda kullanılmıştır. “İstemek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “özür dilemek, af dilemek” anlamını kazandığı söylenebilir. Fîl bağlamın etkisiyle bünyesine yeni soyut anlam katmıştır.

2.103. Kon-

1.bir yerde konaklamak

“Ol şavma ‘a qatnğa yettiler erse, ‘Alî *razhu* anda qondı.”(148/13-14)

O ibadethanenin yanına ulaşınca Ali (ra) orada konakladı.

2.bir yere misafir olmak

“Qayu qapuğda bu tewe çökse, men ol ewde qonar-men tęp aydı erse, barça şahābalar rāzî boldılar.”(24/5-6)

Bu deve hangi kapıda çökerse, ben o evde konaklarım diye söylediyse tüm sahabeler kabul ettiler.

3.kuş, kelebek, toz vb. bir yere inmek

“Bir qaz keldi, ol bāğiça içinde kondı.”(245/9)

Bir kaz geldi, o bahçe içine kondı.

4.geçici bir süreliğine bir yere yerleşmek, ikamet etmek

“Andm sonj kâfırlar cuhūdlar birle kelip Medîneninj dört yanında qondılar.”(30/13)

Ondan sonra kafirler Yahudilerle gelip Medine’nin dört yanına yerleştiler.

Tablo 103: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Konaklamak				
2	Misafir olmak				+
3	Kuş, kelebek vb. bir yere inmek			+	
4	İkamet etmek				+

Clauson kelimenin “*ko-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “kuşlar için konmak”, “insanlar için durmak”, “geceyi geçirmek”, “yerleşmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:632)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “Konaklamak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “misafir olmak, yerleşmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla insandan doğaya aktarım sonucu “bir yere inmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.104. Kıp-

1.yukarı doğru yükselmek

“Taş yerindin qoptı taqı cümle çerig ol çeşmedin içtiler, cümle qandılar.”(150/12)

Taş yerinden kalktı ve bütün askerler o sudan içtiler, hepsi kandılar.

2.oturma durumundan dik duruma gelmek, doğrulmak

“Qaçan kim Yemen tarafına qoparsalar, qopar, yügrür, velikin Ka‘be tarafına qaşd qılsalar, çöker, hēç qopmas.”(42/15-16)

Ne zaman Yemen tarafına kaldırsalar kalkar, yürür, fakat Kabe tarafına niyet etseler, çöker, hiç kalkmaz.

3.uyanarak yataktan ayrılmak

“Tüşümde bir kimerse keldi taqı êkki közümnı çıqardı taqı êkki qulaqımnı çıqardı taqı êkki êlgimni kesti taqı êkki adaqımnı kesti erse, qoptum...”(137/2-3)

Düşümde bir kişi geldi iki gözümü, iki kulağımı çıkardı ve iki elimi iki ayağımı kestiye, kalktım...

4.hasta iyileşerek gezecek duruma gelmek

“Qaçan kim sökellikimdin qoptum.”(415/14)

Hastalıktan kurtuldum.

5.şiddetli rüzgar çıkmak

“Hındaq toquşında bir kêçe qatıg sawuq yel qoptı.”(31/6-7)

Hendek savaşında bir gece kuvvetli soğuk rüzgar koptu.

6.bir yerden yola çıkmak

“Bağdāddın qoptı taqı Peyğāmbar ‘as aḥādīšini eşitmek üçün Mekkeke bardı.”(222/7-8)

Bağdat’tan ayrıldı Peygamber aleyhiselamın hadislerini dinlemek için Mekke’ye vardı.

7.girişmek, yeltenmek

“Andın sorı qopar-men taqı namāzqa kim meşrū‘ qılır-men öñümde Ka‘beni taşavvur qılır-men.”(243/14-15)

Ondan sonra kalkarım ve namazı şeriata uygun kılarım, önümde Kabe’yi düşünürüm.

Tablo 104: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarı doğru yükselmek				
2	Doğrulamak	+			
3	Uyanarak yataktan kalkmak	+			
4	Hasta iyileşerek gezecek duruma gelmek		+		
5	Şiddetli rüzgar çıkmak	+			
6	Bir yerden yola çıkmak		+		
7	Girişmek, yeltenmek		+		

Clauson kelimenin anlamını “yükselmek” olarak verir, temel anlamının da “havaya yükselmek” olduğunu söyler.(1972:580)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. “Havaya yükselmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “dik duruma gelmek, uyanarak yataktan ayrılmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla insandan doğaya aktarım sonucu “fırtına çıkmak” anlamını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi “girişmek, iyileşmek, yola çıkmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam da etkili olmuştur.

2.105. Kopard-

1.bir şeyi yukarı kaldırmak, kaldırıp söküp atmak

“Haybar qapuğmı kim neçe quvvatlıg kişiler tepretü bilmez erdiler, men yalguz yerindin qopardım.”(146/13-14)

Ne kadar kuvvetli kişiler kıpırdatamazlardı, Hayber’in kapısını ben tek başıma kaldırdım.

2.ayağa kaldırmak, doğrultmak

“Taqı üzerindeki taşlarını kèterdi, taqı bu Bilālnı yerindin qopardı.”(97/9)

Üzerindeki taşları giderdi ve bu Bilal’i yerinden kaldırdı.

3.inşa ettirmek, yaptırmak

“Ol ewni İbrāhīm peygāmbar ‘as qoparmış tēp, ayturlar.”(41/6)

O evi İbrahim peygamber aleyhiselam inşa ettirmiş diye anlatırlar.

4.diriltmek

“Haq te‘ālā ol kimersenı ‘ālimler zümresinde bitigey taqı qiyāmat kün bolsa āvş şehidler cümlesinde qopargay.”(2/6-7)

Yüce Allah o kişiyi alimler topluluğuna yazacak ve kıyamet günü olunca şehitler topluluğunda diriltecek.

5.fitne çıkarmak, meydana getirmek

“Yā taqı êkki musulmān arasında gammāzlıq qılıp uruş kiriş, üküş fitneler qoparurlar.”(67/10)

İki Müslümanın arasında arabozuculuk yapıp kavga dövüş, fitneler çıkarırlar.

Tablo 105: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarı kaldırmak				
2	Doğrultmak	+			
3	İnşa ettirmek		+		
4	Diriltmek		+		
5	Fitne çıkarmak		+		

Clauson fiili ‘kopur-’ madde başında ele alır. Kelimenin ‘kop-’ fiilinin ettirgen şekli olduğunu “yükseltmek”, “yükselmesine neden olmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:586)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “kaldırmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “doğrultmak” yan anlamını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “inşa etmek, diriltmek, fitne çıkarmak” yan

anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni somut ve soyut anlamlar edinmiştir.

2.106. Kork-

1.korku duymak, ürkmek

“Yâ Resûlallâh, duşmanlardın qorqar-men.”(20/10)

Ey Allah'ın resulü düşmanlardan korkuyorum.

2.endişelenmek

“Qorqar-men kim munuŋ qatında üküş ħalāyıq yığlıp bizlerke zahmat tegürgeyler.”(19/5)

Korkarım ki bunun yanında çok insan toplaşıp bizlere zarar verecekler.

3.çekinmek, saygı duymak

“Ol âyatdın men inen qorqar-men.”(176/17)

O ayetden ben çok korkuyorum.

Tablo 106: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Ürmek, korku duymak				
2 Endişelenmek				+
3 Çekinmek, saygı duymak				+

Clauson kelimenin anlamının “korkmak” olduğunu söyler.(1972:651)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “korkmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “endişelenmek, saygı duymak, çekinmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın da etkisiyle bünyesine yeni soyut anlamlar katıp çok anlamlı hale gelmiştir.

2.107. Korkıt-/Korkut-

1.birisine gözdağı vererek korkmasına yol açmak

“Qopgıl, Qurayş kâfirlerini Tanrının ‘azābıdın qorqutgıl.”(9/12)

Kalk ve Kureyş kafirlerini Tanrı’nın azabından korkut!

2.birinin çekinmesine yol açmak

“Ol êkki āyat inen mēni qorqıtur; yoq erse sizke va‘z qılğay erdim.”(201/8)

O iki ayet beni çok korkutuyor yoksa size vaaz verirdim.

3.birisini kaygıya düşürmek

“Bu hatunqa ölüm birle qorqutaym.”(234/5)

Bu kadını ölümle korkutayım.

Tablo 107: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birisine gözdağı vererek korkmasına yol açmak				
2	Birinin çekinmesine yol açmak				+
3	Birisini kaygıya düşürmek				+

Clauson kelimenin “kork-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “birini korkutmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:655)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “birisine gözdağı vererek korkmasına yol açmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “birinin çekinmesine yol açmak, birini kaygıya düşürmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.108. Köç-

1.yola çıkmak

“Taqı çıktılar, köçtiler.”(41/14)

Sonra yola çıktılar, gittiler.

2.yerleşmek amacıyla şehir, ülke vb. değiştirmek

“Andın sonj Hasan Hüseyin *razhuma* ehl-i beytleri birle Kūfedin köçtiler .”(175/10-11)

Ondan sonra Hasan ve Hüseyin ev halkı ile birlikte Küfe’den göçtüler.

3.ölmek

“Varqa ’bnü Nevfel taqı dünyādın köçti.”(9/5)

Varka İbni Nevfel vefat etti.

Tablo 108: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yola çıkmak				
2	Yerleşmek amacıyla şehir değiştirmek				+
3	Ölmek				+

Clauson kelimenin anlamını “meskenini değiştirmek”, “göç etmek” olarak verir.(1972:694)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yola çıkmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “ikamet değiştirmek, ölmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle bünyesine yeni anlamlar katmıştır. Bununla birlikte “dünyādın köç-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur.

2.109. K  m-

1.yerin altına doğru sokarak batırmak

“  mdi munı belinge tegi kömür tağı taşlap   lt  r  r.”(349/5-6)

Şimdi bunu beline kadar g  m  n ve taşlayıp öldürün.

2.bir   l  y   toprağın altına yerleştirmek, defnetmek

“Q  b  l munı k  rdi erse, ol tağı yer qazdı tağı H  b  l  ni k  mdi.”(338/14)

Kabil bunu görünce o da yeri kazdı ve Habil'i gömdü.

Tablo 109: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yerin altına doğru sokarak batırmak				
2	��l��y�� gömmek	+			

Clauson kelimenin anlamını “gömmek”, “  l  leri gömmek”, “kazarak yerleştirmek” olarak verir.(1972:721)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kazarak batırmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir şeyin altına yerleştirmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur.

2.110. K  nd  r-

1.birisini bir inanca yöneltmek, döndürmek

“  ş  k  r ol Tanrıqa kim sizlerini   sl  mq   k  nd  rdi.”(26/8)

  ş  k  r o Tanrı'ya ki sizleri   sl  m'a döndürdü.

2.yönlendirmek

“  damnı tevbe qılmaqęa k  nd  rdi, t  p H  aq te‘  l   h  bar b  rdi.”(282/15)

Adem 'i tövbe etmeye sevk etti diye Allahu teala haber verdi.

3.doğru yolu göstermek

“Eger meni peygāambar tēp bilse erdiler, mundağ cefā qılmağay erdiler. Sen munlarnı köndürgil.”(13/3-4)

Eğer beni peygamber diye bilselerdi, böyle eziyet etmezlerdi. Sen bunları doğru yola ilet.

Tablo 110: Filin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birisini bir inanca yöneltmek		+		
2	Yönlendirmek		+		
3	Doğru yolu göstermek		+		

Clauson kelimenin “kōn-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “düzeltmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:730)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Düzeltmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir inanca yöneltmek, yönlendirmek, doğru yolu göstermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. “İslāmqa köndür-” fiilinin anlamının oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur.

2.111. Kör-

1.göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak

“Üstün baqtım erse, körer-men bir yerli kökli arasında bir uluğ taht urulmuş.”(9/7-8)

Yukarı bakınca görürüm, yerle gök arasında bir büyük taht kurulmuş.

2.bir yere ya da bir şeye bakmak

“Körer-men, bir adım ornı hālî ermez, cümle kök üzesi ferîşteler birle toluğ turur.”(56/5)

Bir adımlık yer olmadığını gördüm, tüm gökyüzü meleklerle dolu.

3.rüya görmek

“Tüşümde körür- men Peyğambar ‘as’ nı aq ton kédmiş, yüzi nūr qumıyur.”(102/5)

Düşümde peygamber aleyhiselamı görürüm, beyaz elbise giymiş, yüzü bur gibi parlıyor.

4.gözle görmeden bir şeyi algılayıp bir durumu sezmek

“Bu etmek içinde öñin hālat körer-men.”(220/5-6)

Bu etmek içinde başka şey görüyorum.

5. bir olaya tanık olmak

“Ol vefâtı bolğandın berü körer-men, üküş zaḥmat tegrü tururlar.”(13/11)

O öldüğünden beri görüyorum, çok eziyet ediyorlar.

6.görüş bildirmek

“Taqı uluğları ‘Āqıbqa aydılar: Ne rāy körer-sen?” (143/14)

Büyükleri Akıb’e sordular: Görüşün nedir?

7.bir kişi hakkında yargıya varmak

“Yā Abā Leheb, bu kün seni inen qadğuluğ körer-men. Ne iş boldı, maḥa ayğıl!”(16/7)

Ey Ebu Leheb bugün seni çok üzüntülü görüyorum. Ne oldu bana söyle!”

8.birini ziyaret etmek

“Yā ‘Alî, barayn taqı Fâtımanı köreyin tēp Fâtıma qatınga keldi erdi.”(142/13)

Ey Ali gideyim de Fatma’yı göreyim diye Fatma’nın yanına geldi.

9.zahmet görmek

“Nêçeke tēgi bu kāfırlar zaḥmatını, meṣaqqatlarını körer-miz?”(11/5)

Ne zamana kadar bu kafirlerin eziyetlerini ve zahmetlerini göreceğiz?

10.uygun bulmak

“Yā emîre'l- mu'minîn, sizdin son ħalîfa kim bolğay, kimni maşlahat körer-siz?”(119/12-13)

Ey müminlerin emiri, sizden sonra halife kim olacak, kimi uygun görüyorsunuz?

11. bir kişiyi tanımak

“Men kim Fârs êliniñ meliki Kesrî melikni kördüm, taqı Yemen meliki Necâşî melikni kördüm.”(45/3-4)

Ben ki İran ülkesinin padişahı Kesri hükümdarı gördüm, ve Yemen padişahı Necâşi hükümdarı gördüm.

12.bir olaya, bir duruma rastlamamak, bir durumla karşılaşmamak

“Men munuñ teg qavm kim melikinge muñi bolğaylar taqı melikdin cânlarını dirîğ tutmağaylar, hêç körmedim.”(45/4-5)

Ben bunun gibi kavim ki hükümdarına bağlı ve hükümdarlarından canlarını esirgemeyen hiç görmedim.

13. öğrenmek

“Tevrîtte andağ kördüm, tedi erse, Abū Muslim aydı: Tevrît sözi haq turur.”(310/4)

Tevrat'ta şöyle gördüm deyince Ebu Müslim : Tevrat'ın sözü doğrudur, dedi.

14.biriyle karşılaşmak

“Süleymân peygâmbar 'as bir kün tahtı birle havâ üzre uçup barurda Benû İsrâ'îl 'âbidleridin bir 'âbid kördi.”(391/17)

Süleyman peygamber aleyhiselam bir gün tahtıyla havada uçup giderken İsrailoğullarından bir abid gördü.

15.bir şeyin karşılığını, mükafatını almak

“Öñin namâzlarınñ taqı 'ibâdatlarınñ şavâbını âhîratta körgey-sen.”(320/1-2)

Diğer namazlarının ve ibadetlerinin sevabını ahirette göreceksin.

16.kendini büyük görmek

“Sen şişgeysen taqı uluğ bolğaysen taqı özüñni Süreyyā yıldızda körgeysen.”(372/9)

Sen kibirlenecek ve büyükleneceksin, kendini Süreyya yıldızında göreceksin.

17.sorumlu tutmak

“Yā ‘Azrā’ıl, Ādam oğlanlarının ölümüne sebebler qoyğay-men, sendin körmegeyler.”(278/4)

Ey Azrail, insanoğlunun ölümüne sebepler koyuyorum, senden görmüyorlar.

18.kalp yordamıyla görmek, hissetmek

“Haq te (ālānı kör)lüm birle kördüm.”(57/15)

Yüce Allah’ın varlığını kalbimle sezdim.

19.değer vermemek

“Ol fāsiqni hōr kördi.” (372/16)

O dinsizi hor gördü.

Tablo 111: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gözle görmek, algılamak				
2	Bakmak	+			
3	Rüya görmek		+		
4	Bir durumu sezmek		+		
5	Tanık olmak		+		
6	Görüş bildirmek		+		
7	Yargıya varmak		+		
8	Ziyaret etmek		+		
9	Zahmet görmek		+		
10	Uygun bulmak		+		
11	Tanımak		+		
12	Bir duruma rastlamamak		+		
13	Öğrenmek		+		
14	Biriyle karşılaşmak		+		
15	Mükafatını almak		+		
16	Kendini büyük görmek		+		
17	Sorumlu tutmak		+		
18	Kalp yordamıyla görmek, hissetmek		+		
19	Değer vermemek		+		

Clauson kelimenin temel anlamının “görmek” olduğunu bazı anlam genişlemelerine uğrayarak “deneyimlemek”, “bakmak” gibi anlamlara geldiğini söyler.(1972:736)

FİL metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 19 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “göz yordamıyla algılamak, bakmak” anlamlarından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bakmak” yan anlamını, somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “rüya görmek, tanık olmak, öğrenmek, tanımak, ziyaret etmek, sezmek, görüş bildirmek, yargıya varmak, zahmet görmek,

uygun bulmak, rastlamak, mükafatını almak, sorumlu tutmak, kalp yordamıyla görmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamın ve yanında kullanılan isimlerin etkisiyle yeni anlamlar edinmiştir. “Özüni süreyyâ yıldızında kör-, köñül birle kör-” kullanımlarında anlamın somutlaştırma yoluyla deyim aktarması sonucu oluştuğu görülmüştür.

2.112. Körgüz-

1.görülmesini sağlamak

“Şükür ol Tanrıqa kim sizin mübarek cemālın ızın bizke körgüzdi.”(54/10)

Şükür o Tanrı'ya ki sizin mübarek yüzünüzü bize gösterdi.

2.bir şeye maruz bırakmak, bir durumun içerisinde, etkisinde bırakmak

“Bolğay kim Haq te‘ālā maṇa qıyāmat açlıqını körgüzmegey.”(142/7)

Allahu teala bana kıyamet açlığını göstermesin.

3.yol göstermek

“Haq tebāreke ve te‘ālā benim birle sizlerke yol körgüzdi.”(76/11-12)

Yüce Allah benimle sizlere yol gösterdi.

Tablo 112: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Görülmesini sağlamak				
2 Maruz bırakmak				+
3 Yol göstermek				+

Clauson fiili “körtgür-” madde başında ele alır. Kelimenin “kör-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “göstermek” anlamına geldiğini söyler.(1972:740)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “görmesini sağlamak” anlamından hareketle soyuta yeni

soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “maruz bırakmak, yol göstermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde insandan doğaya aktarım yoluyla yeni anlam kazanmıştır. Bununla birlikte “yol körgüz-” fiili somutlaştırma yoluyla deyim aktarması sonucu çok anlamlı hale gelmiştir.

2.113. Körün-

1.görülür durumda olmak, gözükmek

“Taḳı bu tēwe üzesinde bir aḳ qubba bar yinçüdin, zāhiridin bātını körünür.”(162/13-14)

Yine bu deve üzerinde inciden bir beyaz kubbe var, dışından içi görünür.

2.belli olmak

“Bu dünyā maḥa bir şūrat bolup köründi taḳı tiledi kim maḥa kelse.”(100/1)

Bu dünya bana bir insan sureti olup göründü ve onu istememi diledi.

Tablo 113: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Gözükmek				
2	Belli olmak		+		

Clauson kelimenin “kör-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “görünür olmak”, “görünmek”, “kendini görmesine izin vermek” anlamlarına geldiğini söyler.

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup “Gözükmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “belli olmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni anlam kazanmıştır.

2.114. Köter-

1.yukarı doğru hareket ettirmek

“Andın son  lgini k terdi taqı    qata aydı.”(12/11)

Ondan sonra elini kaldırdı ve    defa söyledi.

2.bir yere taşımak için belli a rlıkta bir şey kaldırmak

“Ömer *ra hu* beyt 'l-m ldın bir ta ar u  un tolturdu taqı m b rek arqasın a k terdi.”(107/9)

Ömer (ra) devlet hazinesinden bir dağarcık un doldurdu ve m b rek sırtına aldı.

3.götürmek, yanında bulundurmak

“Munların  cümlesi ta amlar erdi, kim  zleri birle k ter r erdiler.”(391/8)

Bunların hepsi yiyeceklerdi, kendileriyle g t r rlerd .

Tablo 114: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarı doğru hareket ettirmek				
2	Kaldırmak	+			
3	Yanında bulundurmak		+		

Clauson kelimeyi “k t r-” madde başında ele alır ve anlamının “yukarı kaldırmak”, “yükseltmek” olduğunu söyler.(1972:706)

“K ter-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “yükseltmek, kaldırmak”tan hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “yanında bulundurmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin bağlamın etkisiyle bünyesine yeni anlamlar kattığı görülmüştür.

2.115. Kötür-

1.yukarı doğru kaldırmak

“Taqı êkki êlgini kötürdi.”(76/15)

Ve iki elini yukarı kaldırdı.

2.bir şeyi taşımak

“Baqar-miz, Abū Cehl ‘al halāyıqnı yığmış taqı taş kötrürler.”(149/16)

Baktık, Ebu Cehl insanları toplamış da taş taşırlar.

3.bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek

“İmāmı kötürdiler taqı êwinge keltürdiler.”(226/13)

İmamı götürdüler ve evine getirdiler.

4.sıkıntıya son vermek

“Yaq yawuqnı sewer-sen, yalğan sözlemez-sen, kişilerin emgekini kötürür-sen.”(8/11)

En yakınını seversin, yalan söylemezsin, insanların sıkıntılarını giderirsin.

5.zahmet çekmek

“Andağ erse, bu işni taqı zahmatını taqı meşaqqatını men kötüreyin.”(107/12)

Öyleyse, bu işin zahmetini ve sıkıntısını ben çekeyim.

6.ümidini kesmek, umudunu kaybetmek

“Ömerdin ümîd kötürdiler.”(118/14)

Ömer’den ümidi kestiler.

Tablo 115: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kaldırmak				
2	Taşımak	+			
3	Yanında yürütmek	+			
4	Sıkıntıya son vermek		+		
5	Zahmet çekmek		+		
6	Ümidini kesmek		+		

Clauson kelimeyi “kötür-” madde başında ele alır ve anlamının “yukarı kaldırmak”, “yükseltmek” olduğunu söyler.(1972:706)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 6 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “kaldırmak”tan hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “taşımak, yürütmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Diğer yandan somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ortadan kaldırmak, zahmet çekmek, ümit kesmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil, bağlamın ve birlikte kullanıldığı isimlerin etkisiyle yeni soyut ve somut anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte “ümîd kötür-” fiilinin anlamının oluşumunda ise somutlaştırma etkili olmuştur. Yine bu kullanımda eş dizimlilik de tespit edilmiştir.

2.116. Köydür-

1. ateşle bir şeyleri yakmak suretiyle yok etmek

“Bu şeytānlar taqı perîler otlar alıp bardılar taqı Ayyūbnur̄ nè kim yılqı qarası bar erse, cümlesini köydürür̄ taqı helāk qılır̄ , tēp fērmānladı.”(329/9-10)

Bu şeytanlar ve periler ateşler alıp gittiler ve Eyüp’ün ne kadar hayvanı varsa hepsini yakın, helak edin diye buyurdu.

2. ısı etkisiyle zarar vermek

“Ol tenlerini ol kızmış taşlar köydürür.”(315/17)

O bedenini o kızmış taşlar yakar.

Tablo 116: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ateşle yakmak				
2	Isı etkisiyle zarar vermek	+			

Clauson kelimeyi “*kündür-” madde başında ele alır, “kün-“ fiilin ettirgen şeklidir der ve “yakmak” anlamına gelen geçişli bir fiil olduğunu söyler.(1972:730)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Ateşle yakmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “ısı etkisiyle zarar vermek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fîlin yan anlam kazanmasında doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.117. Kırı-/Kuru-

1.ıslaklığını yitirip kuru duruma gelmek

“Qaçan kim tonum qurısa, bargay-men.”(222/12)

Ne zaman kurursa o zaman geleceğim.

2.suyu çekilmek

“Mekke taqı Tāyifa arasında teni qurıdı, saqsıq teg boldı.”(278/6)

Mekke ve Taif arasında teni kurudu, tuğla gibi oldu.

3.akarsu, göl vb.nin suyu kalmamak

“Sāva atlıg êlnıj deryāsı ol tün qurıdı.”(5/13)

Sava adlı ülkenin gölü o gece kurudu.

Tablo 117: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Kuru duruma denk gelmek				
2 Suyu çekilmek	+			
3 Akarsu, göl vb. suyu kalmamak	+			

Clauson fiilin anlamını “kuru olmak” olarak verir.(1972:646)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı “ıslaklığı yitirip kuru olmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “suyu çekilmek, akarsu vb. suyu kalmamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlam kazanmasında doğadan doğaya aktarım sonucu oluşan deyim aktarması etkili olmuştur.

2.118. Kurtar-/Kutgar-/Kutkar-/Kurtgar-

1.birinin cezalandırılmasına engel olmak

“Mëni zebāniler tutup eletürler bolsalar, bu dōstum mëni şefā‘at qılıp qurtargay.”(223/16)

Zebaniler beni tutup götürecek olsalar, bu dostum af dileyip beni kurtaracak.

2.bir canlıyı felaketten, zor durumdan uzaklaştırmak

“Bolğay kim bu belādın Hāq te‘ālā seni qurtgargay.”(217/12)

Olacak ki bu beladan Hak teala seni kurtaracak.

3.bir duygudan kurtulmasını sağlamak

“Yā Rebbî, meni bu qağgudın qutgargıl.”(102/3)

Ya yarabbi, beni bu üzüntüden kurtar.

Tablo 118: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birinin cezalandırılmasına engel olmak				+
2	Bir canlıyı zor durumdan uzaklaştırmak				+
3	Bir duygudan kurtulmasını sağlamak				+

Clauson kelimenin anlamının “kurtarmak” olduğunu söyler. “kurtul-” fiili ile akraba olduğunu dile getirir.(1972:649)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kurtarmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “birinin cezalandırılmasına engel olmak, bir kişiyi felaketten uzaklaştırmak, birinin bir duygudan kurtulmasını sağlamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fîlin yan anlam kazanmasında bağlamın yanı sıra insandan doğaya aktarım da etkili olmuştur.

2.119. Kurtul-/Kutul-/Kutıl-

1.tehlikeli bir durumu atlatmak

“Uş mēn musulmān boldum, qılıçdın qurtuldum.”(49/12)

İşte ben Müslüman oldum, kılıçtan kurtuldum.

2.istenmeyen bir yerden, bir durumdan uzaklaşmak

“Ḥaḳ tvṭ'nıḳ kelamını bilip anı rāstqa tutup anıḳ birle 'amel qılsa qıyāmatta qurtıldı.”(200/14)

Yüce Allah'ın sözünü bilip onu doğru kabul edip onunla hareket ederse kıyamette kurtulmuştur.

3.istenmeyen sıkıntı veren bir duygudan uzaklaşmak

“Qamuḡ ḥalıḳda taḳı qamuḡ işıḳde Taḳrı birle bolḡıl cümle 'azāb ve 'uqūbatdın qurtulḡay-sen.”(201/4)

Tüm halinde ve tüm işlerinde Tanrı'yla ol, tüm azap ve cezalardan kurtulacaksın.

Tablo 119: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tehlikeli durumu atlatmak				+
2	İstenmeyen durumdan uzaklaşmak				+
3	Sıkıntı veren duygudan uzaklaşmak				+

Clauson kelimenin “*kurt-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “kurtarılmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:650)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kurtulmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “tehlikeli durumu atlatmak, istenmeyen durumdan uzaklaşmak, bir duygudan uzaklaşmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. “Qılıcdın qurtul-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması görülmüştür. Bununla birlikte fiilin bağlamın etkisiyle yan anlamlar kazandığı da tespit edilmiştir.

2.120. Kül-

1.insan hoşuna giden durumlar karşısında mutluluk duygusunu açığa vurmak

“Anlarqa baqar, köñli hoş bolur taqı küler.”(53/15-16)

Onlara bakar, gönlü hoş olur, güler.

2.mutlu, sevinçli zaman geçirmek

“Hasan-ı Başrî *rahmhi* qırq yıl külmedi, qorquğı qatıqlıqı üçün.”(236/15)

Hasan Basri (ra) korkusu çok olduğu için kırk yıl gülmedi.

Tablo 120: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyutta
1 Mutluluk duygusunu açığa vurmak				
2 Mutlu zaman geçirmek		+		

Clauson fiilin “birine gülmek”, “gülümsemek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:715)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temelde fiziki anlam belirten “gülmek”ten hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “mutlu zaman geçirmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bu yan anlamını edinirken ad aktarmasına uğramıştır.

2.121. Küy-

1.biri gelinceye kadar, bir iş oluncaya kadar olduğu yerde durmak, kalmak

“Sewündüm taqı ançaqa tegi küydüm kim ol kârvân yaqın keldi erse...”(130/12)

Sevindim ve kervan yakın gelinceye kadar bekledim...

2.süre tanımak, acele etmemek

“Uş mên talâq bêreyin taqı sen hecdin qayıtsa taqı küysen...” (182/11-12)

Şimdi ben boşayayım da sen hacdan dönünceye kadar beklesen...

Tablo 121: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir yerde beklemek				
2 Süre tanımak				+

Clauson fiili “küd-” madde başında ele alır ve “beklemek” anlamına geldiğini söyler.(1972:701)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir yerde durmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “süre tanımak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamdan hareketle bünyesine soyut anlam katmıştır.

2.122. Min-/Mün-

1.bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak

“Baqar- men, bir kimerse qatırğa minmiş.”(374/2)

Baktım, bir kişi katıra binmiş.

2.çıkmaq, bir şeyin yukarısına doğru yürümek

“Men taqı çıqtım, bir tepeke mindim. Baqtım erse, tepeden bir kârvân köründi erdi.”(130/11)

Ben de çıktım, bir tepeye tırmandım, Baktım tepeden bir kervan göründü.

3.bir şeye tutunarak, tırnaklarını ilştirerek vb. bir yere çıkmak

“Tört kimerse bir yerde olturmuş erdiler kim biriniñ üzesinge yılan mindi taqı ol kimerсени soqmaqqa qaşd qılmış erdi.”(188/12-13)

Dört kişi bir yerde oturuyordu, birinin üzerine yılan çıktı ve o kişiyi sokmaya niyetlendi.

4.bir şeyin üstüne basmak, üzerine çıkmak

“Ol taqı Şirātqa mindi, bir anca Şirāt üze yöridi, ol taqı tamuğqa tüşti, helāk boldı.”(239/16-17)

O da Sırat köprüsüne çıktı, bir o kadar Sırat köprüsü üzerinde yürüdü, o da cehenneme düştü, helak oldu.

5.ağmak, yükselmek

“Taqı ekeğü kökke mindiler taqı közümdin gāyib boldılar.”(271/4)

Yine ikisi göğe yükseldiler ve gözümde kayboldular.

Tablo 122: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir hayvanın üstüne çıkıp oturmak				
2	Çıkmak	+			
3	Tutunarak tırmanmak	+			
4	Üstüne basmak, üzerine çıkmak	+			
5	Yükselmek	+			

Clauson kelimenin anlamının “binmek” olduğunu söyler.(1972:348)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. “Binmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “oturmak, tırmanmak, yükselmek, çıkmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve insandan doğaya aktarım rol oynamıştır. Bununla birlikte “Şıratqa min-” fiilin anlamının oluşumunda da ad aktarması etkili olmuştur.

2.123. Mindür-

1.bir kimseyi bir yere yukarı çıkartmak

“Mëni kötrün, taqı mescidke eletin taqı minberke mindürün.”(85/9)

Beni götürün, mescide getirin ve minbere çıkarın.

2.bir kimseyi binek hayvanının üzerine çıkartıp oturtmak

“Andın son Peyğambar ‘as ol ‘Arābini teweke mindürdi.”(163/16)

Ondan sonra peygamber aleyhiselam o Arap’ı deveye bindirdi.

3.övmek

“Nêçeme kim ferîşteler bu ‘âbidniñ tã‘atlarını kökke mindürseler, Haq tvv qabûl qılmaz.”(404/4-5)

Melekler bu ibadet edenin ibadetlerini ne kadar da göğe çıkarsalar, Yüce Allah kabul etmez.

Tablo 123: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yukarı çıkarmak				
2	Binek hayvanına çıkartıp oturtmak	+			
3	Övmek		+		

Clauson kelimenin “bin-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “birini bindirmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:350)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “yukarı çıkartmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “hayvana oturtmak” anlamını somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “övmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fîlin yan anlam kazanmasında bağlam ve insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.124. Ohşa-

1.iki şey arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelik bulunmak

“Ey yārānlarım, bu Abū Bekrınıñ taqı ‘Ömerniñ meŞeli nege ohşayur, bilür-mi-siz?”(115/8-9)

Ey dostlarım, bu Ebu Bekir ve Ömer’in durumu neye benziyor biliyor musunuz?

2.sanısı uyandırmak, gibi görünmek

“Baqar-men ew mürüşinde bir kimerse turur şekli abdallar şeklinge ohşayur.”(268/14)

Baktım, evin köşesinde bir kimse duruyor, şekli dervişe benziyor.

Tablo 124: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Ortak Nitelik Bulunmak				
2 Sanısı Uyandırmak				+

Clauson kelimeyi “oxşa-” madde başında ele alır anlamını “benzemek” olarak verir.(1972:97)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Benzemek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “sanısı uyandırmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fİlin yeni anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.125. Ohşat-

1.bir şeyde başka şeye benzer yönler bulmak

“Baqtım taqı Şafâ Merve arasında qatır minip tekebbür birle yörigen kişiye ohşattım.”(374/4)

Baktım, Sefa ve Merve arasında katıra binip kibirle yürüyen kişiye benzettim.

2.benzer duruma getirmek

“Tillerini şekerden süçüg qılğaylar taqı özlerini zâhidğa ohşatğaylar.”(402/6)

Dillerini şekerden tatlı yapacaklar ve kendilerini zahide benzetecekler.

Tablo 125: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir şeyde başka şeye benzer yönler bulmak				
2 Benzer duruma getirmek				+

Clauson kelimenin “oxşa-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “birini biriyle karşılaştırmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:97)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Birini biriyle karşılaştırmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “benzer yönler bulmak, benzer duruma getirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yeni anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.126. Okı-/Oķu-

1.Çağırarak, davet etmek

“Bu arada mu’azzin bāng-i namāz oqıdı erse, cümle turdılar taqı mescidke kirdiler.”(247/3)

Bu arada müezzın namaza okudu, hepsi durdular ve mescide girdiler.

2.harf ve işaretlere bakıp bunları çözümlemek

“Ey Mālik hať oqıyur-mu-sen?”(322/17)

Ey Malik yazı biliyor musun?

3.yazılı bir metnin öğretmek istediğı bilgileri öğrenmek

“Üküş ‘ilm bilür, İncıl oqıyur.”(8/15)

Bilgisi çoktur, İncil okur.

4.harf ve işaretlere bakıp sesli olarak söylemek

“Bu yerke tegrü oqıdı erse, men taqı oqıdım.”(8/2-3)

Bu yere kadar okuyunca ben de okudum.

5.sesli olarak söylemek

“Bir kün şā’ir kelip özinge medh qılıp bir qasîda oqudı.”(259/8)

Bir gün kendisine bir şair gelip medhiye söyleyip kaside okudu.

6.bir konuda öğrenim görmek

“Ol kim pādšāh turur, ‘ilmni Hāq rızāsı üçün oqıdı, taqı Hāq rızāsı üçün öğretti.”(231/7)

O padişahdır, bilgisini Allah rızası için öğrendi ve Allah rızası için öğretti.

Tablo 126: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Çağırma				
2	Davet etmek				+
3	Öğrenmek				+
4	Harf ve işaretleri söylemek			+	
5	Sesli olarak söylemek			+	
6	Öğrenim görmek				+

Clauson kelimenin temelde “yüksek sesle aramak” anlamına geldiğini buradan “çağırma”, “okumak” anlamlarını kazandığını söyler.(1972:79)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 6 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “çağırma, davet etmek”ten hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “öğrenim görmek, öğrenmek, çözümlemek” yan anlamlarını; soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yüksek sesle söylemek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin metin içerisinde yeni anlam kazanmasında ad aktarması ve bağlam etkili olmuştur. Ayrıca “qasîda okı-” ifadesinde de eş dizimlilik ile ad aktarması tespit edilmiştir.

2.127. Oğut-/Oğıt-

1.yazıdaki bir bilgiyi öğrenmesini sağlamak

“Bukündin son maṇa un tükendi tēp ḥabar bērsen yā taqı kışi birle aytışsan yā taqı bitig bitip maṇa oqıtursan...”(189/10-11)

Bugünden sonra bana un bitti diye haber verirsen ya da kişiye söyletirsen ya da yazı yazıp bana okutursan...

2.yazılı bir metni sesli olarak söyletmek

“Öñinlerniñ ‘amallarınıñ dīvānını oqutmışta ol qulumnuñ dīvānını yaymağaymen taqı oqutmağaymen.”(323/11-12)

Başkalarının amel defterleri okunurken o kulumun defterini açmayacağım ve okumayacağım.

Tablo 127: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Yazıdaki bilgiyi okutmasını sağlamak				
2 Yazılı metni sesli söyletmek				+

Clauson kelimenin “okı-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “birinin okumasını sağlamak” anlamına geldiğini söyler.(1972:81)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Birinin okumasını sağlamak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “sesli olarak söyletmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında ad aktarması etkili olmuştur.

2.128. Oltur-

1.bir süre aynı yerde kalmak

“Nêçeke tegi êwde olturur-sen?”(353/17)

Nereye kadar evde oturacaksın?

2.vücudun belden yukarısı dik duracak biçimde bir yere yerleşmek

“Körer-men, bir mu‘azzam saray kızıl altundın, ileginde çimgenleri, körklüg darahtları quşları birle, sarây ileginde bir kimerse olturur.”(64/13-14)

Bir büyük saray kızıl altından, önünde çimenleri, gösterişli ağaçları ve kuşlarıyla birlikte gördüm. Sarayın önünde bir kimse oturuyor.

3.bir yere bir eylemi yapmak üzere çömelmek

“Şahrāqa olturdı taqı ol necāsatnı bir yıgaç birle cümle butlarını yüzleringe, başlarına bulaştırdı taqı çıktı.”(96/5-6)

Çölde oturdu ve o pisliği bir ağaçla putların yüzlerine, başlarına bulaştırdı ve çıktı.

4.hiçbir iş yapmadan boş durmak

“Anlar Medîne içinde köligede ehli evlâdı birle âsâyiş qılıp otururlar.”(408/15)

Onlar Medine içinde gölgede çoluğu çocuğuyla güven içinde oturuyorlar.

5.ikamet etmek, bir yerde kalmak

“Peygāambar ‘as qaçan mundağ zamān olturdı, qaçan mundağ tana‘umlar qıldı kim sen qılır-sen?”(128/5-6)

Peygamber aleyhiselam ne zaman böyle saraylarda oturdu, ne zaman böyle zevk sürdü ki sen yapıyorsun?

6.yerine geçmek

“Siz peygāambar yerinde olturdunuz, kerek kim Peygāambar ‘as yüzükini elinizke qatsanız tédiler.”(78/2)

Siz peygamberin yerinde oturdunuz, peygamberin yüzüğünü elinize taksanız.

7.sırt çevirmek, darılmak

“Ey yārānlarm, zînhār biri birinizke hased qılışmanız taqı biri birinizke yigrenmeniz taqı biri birinizke arqa çevrüp olturmanız.”(412/6-7)

Ey dostlarım, sakın birbirinize haset etmeyin ve birbirinizden nefret etmeyin, birbirinize sırtınızı dönüp oturmayın.

Tablo 128: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir süre aynı yerde kalmak				
2	Vücut dik biçimde bir yere yerleşmek	+			
3	Çömelmek	+			
4	Boş durmak		+		
5	İkamet etmek		+		
6	Yerine geçmek		+		
7	Darılmak		+		

Clauson kelimeyi “olur-” madde başında ele alır ve anlamını “oturmak” olarak verir.(1972:150)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş, 7 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “oturmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yerleşmek, kalmak, çömelmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ikamet etmek, boş durmak, yerine geçmek, darılmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fîl metin içerisinde bağlamın etkisiyle bünyesine yeni somut ve soyut anlamlar eklemiştir. “Ewde otur-, çölde otur-” ifadelerinin anlamlarının oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur. Bununla birlikte “arqa çewrüp olurma-” ifadesinin anlamı somutlaştırma yoluyla deyim aktarması sonucu oluşmuştur.

2.129. Olturguz-

1.birini bir yere oturma işini yaptırmak

“Qaçan kim ‘Abbās *razhu* Abū Sufyānnı bir yerde olturguzdı.”(50/7)

Abbas (ra) Ebu Sufyan'ı bir yere oturttu.

2.bir yerde ikamet ettirmek, yaşatmak

“Ḥidmatkāri birle bir sırça ewde olturguz erdiler.”(209/17)

Hizmetçileri ile bir sırça evde otururlardı.

Tablo 129: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Oturma işlemini yaptırmak				
2	Bir yerde ikamet ettirmek		+		

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Birini bir yere oturma işini yaptırmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “ikamet ettirmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında yanında kullanılan isimler ve nesneler etkili olmuştur.

2.130. Ornat-

1.yerleştirmek, koymak

“Ol tesbîhîniñ sâınça mēveler yarattı nūrdın taqı daraht içinde ornattı, tēdi.”(320/1)

O tesbihin sayısınca meyveler yarattı ve nurdan ağaçlar içine yerleştirdi, dedi.

2.bir duyguya, düşünceye sahip olmak

“Haq te‘ālānıñ muḥabbatını ornatsa.”(427/12)

Allah’ın sevgisini yerleştirse...

Tablo 130: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yerleştirmek, koymak	+			
2	Bir duyguya, düşünceye sahip olmak		+		

Clauson kelimenin “orna-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “bir şeyi yerine koymak” anlamına geldiğini söyler.(1972:235)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yerine koymak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yerleştirmek” anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “duyguya sahip olmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Filin yan anlam kazanmasında insandan doğaya aktarım ve somutlaştırma etkili olmuştur.

2.131. Oyan-/Oyğan-

1.uyku durumunda çıkmak

“Bir kün İbni ‘Abbās *razhu* uyqusındın oyğandı.”(184/16)

Bir gün İbnü Abbas uykusundan uyandı.

2.gerçekleri anlar, kavrar duruma gelmek

“Qaçan kim ölseler, ol vaqtın oyğanurlar.”(398/7)

Ne zaman ölecekler o zaman uyanacaklar.

Tablo 131: Filin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Uyku durumundan çıkmak				
2 Gerçekleri kavrar duruma gelmek				+

Clauson kelimeyi “odun-” madde başında ele alır. Kelimenin “*od-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “uyanmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:62)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “uyanmak”tan hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “gerçekleri anlamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Filin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.132. Ögütle-

1.yol göstermek, tavsiye etmek

“Peygāmbar ‘as’qa nêçe özlerimizi nêçe az oħşatsaq taqı qabūl qılğıl tēp hoşluq birle ögütler erdi.”(128/14)

Peygamber efendimize kendimizi ne kadar az benzetsek de kabul et diye güzellikle ögütler verdi.

2.bir takım düşünceleri başkasına benimsetmek

“Hêç sarja Tarır Te‘ālā yamanlıqnı bërmegey tēp ögütledi erse, Peygāmbar ‘as köñli hoş boldı.”(8/12)

Allah hiç sana kötülük vermeyecek diye telkinde bulununca Peygamber efendimizin gönlü hoş oldu.

Tablo 132: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Yol göstermek, tavsiye vermek				
2 Düşünceleri başkasına benimsetmek				+

Clauson kelimenin “öğüt” isminden türemiş bir fiil olduğunu “tavsiye etmek”, “birini uyarmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:104)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Öğüt vermek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “düşünceleri başkalarına benimsetmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.133. Ölç-

1.bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak

“Taqı Yūsuf peygāmbarnı ölçtiler erse, êkki yüz batman keldi.”(359/11)

Yusuf peygamberi tartınca iki yüz batman geldi.

2.soyut anlamda bir şeyin miktarını belirlemek

“Qıyāmat kün bolsa, āvş ‘amallarımın terāzūqa keldürüp ölçgeyler.”(374/11)

Kıyamet günü olunca amellerimi teraziye getirip tartacaklar.

Tablo 133: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir şeyin birim cinsinden ağırlığını bulmak				
2	(soyut) bir şeyin miktarını belirlemek				+

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “bir şeyin ağırlığını bulmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “miktar belirlemek” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım ve doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.134. Ört-

1.görünmez duruma getirmek için bir şeyin üstünü kapatmak

“Ol keldi erse, men taqı terinçekimni yüzümke örttüm.”(415/1)

O gelince ben de örtümü yüzüme örttüm.

2.bir durumu belli etmemek birinden saklamak

“Yā enşārî, cümle ‘amalır taqı ta‘ātır mundağ mu turur, yoqsa mēndin ‘amalırnı örttün mü?”(413/13)

Ey Ensari, tüm amelin ve ibadetin bu mudur, yoksa benden amelini gizledin mi?

Tablo 134: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Üstünü kapamak				
2	Bir durumu saklamak		+		

Clauson fiilin anlamını “örtmek”, “bir şeyi gizlemek” olarak verir.(1972:203)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kapatmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “saklamak, gizlemek” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Fiilin yan anlam kazanmasında doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.135. Sakın-

1.birisi hakkında bir şey düşünmek

“Yūsufunṣ qarındaşları turur-miz, cümlemüzdin bu kiçig turur, cümlemiz munṣa şefaṣatlıg turur-miz, eḁgülık saqınur-miz.”(354/4)

Yusuf’un kardeşleriyiz, hepimizden küçüktür, hepimiz buna şefkat gösteriyoruz, iyilik düşünüyoruz.

2.bir şeyin olabileceğini sanmak, zannetmek

“Ol mel’ün elginge bıcaq alıp saflarını yarıp keçti. Halāyiq andağ saqınur kim, bu namāz üçün keçer tēp.”(118/4-5)

O uğursuz eline bıçak alıp safları yarıp geçti. İnsanlar namaz kılmak için geçiyor diye düşündüler.

3.yaşanacak bir durumla ilgili tahminde bulunmak

“Velikin ey oğlum, men seni qurtulğanlardın saqınmaz-men, tēdi.”(396/4)

Fakat ey oğlum, ben senin kurtulanlardan olacağını düşünmüyorum.

4.tanımak

“Men seni mundağ saqınmaz erdim. Bukündin sonṣ maṣa kelmegil.”(434/11-12)

Ben seni böyle bilmezdim. Bugünden sonra bana gelme.

Tablo 135: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Düşünmek				
2 Sanmak, zannetmek				+
3 Tahminde bulunmak				+
4 Tanımak				+

Clauson kelimenin “sak-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu temelde “düşünmek” anlamına geldiğini fakat çoğunlukla “bir şey hakkında özlemle düşünmek”, “bir şeyi arzulamak ya da endişeyle düşünmek”, “endişelenmek” anlamlarında kullanıldığını söyler.(1972:812-813)

“Sakın-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “düşünmek”ten hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “tanımak, tahmin etmek, zannetmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamdan hareketle çok anlamlı hale gelmiştir.

2.136. Sakla-

1.birini istenmeyen bir durumdan korumak, esirgemek

“Haq tvt ol qulğa şehîdler Şevâbı rûzî qılır taqı gür ‘azâbıdın saqlayur.”(18/15-16)

Allah o kuluna şehitlerin sevabını nasip eder ve kabir azabından korur.

2.bir şeyi dış etkilere uzak tutmak, muhafaza etmek

“Zinhâr ve zînhâr qulaqlarınızı saqlaŋ mundağ behûda sözlerni eşitmekdin neteg kim tillerîŋ izni saqlayur-siz mundağ behûda sözlerni sözlemekdin.”(199/6-7)

Aman nasıl dillerinizi böyle boş sözleri söylemekten koruyorsanız kulaklarınızı da böyle boş sözleri işitmekten koruyun.

3.bir kişiyi bir yere saklamak

Tablo 136: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Korumak, esirgemek				+
2 Muhafaza etmek				+
3 Bir yere saklamak				+
4 Takip etmek				+
5 İtaat etmek				+
6 Bir eylemi sürdürmek				+
7 Kimseyi geçirmemek				+

Clauson kelimenin “sak” isminden türemiş bir fiil olduğunu “nöbet tutmak”, “korumak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:810)

Fîl metin içerisinde 7 farklı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. “Nöbet tutmak, korumak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “esirgemek, saklamak, takip etmek, itaat etmek, bir eylemi devam ettirmek, kimseyi geçirmemek” yan anlamlarını kazanmıştır. Fîlin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve insandan doğaya aktarım rol oynamıştır. Bununla birlikte “sözi saqla-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması, “yol başlarını saqla-” ifadesinin oluşumunda ise somutlaştırma yoluyla deyim aktarması etkili olmuştur.

2.137. Saklan-

1.korunmak

“Zinhār bu ḥatundın yaḥşī saqlanıṛ, tēdi.”(383/4)

Aman bu kadından iyi korunun, dedi.

2.gizlenmek

“Rebî‘ ibni ḤayṢam raḥmhi on êkki yıl saqlandı kim hēç neerse sözlemedi.”(382/8-9)

Rebi İbni Heysem on iki yıl gizlendi ve hiçbir şey söylemedi.

3.günahtan kaçınmak

“Qaçan kim za‘îfa kimerse cüftlenmek birle dîni hîşārqa kirür, harāmdın ma‘şiyatdın saqlanur.”(15/1-2)

Ne zaman bir kadın evlenmekle dinin kalesine girer, haramdan günahtan korunur.

Tablo 137: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Korunmak				
2	Gizlenmek				+
3	Günahtan kaçınmak				+

Clauson kelimenin “sakla-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “kendini korumak”, “korunmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:810)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kendini korumak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “gizlenmek, günahtan kaçınmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.138. Sal-

1.hareket ettirmek

“Sewündüm taqı ançaqa tegi küydüm kim ol kârvân yaqm keldi erse, anlarqa men qol saldım.”(130/12)

Sevindim ve o kervan yaklaşıncaya kadar bekledim, onlara el salladım.

2.hapsetmek

“Abū Hanîfeke yigirmi yıgaç urdılar taqı zindānqa saldılar.”(186/13)

Ebu Hanife'ye yirmi değnek vurdular ve zindana attılar.

Tablo 138: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Hareket ettirmek				
2	Hapsetmek		+		

Clauson kelimenin temel anlamının “bir şeyi hareket ettirmek”, harekete geçirmek” olduğunu söyler.(1972:824)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Hareket ettirmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “hapsetmek” yan anlamını kazandığı söylenebilir. “Zindānqa sal-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarmasının ve eş dizimliliğin etkili olduğu söylenebilir.

2.139. Sana-

1.arka arkaya söylemek, sıralamak

“Yigirmi maqām evliyālarınṯ kerāmatlarıdın sanadı taqı cümlesidin Haqqa sığındı.”(317/13-14)

Evlıyaların kerametlerinden yirmi makam saydı ve cümlesinden Allah’a sığındı.

2.varsaymak, tutmak, farz etmek

“Ey yārānlarım, eger ‘aqlıñız bar erse, özleriñ izni ölüğlerdin sanañız.”(434/2)

Ey dostlarım eğer aklınız varsa kendinizi ölü sayınız.

Tablo 139: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sıralamak				
2	Varsaymak				+

Clauson kelimenin “san” isminden türemiş bir fiil olduğunu “saymak” anlamına geldiğini söyler.(1972:835)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Saymak, sıralamak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “farz etmek, varsaymak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.140. Sat-

1.bir değer karşılığında bir malı başka birine vermek

“Bir qul satarlar, ‘İbrî qul turur.”(359/4)

Bir İbrani köle satıyorlar.

2.bir çıkar karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek

“Dîniñni bu fânî dünyâke satar-sen?”(246/11)

Dinini bu fani dünyaya satarsın?

Tablo 140: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir değer karşılığında malı başkasına vermek				
2 Feda etmek, gözden çıkarmak				+

Clauson kelimenin anlamını “satmak” olarak verir ve “sa-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu söyler.(1972:798)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir değer karşılığı malı birine vermek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “feda etmek, bir şeyi gözden çıkarmak” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım etkili olmuştur.

2.141. Satğaş-

1.birisine rastlamak, birisiyle karşılaşmak

“Ey şeyh, sizke kelürde bir qarındaşqa satğıştım.”(434/9)

Ey şeyh size gelirken bir kardeşe rastladım.

2.kavuşmak

“Ey ‘ayālīm şefaqlıg rahmetlig Tenrike satğıştım.”(131/16)

Ey kızım, şefkatli, merhametli Tanrı'ya kavuştum.

3.görüşmek

“Andın sonj bu sökel bir rustâyî ahmaq kimerseke satğıştı taqı bir oğlanqa satğıştı.”(423/16-17)

Ondan sonra bu hasta bir cahil ahmak kimseyle ve bir çocukla karşılaşır.

4.birisile buluşmak, bir araya gelmek

“Medînedin çıqğanlar anda Peyğambar ‘as’qa satğıştılar, körüştiler.”(24/3)

Medine'den çıkanlar orada peygamber efendimizle buluştular, görüştüler.

5.huzuruna çıkmak

“Kim kim hamr içip esrüp öler bolsa, ‘Azrā’ılqa taqı esrük satğışğay, gürke kirmişte hem esrük kirgey.”(363/17)

Kim ki içki içip sarhoşken ölürse, Azrail'in karşısına sarhoş çıkacak, mezara da sarhoş girecek.

6.sataşmak, musallat olmak

“Eger bir kâfirğa satğışsam taqı êkegü uruşsaq taqı ol benim êlgimni qılıç birle urup kesse...”(335/6-7)

Bir kafirle karşılaşsam ikimiz vuruşsak ve o benim elimi kılıçla vurup kesse...

Tablo 141: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Karşılaşmak				
2	Kavuşmak				+
3	Görüşmek				+
4	Buluşmak,bir araya gelmek				+
5	Huzuruna çıkmak				+
6	Sataşmak, musallat olmak				+

Clauson kelimenin “satga-” fiilinin işteş şekli olduğunu “biriyle görüşmek”, “karşılaşmak”, “biriyle iş yapmak” gibi anlamlar içerdiğini söyler.(1972:800)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 6 farklı anlama ulaşılmıştır. “Karşılaşmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “kavuşmak, görüşmek, buluşmak, huzuruna çıkmak, sataşmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fîlin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.142. Sew-/Sev-/Söw-

1.birine sevgi ve bağlılık duymak

“Ey Bār Hūdāyā, men bu êkkisini sewer-men, sen bu êkkisini sewgül.”(169/8)

Ey Allah'ım ben bu ikisini seviyorum, sen bu ikisini sev.

2.bir şeyi beğenmek

“Men etni yeyür-men taqı sewer-men.”(263/3-4)

Ben bu eti yiyorum ve seviyorum.

3.birine gönül vermek

“Yā Yūsuf, men sēni qatıg sewer-men.” (361/1)

Ey Yusuf, ben seni çok seviyorum.

4.bir durumdan hoşlanmak, hoş gitmek

“Taḳı mēni kiṣi öger bolsa, mēn anıj ögmekini sewer-men.”(371/16)

Beni bir kiṣi övünce ben onun övmesini seviyorum.

5.bir şeyi istemek, arzulamak

“Yā, Resūlallāhi uçmaḥqa kirmekni iḡen sewer-miz, tēp aydılar.”(435/15-16)

Ey Allah’ın resulü cennete girmeyi çok isteriz, diye söylediler.

Tablo 142: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birine sevgi ve bağlılık duymak				
2	Bir şeyi beğenmek				+
3	Birine gönül vermek				+
4	Bir durumdan hoşlanmak				+
5	Bir şeyi istemek, arzulamak				+

Clauson fiilin “sevmek”, “hoşlanmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:784)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. “Birine sevgi duymak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “beğenmek, gönül vermek, hoşlanmak, arzulamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle bünyesine yeni anlamlar katmıştır.

2.143. Sêz-

1.bir şeyi tahmin etmek, bilmek

“Ey qarındaşım hêç sêzer-mü-sen kim bu aḡunı sizke kim içürdi?”(175/15)

Ey kardeşim bu zehri sana kim içirdi hiç tahmin ediyor musun?

2.zannetmek

“Ėmdi andağ s zer-men kim bu s kellikimde ol ağunun zehri tamarlarımı kesgey t p, velikin şabur qılmaq gerek.”(34/12-13)

şimdi öyle zannediyorum ki bu hastalığımda o zehir damarlarımı kesecek, fakat sabretmek gerek.

3.yorumlamak

“Andağ s zer-men kim hec qılğay-men t p.”(37/2)

Hacca gideceğim diye yorumladım.

Tablo 143: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tahmin etmek				
2	Zannetmek				+
3	Yorumlamak				+

Clauson kelimenin “hissetmek”, “algılamak”, “fark etmek”, “anlamak”, “tahmin etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:860-861)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Tahmin etmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “zannetmek, yorumlamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar edinmiştir.

2.144. Sığ-

1.bir yere bütünüyle girebilmek

“Y  C bir, bu şal yıq üküş turur,  wke sığmaz.”(29/8)

Ey Cabir, bu insanlar çoktur, eve sığmaz.

2.bulunmak

“Ḥaḡ te‘ālā birle maḡa bir vaḡt bar turur kim ol vaḡt içinde hē muḡarreb ferīšte sıḡmas hem mürsel peygāmbar taḡı sıḡmas.”(3/16-17)

Cenabı Hak ile aramda öyle bir vakit vardır ki o vakit içinde hiç büyük melek ve gönderilmiş peygamber bulunmaz.

3.bir duygu var olmamak

“Anıḡ üçün kim köḡlüm Ḥaḡ te‘ālānıḡ maḡabbatı birle müstaḡraq turur, hē öḡin kimersenıḡ maḡabbatı köḡlümke sıḡmas.”(91/14)

Onun için ki gönlüm Allah’ın aşkıyla doludur, hiç başka kimsenin aşkı gönlüme sıḡmaz.

Tablo 144: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yere bütünüyle girebilmek				
2	Bulunmak		+		
3	Bir duygu var olmamak		+		

Clauson fiilin “bir şeye sıḡmak” anlamına geldiḡini söyler.(1972:804)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden deḡerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “bir yere bütünüyle girebilmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bulunmak, yakışmak” yan anlamlarını kazandıḡı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım etkili olmuştur. Bununla birlikte “köḡülke sıḡ-” ifadesinde anlam somutlaştırma sonucu olmuştur.

2.145. Sıḡın-

1.tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek

“Bu cānvarlar bu itlerdin taḡı barslardın qaıp keldiler taḡı bu turbatqa sıḡındılar.”(155/13-14)

Bu hayvanlar bu köpeklerden ve kaplanlardan kaçıp geldiler ve bu türbeye sığındılar.

2.bir yere saklanmak, gizlenmek

“Eyesinin yarusı kesildi, yığılayu bir muşuqa sığındı.”(135/17)

Kaburgasının yarusı kesildi, ağlayarak köşeye gizlendi.

3.yardım istemek, güvenmek

“Sıgınur-men Tanrı te’ālânın tükeli atları birle endürülmüş kitâbları birle qamuğ şeytândın taqı zaḥmat tegürgeñ ağıluğ cānvarlarnıñ taqı yawuzluq tegürgeñ közdin.”(168/11-12)

Tüm şeytanlardan ve eziyet eden zehirli hayvanlardan ve kötülük saçan gözden Allah’ın tüm adlarıyla indirilmiş kitaplarına sığınırım.

Tablo 145: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tehlikeden kaçıp güvenli yere çekilmek				
2	Saklanmak, gizlenmek				+
3	Güvenmek				+

Clauson kelimenin “sığ-” fiilinin dönüşlü hali olduğunu genellikle “birine veya bir yere sığınmak” anlamında kullanıldığını söyler.(1972:813)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “güvenli yere çekilmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “gizlenmek, yardım istemek, güvenmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde bağlamın etkisiyle yeni anlamlar edinmiştir.

2.146. Sıka-

1.bir şeyi ya da birini okşamak, sıvazlamak

“Ömer yığladı, taqı ol oğlannıñ başını sıqadı, taqı ol oğlannıñ elgini aldı, taqı mescidke kirdi.”(108/11)

Ömer ağladı ve o çocuğun başını okşadı, elini tuttu, mescide girdi.

2.masaj yapmak

“Bu nevbette taqı ündetti erse, ol za’îfa taqı keldi, Peyğambar ‘as’nuñ a’zâsını bastı, sıqadı.”(34/10)

Bu sefer de çağırttı o kadın geldi, peygamber efendimizin vücudunu sıvazladı, masaj yaptı.

Tablo 146: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Okşamak				
2	Masaj yapmak	+			

Clauson kelimenin “sık” isminden türemiş bir fiil olabileceğini düşünür. Fiilin anlamını “okşamak”, “sıvazlamak” olarak verir.(1972:806)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Okşamak, sıvazlamak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “masaj yapmak” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.147. Sındur-

1.sert şeyleri vurarak ya da ezerek kırmak

“Munça küplerni nişe sındurdıñ taqı helāk qıldıñ?”(307/12)

Bunca küpleri neden kırıp yok ettin?

2.vücut kemiklerinden birini parçalamak

“Ey nārasîdalar, taş atar bolsañız, men rāzî turur men, velikin iñen uluğ taş atıp ağaqımnı sındurmañız.”(400/7-8)

Ey çocuklar, taş atarsanız ben razıyım, fakat çok büyük taş atıp ayağımı kırmayın.

3.söz söyleyemeyecek duruma getirmek

“Yā Kulada, Tanrı ağzını sındursun, bizim Qurayş qabîlasıdn bizke uluğ bolsa, yahşı ermez-mü?”(72/10)

Ey Kulada, Tanrı ağzını koparsın, bizim Kureyş kabilesinden biri bize önder olsa güzel olmaz mı?

Tablo 147: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sert bir şeyi kırmak				
2	Vücut kemiklerini parçalamak	+			
3	Söz söyleyemeyecek duruma getirmek		+		

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kırmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “vücut kemikleri parçalamak”; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “söz söyleyemeyecek duruma getirmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin metin içerisinde çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım, insandan doğaya aktarım etkili olmuştur. Bununla birlikte “ağzı sındur-” ifadesinin anlamının oluşumunda da somutlaştırma sonucu gerçekleşen deyim aktarması rol oynamıştır.

2.148. Sil-

1.üzerine bir şey sürterek tozlarını, kirlerini almak

“Mübârek elgi birle yüzümdeki toğni kéterdi taqı yüzümni sildi.”(153/2)

Mübarek eliyle yüzümdeki tozu giderdi ve yüzümü sildi.

2.bir şeyi bir yere dokundurmak, değdirmek, sürmek

“Ol çöprek mende turur tédim taqı ol çöprekni bérdim erse, ol çöprekni öpti taqı yüzinge sildi.”(104/2)

O örtü bendedir dedim ve o örtüyü verdim, o örtüyü öptü ve yüzüne sürdü.

Tablo 148: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Somut	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Üzerine bir şey sürterek kirini almak				
2	Bir şeyi bir yere dokundurmak	+			

Clauson kelimenin temelde “ovmak”, “silmek” anlamlarına geldiğini bazı genişlemeler ile “bir binaya çamur veya sıva sürmek”, “masaj yapmak”, “okşamak” gibi anlamlar kazandığını söyler.(1972:824-825)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Üzerine bir şey sürtmek, silmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “değdirmek, sürmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin metin içerisinde çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.149. Şiş-/Şiş-

1.vücudun belli bir yeri bir etkiyle kabarmak, gerilmek

“Derhāl Haccācnıŋ teni şışdi taqı başındın adaqıŋğa tegi uluğ başlar çıqtı.”(345/15)

Hemen Haccac’ın bedeni şişti ve başından ayağına kadar büyük kabarcıklar çıktı.

2.kendini üstün görmek, büyüklenmek

“Men qorqar-men, qaçan kim sen halāyiq arasında va‘z u naşihat qılsaŋ taqı halāyiq saŋa i‘tibār qılsalar, sen sıŋgeysen.”(372/8-9)

Sen insanların arasında vaaz verince, nasihat edince korkarım ki sen büyükleneceksin.

Tablo 149: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Vücudu kabarmak				
2	Büyükleme		+		

Clauson kelimeyi “sıŋ-” madde başında ele alır, temelde fiilin “sıŋ-” olduğunu sonra “sıŋ-” şekline geldiğini anlamının da “kabarmak” olduğunu söyler.(1972:857)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kabarmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “büyükleme” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.150. Söze-

1.düşünceyi sözlü olarak anlatmak

“Yâ Yūsūf, men seni munça arzūlar-men taqı sēn maŋa hēç bir naẓar qılmaz-sen, yerke baqıp sözler-sen.”(361/3-4)

Ey Yusuf, ben seni bu kadar arzularken sen bana hiç bakmıyorsun, yere bakıp konuşuyorsun.

2.bir şeyin yapılmasını istemek

“Yâ Resūlallāhi, neḥsüm maŋa neerseler sözler.”(261/13)

Ey Allah’ın resulü, nefsim bana bir şeyler söyler.

3.belli bir konudan söz etmek

“Eger sözleseler, mēndin sözlerler. Cümle aḥvāllarında benim birle bolurlar, mēndin hēç ḥālī bolmazlar.”(319/5-6)

Eğer konuşturlarsa benden konuşturlar. Tüm hallerinde benimle birlikte olurlar, benden hiç uzaklaşmazlar.

4.birinin arkasından konuşmak

“‘Abdullāh ibnū Mübārek qatında Abū Ḥanīfēni sözlediler erse...”(187/7)

Abdullah İbni Mübarek'in yanında Ebu Hanife'yi konuştular...

Tablo 150: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Düşüncüyü anlatmak				
2	Bir şeyin yapılmasını istemek				+
3	Belli bir konudan söz etmek				+
4	Birisinin arkasından konuşmak				+

Clauson kelimenin “söz” isminden türemiş bir fiil olduğunu “konuşmak”, “söylemek” anlamlarına geldiğini “ay-” fiili gibi kullanılabildiğini bazı dillerde “söyle-” şeklinde yaşadığını söyler.(1972:863)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “anlatmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “istemek, söz etmek, arkasından konuşmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam rol oynamıştır.

2.151. Sözleş-

1.sohbet etmek

“Ol rāhib taqı anı körer, anıḡ birle taqı sözleşür.”(343/8)

O rahip de onu görür, onunla konuşur.

2.söylemek, bir şeyi sözlü olarak dile getirmek

“Mezelerini bulğasturğan ölüm sözini sözleşiñ kim bu külmekiñiz sizdin zâyil bolsun.”(437/7-8)

Tatları kaçırar ölüm sözünü söyleyin de bu gülmeniz sizden eksilsin.

3.buluşmak

“Yat erenler birle ħalvat yerde sözleşmegey-siz.”(26/16)

Yabancı erkeklerle تنها yerde buluşmayın.

Tablo 151: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sohbet etmek				
2	Bir şeyi sözlü olarak dile getirmek				+
3	Buluşmak				+

Clauson kelimenin “sözle-” fiilinin işteş şekli olduğunu “sohbet etmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:864)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiil “sohbet etmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “buluşmak, dile getirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle çok anlamlı hale gelmiştir.

2.152. Sun-

1.bir şeyi vermek için birine yöneltmek, uzatmak

“İbrāhīm ‘as binā qılır erdi, İsmā‘il peygāmbar ‘as taş sunar erdi.”(38/16)

İbrahim aleyhiselam bina inşa eder, İsmail peygamber taş uzatırdı.

2.bir kişiye zarar vermemek

“Sen meni öltürsen, men sanı ałgimni sunmaz-men.”(338/1-2)

Sen beni öldürsen bile ben sana elimi kaldırmayacağım.

Tablo 152: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir şeyi birine uzatmak				
2	Bir kişiye zarar vermemek		+		

Clauson kelimenin temelde “birine elini uzatmak”, “birine bir şey teklif etmek ya da sunmak” anlamına geldiğini sonraları “kendini uzatmak” anlamını kazandığını söyler.(1972:834)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşmıştır. “Uzatmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “birine vurmaya kalkışmak” yan anlamını kazanmıştır.

2.153. Sür-

1.önüne katıp bir yere götürmek

“Ey baba, kıyāmat kün bolsa avş men miskîn za‘îfanı zebānîyeler tutsalar taqı boynumqa zencîr taqıp tamuğqa sürseler...”(238/8-9)

Ey baba kıyamet günü olduğunda benim gibi zavallı kadını zebaniler tutsalar, boynuma zincir takıp cehenneme götürseler...

2.dokundurmak, değdirmek, sürüklemek

“Umayya ‘bnü Hıalaf, Bilāl Habeşî razhu elgini adaqını qatıg bağladı, taqı yalın qızmış taşlar üze sürer erdi.”(96/15-16)

Ümeyye İbni Halef, Bilal Habeşi’nin elini ayağını sıkıca bağladı ve çıplak kızmış taşlar üzerinde sürükledi.

Tablo 153: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kovmak				
2	Dokundurmak, değdirmek, sürüklemek			+	

Clauson kelimenin temelde “(uzaklara gitmek için) sürmek” anlamına geldiğini sonradan “saban sürmek”, “bir mesleği takip etmek”, “zaman geçirmek”, “devam etmek” anlamlarına genişlediğini söyler.(1972:844)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Sürmek, kovmak” temel anlamından hareketle soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “sürüklemek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fîl yanında kullanıldığı nesnelerin etkisiyle yeni anlam kazanmıştır.

2.154. Sürt-

1.bir şeyi bastırarak bir şeyin üzerinden geçirmek, sürtmek

“Āyşe *razhā* öz yarı birle ezdi taqı Peyğāmbar ‘as’ın mübārek tişlerine sürtti.”(90/6-7)

Ayşe kendi tükürüğü ile ezdi ve peygamber efendimizin mübarek dişlerine sürttü.

2.bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, serpmek, sürmek

“Tüfkürükünü yerke kemişmezler; qayu biriniñ ayasınğa tüşse, yüzinge sürterler.”(44/11)

Tükürüğü yere düşürmezler, hangi birinin avucuna düşerse yüzüne sürterler.

3.dokundurmak, değdirmek

“Ukāşe *razhu* qamçını bıraqtı taqı Peyğāmbar ‘as’ın mübārek teninge yüzini, közini, elgini sürtti.”(86/14-15)

Ukaşe (ra) kamçıyı bıraktı ve peygamber aleyhiselamın mübarek tenine gözüünü, elini sürdü.

Tablo 154: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir şeyi bastırarak bir şeyin üzerinden geçirmek, sürtmek				
2	Bir maddeyi yaymak, sürmek	+			
3	Dokundurmak, değdirmek	+			

Clauson fiilin “ovmak”, “birbirine sürtmek”, “bir şeyi ovmak”, “birine sürtmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:846)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “sürtmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “sürmek, dokundurmak” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.155. Tan-

1.inkar etmek

“Men yaman qıldım, tandım.”(194/6)

Ben yanlış yaptım, inkar ettim.

2.Allah’ın birliğini kabul etmemek

“Taqı Kāfirler tandılar iqrār qılmadılar tēp tanuqluq bergey, tēdi erse...”(273/9-10)

Kafirler inkar ettiler, kabul etmediler diye tanıklık edecek dediyse...

Tablo 155: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	İnkâr etmek			
2	Allah'ın birliğini kabul etmemek			+

Clauson fiilin anlamının “inkar etmek”, “bir yükümlülüğü reddetmek”, “sözünden dönmek” olduğunu söyler.(1972:513)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “İnkâr etmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “Allah’ın birliğini kabul etmemek” yan anlamını kazanmıştır. Fiil yanında kullanılan ismin etkisiyle bünyesine yeni soyut anlam katmıştır.

2.156. Tap-

1.bulmak

“Üç kün boldı kim sen taqı men, ekegün aç turur-miz, hēç neerse tenāvul qılmışımız yoq. Ol cihetdin öñin iş tapmadım erse, mundağ qıldım.”(332/16-17)

Üç gün oldu sen de ben de ikimiz de açız, Hiçbir şey yediğimiz yok. O sebepten başka iş bulmadım, böyle yaptım.

2.ulaşmak

“Hēç andın hālî yer tapmadım, ol körmez yer bulmadım erse, boğuzlamadım erse, tēdi.”(428/16)

Hiç ondan uzak yere ulaşamadım, onun görmediği yer bulamadım, kesmedim, dedi.

3.fayda etmek

“Üç atadın peygāambarzāda turur-men, tēdi erse, Zeliḥā hēç çāra tapmadı.”(361/11)

Üç atadan peygamber evladiyım dediye, Zeliha'ya hiç fayda etmedi.

Tablo 156: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bulmak				
2	Ulaşmak				+
3	Fayda etmek				+

Clauson fiilin “bulmak” anlamına geldiğini ve Osmanlıca dışındaki tüm dillerde bu anlama gelen tek fiil olduğunu söyler.(1972:435)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bulmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ulaşmak, fayda etmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde yanında kullanıldığı isimler etkili olmuştur. Ayrıca “çāra tap-” kullanımında eş dizimlilik saptanmıştır.

2.157. Tapşur-

1.bir şeyin korunmasını birine vermek, devretmek, emanet etmek

“Qaçan kim sekkiz yaşqa tegdi erse, ‘Abdu’l-Muttalib sökel boldı taqı Peyğāmbarnı oğlu Abū Tālibqa tapşurdı.”(4/15-16)

Sekiz yaşına gelince, Abdülmuttalip hasta oldu ve peygamberi oğlu Ebu Talip’e emanet etti.

2.bir görevi birine ulaştırmak

“Duşenbe tüni erdi kim Haq te‘ālā fermānı birle Cebre’l ‘as risālatnı peygāmbarlıqnı tapşurdı.”(5/10)

Pazartesi günüydü Allah’ın emriyle Cebraile peygamberliği teslim etti.

3.yanında olan bir şeyi ya da kimseyi birine vermek, bir şeye sahip olmasını sağlamak

“Bolsun, tēdi taqı bir qaravaşnı ēlgin tuttı taqı Fāṭmaqa tapşurdı.”(161/6)

Olsun dedi ve bir esirin elini tuttu ve Fatma’ya teslim etti.

Tablo 157: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Devretmek, emanet etmek				
2 Bir görevi birine ulaştırmak				+
3 Bir şeye sahip olmasını sağlamak				+

Clauson kelimenin “bir şeyi birine teslim etmek, emanet etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:447)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Teslim etmek, emanet etmek” anlamlarından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “sahip olmasını sağlamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fîl bağlamın ve doğadan insana aktarımın etkisiyle çok anlamlı hale gelmiştir.

2.158. Tart-

1.bir şeyi tutup kendine doğru yürütmek, çekmek

“Bu halvâhğ bir pāra yipni anıŋ ağızıŋa qattı taqı ol oğlanı tartar itni tartmış meŋ izlig.”(302/5)

Bu helvalı bir parça ipi onun ağızına tutturdu ve o çocuğu köpeği çeker gibi çekti.

2.güç durumlara dayanmak, katlanmak

“Men, bu kēçe taqı Haq rizāsı üçün bu etmekni ol esîrke bērūr-men taqı açlıq zahmatını bu kēçe taqı tartar-men.”(142/6)

Ben bu gece de Allah rızası için bu ekmeği bu esire vereceğim ve açlık sıkıntısına bu gece de katlanacağım.

3.el çekmek, vazgeçmek

“Yā Resūlallāh, mēdin yemeŋ kim men ağıluğ turur-men tēp aydı erse, cümle şahābalar ēliglerin tartılar.”(33/17,34/1)

Ey Allah'ın resulü benden yemeyin, ben zehirliyim diye söyledi, tüm sahabeler ellerini çektiler.

Tablo 158: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yürütmek, çekmek				
2	Güç durumlara dayanmak, katlanmak		+		
3	El çekmek, vazgeçmek		+		

Clauson kelimenin temelde “çekmek”, “bir şeyi sürüklemek” anlamına geldiğini söyler.(1972:534)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşmıştır. “Çekmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “katlanmak, vazgeçmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiil “èlig tart-” kullanımıyla somutlaştırma sonucu deyim aktarmasına uğramıştır.

2.159. Tat-

1.bir şeyin tadına bakmak

“Abū Bekr *raḏhu* tattı taqı aydı.”(99/12)

Hz. Ebu Bekir tattı ve bu nedir, dedi.

2.ağızda çiğneyerek yutmak, yemek

“Bir kün ta‘ām bışurduq, hēç tatmadı.”(25/8)

Bir gün yemek pişirdik, hiç yemedi.

3.duymak, hissetmek

“Ey nefsim, tatgıl tamuğ otınır eŞerini.”(315/17)

Ey nefsim, cehennem ateşini tat.

Tablo 159: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tadına bakmak				
2	Yutmak, yemek	+			
3	Duymak, hissetmek		+		

Clauson kelimesinin “tatmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:449)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Tadına bakmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yutmak, yemek” yan anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “hissetmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil “ tamuğ otının eŞerini tat-” kullanımıyla somutlaştırma sonucu deyim aktarmasına uğramıştır.

2.160. Tayan-

1.yatışmak

“Qayttım ol rāydn, tēdi erse, Umm-i Cemīl tayandı.”(16/10-11)

O fikirden vazgeçtim, dedi Ümmü Cemil yatıştı.

2.toparlanmak

“Abū Bekr *raẓhu* içmedi taqı üküş yığladı, anca kim mübārek meḥāsinidin köz yaşı aqar erdi. Andın sonṭ tayandı.”(99/13)

Ebu Bekir içmedi ve o kadar çok ağladı ki sakalından gözyaşları akardı. Ondan sonra kendine geldi.

Tablo 160: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yatışmak		+		
2	Toparlanmak		+		

Clauson kelimenin “taya-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “kendini desteklemek”, “birine ya da bir şeye yaslanmak”, “güvenmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:569)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Birine ya da bir şeye yaslanmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “yatışmak, toparlanmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fil bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar edinmiştir.

2.161. Teg-

1.dokunmak, temas etmek

“Mübārek todaqı benim ağzımğa tegdi.”(202/13)

Mübarek dudağı benim ağızıma değdi.

2.bir şey bir kişiye ulaşmak

“Qaçan kim bu bitig Herqul melikke tegdi erse, cümle batırqları, tersâlar uluqlarını yığdı”(80/5)

Bu mektup Herkül hükümdara ulaştığı zaman, tüm patrikleri, Hristiyan büyüklerini topladı.

3.belli bir zamana ulaşmak

“Bir kün Peygāmbar ‘as aydı ‘Ömer oğlu ‘Abdullāhqa: Yā ‘Abdullāh, eger erteke çıqsan, nefsunke aymağıl kim men kēceke teger-men.”(434/14)

Bir gün Peygamber efendimiz Hz. Ömer’in oğlu Abdullah’a: Ey Abdullah, eğer sabaha çıkarsan nefsine ben geceye çıkarım, deme.

4.haber gelmek

“Fir‘avn ‘al Mūsā peygāmbarnı öltürmekke qaşd qıldı erse, Mūsā peygāmbargā habar tegdi kim Fir‘avn ‘al seni öltürmekke qaşd qıldı, tédiler.”(113/3-4)

Firavun Musa peygamberi öldürmeye niyetlendi, Musa peygambere haber ulaştı, Firavun seni öldürmeye niyetlendi, dediler.

5.belli bir seviyeye gelmek

“Taqı yer yüzindeki maḥlūqātın ʿilmi taqı muḥa teger, mundın aşmaz, ol cihetdin muḥa Sidretü’l-Müntehā ténür.”(57/2-3)

Yeryüzündeki varlıkların bilgisi buraya ulaşır, buradan ileriye gitmez, o sebepten buraya Sidretü’l Münteha denir.

6.zamanı gelmek, çatmak

“Biz zaʿifalarqa nevbet tegmes ançaqa tegi bu kişiler qayıtsalar, andın son bizlerke nevbet teger.”(113/11)

Biz zayıflara buradakiler gidene kadar sıra gelmez, ondan sonra bizlere sıra gelir.

7.gönderilmek

“Yana öñin muʿcizātlar taqı Muṣṭafāqa bérildi, öñin peygāmbarlarqa tegmedi.”(36/1)

Yine başka mucizeler Mustafa’ya verildi, başka peygamberlere verilmedi.

8.faydası dokunmak

“Künnüñ neteg kim cümle ʿālamqa fāydası teger, İmām Şāfiʿinüñ taqı cümle ʿālamqa fāydası teger.”(202/7-8)

Güneşin nasıl tüm dünyaya faydası ulaşırsa, İmam Şafi’nin de tüm aleme faydası ulaşır.

9.gitmek, varmak

“Sahrāqa çıqtım, bir tağ tüpinge tegdim.”(296/13)

Sahraya çıktım, bir dağın dibine vardım.

10.hastalanmak

“Taqı şafar ayınüñ āḥırında erdi kim Peygāmbar ʿas’ğa ig tegdi.”(84/14-15)

Sefer ayının sonuydu, peygamber efendimize hastalık geldi.

11.görev bir kişiden başka bir kişiye geçmek

“Ançaqa tegi Mekke de turdı kim hilāfat ʿAbbās oğlanlarıñğa tegdi.”(186/17)

Halifelik Abbasiogullarına geçinceye kadar Mekke’de durdu.

12.elde etmek

“Yā Rebbî, bu kimerse bu maqāmğa ne ‘amal birle tēgdi?”(288/10-11)

Ya Rabbi bu kişi bu makama hangi amelle ulaştı?

13.payına düşmek

“Ėkegü qısmat qıldılar, tegme biringe tört miŋ altun tegdi.”(424/8)

İkisi paylaştılar, her birine dört bin altın düştü.

14.isabet etmek

“Nāgāh duşmanlar oqı sağ yandın kelür bolsa, avval duşman oqı maŋa tegsün, sizke tegmesün tēp.”(20/10)

Birden bire düşmanların oku sağ taraftan gelirse, önce bana gelsin, size gelmesin diye.

15. belli bir yaşa gelmek

“Yana on ėkki yaşınqa tegmiş erdi taqı babası Ya‘qūb peygāmbar ‘as qatında yatur erdi.”(353/1)

Yine on iki yaşına gelmişti, babası Yakup peygamberin yanında yatıyordu.

16.kavuşmak

“Andın sonŋ Ėaqrıŋ rahmatını talab qılsa hem ol rahmat ma‘lūm ermez kim teger-mü yā taqı tegmez-mü.”(427/9)

Ondan sonra Allah'ın merhametini beklese rahmete kavuşup kavuşmayacağı belli değildir.

17. zarar vermek

“... ağaqımdın sizke ziyan tegmese...” (215/5)

...ayağımdan size zarar gelmese...

Tablo 161: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Dokunmak, temas etmek				
2	Bir şey bir kişiye ulaşmak		+		
3	Belli bir zamana ulaşmak		+		
4	Haber gelmek		+		
5	Belli bir seviyeye gelmek		+		
6	Zamanı gelmek		+		
7	Gönderilmek		+		
8	Faydası dokunmak		+		
9	Bir yere varmak		+		
10	Hastalık bulaşmak		+		
11	Görev bir kişiden başkasına geçmek		+		
12	Elde etmek		+		
13	Payına düşmek		+		
14	İsabet etmek		+		
15	Belli bir yaşa gelmek		+		
16	Kavuşmak		+		
17	Zarar vermek		+		

Clauson kelimenin “bir yere ulaşmak”, “ birine saldırmak”, “bir şeye dokunmak”, “birini endişelendirmek”, “değmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:476)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 17 farklı anlama ulaşılmıştır. “Değmek, temas etmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “erişmek, zamana ulaşmak, haber gelmek, seviyeye gelmek, zamanı çatmak, gönderilmek, faydası dokunmak, gitmek, varmak, bulaşmak, görev kişiye geçmek, elde etmek, payına düşmek, isabet etmek, zarar vermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam, yanında kullanılan isimler ve doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur. “Hilâfat teg-”

filinin anlamının oluşumunda ise ad aktarması rol oynamıştır. Ayrıca ‘‘habar teg-, nevbet teg-, fāyidā teg-, ig teg-, ziyan teg-’’ ifadelerinde eş dizimlilik saptanmıştır.

2.162. Tegür-

1.dokundurmak, temas ettirmek

‘‘Bir yılan keldi, taqı ol teşükdin çıqmaqqa qaşd qıldı Abū Bekrniñ adaqıñğa başını tegürdi.’’(21/6)

Bir yılan geldi ve o delikten çıkmaya çalıştı Ebu Bekir’in ayağına başını değdirdi.

2.birini ulaşılması zor olan bir duruma eristirmek

‘‘Ol êkki haşıyyat bu qulumnı bu maqāmğa tegürdi, tedi.’’(288/12)

O iki özellik bu kulumu bu makama ulaştırdı, dedi.

3.haber vb. ulaştırmak

‘‘Velikin Abū Yeksūmnı çerig birle Haq te‘ālā helāk qılmağanı ol ma‘nî üçün erdi kim Necāşî melikke Abū Yeksūm habar tegürsün tēp.’’(43/8-9)

Ebu Yeksum’u orduyla öldürmemesinin sebebi, Necaşi hükümdara haber getirsin diyeydi.

4.birine bir şey vermek

‘‘Yā Resūlallāhi, men atamğa hıdmat qılır-men, taqı nafaqasını hēç taqşır qılmanın tamām tegürür-men.’’(285/14-15)

Ey Allah’ın resulü, atama hizmet ediyorum, geçimini sağlamada hiç eksik yapmadan tam olarak veriyorum.

5.belli bir zamana çıkmak

‘‘Yā ‘Ömer Haq te‘ālā tegürse...’’(46/12)

Ey Ömer, Cenabı Hak erdirirse...

6.amaca ulaşmak

‘‘Men taqı sizlerni maqşūdunıuzqa tegürdüm.’’(408/4)

Ben sizleri amacınıza ulaştırdım.

7.yol açmak, sebep olmak

“Haqıqatta yalğan sözlemek âdemîni yawuz işke tegürür taqı yawuz iş âdemîni tamuğqa tegürür.”(381/2-3)

Gerçekte yalan söylemek insanı kötü işe götürür, kötü iş insanı cehenneme götürür.

8.baş sağlığı dilemek

“Aş atlığ kimerse Peyğambar ‘as’qa keldi, ta‘ziyat tegürdi.”(62/13)

As adlı kişi peygamber efendimize geldi, baş sağlığı diledi.

9.eziyet etmek

“Yâ imâme’l-muslimîn, ol ‘âlimlar kim sizke munça îzâ tegürdiler, anlar haqqınga nè aytur-siz?”(226/14)

Ey Müslümanların imamı, o alimler size bunca eziyet ettiler, onlar hakkında ne düşünürsünüz?

10.zararı dokunmak

“Haq te‘âlâ saqlasun, hêç kâfırların zararı aña tegürmesün.” (31/9-10)

Allah korusun, kâfirlerin zararı ona dokunmasın.

11.sıkıntı içinde bırakmak

“Taqı kölükleriñizke zaħmat tegürmesün.” (15/10)

Ve hayvanlarınıza sıkıntı vermesin.

12.ileri geri konuşmak

“Alıke bukündin soñ neerse sözlemesünler, til tegürmesünler.”(175/6)

Ali’ye bugünden sonra bir şey demesinler, ileri geri konuşmasınlar.”

Tablo 162: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Dokundurmak, temas ettirmek				
2	Ulaşılması zor bir duruma eriştirmek		+		
3	Haber ulaşmak		+		
4	Bir şey vermek, ödemek		+		
5	Belli bir zamana çıkmak		+		
6	Amaca ulaşmak		+		
7	Yol açmak, sebep olmak		+		
8	Baş sağlığı dilemek		+		
9	Eziyet etmek		+		
10	Zararı dokunmak		+		
11	Sıkıntı içinde bırakmak		+		
12	İleri geri konuşmak		+		

Clauson kelimenin “teg-” fiilinin ettiren şekli olduğunu “ulaşmasına neden olmak” anlamına geldiğini fakat genellikle “birine bir şeyi iletme” anlamında kullanıldığını söyler.(1972:485)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 12 farklı anlama ulaşılmıştır. “Dokundurmak, temas ettirmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “eriştirmek, haber ulaşmak, vermek, zamana çıkmak, amaca ulaşmak, yol açmak, dilemek, zararı dokunmak, eziyet etmek, sıkıntı içinde bırakmak, ileri geri konuşmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım ve yanında kullanıldığı isimler etkili olmuştur. “Til tegür-” anlamının oluşumunda ise somutlaştırma tespit edilmiştir. Ayrıca “ta’ziyet tegür-, îzā tegür-” ifadelerinde ise eş dizimlilik görülmüştür.

2.163. Tepren-

1.bir şeyi düzenli bir biçimde hareket etmek, sallamak

“Ol meşknı teprettiler erse, anıñ içinde neerse teprendi.”(133/14)

O kabı salladılar, onun içinde bir şey kımıldadı.

2.yerinden hafifçe hareket etmek, kımıldamak

“Haq te‘ālā qudratı birle bu uluğ taş teprendi taqı bir pāra yaruqluq köründi.”(293/1-2)

Allah’ın kudretiyle bu büyük taş kımıldadı ve bir parça ışık göründü.

Tablo 163: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Düzenli bir biçimde hareket etmek sallanmak	+			
2	Kımıldamak	+			

Clauson kelimenin “tepre-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “hareket etmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:444)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “hareket etmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “sallanmak, kımıldamak” yan anlamlarını kazandığı söylenebilir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.164. Tepret-

1.hafifçe hareketlendirmek, kımıldatmak

“Sen taqı men ağızınıñ ta‘ām yemiş tég tepreteliñ, ol qonuq andağ saqınsun kim bizler ta‘ām yeyür-biz.”(257/5-6)

Sen ve ben ağzımızı yemek yemiş gibi oynatalım, o misafir bizler yemek yiyor sansın.

2.bir şeyi düzenli bir biçimde sallamak

“Yanında bir quruğ meşk bar erdi. Ol meşknı teprettiler erse, anır içinde neerse teprendi.”(133/14)

Yanında kuru bir kap vardı, o kabı salladılar, onun içinde bir şey kımıldadı.

3.birisini kuvvetle sarsmak, silkelemek

“Munlar andağ sakındılar kim uğımış tēp. Teprettiler, hēç teprenmez.”(167/14)

Bunlar uyumuş diye düşündüler.” Sarstılar hiç kımıldamaz.

Tablo 164: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Hareketlendirmek, kımıldatmak	+			
2	Düzenli biçimde sallamak	+			
3	Kuvvetle sarsmak	+			

Clauson kelimenin “tepre-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “hareket ettirmek”, “sallamak”, “bozmak, rahatsız etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:444)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlamda kullanıldığı görülmüştür. “Hareket ettirmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “kımıldatmak, sallamak, sarsmak, silkelemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yeni anlam kazanmasında insandan doğaya aktarım söz konusu olmuştur.

2.165. Teşil-

1.bir şeyde delik oluşmak

“Eger bu kemi içindekiler anır elgidin ol baltanı almasalar, ol kemi teşilse...”(303/14-15)

Eğer bu gemidekiler onun elinden o baltayı almasalar, o gemi delinse...

2.yara açılmak

“Bolmasa, saqsıq birle anca qaşdı kim tenleri teşildi.”(331/1)

Geçmeyince kerpiçle o kadar kaşdı ki vücudu deşildi.

Tablo 165: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Delik oluşmak	+			
2 Yara açılmak	+			

Clauson kelimenin “teş-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “delinmek”, “yarılmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:564)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Delik açılmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “yara olmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil doğadan doğaya aktarım neticesinde deyim aktarması yoluyla yeni anlam kazanmıştır.

2.166. Tik-

1.yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek

“Hārūne’r-reşîd hatunı Zübeyde hatun taqı Mekkenir şahrāsında büstānlar qılmış, hurma yıgaçları tikmiş, tēp eşittim.”(297/17)

Harun Reşit’in eşi Zübeyde hatun da Mekke’nin kırlarında bostanlar ekmiş, hurma ağaçları dikmiş diye işittim.

2.bir cismi dik olarak durdurmak

“Alî razhu ‘alemni yerde muhkem tikti.”(139/14)

Hz. Ali sancağı sağlam bir şekilde yere dikti.

3.bir şeyi oluşturan parçaları birleştirerek bütün duruma getirmek, monte etmek, kurmak

“Mekkeni tarafında hayma tiktler özi için, ol haymada olturdi.”(199/11)

Mekke tarafına kendisi için çadır kurdular, o çadırdaki oturdu.

4.dikkatle incelemek

“Taqı közini kökke tikdi.”(104/5)

Ve gözünü gökyüzüne dikti.

Tablo 166: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bitkiyi toprağa yerleştirmek				
2	Bir cismi dik durdurmak	+			
3	Monte etmek	+			
4	Dikkatle incelemek		+		

Clauson kelimenin temelde “bir şeyi başka bir şeye sokmak” anlamına geldiğini “yapı dikmek”, “bitki dikmek”, “toprağa sokmak”, “dikiş dikmek” anlamlarını kazandığını söyler.(1972:476)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir şeyi bir şeye sokmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir cismi dik olarak durdurmak, monte etmek” yan anlamlarını somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “dikkatle incelemek” yan anlamını kazandığı söylenebilir. Bununla birlikte fiilde doğadan doğaya aktarım yoluyla deyim aktarması da görülmüştür.

2.167. Tikil-

1.ayakta durmak

“Özi yatsıg namāzıdın keldi taqı muşallā üze tikildi, seher vaqtınga tegi hēç āvāz qılmağı.”(317/7-8)

Kendi yatsı namazından geldi ve seccade üzerine dikildi, seher vaktine kadar hiç ses çıkmadı.

2.dik duruma gelmek, doğrulmak

“Ey ‘Azāzil, ėmdi başıııı kötergil, tēp ‘Azāzil taqı başıııı köterdi ėkki ağaqı üze tikildi.”(366/2)

Ey Azazil, şimdi başını kaldır dedi, Azazil başını kaldırdı iki ayağı üzerine dikildi.

Tablo 167: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ayakta durmak	+			
2	Dik duruma gelmek	+			

Clauson kelimenin “tik-” fiilinin edilgen şekli olduğunu söyler.(1972:481)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin “bir şey bir yere sokulmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “ayakta durmak, dik duruma gelmek” yan anlamlarını kazandığı söylenebilir. Fiil metin içerisinde doğadan doğaya aktarım ve doğadan insana aktarım neticesinde yeni anlam edinmiştir.

2.168. Tile-

1.birinden bir şeyi istemek, talep etmek

“Ėmdi tiler-men kim kelime-i şehādat aysaıız.”(6/3)

Şimdi kelime-i şehadet getirmenizi istiyorum.

2.kendi düşünce, görüş ve isteğini yapmak

“Qaçan kim Tanrı tvt Ādam peygāambarı yaratmaq tiledi erse, ferîşterke aydı: Ey arığ qullarım, men tileyür-men kim yer yüzinde bir ħalife yaratsam tedi.”(276/17,277/1)

Ne zaman Tanrı Adem peygamberi yaratmak istedi, meleklerle: Ey temiz kullarım, ben yeryüzünde bir halife yaratmak istiyorum, dedi.

3.biri için dilekte bulunmak

“Yā imāme’l-muslimīna, köŋlüm andağ tiler kim siz Bağdād şehrinde qāzî bolsaŋız...”(196/2)

Ey Müslümanların imamı, gönlümden öyle geçiyor ki siz Bağdat şehrine kadı olsanız...

4.izin istemek

“Peygāambar ‘as’dın destūr tilegil.” (25/17)

Peygamber aleyhiselamdan izin iste.

Tablo 168: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birinden istemek, talep etmek				+
2	Kendi düşünce, isteğini yapmak				+
3	Biri için dilekte bulunmak				+
4	İzin istemek				+

Clauson kelimenin orijinalde “bir şey aramak” anlamına geldiğini buradan “bir şeyi arzulamak”, “birinden bir şey istemek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:493)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir şey aramak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir şey istemek, kendi isteğini yapmak, biri için dilekte bulunmak, izin istemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam ve insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.169. Tîrgüz-

1.ölünün canlanmasını sağlamak, canlanmasına yol açmak

“Benū İsrā’îlîñ zāhidları gūristānqa çıqtılar taqı Hāq te’ālādın tilediler kim bir ölügni munlar du’ası birle tîrgüzse.”(438/4-5)

İsrailoğullarının zahidleri mezarlığa çıktılar ve Allah’tan bir ölüyü duayla diriltmesini istediler.

2.yaşatmak

“Yā Rebbî, mēni dūnyāda miskîn tîrgüzgîl taqı dūnyādın çıkarmışında miskîn çıkarğıl taqı āhîratta miskînler zūmresinde qopargîl.”(173/6-7)

Ya Rabbi, beni dünyada garip yaşat, dünyadan çıkarırken garip çıkar ve ahirette garipler topluluğunda dirilt.

3.bir örfü, geleneği sürdürmek

“Sen Muḥammed Resūlullāh sūnnetini ehyā qılğay-sen taqı tîrgüzgey-sen.”(192/4-5)

Sen Muhammed peygamberin sūnnetini diriltecek, ona tekrar geçerlilik kazandıracaksın.

Tablo 169: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Ölünün canlanmasını sağlamak				
2 Yaşatmak				+
3 Bir geleneği sürdürmek				+

Clauson fiili “tîrgür-” madde başında ele alır, kelimenin “*tîr-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “canlandırmak”, “yaşatmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:545)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Canlandırmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “yaşatmak, bir geleneği yaşatmak” yan anlamlarını kazandığı tespit

edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlamın yanı sıra beraber kullanıldığı isimler de etkili olmuştur.

2.170. Tiril-

1.ölen şey yeniden canlanmak

“Ayyūb peygāmbār taqı za‘īfāsı birle ol ēw qatnğa bardılar taqı du‘ā qıldılar erse, ol on oğlanlar cümlesi tirildi.”(334/7-8)

Eyüb peygamber ve eşi birlikte o eve gittiler, dua ettiler, o on çocuğun hepsi dirildi.

2.hayatını sürdürmek, yaşamak

“Miskîn Abū Zār yaŋluz tirilgey, taqı yaŋluz ölgey taqı qıyāmatta yaŋluz qopğay.”(129/15-16)

Garip Ebu Zer yalnız yaşayacak, yalnız ölecek ve kıyamette yalnız dirilecek.

Tablo 170: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Canlanmak				
2	Yaşamak				+

Clauson kelimenin “*tir-” fiiliinin edilgen şekli olduğunu “canlandırılmak”, “hayata döndürülmek” olduğunu söyler.(1972:547)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “dirilmek, hayata dönmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “hayatını sürdürmek, yaşamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil yanında kullanıldığı nesnelerin etkisiyle çok anlamlı hale gelmiştir.

2.171. Toğu-/Tokı-

1.örümcek ağ yapmak

“Haq te‘ālā fermanı birle örümçük gār ağzınga éwini toqudı.”(21/12)

Allah’ın emriyle örümcek mağara girişine evini ördü.

2.ipliği çözgü ve atkı durumunda kullanarak ürün yapmak

“Tağı zenbıl toqıyur erdi, tağı ol zenbılını satar erdi, anıñ bahāsınga arpa alur erdiler.”(210/15)

Semer dokurdu ve o semeri satardı onun parasıyla arpa alırdılar.

Tablo 171: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Örümcek ağ yapmak	+			
2	İpliği çözgü durumunda kullanarak ürün yapmak	+			

Clauson fiilin temelde “bir şeye vurmak” anlamına geldiğini buradan “düşmanı yenmek”, “kumaş dokumak” anlamlarını kazandığını söyler.(1972:467)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlamda kullanılmıştır. Temel anlamı “vurmak, dövmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “dokumak”; insandan doğaya aktarım sonucu “ağ yapmak” yan anlamlarını kazanmıştır.

2.172. Tol-

1.dolu duruma gelmek

“Peyğambar ‘as mübārek elgi birle sağdı, anca kim ol kersān toldı.”(22/10)

Peygamber efendimiz mübarek eliyle o kersan doluncaya kadar sağdı.

2.içine girmek

“Haq te‘ālā qudratı birle cümle qāfırlar közinge topraq toldı.”(74/3)

Yüce Allah'ın kudretiyle tüm kafirlerin gözüne toprak doldu.

3.soyut anlamda bir şeyi kaplamak

“Bu kün sendin bu bāğnı kim qabül qıldım erdi, namāzım toldı ters birle taqı necis birle.”(247/9)

Bugün senden bu bahçeyi kabul ettim, namazım hayvan gübresiyle, pislikle doldu.

Tablo 172: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Dolu duruma gelmek				
2 İçine girmek	+			
3 (soyut) kaplamak		+		

Clauson kelimenin “dolmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:491)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiziki anlamda “dolmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “girmek” yan anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “soyut anlamda bir şeyi kaplamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım ile somutlaştırma (namāz necis birle tol-) etkili olmuştur.

2.173. Toltur-/Toldur-

1.bir yeri bir şeyle kaplamak

“Ol yel taqı bu otnu küllerini cümlesinin közlerine toldurdu.”(218/9)

O rüzgar bu ateşin küllerini hepsinin gözlerine doldurdu.

2.bir yerde çok kişiyi toplamak, kalabalık duruma getirmek

“Menim qullarımdın qayu bir kimerse saḡa ittibā' qılır bolsa, sēni taqı anları, cümlesini tamuḡqa toldurgay-men.”(279/9)

Benim kullarımdan hangisi sana tabi olursa, seni ve onları, hepsini cehenneme dolduracağım.

3.soyut anlamda bir yeri kaplamak

“Ey oğlum, eger tilesen kim bu deryādın salāmat ıqayın tēsen, yaqımdın bir kemi hāşıl qılğıl taqı ol kemi içinge imānnı toldurğıl.”(396/1-2)

Ey oğlum, eğer ki bu denizden selametle çıkayım dersen, bir gemi yap ve o gemi içine imanını doldur.

Tablo 173: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yeri bir şeyle kaplamak	+			
2	Kalabalık hale getirmek	+			
3	(soyut) bir yeri kaplamak		+		

Clauson kelimenin “tol-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “doldurmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:495)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Doldurmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir yeri bir şeyle kaplamak, bir yerde çok kişiyi toplamak” anlamlarını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir yeri kaplamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım ve doğadan insana aktarım etkili olmuştur. Ayrıca “kemi içinge imān toldur-” kullanımında anlamın oluşumunda somutlaştırma rol oynamıştır.

2.174. Tök-

1.sıvı dökmek

“Ol qadağ toldı. Anı tökdiler.”(389/6)

O kadeh doldu. Onu döktüler.

2.bir yere boşaltmak

“Yarmaqları Peyğāmbar ‘as etekinge töktüm.”(158/12-13)

Paraları peygamber aleyhiselamın eteğine döktüm.

3.akıtmak

“Hēç yazuq yoq Hāq te‘ālā hāzratında mundın uluğrak kim ādam oğlı şehvetini hārām fērcke dökse.”(346/15)

Allah katında, bir insanın şehvetini haram yere dökmesinden daha büyük bir günah yoktur.

4.şerefiyle oynamak

“Hēç hürmet qılmaz, yüzüm suym hālāyq qatında töker.”(128/8-9)

“Hiç saygı göstermiyor, halkın yanında benim şerefimle oynuyor.”(Aktan,2017:101).

Tablo 174: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Sıvı dökmek				
2	Bir yere boşaltmak	+			
3	Akıtmak	+			
4	Şerefiyle oynamak		+		

Clauson kelimenin temelde “sıvıyı dökmek” olduğunu buradan “püskürtmek”, “saçılmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:477)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “Sıvıyı dökmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “boşaltmak, akıtmak” yan anlamlarını; somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “şerefiyle oynamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarımın yanı sıra “yüz suym hālāyq qatında tök-” kullanımının oluşumunda somutlaştırma rol oynamıştır.

2.175. Tökül-

1.akmak

“Bargıl, ol qulumnu közi yaşını zāyi’ qılmağıl, yerke tökülmesün.”(320/15)

Git o kulumun gözyaşını boşa giderme, yere dökülmesin.

2.bir yerden bir yere düşmek

“Ey ‘azîz, başınqa kül töküldi, ne işke şükür qılır-sen?”(325/16)

Ey büyük insan, başına kül döküldü, niye şükrediyorsun?

3.yok olmak, eksilmek

“Cümle a‘zâlarıdın tã‘at ve ‘ibâdat mevcûd bolur taqı qılmış yazuqları ol mu‘mindin töklür.”(299/5-6)

Bütün organlarında ibadet meydana gelir. Yapmış olduğu günahlar o müminden dökülür.

Tablo 175: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Akmak	+			
2	Bir yerden bir yere düşmek	+			
3	Yok olmak, eksilmek		+		

Clauson kelimenin “tök-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “dökülmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:481)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Dökülmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir yerden bir yere düşmek” yan anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “yok olmak, eksilmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil doğadan doğaya aktarım yoluyla bünyesine yeni anlamlar katmıştır. Bununla birlikte “mu‘mindin tökül-” kullanımında anlamın oluşumunda somutlaştırma yoluyla deyim aktarması etkili olmuştur.

2.176. Tuğ-

1.dünyaya gelmek

“Peygāmbar ‘as rebî‘ü‘l-avval ayının on ékinç duşenbe kün tuğdı.”(4/11)

Peygamber aleyhiselam rebîülevvel ayının 12. Günü, pazartesi günü doğdu.

2.meydana gelmek

“Ne kim ma‘şiyat bar erse, cümlesi mundın tuğar taqı cümle şerniñ kilidi bu turur.”(364/5-6)

Ne kötülük varsa, hepsi bundan doğar ve tüm kötülüklerin anahtarı budur.

Tablo 176: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Dünyaya gelmek		+		
2	Meydana gelmek		+		

Clauson kelimenin “doğmak” anlamına geldiğini ve bazı anlamsal genişlemelere uğradığını söyler.(1972:465)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Doğmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “dünyaya gelmek, meydana gelmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım ve doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.177. Turuq-

1.durmak, hareket etmeye son vermek

“‘Ali *razhu* ol şavma‘adın maşırıq yanınğa yüz adım adımladı, anda turuqtı taqı anda haç çizdi.”(149/9)

Ali o manastırdan doğuya yüz adım attı, orada durdu ve bir çizgi çekti.

2.bulunmak

“Hēç êw yoq kim meger melekü’l-mevt her kün ol êwnüj qapugında turuqur.”(442/9)

Her gün kapısında Azrail’in durmadığı bir ev yoktur.

3.beklemek

“Baqar Mekkeniñ uluğları qol qawuştıruıp hıdmat maqāmında turuqmışlar.”(51/3)

Baktı, Mekke’nin büyükleri kollarını kavuştıruıp hizmet etmek için bekliyorlar.

Tablo 177: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Durmak, hareket etmeye son vermek				
2	Bulunmak		+		
3	Beklemek		+		

Clauson kelimenin “tur-” fiilinin eş anlamlısı olduğunu “hareketsiz durmak”, “tamamen durmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:540)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Durmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir yerde bulunmak, beklemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.178. Tut-

1.birini yakalamak

“Oğlum bu kimersenin hatunı birle zinā qılmış, kişiler tutmışlar.”(347/5-6)

Oğlum bu kişinin eşiyle zina yapmış, kişiler yakalamışlar.

2.elde bulundurmak, eline almak

“Bir kün Yahyā peygāmbar ‘as İblis-i la’inni kördi elinde têmürdin ırğaqlar tutar.”(267/15-16)

Bir gün Yahya peygamber İblis’i gördü, elinde demirden çengeller tutuyor.

3.bir şeyi bir nesnenin altına getirmek

“Eger Peygāmbar ‘as tükürse, ayalarmı tutarlar, tükürükünü yerke kemişmezler.”(44/10)

Eğer peygamber aleyhiselam tükürse avuçlarını tutarlar, tükürüğünü yere düşürmezler.

4.asılmak, kuvvetlice sarılmak

“Men oqığan ermes-men tēdim erse mēni tuttı taqı qatıg qıstı, andağ kim t̄aqatım qalmadı.”(7/15-16)

Ben okuyamam deyince beni tuttu, epeyce sıktı, dermanım kalmadı.

5.birine destek olmak

“Peygāmbar ‘as qoptı, taqı bir qoltuqımdın ‘Abbās tuttı taqı bir qoltuqımdın ‘Alî tuttı *razhumā*...”(84/17)

Peygamber aleyhiselam kalktı bir koltuğundan Abbas bir koltuğundan Ali tuttu...

6.kaplamak, bir yeri doldurmak

“Mekke Medîne arasınça yerni bir kāfir tutğay.”(66/10)

Mekke Medine arası kadar yeri bir kafir kaplayacak.

7.birini bir yerde bekletmek

“Bizir tēg eşreflerni qapuğda tutar taqı bu kimerselerke yol bēür.”(110/7)

Bizim gibi soyluları kapıda tutuyor da bu kişilere yol veriyor.

8.benimsemek

“Medîne şehri ḥabîš taqı yaman kişilerni özidin keterür, arıg pākıarnı tutar.”(208/5)

Medine şehri adi ve kötü kişileri kendinden uzaklaştırır, temiz ve uluları içinde tutar.

9.elinde bulundurmak

“Siz bilür-siz kim bu mālını men muhtāclar için tutar-men taqı hēç kimersedin dariğ tutmaz-men.”(125/15)

Siz bilirsiniz, malımı muhtaclar için tutarım, hiç kimseden esirgemem.

10.onaylamak

“Velikin anıñ ferci köñlini rāstqa tutar.”(351/4)

Ancak onun cinsel organı, kalbini onaylar.”

11.zorluk içinde bulundurmak

“Hemşe zahmat ve meşaqat içinde tutar.”(426/6)

Sürekli acı ve zorluk içinde bırakır.

12.kaşıntı bir yeri sarmak

“Cümle teninge ‘illet münteşir boldı taqı teni cümlesi şişti taqı kiçik tuttu.”(330/17)

Tüm bedenine hastalık yayıldı, vücudunun hepsi şişti ve kaşıntı tuttu.

13.bir şeyi uzatmak, ikram etmek

“Bu üç qadaḥnı maḥa qarşu tuttılar erse men süt qadaḥnı aldım.”(57/10)

Üç kadehi bana tuttular ben süt kadehini aldım.

14.hürriyetinden yoksun bırakıp bir yerde sıkıştırmak, bir yere kapamak

“Ey ‘ammum, Abū Sufyānnı bir tarraq yerde tutğıl, bu çerig ‘azamatını körsün.”(49/15)

Ey amca, Ebu Sufyan’ı dar bir yerde tut, bu ordunun büyüklüğünü görsün.

15.önemsemek

“Qulaqıñ maḥa tutğıl, saḥa bir sözüm bar, aytayın.”(441/5)

Kulağını bana ver, sana bir sözüm var, söyleyeyim.

16.bir şeye bağlı kalmak, tabi olmak

“Duşmanlıqñı köñüldin çıkarıñ taqı öz töreñiz tutuñ!”(111/17)

Düşmanlığı gönülden çıkarın ve kendi törenize devam edin.

17.edinmek

“Yā Abā Hüreyre, benim könlüm andağ tileyür kim sizni tañrılıq qarındaş tutsam.”(258/9-10)

Ey Ebu Hureyre, benim gönlüm öyle diler ki seni Allah için din kardeşi tutsam.

18.kontrol etmek

“Ādemî öfkesin tutsa taqı ol öfkesini sıñürse, quvvat ol turur tedi.”(150/1)

İnsan öfkesini tutar ve bastırırsa işte kuvvet odur.

19.sevmek, beğenmek

“Ey ħalāyıqlar, cümle bilür-siz, kim Peyğāmbar ‘as Abū Bekrni özgelerdin artuq tutar erdi.”(94/1)

Ey insanlar, hepiniz bilirsiniz ki peygamber aleyhiselam Ebu Bekir’i başkalarından ayrı tutardı.

20.aklında tutmak

“Yüz miñ ħadîs yād tutar erdi.” (201/15)

Yüz bin hadisi aklında tutardı.

21.oruç tutmak

“...qul āzād qıldı, üküş rüzalar tuttı.” (46/1)

Köleyi özgür bıraktı, çok oruç tuttu.

22.mazur görmek

“Ey ‘azîz, meni ma‘zûr tutğıl.” (436/15)

Ey aziz, beni mazur gör.

23. işi birine bırakmak

“Ol ‘Abdullāhnı terke tuttılar.” (23/12)

O işi Abdullah’a bıraktılar.

Tablo 178: Fülün Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birini tutmak, yakalamak				
2	Eline almak	+			
3	Bir şeyi bir nesnenin altına getirmek	+			
4	Asılmak, kuvvetlice sarılmak	+			
5	Destek olmak	+			
6	Bir yeri kaplamak	+			
7	Bekletmek		+		
8	Benimsemek		+		
9	Elinde bulundurmak		+		
10	Onaylamak		+		
11	Zorluk içinde bulundurmak		+		
12	Kaşıntı sarmak	+			
13	İkram etmek		+		
14	Hürriyetinden yoksun bırakıp bir yere kapamak		+		
15	Önemsemek		+		
16	Tabi olmak		+		
17	Edinmek		+		
18	Kontrol etmek		+		
19	Sevmek, beğenmek		+		
20	Aklında tutmak		+		
21	Oruç tutmak		+		
22	Mazur görmek		+		
23	Bir işi birine bırakmak		+		

Clauson kelimenin “tutmak”, “kavramak”, “ele geçirmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:451)

Metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 23 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yakalamak” temel anlamından hareketle somuta yeni somut

anlamlar eklenmesi yoluyla “eline almak, altına getirmek, kuvvetlice sarılmak, destek olmak, kaşıntı tutmak, kaplamak” yan anlamlarını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “benimsemek, elinde bulundurmak, onaylamak, mazur görmek, bir işi birine bırakmak, zorluk içinde bulundurmak, ikram etmek, bir yere kapamak suretiyle özgürlüğünden yoksun bırakmak, önemsemek, oruç tutmak, tabi olmak, edinmek, kontrol etmek, sevmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın, yanında kullanıldığı isimlerin, insandan doğaya aktarım ve doğadan doğaya aktarımların neticesinde yeni anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte “qulaq tut-, qapugda tut-” ifadelerinin anlamlarının oluşumunda somutlaştırma; “Medine şehri tut-” ifadesinin anlamının oluşumunda ise ad aktarması etkili olmuştur. Ayrıca “kiçik tut-, yād tut-, rūza tut-, ma‘zūr tut-” ifadelerinde eş dizimlilik görülmüştür.

2.179. Tutul-

1. bir yere bir şey asılmak

“Qapuglarğa perdeler asılmış tamlarğa zārlar tutulmuş sarāy içinde türlü türlü naqşlar birle müzeyyen qılınmış.”(235/11-12)

Kapılara perdeler asılmış, duvarlara tüller tutturulmuş, saray içi türlü türlü süslerle süslenmiş.

2. yemine bağlı kalmak

“Antqa tutulmağıl, yüz yıgaçnı bir yerke bağlap bir qata hatunıqqa urğıl.”(333/15)

Yaptığın yemine bağlı kalma, yüz değneği bir yere bağlayıp bir defa hanımına vur.

Tablo 179: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yere bir şey asılmak	+			
2	Yemine bağlı kalmak		+		

Clauson kelimenin “tut-” fiilinin edilgen şekli olduğunu söyler.(1972:456)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yakalanmak” anlamından hareketle soyuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “asılmak” yan anlamını; soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “yemine bağlı kalmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. “Antqa tutul-” ifadesinin anlamının oluşmasında somutlaştırma etkili olmuştur.

2.180. Tutuş-

1.birbirini karşılıklı tutmak

“Qayu mu‘min ve muvahlid hamr içgenge salām bërse yā taqı anır birle muşāfihāt qılsa, ya‘nî el tutuşsa.”(362/14)

Hangi mümin ve Allah'ın birliğine inanan kimse içki içene selam verse ya da onunla el ele tutuşup kucaklaşsa.

2.kavgaya, dövüşe başlamak

“Yana tutuştılar. Bu nevbet İblis ‘ābidni bastı taqı köksi üze olturdı.”(411/2-3)

Yine kapiştılar. Bu sefer İblis abidi yıktı ve göğsünün üzerine oturdu.

Tablo 180: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birbirini karşılıklı tutmak				
2	Kavgaya başlamak		+		

Clauson kelimenin “tut-” fiilinin işteş şekli olduğunu söyler.(1972:462)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiziki anlamda “birbirini karşılıklı tutmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “kavgaya başlamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.181. Tüş-

1.bulunduğu yerden ayrılarak yukarıdan aşağıya inmek, düşmek

“Baqar-men bu daraht tüpinde bu mëvelerdin bir mëve tüşmiş taqı yerde yatur.”(320/3)

Baktım, bu ağacın dibine bu meyvelerden bir meyve düşmüş de yerde yatıyor.

2.yer çekiminin etkisiyle boşlukta yukarıdan aşağıya bir yere düşmek

“Qaçan kim quduğqa tüşti tēp eşitiler erse, cümle qağurdılar.”(78/8)

Kuyuya düştü diye işittikleri zaman hepsi üzüldüler.

3.aşağıya doğru sarkmak

“Cān çıqtı erse, éligleri tüşti taqı mübārek başı salındı erse Peyğāmar ‘as’ı yatırdılar.”(90/9)

Can çıkınca, elleri düştü ve mübarek başı sallandı, peygamber aleyhiselamı yatırdılar.

4.kapanmak, yüzü gövdesi bir yere gelecek şekilde eğilmek

“Bu cāriya burunqı hōcanıñ adaqıñğa tüşti, zār ve zār yığlayur.”(322/5)

Bu cariye önceki efendisinin ayağına kapandı, hüngür hüngür ağladı.

5. bir yerden aşağı inmek

“Sözümni kestim taqı minberdin tüşüm.”(171/12)

Sözümü kestim ve minberden indim.

6.binek hayvanından yere inmek

“Ançaqa tegi bardı kim Eyyüb-i Enşârî qapugında çökti erse, Peygâmbar ‘as taqı tewedın tüşti taqı mescidke kirdi.”(24/13-14)

Eyyüb-i Ensari’nin kapısında çökünceye kadar gitti, peygamber aleyhiselam deveden indi ve mescide girdi.

7.dışarı çıkmak

“Bu kârvânlar ol tağ tüpinde qondılar erse, zâhid şavma‘asındın tüşti taqı munlar qatınğa keldi.”(15/7)

Bu kervanlar o dağın dibine konaklayınca, zahid manastırdan çıktı ve bunların yanına geldi.

8.yanına gelmek

“Men anıñ üçün sizlerke tüştüm kim bu yerde kim qonduruz, bu yerde arslan üküş bolur.”(15/8-9)

Ben sizin yanınıza bu sebeple geldim ki bu yerde konakladınız, bu yerde aslan çok olur.

9.bir yere varmak, ulaşmak

“Ey melekü’l-mevt, maŋa zamân bérğil, ewümke qayıtayn taqı öz sarâyımqa tüşeyin.”(440/15)

Ey ölüm meleği bana zaman ver, evime döneyim, sarayıma varayım.

10.isabet etmek

“Tegme bir kişiye bir taş tüşti, başındın kirdi taqı dübrindın çıktı.”(43/2)

Her bir kişiye bir taş düştü, başından girdi ve makatından çıktı.

11.belli bir seviyeden aşağı inmek

“Eger kimersenin köŋlinge keçse kim men bu kêçe ne birle eŋâr qılğay-men, têse, bu derecedin düşer.”(264/15)

Eğer kişinin gönlünden ben bu gece neyle iftar yapacağım diye geçse, o kimse bu dereceden düşer.

12.ihhtiyacı olmak

“Menim hâcatım tüşti. Peygâmbar ‘as hâzratınğa kêtç keldim.”(169/3-4)

İhtiyacım oldu. Peygamber aleyhiselamın yanına geç geldim.

13. tesadüf olmak

“İttifâq andağ tüşti kim bir kēce İmām Şāfi’î *rahmhi* hıdmatında tünedim.”(198/14)

Tesadüf oldu, bir gece İmam Şafi’nin yanında kaldım.

14.denk gelmek

“Talhanıñ közi ol qazqa tüşti taqı közini aña uydurdı.”(245/10)

Talha’nın gözü o kaza denk geldi ve gözü ona takıldı.

15.birinin hakkına bir yer düşmek, payına düşmek

“Haq te’ālânıñ gāzabı bitildi taqı cümlemüzni helāk qıldı taqı cümlemüz tamuğnurı hāviyesinge tüştü.”(395/4-5)

Allah-u tealanın gazabı yazıldı ve hepimizi yok etti ve hepimiz cehennemın 7. katına düştük.

16.şüphe içinde olmak

“Eger özini nefsnıñ arzularını men’ qılu bilmese, şübheke taqı düşer, harāmqa taqı tüşer.”(300/11)

Eğer kendi nefsinin isteklerini dizginleyemezse, şüpheyeye de düşer, harama da düşer.

17.anlaşmazlık çıkmak

“Bir kün halıfa İbnü Ca’fer taqı hatunı arasında huşūmat tüşti.”(192/8)

Bir gün halife İbnü Cafer ile hanımı arasında anlaşmazlık çıktı.

18. özür dilemek

“Taqı anlarınıñ adaqıñğa tüşti.” (358/9)

Ve onların ayağına kapandı.

19. yenilmek

“Uhud toquşında İslām çeriginge hezimet tüşti.”(12/15)

Uhud savaşında İslam askerleri yenildi.

20. aklına takılmak

“Menim hātırımqa bir söz tüşti. (14/4)

Benim aklıma bir söz takıldı.

21. boşanmak

“Qaçan kim āzāda furqat tüşer bolsa...” (15/2)

Eğer boşanacak olursa...

Tablo 181: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bulunduğu yerden ayrılarak yukarıdan aşağıya inmek				
2	Yer çekiminin etkisiyle boşlukta yukarıdan aşağıya inmek	+			
3	Sarkmak	+			
4	Eğilmek	+			
5	Bir yerden aşağı inmek	+			
6	Binek hayvanından yere inmek	+			
7	Dışarı çıkmak	+			
8	Yanına gelmek	+			
9	Varmak, ulaşmak		+		
10	Isabet etmek		+		
11	Belli bir seviyeden aşağı inmek		+		
12	İhtiyacı olmak		+		
13	Tesadüf olmak		+		
14	Denk gelmek		+		
15	Payına düşmek		+		
16	Şüphe içinde olmak		+		
17	Anlaşmazlık çıkmak		+		
18	Özür dilemek		+		
19	Yenilmek		+		
20	Aklına takılmak		+		
21	Boşanmak		+		

Clauson fiilin “bir yere yerleşmek”, “inmek”, “geri çekilmek”, “bir şeyden düşmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:560)

“Tüş-” fiili metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 21 farklı anlama ulaşılmıştır. Temel anlamı olan “düşmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir yerden inmek, binek hayvanından inmek, sarkmak, kapanmak, dışarı çıkmak, gelmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Yine somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “isabet etmek, belli bir seviyeden inmek, boşanmak, ihtiyacı olamak, aklına takılmak, varmak, özür dilemek, tesadüf olmak, denk gelmek, hakkına düşmek, şüphe içinde olmak, yenilmek, anlaşmazlık çıkmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın, beraber kullanıldığı isimlerin ve doğadan doğaya aktarımın etkisiyle yeni soyut ve somut anlamlar edinmiştir. Bununla birlikte “közi tüş- ve adaqınga tüş-, söz tüş-” ifadesinin anlamının oluşumunda ise somutlaştırma neticesinde gerçekleşen deyim aktarması etkili olmuştur. Ayrıca “hezimet tüş-, furqat tüş-” ifadelerinde eş dizimlilik saptanmıştır.

2.182. Tüşür-

1.bir şeyin düşmesine yol açmak, sebep olmak

“Bir kün ‘O šmān *raḏhu* quḏuḡ yaqasında quḏuḡqa baqıp tururda elgindeki yüzüki quḏuḡqa tüşürmiş.”(78/6)

Bir gün Hz. Osman kuyu kenarında kuyuya bakarken elindeki yüzüğü kuyuya düşürmüştü.

2.bir yerden aşağı indirmek

“Ol arada ‘Ömer *raḏhu* behüş boldı, minber üze yıqıldı erse, şahābalar kötürdiler, taqı minberdin tüşürdiler.”(106/8)

O sırada Hz. Ömer kendinden geçti minber üzerine yıkıldı, sahabeler götürdüler ve minberden indirdiler.

3.zarar vermek

“Maḡa vesvese qılıp imānımqā ḡalal tüşürse tēp, ol emr-i ma’rūfı terk qıldı ol ḡavfdın.”(376/2-3)

Bana vesvese verip imanıma zarar verebilir diye o emri marufu o korkudan yapmadı.

Tablo 182: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Düşmesine yol açmak				
2	Bir yerden aşağı indirmek	+			
3	Zarar vermek		+		

Clauson kelimenin “tüş-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “düşmesine izin vermek”, “inmek için emretmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:566)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Düşmesine yol açmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “aşağı indirmek”, somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “zarar vermek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yeni anlamlar kazanmasında bağlamın etkisi olmuştur.

2.183. Uç-

1.havada yol almak

“Ve eger üstün barmaqqa qaşd qılsam, quş tæg havāda uçar.”(53/4)

Ve eğer yukarıya varmaya niyetlensem, kuş gibi havada uçar.

2.rüzgar veya bir itici güçle yerinden ayrılp uzağa gitmek

“Derhal başıdn təcı uçı, ègnidin hıllası tüşti.”(281/8-9)

Hemen başından tacı uçtu, sırtından elbisesi düştü.

Tablo 183: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Havada yol almak				
2	Rüzgar veya itici bir güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek	+			

Clauson kelimenin temel anlamının “kuşlar için uçmak” olduğunu söyler.(1972:19)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelendiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kuşlar için uçmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla doğadan doğaya aktarım sonucu “rüzgar, itici güçle yerinden ayrılıp uzağa gitmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.184. Ulan-

1.bir yere katılmak

“Rebî’ü’l-avval ayının on birinç kün yekşenbe kün erdi kim âhîratqa ulandı.”(6/16)

Rebiülevvel ayının on birinci günü Pazar günüydü, ahirete ulaştı.

2.birisine kavuşmak, ayrı kalınan sevilen bir kimseyle bir araya gelmek

“Ëmdi mên andağ sêzer-men kim bu künlerde kerek men Resûlga ulansam, tedi.”(153/3-4)

Şimdi ben bugünlerde Allah’ın resulüne kavuşacağım, diye sanıyorum.

Tablo 184: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yere katılmak				
2	Birisine kavuşmak				+

Clauson kelimenin “ula-” fiilinin dönüşlü ve edilgen şekli olduğunu “bir şeye katılmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:148)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Bir şeye katılmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “birisine kavuşmak” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde birlikte kullanıldığı isimler etkili olmuştur.

2.185. Ulğay-

1.Fiziki anlamda büyük hale gelmek

“Andın sonı bu nârasîda oğul ulğaydı, yigit boldı.”(287/16)

Ondan sonra bu çocuk büyüdü, delikanlı oldu.

2.dolgun duruma gelmek

“Derhal ol qoynunı yelini ulğaydı taqı ol qoy semrüdi.”(22/8-9)

Hemen o koyunun memesi büyüdü ve o koyun şişmanladı.

Tablo 185: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Büyük hale gelmek				
2 Dolgun duruma gelmek	+			

Clauson fiili “ulgad-” madde başında ele alır “uluğ” isminden türemiş bir fiil olduğunu “büyük olmak”, “büyümek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:138)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiziki anlamda “büyümek”ten hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “dolgun duruma gelmek” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin yan anlam kazanmasında insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.186. Una-

1.bir düşünceyi kabul etmek

“Sizler benim butumğa secde qılın , andın sonı men sizke munqād bolayn, tēdi erse, munlar unamadılar.”(366/10-11)

Sizler benim putuma secde edin, ondan sonra ben size boyun eğeyim dedi, bunlar kabul etmediler.

2.bir kişiyi beğenmek, uygun bulmak

“Umm-i Ubeyhā aṇar meyl qıldı, senin oğlunı unamadı. Men neteg qılayın?”(181/15)

Ümmü Übeyha onu istedi, senin oğlunu kabul etmedi. Ben ne yapayım?

Tablo 186: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Bir düşünceyi kabul etmek				
2 Bir kişiyi beğenmek, uygun bulmak				+

Clauson kelimenin “memnun olmak”, “bir şeyi yapmayı kabul etmek”, “bir şeyi onaylamaktan memnun olmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:171)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Kabul etmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla fiilin “beğenmek, uygun bulmak” yan anlamını kazandığı söylenebilir. Fiilin yan anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.187. Unut-/Unıt-

1.aklında kalmamak, hatırlamamak

“Yā Resūlallāhi, ‘ilmidin ne kim eşitsem, unıtur-men. Maṇa neerse öğretin kim ol neerseni qılayın taqı eşitgenim ‘ilmni unıtmağayın.”(266/6-7)

Ey Allah'ın resulü, ilmle ilgili kimden ne işitsem unutuyorum. Bana bir şey öğretin, o şeyi yapayım da işittiğim ilmi unutmayayım.

2.bir emre bağlı kalmamak

“Halklara edgölük birle buyurur-siz taqı özleriñizni unuttur-siz.”(201/12)

Halka iyilikle emredersiniz ve kendinizi unutursunuz.

3.vazgeçmek

“Ëmdi men dînimi unutmadım, kâfir bolmadım.”(135/1)

Şimdi ben dinimi unutmadım, kafir olmadım.

Tablo 187: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Aklında kalmamak				
2	Bir emre bağlı kalmamak				+
3	Vazgeçmek				+

Clauson kelimenin “bir şeyi veya birini unutmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:179)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Unutmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “hatırdan çıkarmak, vazgeçmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yeni soyut anlamlar kazanmasında birlikte kullanıldığı isimler etkili olmuştur.

2.188. Ur-

1.birine vurmak, elini veya elinde tuttuğu bir şeyi birine hızlıca çarpmak

“Qayu yerde namāz qılğanımıznı körseler, ururlar, sökerler...”(11/5)

Hangi yerde namaz kılınımızı görseler, vururlar, söverler...

2.iki şeyi birbirine çırpma

“Qaçan kim tünün üç ülüşte biri keçer bolsa, ekki qanatını biri biringe urur taqı çaqrur.”(322/9-10)

Gecenin ilk üçte biri geçtiği zaman iki kanadını birbirine vurur ve bağırır.

3.bir şeyi bir yere uygun şekilde takmak, geçirmek

“Başına hilāfat taci urdum taqı egnir e hilāfat hil‘atını keydürdüm.”(281/11)

Başına halifelik tacını taktım, sırtına halifelik elbisesini giydirdim.

4.bir şeyi yere sokmak, saplamak

“Yā Mūsā, ‘aşānı deryāğa urğıl.”(73/8)

Ey Musa, elindeki asayı denize vur.

5.bir şeyi fırlatmak

“Taqı şerbetni ew êdisinir yüzinge urdı erse, ol ew êdisi inen hacıl boldı hēç neerse tēmedi.”(309/9)

Şerbeti ev sahibinin yüzüne fırlattı, o ev sahibi çok bozuldu, hiçbir şey demedi.

Tablo 188: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Birine vurma				
2 İki şeyi birbirine çırpma	+			
3 Bir şeyi bir yere geçirmek, takma	+			
4 Bir şeyi bir yere sokma	+			
5 Bir şeyi fırlatma	+			

Clauson fiilin “bir şey koymak, yerleştirmek, sokmak” “birine veya bir şeye vurma” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:194)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 5 farklı anlama ulaşılmıştır. Fiilin fiziki anlamda “vurma, oyma” anlamından hareketle

somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “ iki şeyi birbirine çırpma, geçirmek, saplamak, fırlatmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım ve bağlam etkili olmuştur. Bununla birlikte “ḥilāfat tacı ur-” ifadesinin anlamının oluşumunda ise ad aktarması rol oynamıştır.

2.189. Urul-

1.bir şeyi bir yere uygun şekilde takılmak, tutturulmak

“Peygāmbar ‘as’qa mi’rāc tūninde Cebrē’īl ‘as Burāq keldürdi, yūgen urulmuş, eyer urulmuş.”(52/12)

Peygamber aleyhiselama miraç gecesinde Cebrail Burak’ı getirdi, gem ve eyer vurulmuş.

2.kurulmak, inşa edilmek, kurma işi yapılmak

“Üstün baqtım erse, körer-men bir yerli kökli arasında bir uluğ taht urulmuş, ol taht üze Cebrā’īl oturmuş, yūzi kūn tēg qumıyur.”(9/7-8)

Yukarı bakınca, yerle gök arsında bir büyük taht kurulmuş, o taht üzerinde Cebrail oturmuş, yüzü güneş gibi parlıyor.

3.bir şeyi bir yere atılıp yakılmak

“Peygāmbar ‘as ewinde üç kūn boldı kim qazğan asılmadı, ot urulmadı.”(125/9)

Peygamber aleyhiselamın evinde üç gün oldu yemek tenceresi konmadı, ateş yakılmadı.

Tablo 189: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir şey bir yere takılmak	+			
2	Kurulmak, inşa edilmek		+		
3	Ateş yakılmak	+			

Clauson kelimenin “ur-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “yerleştirilmek”, “vurulmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:229)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Vurulmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “tutturulmak, yakılmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Yine somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “inşa etmek” anlamını kazandığı görülmüştür. Fiilin yan anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur. Bununla birlikte “oturul-” ifadesinin anlamı ad aktarması neticesinde oluşmuştur.

2.190. Uwtan-/ Uftan-

1.onursuz ya da gülünç bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahcup olmak

“Arada bir Muhlib uftandı taqı ol yörimekni qoğtı.”(373/17)

Muhlib utandı ve o yürümeyi bıraktı.

2.birisinden çekinmek

“Bu ‘Ošmānga ḥāṣ turur, ‘Ošmān Ḥaq te‘ālādın uftanur yazuq qılmaqqa taqı ḥatā qılmaqğa tēp aydı.”(120/2)

Bu Osman’a aittir, Osman Allah’tan günah işlemeye ve hata yapmaya utanır.

Tablo 190: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Mahcup olmak				
2 Birisinden çekinmek				+

Clauson kelimenin “uvut” isminden türemiş dönüşlü bir fiil olduğunu “utangaç hissetmek”, “bir şeyden utanmak”, “bir şey tarafından utandırılmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:7)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Mahcup olmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam

eklenmesi yoluyla “birisinden çekinmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde bağlam etkili olmuştur.

2.191. Uy-

1.bir inanca, duruma, egemen bir güce riayet etmek

“Yā Abā Bekr ataların dînini qodup Muḥammedke uydur. Nişe mundağ iş qıldır?”(15/17)

Ey Ebu Bekir, atalarının dinini bırakıp Muhammed’e uydun. Niçin böyle yaptın?

2.nefsine uymak, bedenin isteklerine uymak

“Bu kāfirler Peygāambar ‘as’ını yalğan tédiler, taqı öz havālarına uydılar.”(35/7)

Bu kafirler peygamber aleyhiselama yalancı dediler, kendi nefislerini uydular

.

Tablo 191: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir inanca, duruma riayet etmek				+
2	Nefsine uymak, bedenin isteklerine uymak				+

Clauson fiili “ud-” madde başında ele alır Güneybatı dil gruplarında fiilin “uy-” olarak geçtiğini “takip etmek”, “uymak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:38)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Takip etmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir inanca riayet etmek, nefesine, bedenin isteklerine uymak” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiil “Muḥammedke uy-” ifadesiyle ad aktarması sonucu yeni anlam edinmiştir. Yine fiilin yeni anlam kazanmasında insandan doğaya aktarım da etkili olmuştur.

2.192. Uzat-

1.bir şeyi bir yere yöneltmek

“Bu kimerse taqı boynını uzattı kim cellād ursun tēp.”(434/6)

Bu kişi de boynunu uzattı ki cellat vursun diye.

2.gideni yolcu etmek, uğurlamak

“Dihyeke üküş māl bērdi taqı ‘özürler qıldı taqı uzattı.”(81/6-7)

Dihye’ye çok mal verdi ve özür diledi ve yolcu etti.

Tablo 192: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Yöneltmek	+			
2	Uğurlamak		+		

Clauson kelimenin “uza-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu temelde “daha uzun yapmak” anlamına geldiğini buradan “dışarı sürüklemek”, “uzaklaştırmak” gibi anlamlar kazandığını söyler.(1972:282)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Daha uzun yapmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir yere yöneltmek” yan anlamını; yine somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “uğurlamak, yolcu etmek” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin metin içerisinde yeni anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.193. Üdür-

1.tercihini bir yönde kullanmak

“Tanrı tv̄t İsmā’īl peygāmbar ‘as oğlanlarıdın Kināna atlıg qabīlasındın Qurayş qabīlasını ödürdi.”(3/6)

Tanrı İsmail peygamberin oğullarından Kinane adlı kabileden Kureyş kabilesini seçti.

2.iyi, uygun bularak yeğlemek

“Yā Fātma, Haq tvv qullarıḡa naḡar qıldı taqı cümlesidin mēni üḡürdi.”(160/14)

Ey Fatma, Allah kullarına baktı ve hepsinin içinden beni seçti.

3.birini üstün, seçkin kılmak

“Men ol Tanrıḡa qulluḡ qılır-men kim ādam oḡlını yarattı taqı İbrāhîmni özingē dōst qıldı taqı sēni cümle ‘ālem üze üḡürdi.”(161/16-17)

Ben o Tanrı’ya kulluk ederim ki insanoḡlunu yarattı ve İbrahim’i kendine dost edindi ve seni tüm alem üzerine seçti.

4.birisine oy vererek bir göreve getirmek

“Bu ferîşteler üç ferîştēni üḡürdiler.”(365/15)

Bu melekler üç meleḡi seçtiler.

Tablo 193: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tercihini bir yönde kullanmak				
2	Birini yeğlemek				+
3	Birini üstün kılmak				+
4	Birine oy vererek göreve getirmek				+

Clauson fiilin “birkaç tanesinden birini seçmek”, “ayırarak”, “bir şeyi bir şeyden ayırmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:67)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşmıştır. “Seçmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “üstün, seçkin kılmak, uygun bularak yeğlemek, birisine oy vererek

göreve getirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil çok anlamlı hale gelirken bağlam ve insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.194. Ünde-

1.birisine bağırarak çağırmak

“Ey Muştafa ‘ayālī, tēp ündedi erse, hēç āvāz kelmez.”(167/10)

Ey Mustafa kızı, diye seslendi, hiç ses gelmedi.

2.birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek

“Bir ‘azīz bizni yārānlarımız birle ēwinge qonuqluq qılıp ündedi.”(309/12)

Bir aziz bizi dostlarımızla birlikte evine misafir edip davet etti.

3.anmak, düşünüp hatırlamak

“Yā Muhammed, ol dervîş şahābalar kim erte kēçe Rebbîni ünderler.” (379/15)

Ey Muhammed, o derviş sahabeler sabah akşam Allah’i anarlar.

4.birinin bir inanca tabi olmasını istemek

“Halāyıqnı Haq yolınga ünder tēp ayturlar erdi.”(23/1)

İnsanları Allah’ın yoluna çağırıyor diye söylüyorlar.

5.ad söylemek

“Saṇa Sa‘īd mü tēp ündegeyley yā taqı Şaqî mü tēp ündegeyley.”(434/16-17)

Sana Said mi derler ya da Şakik mi diyorlar?

Tablo 194: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bağırarak çağırmak				
2	Davet etmek		+		
3	Anmak, düşünüp hatırlamak		+		
4	Birinin bir inanca tabi olmasını istemek		+		
5	Ad söylemek		+		

Clauson kelimenin “ün” isminden türemiş bir fiil olduğunu “çağırmak”, “seslenmek”, “davet etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:180)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 5 farklı anlama ulaşılmıştır. “seslenerek çağırmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “davet etmek, anmak, düşünüp hatırlamak, bir inanca tabi olmasını istemek, ad söylemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fîl bağlamın etkisiyle metin içerisinde yeni soyut anlamlar kazanmıştır. Bununla birlikte “Haq yolına ünde-” fiilinin anlamının oluşumunda somutlaştırma etkili olmuştur.

2.195. Ür-

1.dudakları büzerek soluğu bir şey üzerine hızla vermek

“Taqı otı özi ürer erdi, ol tütünler meḥāsini arasındın çıkar erdi.”(107/14)

Yine ateşi kendisi üflerdi, o dumanlar sakalı arasından çıkardı.

2.birinin aklına girmek, kandırmak, düşüncesini değiştirmek

“Cümle uluḡ beḡler taqı vezîrlerni kördi erse, Şeytân burnına ürdi.”(440/8)

Tüm büyük beyleri ve vezirleri gördü, şeytan burnuna üfledi.

Tablo 195: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Üflemek				
2	Birini kandırmak		+		

Clauson fiilin “trompet, ateş vb. üflemek”, “bir şeye üflemek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:195)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “ateş vb. şeyleri üflemek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “birinin aklına girmek, kandırmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. “Burnına ür-” kullanımında anlamın oluşumu somutlaştırma yoluyla gerçekleşmiştir.

2.196. Yan-

1.ateş durumuna geçmek, tutuşmak

“Ol miqdār ot yandı kim havādın quşlar uçup keçse, köyer erdiler.”(217/6)

O kadar ot yandı ki havadan kuşlar uçup geçse, tutuşurdular.

2.birisine yönelmek, gönlünü birisine vermek

“Nefsnün lezzeti birle meşgûl bolğan taqı bizlerdin yüz ewürgen, bu uyqudın oyğangıl taqı Hâq te‘ālâqa yangıl.”(323/2)

Nefsinin lezzeti ile meşgul olan, bizlerden yüz çeviren, bu uykudan uyan ve Allah’a yalvar.

Tablo 196: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tutuşmak				
2	Gönlünü birisine vermek		+		

Clauson kelimeyi “2 yan-” madde başında ele alır, “*ya-” fiilinden türemiş bir dönüşlü fiil olduğunu “yanmak”, “tutuşmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:942)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yanmak, tutuşmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “birisine yönelmek, gönül vermek, meyletmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil çok anlamlı hale gelirken doğadan insana aktarım rol oynamıştır.

2.197. Yandur-

1.yanmasına yol açmak, tutuşturmak

“Qulays qatında qondılar, ot yandurdılar, taqı köçtiler.”(41/17)

Kulays yakınında konakladılar, ateş yaktılar ve gittiler.

2.yakıp ışık vermesini sağlamak

“Kimmürj haqqını yandurur-siz? Tedi erse, çirāğnı söndürdiler.”(299/9)

Kimin hakkını yakıyorsunuz, dedi, mumu söndürdüler.

Tablo 197: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Tutuşturmak				
2 Işık vermesini sağlamak	+			

Clauson kelimenin “yan-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu “ateş yakmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:947)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Ateş yakmak, tutuşturmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “ışık vermesini sağlamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil metin içerisinde çok anlamlı hale gelirken ad aktarması etkili olmuştur.

2.198. Yanıl-

1.bir işi, eylemi yanlış yapmak

“Ol qaz sebab boldı kim men fitneke tüşüm, namāzda yanıldım.”(245/12)

O kaz sebep oldu ki ben fitneye düştüm, namazda yanıldım.

2.tanımayarak niteliğini iyi anlamayarak aldanmak

“Eger barsam, yanılmağay-men, eğgü bileyin tedi. Yigit kişi mi turur yā qarı-mu turur?”(23/3)

Eğer gidersem, yanılmayayım, iyi bileyim dedi. Genç mi ya da yaşlı mı?

Tablo 198: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir işi yanlış yapmak				
2	Aldanmak				+

Clauson fiilin “hata yapmak” anlamına geldiğini söyler.(1972:951)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Hata yapmak” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “aldanmak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında yanında kullanılan isim etkili olmuştur.

2.199. Yapşun-

1.bir yere sıkıca tutunmak

“Yūsuf peygāmbar ‘as yapşundı taqı tarttılar erse, baqtılar kim qovağa bir oğlan yapşunmış.”(357/13-14)

Yusuf peygamber aleyhiselam tutundu, çektiler, baktılar ki kovaya bir oğlan tutunmuş.

2.birisine sarılmak, kucaklamak

“Bolmasa turdı kim Yūsufqa yapşunğay. Yūsuf taqı qaçtı qapuğ yanınğa bardı.”(361/11)

Olmayınca durdu Yusuf’a sarılacaktı. Yusuf da kaçtı kapının yanına gitti.

3.zayıflamak

“Fāṭmānı körer, qarnı arqasınga yapşunmış, êkki közi çuqur bolmış, in en za‘if bolmış.”(142/13)

Fatma’yı görür, karnı arkasına yapışmış, iki gözü çukur olmuş, çok zayıflamış.

4.bir inanca, anlayışa bağlı kalmak

“Ol vaqtın kim kim cidd ve cehd qılıp menim sünnetimke yapşunsa, sizlerdin èllic kimerse Şavābı birle ol yarlız kimerseniñ Şavābı barābar bolğay.”(304/11-12)

O vakit kim çalışıp benim sünnetime bağlı kalırsa sizlerden elli kişinin sevabı tek başına bir kişiyle beraber olacaktır.

Tablo 199: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yere sıkıca tutunmak	+			
2	Kucaklamak	+			
3	Zayıflamak	+			
4	Bir inanca bağlı kalmak		+		

Clauson kelimenin “yapış-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu söyler.(1972:881)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır.”Yapışmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlamlar eklenmesi yoluyla “sıkıca tutunmak, sarılmak, zayıflamak” yan anlamlarını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “bir inanca, anlayışa bağlı kalmak” yan anlamını kazandığı görülmüştür. Fiil bağlam ve insandan doğaya aktarımın etkisiyle yeni anlamlar kazanmıştır.

2.200. Yaraştur-

1.bir şeyi yararlanılacak duruma getirmek, hazırlamak

“Yā ‘Āyiře, çerig isti‘dādı qılğıl, silāhlarımın yaraşturgıl, tēdi.”(48/5)

Ey Ayşe, ordunun hazırlığını yap, silahlarımı hazırla, dedi.

2.düzeltmek

“Derhāl Talha tēwesidin tüşti taqı Peyğāmbar ‘as’nırj tēwesinirj pālānını yaraşturdı.”(120/8-9)

Hemen Talha devesinden indi ve peygamber aleyhiselamın devesinin semerini yerleştirdi.

Tablo 200: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Hazırlamak				+
2	Düzeltmek				+

Clauson kelimenin “yaraş-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu söyler.(1972:973)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Uygun hale getirmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “hazırlamak, düzeltmek” yan anlamlarını kazanmıştır. Fiil yanında kullanıldığı isimlerin etkisiyle yeni soyut anlamlar edinmiştir.

2.201. Yarıl-

1.iki parçaya ayrılmak

“Qıyāmat yawudı, ay yarıldı.”(35/4)

Kıyamet yaklaştı, ay iki parçaya ayrıldı.

2.bölünüp ortası açılmak

“Ol taş yarıldı taqı içindin çeşme çıqtı.”(150/10)

O taş yarıldı ve içinden çeşme çıktı.

3.yara açılmak

“Peygāmbar ‘as yanın yıkıldı, mübārek yüzi taş zahmıdın yarıldı taqı qan aqa başladı.”(12/16-17)

Peygamber aleyhiselam yanına yıkıldı, mübarek yüzü taş yüzünden yarıldı ve kan akmaya başladı.

Tablo 201: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	İki parçaya ayrılmak				
2	Bölünüp ortası açılmak	+			
3	Yara açılmak	+			

Clauson kelimenin “yar-” fiilinin edilgen şekli olduğunu “bölünmek”, “ayırarak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:967)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bölünmek, ayrılmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “açılmak, yara açılmak” yan anlamlarını kazandığı söylenebilir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.202. Yarlıka-

1.herhangi bir kötü davranış için ceza vermekten vazgeçmek, affetmek

“Ve eger i’tiqād birle tevbe qılsa, cümle qılınmış yazuqlarını yarlıqayur-men tēp hitāb keldi.”(60/4)

Ve eğer inanarak tövbe ederse, tüm işlenmiş günahlarını bağışlarım diye hitap geldi.

2.bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını istemek, rica etmek

“Ma’nîsi ol bolur kim Peygāmbar ‘as ḥabar bērü yarlıqar.”(10/17)

Manası odur ki peygamber efendimiz haber verir, rica eder.

Tablo 202: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Affetmek				+
2	Rica etmek				+

Clauson kelimenin “1 yarlıg” isminden türemiş bir fiil olduğunu temelde “ daha aşağıdaki birine emir vermek” anlamına geldiğini oradan “merhametli olmak”, “memnun olmak”, “affetmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:968)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Affetmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “rica etmek “anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin yan anlam kazanmasında insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.203. Yat-

1.bir yere boylu boyunca uzanmak

“Men taqı keldim, baqar-men bir kimerse yatur, êkki közi, êlgi tirsekidin yoq taqı êkki adaqı tizidin yoq taqı hem qulağı sağır.”(136/11-12)

Ben geldim, baktım, bir kimse yatıyor, iki gözü yok, iki eli dirseğinden yok, iki ayağı dizinden yok hem de kulağı sağır.

2.uyumak, dinlenmek için yatağa girmek

“Baqar, êkegü biri birini quçmışlar taqı yaturlar.”(172/15)

Bakar ikisi birbirini kucaklamışlar da yatıyorlar.

3.dik durumdan bir yere çökmek

“Baqtı bir buhtî tewe bar erdi yüklüg. Arıp qāfiladın qalıp turur erdi, sonra yattı.”(258/6)

Baktı hörgüçlü, yüklü bir deve vardı. Yorulup kafiladan kalmıştı, sonra yattı.

4.geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak

“Kerek kim üç künge tegrü men saŋa qonuq bolsam, kündüz taqı seniŋ ewün de tursam, kège taqı seniŋ ewün de yatsam.”(413/7-8)

Üç güne deŋin ben sana misafir olsam, gündüz de senin evinde dursam, gece de senin evinde yatsam.

5.ölü olup bir yerde gömülü olmak

“Bukün yarın ölüm kélgey taqı ol gür içinde men murdâr ölüge tég bolup yatğay-men.”(374/10-11)

Bugün yarın ölüm gelecek ve o kabir içinde ben pis ölü gibi olup yatacağım.

6. hükümlü olduğu süreyi hapiste geçirmek

“Ne qılır-sen, sözümni qabül qılır-mu-sen yā taqı ebedî zindānda mu yatur-mu-sen?”(186/14)

Ne yapıyorsun, teklifimi kabul ediyor musun ya da hep zindan da mı yatacaksın?

7. işlemez duruma gelmek

“Bukün cümle süŋük bolup yaturlar üzelerinde yél eser.”(391/13)

Bugün hepsi kemik olmuş yatıyor, üzerlerinde rüzgar esiyor.

Tablo 203: Fülün Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Uymak için yatağa girmek				
2	Bir yere uzanmak				
3	Bir yere çökmek	+			
4	Geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak		+		
5	Ölü olup bir yerde gömülü olmak	+			
6	Hükümlü olduğu süreyi hapiste geçirmek		+		
7	İşlemez duruma gelmek		+		

Clauson kelimenin “uzanmak” anlamına geldiğini bazı anlam genişlemeleriyle “uyumak için uzanmak”, “bir yere yerleşmek” anlamlarını kazandığını söyler.(1972:884)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 7 farklı anlama ulaşılmıştır. “Uzanmak, yatmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “çökmek, kalmak, gömülü olmak” yan anlamlarını somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “işlemez duruma gelmek, hükümlü olduğu süreyi hapiste geçirmek, geceyi geçirmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın ve insandan doğaya aktarımın etkisiyle bünyesine yeni anlamlar katmıştır. Bununla birlikte “ewde yat-, zindanda yat-” ifadelerinde anlamın oluşmasında ad aktarması etkili olmuştur. Yine “zindanda yat-” ifadesinde eş dizimliliğe rastlanmıştır.

2.204. Yawu-

1.bir yere olan uzaklığı azaltmak, yaklaşmak

“Qaçan kim Mekkeke yawudılar erse, Mekkening uluğı ‘Abdu’l-Muṭṭalib erdi.”(42/3-4)

Ne zaman Mekke’ye yaklaştılar Mekke’nin önderi Abdülmuttalip’ti.

2.bir durum için aradaki zaman azalmak

“Ma’nîsi ol turur: qıyāmat yawudı, ay yarıldı.”(35/4)

Manası odur: kıyamet günü yaklaştı, ay ikiye ayrıldı.

3.cinsel ilişkide bulunmak

“Eger ḥatunğa yawusan, oğul qız bolğay, dünyā maşğalası üküş bolğay.”(261/16)

Eğer eşine yaklaşırsan, oğul kız olacak, dünya işi çok olacak.

4.bir şeyden uzak durmak, kaçınmak

“Velikin bu buğday yığaçınğa yawuman taqı mundın yemen, tedi.”(280/6-7)

Fakat bu meyve ağacına yaklaşmayın ve bundan yemeyin, dedi.

Tablo 204: F il in Anlam Kazanma Yollar ı

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir yere yaklaşmak				
2	Aradaki zaman azalmak		+		
3	Cinsel ilişkide bulunmak		+		
4	Bir şeyden kaçınmak		+		

Clauson kelimenin ‘‘yaklaşmak’’, ‘‘yakın olmak’’ anlamına geldiğini söyler.(1972:898)

F il metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. ‘‘Yaklaşmak, yakın olmak’’ anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla ‘‘zaman azalmak, cinsel münasebette bulunmak, bir şeyden kaçınmak’’ yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. F il çok anlamlı hale gelirken ‘‘Mekkeke yawu-,  atunga yawu-’’ kullanımları ad aktarmasına uğramıştır.

2.205. Yay-

1.katlanmış durumda olan bir şeyi etrafı kaplayacak şekilde amak

‘‘Andın sonı baqar men, Cebre’ l ‘as öz ş ratinga kelmiş altı yüz qanatını yaymış.’’(57/12)

Ondan sonra baktım, Cebrail kendi g r nt s y le gelmiş, altı yüz kanat n  amış.

2.bir şeyi aarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek

‘‘Taqı ol qal n  bu tahtının ortasında yaymış erdi.’’(210/2)

O halıyı bu tahtın ortasına yaymıştı.

3.düzensiz bir şekilde dağıtmak

‘‘An n  ehl-i beyti saçlarını yaysalar taqı aqr r ş  y ğlasalar taqı yüzlerinde ursalar...’’(442/12-13)

Onun ailesi saçlarını yolsalar, bağırıp ağlasalar, yüzlerine vursalar...

4.sofra kurmak

“Ol řāğirdi ustādı öñinde sufra yaydı.”(301/3-4)

O öğrenci hocasının önüne sofra serdi.

5.ortaya dökmek, göstermek

“Ol qulumnuñ dīvānını yaymağay-men taqı oqutmağay-men.” (323/12-13)

O kulumun amel defterini ortaya sermeyeceğim ve okumayacağım.

6.birçok kimseye duyurmak

“Seniñ rızāñ üçün ol ‘ilmüñ ni ħalāyıqğa neşr qıldım ya’nî ħalāyıqlarğa yaydım.”(407/1)

Senin rızan için o ilmi halka ulaştırdım yani halka yaydım.

Tablo 205: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Katlanmış bir şeyi açmak	+			
2	Bir şeyi sermek	+			
3	Düzensiz bir şekilde dağıtmak	+			
4	Sofra kurmak	+			
5	Ortaya dökmek, göstermek		+		
6	Birçok kimseye duyurmak		+		

Clauson fiilin “yere yayılmak” anlamına geldiğini buradan “yayımlamak” anlamı gibi benzer anlamlar kazandığını söyler.(1972:883)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 6 farklı anlama ulaşmıştır. “Yaymak, sermek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “dağıtmak, sofra kurmak, katlanmış bir nesneyi açmak” yan anlamlarını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla duyurmak, ortaya dökmek, ilan etmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya ve doğadan doğaya aktarım etkili olmuştur. Bununla

birlikte “sofra yay-, divan yay-” ifadelerinin anlamlarının oluşumunda ad aktarması rol oynamıştır. Yine bu örneklerde eş dizimlilikten söz edilebilir.

2.206. Ye-

1.ağızda çiğneyerek yutmak

“Aḥşamqa tegi Medîne içindeki dervîş cümlesi keldiler taqı yêdiler.” (29/16)

Akşama kadar Medine içindeki tüm yoksullar geldiler ve yediler.

2.harcamak, tüketmek

“Munça ni’metlerdin Süleymân Peygâmbar hergîz tatmaz erdi, öz kesbidin yeyür erdi.”(211/2-3)

Bunca nimetlerden Süleyman peygamber kesinlikle tatmazdı, kendi kazancından yedi.

3.kaygı çekmek, endişelenmek

“Nişe öz işiñniñ qağgusın yemez-sen?”(146/12)

“Niçin kendi görevinin kaygısını çekmezsın?”(Aktan,111)

4.dedikodu yapmak, gıybet etmek

“Bukün gıybat qılıştılar taqı musulmānların etlerini yêdiler.”(389/1)

Bugün gıybet ettiler ve Müslümanların etlerini yediler.

5. pişman olmak

“Yana bir qaç eyyamdın soñ bu boyaççı pişmān yedi.”(194/5)

Yine biraz zaman geçtikten sonra bu boyacı pişman oldu.

6.haram yemek

“Âdemîniñ miner atı ḥarām yeyür bolsa...” (300/4-5)

İnsanoğlunun bindiği at haram yiyecek olursa...

Tablo 206: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Ağızda çiğneyerek yutmak				
2 Harcamak, tüketmek		+		
3 Endişelenmek		+		
4 Dedikodu yapmak		+		
5 Pişman olmak		+		
6 Haram yemek		+		

Clauson fiilin anlamının “yemek” olduğunu bazı mecazi anlamlar kazanıp genişlemelere uğradığını söyler.(1972:869)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 6 farklı anlama ulaşılmıştır. “Ağızda çiğneyerek yutmak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “harcamak, endişelenmek, birisinin arkasından konuşmak, pişman olmak, haram yemek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. “Öz kesbidin ye-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması, “öz işi qadgusın ye-, musulmanların etlerini ye-, harām ye-” somutlaştırma etkili olmuştur.

2.207. Yet-

1.bir şey bir yere yetişmek, değmek uzayıp dokunabilmek

“Andın sonı benim ‘aşām yüksek bolur, ol miqdār kim uçı kökke yeter taqı butaqlanur.”(352/13-14)

Ondan sonra benim asam yüксеğe çıkar o kadar ki ucu göğе değеr ve budaklanır.

2.bir yaşа erişmek, ulaşmak

“Taqı Peyğāmbar ‘as altı yaşqa yetmiş erdi kim anası Emīne vefātı boldı.”(4/14-15)

Ve peygamber aleyhiselam altı yaşına ulaşmıştı ki annesi Emine vefat etti.

3.kişi bir gereksinimi karşılayacak nitelikte olmak, gücü yetmek

“Yâ Resûlallâhi, mundın ziyâda tã'at qılmaqğa taqı tãqatım yeter.”(261/6)

Ey Allah'ın resulü, bundan fazla ibadet etmeye gücüm yeter.

4.bir dereceye erişmek

“Ey şeyh, mu'min qayu 'amel birle abdallar maqâmıqı yeter?”(268/16)

Ey şeyh, mümin hangi amelle abdallar makamına erişir?

5.bir durum birine ulaşmak

“Oşmānnıŋ qarğısı maŋa cümlesi yetti.”(137/4)

Hız. Osman'ın bedduasının cümlesi beni buldu.

6. bir yere varmak, ulaşmak

“Andın son aştuq, êkinç qat kök qapuŋğa yettük.”(53/16-17)

Ondan sonra yükseldik, ikinci kat gök kapısına vardık.

7.bir şey yeterli olmak

“Alî razhu: Bu üç küp suw bu çerigke neteg yetsün?”(149/1-2)

Hız. Ali: Bu üç küp su bu askere nasıl yetsin?

8. bir şeye kadar gelmek

“Ol çimgen içinde yaşıł ton kedip Qur'ân oqıyur. Bu āyatqa yetmiş erdi.”(131/14-15)

O çimen içinde yeşil elbise giyip Kuran okuyor. Bu ayete gelmişti.

9.bir şeye benzemek, andırmak

“Baqar-men, bir şahş bar kim hêç kimerse anıŋ cemālinga yetmes.”(54/6-7)

Baktım, bir kişi var ki hiç kimse onun güzelliğine ulaşamaz.

10.can çıkmak, ölmek

“Ançaqa tegi kim cāmı mübārek kindikinga yetti.”(90/1)

O kadar ki canı mübarek dizine geldi.

Tablo 207: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Değmek, uzayıp dokunabilmek				
2 Bir yaşa erişmek		+		
3 Gücü yetmek		+		
4 Bir dereceye erişmek		+		
5 Bir durum birine ulaşmak		+		
6 Bir yere varmak		+		
7 Bir şey yeterli olmak		+		
8 Bir şeye kadar gelmek		+		
9 Benzemek, andırmak		+		
10 Can çıkmak, ölmek		+		

Clauson kelimenin temelde “birine yetişmek, yetişmek” olduğunu erken zamanlarda “yeterli olmak”, “gerekli olanı yakalamak”, “ulaşmak” anlamlarını kazandığını söyler.(1972:884)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 10 farklı anlama ulaşmıştır. “değmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir yaşa erişmek, gücü yetmek, bir dereceye erişmek, bir yere varmak, bir şeye benzemek, bir şeye kadar gelmek, can çıkmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın ve yanında kullanıldığı isimlerin etkisiyle bünyesine yeni anlamlar edinmiştir. “Cānı kindikingē yet-” ifadesinin anlamının oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur.

2.208. Yetgür-/Yetür-

1.birini gitmekte olan bir şeye ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak

“Bu tēweke mün̄, men tēwen̄ zumāmmı tutup sizni çerigke yetgüreyin.”(415/3-4)

Bu deveye binin, ben devenin dizginini tutup sizi askerlere yetiştireyim.

2.bir şeyi yeterli kılmak

“Bir oğlaq ta‘āmi üç miñ kimerseke neteg yetürgey-men?”(29/3-4)

Bu oğlağın yemeğini üç bin kişiye nasıl yetireceğim?

3.götürmek, koymak

“Ey ferîşteler, bu dünyāke uyğanlarını dünyāke yetürün, tēp ayğay.”(399/13)

Ey Melekler, bu dünyaya uyanları dünyaya götürün, diye buyurdu.

Tablo 208: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Ulaştırmak		+		
2	Yeterli kılmak		+		
3	Götürmek		+		

Clauson kelimenin “2 yēt-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu genellikle “ulaşmasını sağlamak”, “yeterli kılmak”, “olgunlaştırmak” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:893)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “bir yere değmesini sağlamak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “ulaşmasını sağlamak, yeterli kılmak, götürmek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.209. Yıdla-

1.kokusunu duymak için bir şeyin kokusunu içine çekmek

“Andağ kâfir kim padşāhqa boy bērip yıllık qabūl qılmış bolsa, ol öltürgen kimerse uçmañ ydığını ydılamağay.”(336/6-7)

Kafir padişaha boyun eğip yıllık vergi vermeyi kabul etmiş olursa, onu öldüren kişi cennetin kokusunu koklamayacaktır.

2.bir şeyi sezmek

“Men Yemen tarafıdın Haq te‘ālânın rahmatının yığdığını yıdlayur-men.”(400/14)

Ben Yemen tarafından yüce Allah’ın rahmetinin kokusunu alıyorum.

Tablo 209: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Kokusunu içe çekmek				
2 Bir şeyi sezmek		+		

Clauson kelimenin “yığ” isminden türemiş bir fiil olduğunu “bir şeyin kokusunu almak” anlamına geldiğini söyler.(1972:890)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Koklamak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “bir şeyi sezmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir.

2.210. Yığ-

1.bir tepe oluşturacak biçimde üst üste koymak

“Ol keçe ‘Atabanın dört yanına yüklerini yığdılar taqı qılıç birle ol yükler üzesinge oyağ olturdılar.”(15/12-13)

O gece Ataba’nın dört bir yanını yüklerle doldurdular ve kılıçla o yükler üzerine oturdular.

2.kişileri bir yere toplamak

“Bu söz için-mü munça halāyığını bu yerke yığdın?”(17/5)

Bu söz için mi bu kadar insanı bu yere topladın?

3.derlemek, toplamak, düzenlemek

“Baqar, anası tonlarını keçmiş, töşekini yığmış, derhâl Haq te‘ālā sıhhat bërmiş, qoptı taqı oğlınğa qarşu keldi.”(221/15-16)

Baktı, annesi elbiselerini giymiş, yatağını toplamış, hemen Allah sıhhat vermiş, kalktı ve oğlunu karşıladı.

4.bir eylemi yasaklamak, men etmek

“Haq te‘ālā zinādın taqı yawuz işler qılmaqdın taqı zılm qılmaqdın yığar.”(311/16)

Yüce Allah zinadan ve kötü işler yapmaktan ve zulmetmekten men eder.

Tablo 210: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Üst üste koymak				
2	Kişileri bir araya toplamak				
3	Derlemek, toparlamak				
4	Bir eylemi yasaklamak		+		

Clauson kelimenin anlamının “toplamak”, ”birleştirmek” olduğunu Hakaniye lehçesinden itibaren “kısıtlamak”, “geri tutmak” anlamları kazandığını söyler.(1972:897)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ulaşılmıştır. “üst üste koymak, toplamak” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla somutlaştırma sonucu “yasaklamak” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım ile insandan doğaya aktarım etkili olmuştur.

2.211. Yıgıl-

1.bir araya gelip toplanmak

“Andın son  atunlar y ıg ld lar, taqı a   am yatsı   arasında Eyy b anası qatınğa keldiler.”(25/16)

Ondan sonra kadınlar toplandılar ve akşam ile yatsı  arasında Eyüp’ n annesinin yanına geldiler.

2.somut anlamda bir yerde birikmek

“Ab  H n fe mez hebinde yunm   suw kim bir yerke y   lur, açar m         t  n r.”(44/12-13)

Ebu Hanife’nin mezhebine göre abdest suyu bir yere birikir, ona kullanılmış su, denir.

3.soyut anlamda bir yerde çoğalmak, birikmek

“Kim kim bu      n      r bolsa, c         r taqı yamanlı  anı  qatında y   lur.”(364/6-7)

Kim ki bu      y      rse, t    pislik ve k        onun yanına toplanır.

4.herhangi bir korkuyla, d          bir    y  yapmaktan uzak durmak

“    te’     n qorqsa taqı buyur   n n  q    , taqı yığınını y     .”(95/15)

Y    Allah’tan korksa, emrini yerine getirse ve yasaklarından uzak dursa.

Tablo 211: F  lin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir araya gelip toplanmak				
2	Birikmek	+			
3	(soyut) birikmek, �o��almak		+		
4	Bir eylemi yapmaktan uzak durmak		+		

Clauson kelimenin “y  -” fiilinin edilgen şekli olduğunu “yığılmak” anlamına geldiğini s   ler.(1972:901-902)

Fiil metin    erisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 4 farklı anlama ula  lm   tr. “Toplanmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam

eklenmesi yoluyla “birikmek” yan anlamını somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “çoğalmak, uzak durmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın ve insandan doğaya aktarımın etkisiyle yeni anlamlar edinmiştir.

2.212. Yık-

1.bir kişiyi ayaktaiken yere devirmek, düşürmek

“Bu êkeğü biri birini tuttular erse, ‘âbid İblîsni yıqtı taqı köksi üzesinde olturdı.”(410/11-12)

Bu ikisi birbirini tuttular, abid İblis’i yıktı ve göğsünün üzerine oturdu.

2.kurulu bir şeyi parçalayarak tahrip etmek

“Alî *razhu* bir hamle qıldı taqı quvvat qıldı erdi, hışār qapuğını yıqtı.”(139/16-17)

Hz. Ali hamle yaptı ve kuvvet verdi, kale kapısını yıktı.

Tablo 212: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Yere devirmek, düşürmek				
2 Parçalamak, tahrip etmek	+			

Clauson fiilin “yere devirmek”, “yıkmak”, “yok etmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:897)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yere devirmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “tahrip etmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım etkili olmuştur.

2.213. Yıkıl-

1.herhangi bir sebeple göçmek, çökmek

“Tağı ol tün erdi kim Kesrî melikniñ ayvânı teprendi tağı on dört küngüresi yıqıldı.”(5/12)

O geceydi, İran hükümdarının sarayı sallandı ve on dört kubbesi yıkıldı.

2.yere devrilmek, düşmek, yığılmak

“Peyğambar ‘as yanın yıqıldı, mübarek yüzi taş zaḥmıdın yarıldı.”(12/16)

Peygamber aleyhiselam yanına yığıldı, mübarek yüzü taş yüzünden yarıldı.

Tablo 213: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Göçmek, çökmek				
2	Düşmek, yere devrilmek	+			

Clauson kelimenin “yık-” fiilinin edilgen şekli olduğunu genellikle “çökmek, yıkılmak”, “düşmek” anlamlarına geldiğini söyler.(1972:902)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Devrilmek” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “göçmek, çökmek” yan anlamını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarım etkili olmuştur.

2.214. Yırt-

1.kağıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri yırtmak

“Yaq yawuq ölmüşte nevḥa qılmağay-siz, ton yırtmağay-siz.”(26/15)

En yakınınız öldüğünde bağırıp çağırmayın, elbiselerinizi yırtmayın.

2.vücudu kanatacak kadar derin çizmek

“Saçlarıñ ızın yulmağay-siz, yüzleriñ izni yırtmağay-siz.”(26/16)

Saçlarınızı yolmayını yüzlerinizi yırtmayın.

3.parçalamak

“Cānvarlar-mu yırttı yā taqı kişiler mü bu yerdin kēterdiler.”(334/2)

Hayvanlar mı parçaladı ya da insanlar mı buradan götürdüler.

Tablo 214: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Kağıt, kumaş vb. yırtmak				
2	Derin çizmek	+			
3	Parçalamak	+			

Clauson fiilin “bir şeyi yırtmak”, “parçalara ayırmak” anlamlarında kullanıldığını söyler.(1972:958)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir şeyi yırtmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “çizmek, parçalamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan doğaya aktarım ve insandan doğaya aktarım sonucu oluşan deyim aktarmaları etkili olmuştur.

2.215. Yigren-

1.bir şeyi tiksindirici bulmak

“Bıyıqların kesmedin tururlar taqı saqallarını yulup tururlar Peyğāmbar munlarını kördi, taqı yigrendi.”(81/13-14)

Bıyıklarını kesmeden sakallarını kesip dururlar, peygamber aleyhiselam bunları gördü ve iğrendi.

“Bukün nacāsāt bolup turur. Ādemî körer bolsa, yigrenür, tēdi.”(391/8-9)

Bugün pisliktir. İnsan görünce tiksindir, dedi.

2.aşağılık bulup hoşlanmamak, nefret etmek

“Ādemî içinde ēkki fi’l bar kim Hāq te’ālā ol ēkki fi’lni sewer taqı ēkki fi’l bar kim Hāq tvt ēki fi’lni yigrenür.”(254/9-10)

İnsanda iki tür davranış var, Yüce Allah o iki davranışı sever ve iki davranış var ki Yüce Allah iki davranıştan nefret eder.

3.kaçınmak, istememek

“Eğer bizler anlar haqqına bahilliq qılsaq taqı şefaqt qılmasaq, anlar bizlerke yawuq kelmekni yigrenürler taqı bizim tiriglikimizdin melül bolurlar.”(291/14-15)

Eğer biz onlara cimrilik etsek, şefkat göstermesek, onlar bizlere yaklaşımdan kaçınacaklar ve bizim yaşamamızdan üzüntü duyacaklar.

Tablo 215: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Tiksindirici bulmak				
2	Nefret etmek				+
3	Kaçınmak				+

Clauson kelimenin muhtemelen “yig” isminden türemiş bir dönüşlü fiil olabileceğini “bir şeyden iğrenmek, isyan etmek” anlamına geldiğini söyler.(1972:914)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden incelenmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “İğrenmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “nefret etmek, kaçınmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni soyut anlam edinmiştir. Bununla birlikte fiil çok anlamlı hale gelirken insandan doğaya aktarıma da uğramıştır.

2.216. Yöri-/Yörü-

1.adım atarak ilerlemek, gitmek

“Ol kēçe Peygāmbar ‘as taqı Abū Bekr *raḏhu* ēkegü çıqtılar taqı yürüdiler erteke tegi.”(20/4)

O gece peygamber aleyhiselam ve Ebu Bekir ikisi çıktılar ve sabaha kadar yürüdüler.

2.bir yerde gezinmek, dolaşmak

“Erte çıkar, şahrâda yörüyür, hêç kişiler birle sözleşmez, hêç kişilerke qarışmaz.”(400/5-6)

Sabah çıkar, çölde yürür, hiç kimseyle konuşmaz, hiç insanlara karışmaz.

3.havada veya suda bir yöne doğru sürekli yer değiştirmek

“Haq te‘âlâ fermânı birle üzesinde bir bulut yörüyür erdi.”(372/10-11)

Yüce Allah'ın buyruğuyla üzerinde bir bulut yürüyordu.

4.gitmek

“Qayda kerek erse, yörüyür, nefsi ne neerse tilese anı hâşıl qılır.”(426/9-10)

Nereye isterse gider, nefsi ne isterse onu elde eder.

5.birinin amacının gerçekleşmesini sağlamak, hizmet etmek

“Kiçig oğlanqa şâqird bolduñ taqı munuñ hıdmatında yörüyür-sen.”(202/1)

Küçük oğlana öğrenci oldun da onun hizmetinde bulunuyorsun.

6.kişiyi etkileyebilecek noktada olmak

“Bu Şeytân la‘în âdam oğlınıñ tamarları içinde yörüyür.”(265/12)

Bu şeytan insanoğlunun damarlarının içinde gezer.

7.bir görevde bulunmak

“Yâ Mâlik, nè hüküm qıldıñ? Velî men munça çerigde yürüdüm, munuñ tég hêç körmedim.”(70/3-4)

Ey Malik, ne sonuca ulaştın? Bu kadar askerde bulundum, bunun gibi hiç görmedim.

8.birinin izinden gitmek, yaşamını sürdürmek

“Kim Resûl fermânınça bolsa, yürise, arja boyun bërse, Tanrı te‘âlâ fermânınça yürüdi taqı Tanrıqa boyun bërdi tęp yıǵlar erdi.”(91/2-3)

Kim peygamberin emrinde olsa, yaşasa, ona boyun eğse, Tanrı'nın emrinde yaşadı ve Tanrı'ya boyun eğdi diye aǵlardı.

9.duası birisine etki etmek

“Peyğāmbar ‘as’nuḡ du‘āsı benim üzemge yörisün.”(163/5)

Peygamber aleyhiselamın duası benim üzerime gelsin.

10.söz söylemek

“Hēç men bir kişi birle baḡŞ qılmadım meger ārzūm ol erdi kim kāşkî bu qarındaşım tilinge şavāb söz yörise.”(201/12-13)

Hiç ben bir kişi ile tartışmadım Fakat benim isteğim oydu ki keşke bu kardeşim diliyle iyi söz söylese.

11.hayatını sürdürmek

“Bu ol za‘îfa turur kim namāz qılmas erdi, hemîşe necis yürüyür erdi, tenleri taqı tonları necis erdi.”(68/3)

Bu kadın ki namaz kılmazdı, sürekli pis yürüyordu, bedeni ve elbiseleri pisti.

12.ceza vermek

“Ey ‘ayālım, sen nārasîda turur-sen, saḡa ne yığlamaq kerek, seniḡ üze qalam yörimes.”(238/11-12)

Ey kızım sen çocuksun, sana ağlamak düşmez, senin üzerine kalem hüküm yazmaz.

Tablo 216: Fİlin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Adım atarak ilerlemek				
2	Dolaşmak, gezmek				
3	Havada veya suda bir yöne doğru sürekli yer değiştirmek				
4	Gitmek				
5	Hizmet etmek		+		
6	Kişiyi etkileyebilecek noktada olmak		+		
7	Görevde bulunmak		+		
8	Birinin izinden gitmek		+		
9	Duası birine etki etmek		+		
10	Söz söylemek		+		
11	Hayatını sürdürmek		+		
12	Ceza vermek		+		

Clauson kelimenin anlamını “yürümek”, “yürüyüş yapmak”, “dolaşmak”, “bir şeyi yapmaya devam etmek” olarak verir.(1972:957)

Fil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 12 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yürümek, gitmek, hareket etmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “hizmet etmek, kişiyi etkileyebilecek noktada bulunmak, görevde bulunmak, izinden gitmek, etki etmek, söz söylemek, hayatını sürdürmek, ceza vermek” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fil bağlamın, birlikte kullanıldığı isimler ve insandan doğaya aktarımın etkisiyle yeni somut ve soyut anlamlar edinmiştir. “Qalam yörü-, necis yörü-, çerigde yörü-, şahrâda yörü-” ifadelerinin anlamının oluşumunda ad aktarması etkili olmuştur. Bununla birlikte “tamarları içinde yörü-” ifadesinin anlamının oluşumunda ise somutlaştırma tespit edilmiştir.

2.217. Yürüt-/Yörit-

1.birinin yürüme işini yapıp ilerletmek

“Peygāmbarnı yadağ yürütmekke qoymağay erdim, boynumğa kötrüp yürütgey erdim.”(31/5-6)

Peygamberi yaya yürütmezdim, sırtıma alıp götürürdüm.

2.bir kuralı uygulamak

“Şerī‘at hükmi ne erse, ol hükmi benim üze yürütgil, qıyāmatqa qoymağıl.”(348/1-2)

Şeriatın hükmü neyse, o hükmü benim hakkımda uygula, kıyamete bırakma.

3.kişinin içindeki bilgeliği ifade etmesini sağlamak

“Ol qulnuñ köñlini Haq tvt münevver qılır taqı hikmetniñ çeşmesini köñlindin tilinge yöritür.”(294/9-10)

O kulun gönlünü Allah nurlandırır ve hikmetin çeşmesini kalbinden diline yürütür.

Tablo 217: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Birinin yürüme işini yapıp ilerletmek				
2	Bir kuralı uygulamak		+		
3	Kişinin içindeki bilgeliği ifade etmesini sağlamak		+		

Clauson kelimenin “yori-” fiilinin ettirgen şekli olduğunu söyler.(1972:960)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yürütmek” anlamından hareketle somuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “bir kuralı uygulamak, içindeki bilgeliği ifade etmesini sağlamak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil çok anlamlı hale gelirken “köñlindin

tilinge yörit ve hüküm yörit-” ifadelerinde somutlaştırma sonucu oluşan deyim aktarmaları etkili olmuştur.

2.218. Yul-

1.bir şeyi çekip almak, gasp etmek

“Velikin tobra yuluqtı, ol tobranı yuldı.”(405/14)

Fakat torbaya rastladı, o torbayı aldı.

2.fidye verip cezadan kurtarmak

“Men taqı yüz qoy taqı bir qaravaş bərdim taqı oğlumı ölümün yuldım.”(347/8)

Ben de yüz koyun ve bir köle verdim, oğlumu ölümden kurtardım.

Tablo 218: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Bir şeyi gasp etmek				+
2	Fidye verip cezadan kurtarmak				+

Clauson kelimenin temelde “çıkarmak” anlamına geldiğini ve anlam genişlemelerine uğradığını söyler.(1972:918)

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirildiğinde 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yağma etmek” anlamından hareketle soyuta yeni soyut anlamlar eklenmesi yoluyla “gasp etmek, fidye verip cezadan kurtarmak” yan anlamlarını kazandığı tespit edilmiştir. Fiil bağlamın etkisiyle yeni soyut anlamlar edinmiştir.

2.219. Yun-

1.su ile yıkanmak, temizlenmek

“Tenleri taqı tonları necis erdi, ve eger yunar, yunuĝnı taqı bilmez erdi.”(68/3-4)

Bedeni ve elbiseleri pisti ve eğer yıkansa, yıkanmayı bilmezdi.

2.abdest almak

“Ol çeşmedin yundı taqı êkki rek‘at namāz qıldı.”(10/11)

O çeşmeden abdest aldı ve iki rekat namaz kıldı.

Tablo 219: Fîlin Anlam Kazanma Yolları

Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1 Yıkanmak				
2 Abdest almak	+			

Clauson kelimenin “yu-” fiilinin dönüşlü şekli olduğunu “kendini yıkamak” anlamına geldiğini söyler.(1972:942)

Fîl metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 2 farklı anlama ulaşılmıştır. “Yıkanmak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “abdest almak” yan anlamını kazanmıştır. Fîlin yan anlam kazanmasında bağlam etkili olmuştur.

2.220. Yükle-

1.bir yere taşınması için belli bir ağırlıkta bir şey koymak

“Andaĝ rivāyat qılurlar kim bir kêçe Umm-i Cemîl bardı taqı tikenni arqasıĝa yükledi.”(18/5)

Şöyle rivayet ederler ki bir gece Ümmü Cemil gitti ve dikenini sırtına yükledi.

2.bir kimseyi bir şeyin üstüne çıkarmak, oturtmak, binmesini sağlamak

“Kerek kim mēni tūn buçuĝında cūmle ĥalāyıq yatmıŝda bir tēweke yüklegeysiz.”(155/2)

Beni gece yarısında tüm insanlar yatarken bir deveye bindiriniz.

3.suçu birinin üstüne atmak

“Bu mazlūmnun yazuqlarını ol zālīmqa yüklegeyler taqı bu mazlūm yazuqsuz bolup uçmaḥqa kirgey.”(390/3-4)

Bu zulme uğrayanın günahlarını o zalime yükleyecekler ve bu mazlum günahsız olup cennete girecek.

Tablo 220: Fiilin Anlam Kazanma Yolları

	Anlam	Somuttan Somuta	Somuttan Soyuta	Soyuttan Somuta	Soyuttan Soyuta
1	Taşınması için belli bir ağırlıkta bir şey koymak				
2	Oturtmak	+			
3	Suçu birinin üstüne atmak		+		

Fiil metin içerisinde çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiş olup 3 farklı anlama ulaşılmıştır. “Bir yere taşınması için belli ağırlıkta bir şey koymak” anlamından hareketle somuta yeni somut anlam eklenmesi yoluyla “bir şeyin üstüne oturtmak” anlamını; somuta yeni soyut anlam eklenmesi yoluyla “suçu birinin üstüne atmak” yan anlamını kazanmıştır. Fiilin çok anlamlı hale gelmesinde doğadan insana aktarımın yanı sıra “yazuqları yükle-” ifadesinde somutlaştırma etkili olmuştur.

SONUÇ

Türk dilinde yer alan fiillerin bir kısmının tarihi Türk dili kadar eskidir, bazı fiiller diğer dillerden ödünç alınıp bazıları ise türetme yoluyla sonradan dile kazandırılmış olabilir. Ne koşulda olursa olsun bu fiiller metin içerisinde kullanıldıkları ilk anlamlarıyla sınırlı kalmamıştır. Tanıklandıkları ilk andan itibaren kullanıldıkları dönem ve metinlere göre çeşitli aktarmaların etkisiyle yeni anlam kazanmışlardır. Böylelikle dilde terim anlam taşıyan fiiller dışında kalan hemen hemen her fiil çok anlamlı hale gelmiştir.

Çalışmada 14. yy Harezmi Türkçesi döneminin dil özelliklerinin en iyi yansıtıldığı eser olan Nehcü'l Ferâdis'te yer alan fiiller çok anlamlılık yönünden değerlendirilmiştir. Metinde geçen “kıl-, tur-, bol-, er-” fiilleri bu fiillerle kurulmuş birleşik fiiller ve fiilimsiler kapsam dışı tutulmuş diğer fiiller değerlendirmeye alınmıştır. Fiillerin karşıladıkları temel ve yan anlamlar tespit edilmiş çok anlamlılık kazanırken hangi anlam aktarmalarına uğradıkları belirlenmiştir. Yine fiillerin temel anlamlarından hareketle fiillerin metin içerisinde kazanmış oldukları anlamlar ortaya konulmuştur.

Nehcü'l-Feradis adlı metnin Aysu Ata tarafından hazırlanan dizininde yer alan fiiller üzerinde çalışılmış olup (er-, kıl-, bol-, tur- fiilleri ve bu fiillerle kurulmuş birleşik fiiller, fiilimsiler hariç) çok anlamlılık tespit edilebilen fiiller anlamlarıyla sıralanmıştır. İncelenen fiillerde somut anlamdan somuta ve soyuta, soyut anlamdan somut ve soyut anlama geçişler görülmüştür. Genellikle fiillerde göze çarpan anlam değişimi somuttan soyuta şeklindedir. Fiillerde soyut anlamdan somut anlama geçiş çok az örnekte kendini göstermiş olup yaygın değildir.

Elde edilen sonuçlara göre, Nehcü'l-Ferâdis'te yer alan fiillerin çok anlamlı hale gelmesinde en çok bağlam etkili olmuştur. Fiillerin çoğunlukla cümlede metin içerisinde kullanıldıkları yerlere ve birlikte kullanıldıkları isim ve nesnelere göre yeni anlam kazandıkları görülmüştür. Yine çok anlamlı olarak tespit edilebilen fiiller içerisinde bağlamın etkisiyle yeni anlam kazanan 133 fiil tespit edilebilmiştir.

Yapılan incelemelere göre metinde yer alan fiillerin çok anlamlı hale gelmesinde etkili olan diğer faktör deyim aktarmalarıdır. Deyim aktarmalarının da fiilin yan anlam kazanma sürecinde bağlam kadar rolü olduğu söylenebilir.

Somutlaştırma, insandan doğaya aktarma, doğadan insana aktarma, doğadan doğaya aktarma gibi deyim aktarmaları metinde 128 fiilde tespit edilebilmiştir.

Bir diğer unsur parça-bütün, iç-dış, yer-kışı gibi ilişkilere dayanan ad aktarmasının, metinde 50 fiilin çok anlamlı hale gelmesinde etkili olduğu tespit edilebilmiştir.

Yine çok anlamlı olarak tespit edilebilen fiiller içerisinde 24 fiilde eş dizimlilik saptanabilmiştir.

Türk dilinin temel söz varlığını oluşturan fiiller Köktürk metinlerinden Harezmi Türkçesine kadarki olan dönemde kullanıldıkları ilk, temel anlamlarıyla kalmamış bünyelerine yeni anlamlar katmışlardır. Çalışmada Orta Türkçe döneminin seçkin eserlerinden biri olan Nehcü'l-Feradis'in çeşitli aktarmalar ve bağlamın da etkisiyle anlam genişlemelerine uğradığı ve bu yeni anlamlar yönünden oldukça zengin halde bulunduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahanov, K. (2008). Dil bilimin esasları. TDK Yayınları.
- Akalın, M.(1988). Tarihi Türk şiveleri. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- Aksan, D. (2016). Anlambilim, anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi. Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (1978). Anlambilimi ve Türk anlambilimi. Erol Ofset Matbaacılık.
- Aksan, D. (2020). Her yönüyle dil. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aktan, B. (2017). Nehcü'l-Feradis cennetlerin açık yolu. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyol, O. (2019). Kıpçak Türkçesinden Başkurt Türkçesine anlam değişimleri [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Altın, B. (2021). Kelile ve Dimne'nin söz varlığı ve günümüze kadarki süreçte eserdeki kelimelerin geçirmiş olduğu anlam olayları (71a-154b arası) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi].Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Ata, A. (2016) Çağatay Türkçesinin ilk evresi Harezmi-Altmordu Türkçesi. Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Ata, A. (2014) Mahmud Bin Ali-Nehcü'l Feradis. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atmaca, E. (2011). Eski Oğuz Türkçesinden Türkiye Türkçesine söz varlığındaki değişimler ve anlam olayları [Yayınlanmış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Bayrak, S. (2021). Tunyukuk Yazıtı'nda anlatım aracı olarak somutlaştırma . Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi , 7 (16) , 464-474 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhe/issue/65605/955126>
- Buğdaycı, S. (2021). Kelile ve Dimne'nin söz varlığı ve günümüze kadarki süreçte eserdeki kelimelerin geçirmiş olduğu anlam olayları (155a-232b arası) [Yayınlanmış yüksek lisans tezi].Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Bulut, M. (2020). Atasözlerinde deyim aktarması . Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi , 6 (14) , 750-777 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijhe/issue/57645/631182>
- Caferoğlu, A. (2018). Türk dili tarihi. Alfa Yayınları.

- Clauson, G. (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. London: Oxford At The Clarendon Press.
- Demirci, K. (2017) Türkoloji için dilbilim. Anı Yayıncılık.
- Demirel, E., Keskin, E.G. (2023). Öt- (geçmek) fiili üzerine çok anlamlılık incelemesi: Eski ve Orta Türkçe dönemi, kuzeybatı (Kıpçak) grubu Türk lehçeleri. Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları, 10, 717-741. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1253000>
- Eckmann, J. (2003). Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi üzerine araştırmalar. TDK Yayınları.
- Elbourne, P. (2020). Anlam, anlambilime giriş. The Kitap Yayınları.
- Ercilasun, A. , Akkoyunlu Z.(2020). Kaşgarlı Mahmud, Divan-ı Lügat-i Türk. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergene, O. (2017). Harezmi Türkçesi metinlerinde eş adlılık . Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi , 6 (2) , 577-610 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/teke/issue/30306/327069>
- Ergene, O. (2021). Harezmi Türkçesi metinlerinde alıntılardan sözcük türetimi (Farsça Ögeler) . Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature , PROF. DR. İ. ÇETİN DERDİYOK ARMAĞAN SAYISI , 1179-1221 . <https://doi.org/10.20322/littera.976999>
- Ergin, M. (2020). Orhun Abideleri. Boğaziçi Yayınları.
- Erol, H, A.(2018). Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine anlam değişimleri. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökçe, F. (2015). Kutadgu Bilig’de kör- “görmek”: çok anlamlılık, metafor ve gramerleşme. Türkbilig, 29, 59-76. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52820/697678>
- Grünberg, T. (1999). Anlama belirsizlik ve çok anlamlılık. Gündoğan Yayınları.
- Guiraud, P. (1984). Anlambilim. Kuzey Yayınları.
- Guiraud, P. (1994). Göstergebilim. İmge Kitabevi.
- Hacıeminoğlu, N. (1997). Harezmi Türkçesi ve grameri. TDK Yayınları.
- Kahraman, S. (2015). Dilde çok anlamlılık ve belirsizlik [Yayımlanmış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Karaağaç, G.(2013). Anlam bilimi ve iletişim. Kesit Yayınları.

- Karaağaç, G. (2015). Dil bilgisi ve anlam bilgisi çözümlemeleri. Akçağ Yayınları.
- Kayış, K. (2019). Şeyhülislam Yahya'nın gazellerinde terkip ve deyimler yoluyla oluşturulan somutlaştırmalar. [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Korkmaz, F. Saral, R. (2023). Kül Tigin yazıtında çok anlamlılık. Uluslararası TEKE, 12(1), 1-21. <https://doi.org/10.7884/teke.5611>
- Köse, S. (2019). Eski ve Orta Türkçe metinlerinde ad aktarmasına dayalı kıyafet adları. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, 48, 245-268. <https://doi.org/10.24155/tdk.2019.119>
- Kurukaya, O. (2019). Eski Türkçeden Çağatay Türkçesine anlam olayları [Yayınlanmış doktora tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Kurt, F. (2018). Çağatay Türkçesinden Özbek Türkçesine anlam değişimleri [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.
- Memmedova, A. (2023). Historical Turkic literary languages and Khwarezm Turkic . Journal of Old Turkic Studies , 7 (1) , 158-178 . <https://doi.org/10.35236/jots.1235726>
- Nadji, E. (2012). Nehcü'l Feradis ve dili üzerine . Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi , 22 (0) , 29-44 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/17061/178198>
- Oba, E. (2021). Eski Türkçeden Kazakçaya söz varlığı: Harezmi Türkçesi örneği . International Journal of Volga – Ural and Turkestan Studies , 3 (6) , 225-234 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijvuts/issue/64704/972305>
- Öner, M. (2020). XIX. asırda yeni dil ve çok anlamlılık. Kültür Araştırmaları, 5, 170-183. <https://doi.org/10.46250/kulturder.708163>
- Özbek, Ö. (2019). Nehcü'l Feradis'te al- fiili üzerine. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi , 20 (37) , 889-927 . <https://doi.org/10.21550/sosbilder.541934>
- Özdemir, A. (2019). Kıpçak Türkçesinden Kazak Türkçesine anlam değişimleri [Yayınlanmış yüksek lisans tezi].Gaziantep Üniversitesi.
- Özkan, A. (2020). Kısasü'l Enbiya'da çok anlamlılık [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi.
- Özkan, E.(2019). Tarama sözlüğünden Kamus-ı Türki'ye anlam değişimleri [Yayınlanmış doktora tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Palmer, F.R. (2020). Semantik, Yeni Bir Anlam Projesi. Fol Yayıncılık.

- Perilioğlu, Ebru. (2006). Türkiye Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesindeki ortak kelimelerdeki anlam değişimleri [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Saral, R. (2021). Runik harfli Türkçe metinlerde çok anlamlılık [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Saral, R. (2021). Runik harfli Türkçe metinlerde eş yazımlı, eş sesli veya eş adlı olup çok anlamlılığı da bünyesinde barındıran kelimeler. Uluslararası Filoloji Bengü, 1(1), 69-85. <https://doi.org/10.29228/filolojibengu.3>
- Selçuk, E. (2000). Batı Türkçesinde anlam değişimleri [Yayınlanmış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Selvi, C. (2019). Türkiye Türkçesinde bir çok anlamlılık incelemesi [Yayınlanmış doktora tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Soydan, S. (2019). Garib-nâme’de bazı basit fiillerde çok anlamlılık . Uluslararası Dil Edebiyat ve Kültür Araştırmaları Dergisi , 2 (2) , 54-65 <https://doi.org/10.37999/udekad.564222>
- Soydan, S. (2020). Garibname’de bazı fiillerin çok anlamlı yapısına bakış. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23(43), 21-30. <https://doi.org/10.31795/baunsobed.662958>
- Soydan, S. (2023). Garibname’de çok anlamlılık ve birleşik fiiller. Gazi Kitabevi
- Sweetser, E. (2002). From etymology to pragmatics: metaphorical and culturel aspects of semantic structure. Peking University Press.
- Şen, A. (2020). Türibi’de ad aktarmasından oluşan deyimleşmiş fiiller. Akademik Kaynak, 5(10-11), 49-62.
- Şenata, N. (2020). Divan-ı Lügatî’t-Türk’te tematik söz varlığı ve çok anlamlılık [Yayınlanmış doktora tezi]. Manisa Celal Bayar Üniversitesi.
- Tekin, T. (2020). Orhon Yazıtları. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Togan, Z.V. (1928). “Harezmi’de yazılmış Eski Türkçe eserler”, Türkiyat Mecmuası, C.II, s.322.
- Tuğluk, M. E. (2021). Harezmi Türkçesinden Türkiye Türkçesine anlam değişimleri: “Nehcü’l-Ferâdis” Örneği . Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi , 5 (4) , 2662-2703 . <https://doi.org/10.34083/akaded.949361>
- Uçar, F.M. (2016). Çağatay Türkçesinde bol- “olmak” fiilinin çok anlamlı yapısı. Dil Araştırmaları, cilt 10, sayı 19, 125-151 Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dilarastirmalari/issue/60107/870689>

- Uçar, F.M. (2016). Tarihi Türk lehçelerinde katıg kelimesinin çok anlamlı yapısı. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 31(31), 101-117 <https://doi.org/10.17498/kdeniz.45311>
- Urgancı, H. (2018). Atabetü'l Hakayık'ta ad aktarmı . Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi , 3 (1) , 145-158 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/buefd/issue/38831/452484>
- Yavuz Öz, D. (2022). Harezm Türkçesi metinlerinde “keldür- ~ keltür- ~ 339eltür- ~ ketür- ~ kêtür- ~ kitür-” yardımcı fiili ile kurulan birleşik fiiller . Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi , 7 (2) , 711-736 . <https://doi.org/10.32321/cutad.1180810>
- Yiğit, H. (2022). Süleyman-nâme-i Kebir (40. Cilt)'de çokanlamlılığı sağlayan unsurlar: deyim aktarmaları (metafor) ve ad aktarmalar (metonim) . Asya Studies , 6 (20) , 113-122 . <https://doi.org/10.31455/asya.1077856>

TABLOLAR

Fiil	Ad Aktarması	Deyim Aktarması				Bağlam ¹
		İnsandan doğaya aktarım	Doğadan insana aktarım	Doğadan Doğaya Aktarım	Somutlaştırma	
Aç-	*				*	*
Açıl-	*			*	*	
Adır-	*					*
Adırıl-	*					
Ağırla-						*
Ahtar-			*			
Ak-				*		*
Akar-				*		
Al-	*				*	*
Alın-						*
Apla-						*
Arıt-					*	*
Arzula-						*
Asıl-	*		*			
Asra-						*
Aş-	*	*				*
Aşur-	*				*	
At-						*
Ay-						*
Ayıt-						*
Ayt-						*

¹ Bir kelimenin cümle içinde birlikte kullanıldığı kelimelere göre yeni anlam kazanması, bir diğer deyişle kelimelerin söz dizimine göre yan anlamlar kazanmasıdır.

Aytıl-				*
Az-			*	
Azarla-				*
Bağışla-		*		
Bağla-	*			*
Bağlan-			*	
Bağ-		*	*	*
Bar-	*		*	*
Bas-		*	*	*
Basıl-			*	
Başla-				*
Bat-			*	
Belgür-				*
Bêr-	*		*	*
Bêril-	*			*
Bırak-	*		*	*
Bil-		*		*
Bildür-				*
Biti-		*		
Bitül-				*
Boğuzla-			*	
Boş a-			*	
Bul-		*		*
Bulaş -				*
Bulaştır-			*	
Buyur-				*
Buz-			*	
Buzul-			*	
Büt-			*	

Çakır-		*		
Çat-				*
Çewür-		*	*	*
Çık-	*	*		*
Çıkar-	*	*	*	*
Çom-			*	
Çök			*	
Eglen-		*		
Eksil-			*	
Eksit-				*
Elet-		*		*
Emgen-				*
Emget-				*
En-		*		
Endür-		*	*	*
Eşit-	*			*
Eşitil-				*
Eşittür-				*
Ewür-		*	*	
Içgın-	*			
İd-		*		*
İnan-				*
İsparla-				*
İç-			*	
Kaç-	*	*		*
Kağğur-				*
Kak-			*	
Kal-	*			*
Kaldur-		*		

Kat-	*			*
Katıl-			*	
Kav-		*		*
Kavuş-		*		
Kayıt-			*	*
Kayna-			*	
Kaytar-	*			*
Kêç-	*	*		*
Kêçür-			*	*
Keç-			*	
Kel-	*	*		*
Keltür-	*		*	*
Kemiş-			*	*
Kerek-				*
Kes-	*		*	*
Kesil-	*			
Két-		*		*
Kéter-		*	*	*
Keydür-				*
Kigür-			*	
Kir-	*	*	*	*
Koç-	*			*
Kol-				*
Kon-		*		
Kop-		*		*
Kopar-				*
Kork-				*
Korkıt-				*
Köç-	*			*

Köm-		*		
Köndür-	*			
Kör-			*	*
Körgüz-		*	*	
Körün-				*
Köter-				*
Kötür-			*	*
Köydür-			*	
Qurı-			*	
Qurtar-		*		*
Qurtul-	*			*
Kül-	*			
Küy-				*
Min-	*	*		*
Mindür-		*		*
Oḡsa-				*
Oḡsat-				*
Oḡı-	*			*
Oḡıt-	*			
Oltur-	*		*	*
Olturḡuz-				*
Ornat-		*	*	
Oyan-				*
Öḡütle-				*
Ölç-			*	*
Ört-			*	
Saḡın-				*
Saḡla-	*	*	*	*
Saḡlan-				*

Sal-	*			
Sana-				*
Sat-	*			
Satğaş-				*
Sew-				*
Séz-				*
Sıg-	*		*	
Sıgın-				*
Sıka-		*		
Sındur-	*	*	*	
Sil-				*
Siş-			*	
Sözle-				*
Sözleş-				*
Sun-			*	
Sür-				*
Sürt-				*
Tan-				*
Tap-				*
Tapşur-		*		*
Tart-			*	
Tat-			*	
Tayan-				*
Teg-	*		*	*
Tegür-	*		*	*
Tepren-	*			
Tepret-	*			
Teşil-		*		
Tik-		*	*	

Tikil-		*		*		
Tile-		*				*
Tirgüz-						*
Tiril-						*
Toķu-		*				
Tol-				*		*
Toltur-		*	*			*
Tök-				*		*
Tökül-				*		*
Tuğ-			*	*		
Turuķ-		*				
Tut-	*	*		*	*	*
Tutul-					*	
Tutuş-						*
Tüş-				*	*	*
Tüşür-						*
Uç-				*		
Ulan-						*
Ulğay-		*				
Una-						*
Unut-						*
Ur-	*	*				*
Urul-	*					*
Uwtan-						*
Uy-	*	*				
Uzat-						*
Üdür-		*				*
Ünde-					*	*
Ür-					*	*

DİZİN

A

Aç-

kapalı konumdan açık konuma getirmek; NF 126/12-13

görünür kılmak; NF 86/14-15

bağını çözmek; NF 169/6

katlanmış bir nesneyi düz duruma getirmek; NF 323/1

bağını, kilidini çözmek; NF 149/4-5

sermek ; NF 429/15

orucu bozmak; NF 389/8

fethetmek; NF 112/2

bir duyguyu başlatmak; NF 224/15

gizli olan bir şeyi açığa vurmak; NF 388/9

kalp yordamıyla görmesini sağlamak; NF 185/16

Açıl-

kapalı konumdan açık konuma gelmek; NF 104/10

(birisi tarafından) ikiye ayrılmak; NF 73/9

fethedilmek; NF 112/5-6

müslümanlık yayılmak; NF 30/11

ferahlamak; NF 112/10

Adır-

birini birinden uzaklaştırmak; NF 358/15

iki kişi arasındaki anlaşmayı bozmak; NF 14/2

sütten kesmek; NF 349/4

Ağnl-

bir yerden uzaklaşmak; NF 202/14

birbirinden ayrılmak (insanlar için); NF 358/10

ölmek; NF 154/6-7

Ağırla-

misafir etmek; NF 8/11-12

değer vermek; NF 421/5-6

davranmak, bir kimseye karşı tavır takınmak; NF 354/10-11

Ahtar- Fiili

toprağı alt üst gelecek şekilde aktarmak; NF 191/16

aramak; NF 133/13

Ak-

sıvı maddeler akmak, gitmek; NF 55/1-2

gözyaşı dökmek; NF 21/8

sıvı bir maddenin bir yerden çıkmak; NF 68/17,69/1

Akar-

beyazlamak; NF 285/16-17

aydınlanmak; NF 66/9

Al-

bir şeyi bir araçla tutarak bulunduğu yerden kaldırmak; NF 277/8-9

tutmak; NF 28/6

su basmak, sular altında kalmak; NF 82/5

çalmak; NF 285/15

el koymak, gasp etmek; NF 82/15-16

satın almak; NF 358/3-4

daha sonra ödemek üzere birinden bir şey almak; NF 140/13

bir şeyden yoksun bırakmak, bir şeyin yokluğunu çektirmek; NF 136/17

kazanç sağlamak; NF 246/7-8

kabul etmek; NF 246/3

göreve, işe başlatmak; NF 98/7

kendine ulaştırılmak, iletilmek; NF 79/4-5

öğrenmek; NF 236/3

geri almak, öldürmek; NF 330/9-10

evlenmek; NF 6/8-9

karşılık vermek; NF 349/13

fethetmek; NF 37/1

ders almak; 205/10-11

ağırlamak; 27/5

karşılama; 131/17

onay almak; NF 26/10

fidye almak; NF 115/3

Alın-

alma işini yapmak; NF 250/3

ders almak; NF 311/17

Añla-

bir şeyin ne demek olduğunu kavramak; NF 19/3-4

birinin düşüncelerini sezmek; NF 227/16

Ant-

temizlemek; NF 9/13

günahtan vb. korumak; NF 418/3-4

Arzula-

bir şeyi istemek, arzulamak; NF 153/6

ümitlenmek; NF 138/16

Asıl-

bir yere bağlı olup sarmak; NF 67/10-11

yemek pişirilmek; NF 125/9

Asra-

- büyütmek, yetiştirmek; NF 286/4-5
- beslemek, yiyeceğini içeceğini sağlamak; NF 178/11-12
- ilgilenip göz önünde tutmak, alıkoymak; NF 154/3-4

Aş-

- bir şeyin yukarısına yürüyerek varmak; NF 35/16
- çıkmaq, dışarı varmaq; NF 251/16
- yükselmek; NF 439/16-17
- taşmaq; NF 44/3-4
- ölmek; NF 92/14
- geçmek, geride bırakmaq; NF 55/13-14
- sapmaq; NF 119/7-8

Aşur-

- yükseltmek; NF 60/11-12
- mikdarını artırmak; NF 226/5-6
- göreve başlatmaq; NF 204/11
- övmek; NF 402/9

At-

- hedefe fırlatmaq; NF 354/1
- bir cismi bir yöne doğru göndermek; NF 400/6-7
- bir şeyi yere bırakmaq; NF 357/15
- cezalandırmak; NF 361/6
- kovmaq; 214/12

Ay-

- söylemek; NF 226/3
- cevap vermek; NF 18/13
- sormak; NF 10/6

emretmek, buyurmak; NF 15/4-5

övmek; NF 10/8

yalan söylememek; NF 20/16

tekbir getirmek; NF30/3

özür dilemek; NF 77/2

Ayt-

cevap vermek; NF 16/10

iddia etmek; NF 248/13-14

bildirmek; NF 250/14-15

Ayt-

söylemek; NF 14/12

anlatmak; NF 7/4-5

sormak; NF 338/8

nakletmek; NF 126/14

emretmek; NF 17/2

övmek; NF 4/2

birinin hakkında kötü konuşmak; NF121/10

Aytıl-

söylenmek; NF 37/12

sorulmak; NF 399/6-7

Az-

doğru yoldan ayrılmak; NF 168/15

sapıtmak; NF 169/1-2

Azarla-

sert, bağırarak söylemek; NF 14/15-16

incitmek; NF 14/14-15

B

Başıla-

bir malı karşılık beklemeden birine vermek; NF 208/16-17

hakkı karşılık beklemeden birine vermek; NF 101/4

affetmek; NF 129/10-11

vazgeçmek; NF 58/17

lütuf etmek, vermek; NF 333/11

Bağla-

bir şeyi bir yere tutturmak; NF 165/10

bir araya getirmek; NF 95/6-7

sarmak; NF 28/8

düğümlemek; NF 96/15

kilitlemek; NF 259/4

bir düşünceye son vermek; NF 92/8-9

giyinmek; NF 77/3

Bağlan-

birbirine tutturulmak; NF 345/17

ulaşıma kapanmak; NF 292/9

kilitlenmek; 91/16

Bak-

algılamak, göz yordamıyla görmek; NF 9/10

bakışı bir yöne, bir şeye çevirmek; NF 23/7

farkına varmak, bellemek; NF 414/11-12

gözlemek, incelemek, izlemek; NF 428/12-13

yoklamak, kontrol etmek; NF 222/9-10

tedavi etmek için ilgilenmek; NF 118/12

bir işin yapılmasını istemek; NF 310/16

bir işi birinden beklemek; NF 258/4-5

iman etmek, yönelmek; NF 273/11-12

aldanmak; NF 72/14

hor görmek; NF 372/15

Bar-

gitmek, erişilmek istenen yere ayak basmak; NF 33/4

yüksek bir yere çıkmak; NF 364/11

gelmek; NF 222/12

durmak, beklemek; NF 40/10

namaz kılmak; NF 167/11

aç durmak; NF 269/16

göreve başlamak; NF 151/5-6

uyumak; NF 160/16-17

evlenmek; NF 399/1-2

kavuşmak; NF 176/1

düşünmek, akli takılmak; NF 247/5

ölmek; NF 105/5-6

yanında götürmek; NF 69/8

Bas-

ayak basmak; NF 53/3-4

ezmek, çiğnemek; NF 250/15-16

sıkmak, ovmak, masaj yapmak; NF 34/9

üstüne çöküp devirmek; NF 411/3

alta almak için birinin üzerine abanmak, çullanmak; NF 81/3-4

mühür basmak; NF 133/5

bir kimseye herhangi bir özellik yüklemek; NF 279/4

Basıl-

önlenmek, yatırılmak; NF 174/13

bir kimseye herhangi bir özellik yüklenmek; NF 238/14-15

Başla-

liderlik etmek; NF 139/5-6

bir eylem için harekete geçmek; NF 395/8-9

bir işe girişmek; NF 435/14

ortaya çıkmak; NF 417/15

Bat-

ufkun altına inmek; NF 318/16-17

bulanmak; NF 351/16

Belgür-

ortaya çıkmak, görünmek; NF 30/1

iyice belirginleşmek, görünür hal almak; NF 113/16-17

meydana gelmek, gerçekleşmek; NF 16/16

Bér-

üzerinde olan bir şeyi birisine iletmek; NF 164/15

ödemek; NF 117/14

satmak; NF 342/4

bir malı bağışlamak; NF 141/2

düşünceleri, bilgileri başkasına iletmek; NF 126/14

ödüllendirmek, mükafatlandırmak; NF 260/4

göndermek, herhangi bir duruma yol açmak; NF 327/5

evlendirmek; NF 160/12-13

brakmak, emanet etmek; NF 178/13-14

görevlendirmek; NF 180/10

teslim etmek; NF 134/7-8

konusma yetisi vermek; NF 299/14

şahit olmak; NF 45/15

nasip etmek, eriştirmek; NF 141/1-2

zekat vermek; NF 305/15

eziyet vermek; NF 69/3

yol vermek; NF 21/6

iyileştirmek; NF34/11

müjdelemek; NF 100/8-9

izin vermek; NF15/4

huzur vermek; NF 11/6

buyruğuna girmek; NF 91/2

egemenliği kabul etmek; NF 25/13

yemin etmek; NF 195/13

ad vermek; NF 2/16

bereketlendirmek; NF 121/8

yardım etmek; NF 4/4

uyku vermek; NF 15/13

hayat sunmak; NF 23/2

nimet vermek; NF37/10

ödünç vermek; NF71/12

göstermek; NF 114/2

Bêril-

bağışlanmak, bir mal karşılık beklemeden birine verilmek; NF 250/3

mükafatlandırılmak; NF 260/8

sahip olmasını sağlamak; NF 36/1

adlandırmak; NF 3/8

Bırak-

elde olan bir şeyi tutmaz olmak; NF 435/3

bir yere koymak; NF 363/14
çıkarmak; NF 33/16
yere atlamak; NF 358/13
bir alışkanlıktan vazgeçmek; NF 344/8
uğraşmamak; NF 245/3
grybete son vermek; NF 386/15
terk etmek; NF 353/13-14

Bil-

öğrenmiş olmak; NF 79/6
bir iş elinden gelmek; NF 382/17
tanınmak; NF 158/16
hatırlamak; NF 149/3
anlamak; NF 77/15
haberdar olmak; NF 334/3
idrak etmek; NF 248/14
bulmak; NF 96/9
inanmak, anlamak; NF 34/14-15
sorumlu olmak; NF 84/10
farkında olmak; NF 253/15-16
bir alanda yeterli olmak; NF 69/16
yetki sahibi olmak; NF 277/5-6
kabul etmek; NF 46/6-7

Bildür-

birine bir şey hakkında bilgi vermek; NF 185/15
belli etmek; NF 406/7-8
göstermek; NF 317/12-13
öğretmek; NF 127/10

tanıtmak; NF 52/4-5

emanet etmek; NF 186/10

Biti-

sözü, düşünceyi harflerle anlatmak, yazmak; NF 246/4

kaydetmek; NF 288/16

Bitil-

yazılmak, harflerle ifade etmek; NF 81/9

yazı ile bildirmek; NF 133/15-16

kaydolunmak; NF 337/1

yazgı yazılmak; NF 344/3

Boğuzla-

hayvan kesmek, boğazını koparmak; NF 253/17,254/1

din buyruğunu yerine getirmek için kurban kesmek; NF 39/16

kurban etmek(insan için); NF 214/3

Boşa-

salıvermek, gevşetmek; NF 7/17

nikah bağı bozmak; NF 180/14

Bul-

kaybedilen bir şeyi yeniden ele geçirmek; NF 414/12-13

arayarak bir kimse ile karşılaşmak; NF 15/14

rast gelmek, rastlamak; NF 96/11

karşı karşıya kalmak; NF 368/15-16

bir şeyi elde etmek; NF 266/4-5

kavuşmak, bir araya gelmek; NF 75/17

istenilen şeye nail olmak; NF 267/2-3

ulaşmak, erişmek; NF 283/5-6

bir şeye sahip olmak; NF 178/1

herhangi bir yargıya varmak; NF 393/6

Bulaş-/Bulğuş-

bir maddenin bir şeye sürülmesi; NF 179/14

bir işe karışmak; NF 55/4-5

Bulaştır-/Bulğastur-

bir maddenin bir şeye sürülmesi; NF 96/6

soyut anlamda sürülmek; NF 346/16

Buyur-

bir şeyin yapılmasını emretmek; NF 29/11

sormak; NF 394/16

çağırarak, davet etmek; NF 33/14

görevlendirmek; NF 94/1-2

Buz-

yıkarak; NF 224/11

geçersiz duruma getirmek; NF 47/17

vazgeçmek, değiştirmek; NF 70/8-9

Buzul-

bir şeyin şeklinin dağılması; NF 21/12-13

harap olmak; NF 82/5

geçersiz duruma getirmek; NF 264/12

Büt-

uzamak; NF 332/6

bir şeyler çıkıp yetişmek; NF 66/13

Ç

Çakır-

birine seslenmek; NF 85/4-5

birine bağlamak; NF 329/7

çağırarak, davet etmek; NF 322/11

Çat-

kafasında kurmak; NF 381/4

söz uydurmak; NF 381/7

Çewür-/Çevür-

yönünü değiştirmek; NF 104/3

dönüştürmek; NF 144/17

ilgilenmemek, gösterdiği ilgiyi kesmek; NF 223/13

itibar etmemek; NF 35/5

Çık-

dışarı gitmek; NF 400/5-6

bir şeyin derinliğinden yüzeye çıkmak; NF 20/17

ses gelmek; NF 35/16-17

bulunduğu yerden ayrılmak; NF 156/3

tütmek; NF 107/14-15

suyun vb. fışkırması, akması; NF 57/4-5

erişmek, görmek; NF 434/14

bulunduğu yerden başka yere taşınmak, ayrılmak; NF 343/1-2

sınırı aşmak; NF 224/4

savaşmaya gitmek; NF 405/5

sonuca varmak; NF 232/6

isabet etmek; NF 414/8-9

ortaya atmak; NF 418/13

gerçekleşmek; NF 422/13

yok etmek; NF 427/15-16

bir sözü söylemiş bulunmak; NF 165/5

birinin isteğine uygun davranmak; NF 246/13

ölmek; NF 436/17

gönderilmek; NF 80/6

Çıkar-

gömülü bir şeyin ortaya çıkmasını sağlamak; NF 191/16

içeriden dışarı koymak; NF 29/12

ortaya koymak; NF 135/15

giysileri vücuttan ayırmak, soymak; NF 37/7

çekip almak; NF 48/12

oymak, kesmek; NF 137/2

birini bir yere getirmek; NF 154/8-9

yerinden oynamak; NF 279/12

uzaklaştırmak; NF 299/12-13

hariç bırakmak; NF 150/5

bir duyguya son vermek; NF 419/1

bir yerden sürmek; NF 115/6-7

özgürlüğüne kavuşturmak; NF 259/13

göndermek; NF 277/6

doğru yoldan ayırmak; NF 227/8

ölmek; NF 173/6-7

bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek; NF 262/15-16

kovmak; NF 280/8

Çom-

gömülmek, dalmak; NF 55/2

lanete uğramak; NF 363/7-8

Çök-

olduğu yere oturmak(hayvanlar için); NF 42/14

çömelmek; NF 79/7

E

Ėglen-

beklemek; NF 176/9

bulunmak; NF 47/6

hareketsiz durumda bulunmak, durmak; NF 38/8

konaklamak, geceyi geçirmek; NF 343/16

Eksil-/Eksül-

yok olmak, bulunmamak; NF 18/10

azalmak; NF 265/4-5

Eksit-/Eksüt-

(soyut anlamda)azaltmak; NF 406/5

kesmek, verilecek bir şeyin bir bölümünü vermemek; NF 117/13

eyleme son vermek; NF 176/9-10

Elet-/Elt-

taşımak suretiyle bir şeyi götürmek; NF 185/3

bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek; NF 195/12

bir yere eriştirmek, ulaştırmak; NF 276/10

herhangi bir haberi vermek, bildirmek; NF 48/10

herhangi bir duruma sebep olmak; NF 419/17

Emgen-

eziyet çekmek; NF 221/4-5

zorlanmak; NF 117/13

yorulmak; NF 341/11-12

çaba göstermek; NF 295/1

Emget-

eziyet etmek, acı çektirmek; NF 185/7-8

sıkıntıya sokmak; NF 315/2-3

yormak; NF 87/1-2

Ėn-

yukarıdan aşağıya varmak, gelmek; NF 366/3-4

taşıt gibi bir nesneden yere basmak; NF 392/9

gönderilmek; NF 83/11

Ėndür-

aşağı bırakmak, inmesini sağlamak; NF 356/6-7

kondurmak, bir yere yerleştirmek; NF 38/2-3

getirmek, ulaştırmak; NF 17/6

ferahlamasını sağlamak; NF 20/13

yetki vererek gitmesini sağlamak; NF 74/14-15

Eşit-

kulakla algılamak, sesleri duymak; NF 69/16-17

birinden bir şey dinlemek; NF 202/2-3

haber almak; NF 175/2-3

birinin sözünü dikkate almak; NF 342/15-16

sezmek, hissetmek; NF 267/2

zalimin zulmüne maruz kalmak; NF 342/15-16

Eşitil-

sesin birileri tarafından duyulması; NF 272/17

dikkate alınmak; NF 377/10-11

Eşittür-

duyurmak; NF 39/5

anlatmak; NF 105/8-9

Ewür-

dönüştürmek; NF 280/12

dönmek, vazgeçmek; NF 13/15-16

I

Içgın-/Uçgun-

bir eylemi yapmayı bırakmak; NF 76/7-8

yitirmek, ölmek; NF 177/16-17

İd-

bir nesneyi göndermek; NF 173/14-15

atmak; NF 67/7-8

haber yollamak; NF 48/15-16

bahşetmek, sunmak; NF 390/6-7

yetki vererek bir yere görevlendirmek; NF 13/1

serbest bırakmak; NF 114-17,115/1

merhamet etmek; NF 4/10

Inan-

birini doğru sözlü bilmek, güvenmek; NF 99/7-8

bir şeyin doğruluğunu kabul etmek; NF 425/11-12

iman etmek; NF 35/10-11

İsparla-

emanet etmek; NF 341/6-7

bir işi bırakmak, devretmek; NF 102/1

İ

İç-/İş-

bir sıvıyı ağza alıp yutmak; NF 183/10

yemin etmek, söz vermek; NF 41/15

K

Kaç-/Kaş-

hızla koşup sıvışmak; NF 343/6-7

kimseye bildirmeden bulunduğu yerden ayrılmak, firar etmek; NF 186/16-17

kendini göstermemek, rastlaşmamaya çalışmak; NF 361/1

uzaklaşmak, ilgisi azalmak; NF 268/9

değer vermemek, bir şeyi istememek; NF 187/8-9

Kağur-

endişelenmek; NF 403/13

üzülmek; NF 413/16-17

Kak-

kapıya vurmak; NF 106/,107/1

bir mevkiye ulaşmak; NF 265/14-15

Kal-

bir yerde bulunmak, durmak; NF 237/5

konaklamak; NF 32/1-2

nicelik belirten miktarda bulunmak; NF 216/11

zayıflamak; NF 234/1

susmak, sessiz olmak, konuşmamak; NF 16/6

zaman belirten miktarda bulunmak; NF 102/12

utanmak; NF 29/2

bekar olmak; NF 399/3-4

gelenek durumuna gelmek; NF 47/5-6

miras olarak geçmek; NF 255/3

iyileşmek; NF 139/3-4

cezasız kalmamak; NF 12/12

Kaldur-

yukarı doğru çevirmek; NF 23/7

yükseltmek, havalandırmak; NF 210/9

Kat-

bir şeyin içine eklemek; NF 422/10-11

bir şeyin içine sokmak, daldırmak; NF 26/9-10

doldurmak; NF 421/10-11

bir şeyi takmak; NF 77/17

bir yere basmak; NF 360/11-12

bir yere koymak, bırakmak; NF 296/17

biriyle konuşmak; NF 417/16-17

ortak koşmak, başka ilaha inanmak; NF 26/12

Katıl-

birine uymak; NF 338/1-2

musallat olmak, sataşmak; NF 330/15

Kav-/Kaw-

kovalamak; NF 334/10-11

birini kovmak; NF 213/16

itekleme, sürekli olarak itmek, kakmak; NF 136/1

sürmek, oturduğu yerden başka bir yere göndermek; NF 33/3

Kawuş-

ayrı kalınan, sevilen bir kimseyle bir araya gelmek; NF 166/4-5

bir araya gelmek, birleşmek; NF 34/17

Kay(i)t-

geldiği yere geri dönmek; NF 45/12

yönünü çevirmek, dönmek; NF 214/12

kendine gelmek; NF 437/15

yönelmek, amaç olarak benimsemek; NF 83/16

bir işi yapmaktan vazgeçmek; NF 411/3

fikrini değiştirmek; NF 16/10

dinini, inancını değiştirmek; NF 6/4-5

Kayna-

bir sıvının sıcaklığı belli bir dereceye gelince fokurdamak, buhar durumuna geçmek; NF 67/15

yiyecek pişmek, haşlanmak; NF 193/12

Kaytar-

birini ait olduğu yere geri döndürmek; NF 345/11

bir nesneyi birine geri vermek; NF 212/15

birinin selamına karşılık vermek; NF 54/8

bir kişinin sözüne karşılık söz söylemek; NF 129/5

bir işin bir görevin karşılığını vermek, ödemek; NF 286/16-17

(nikaha) geri almak, evlenmek; NF 122/4-5

reddetmek, kabul etmemek; NF 59/14

Kêç-

bir yerin içinden gitmek; NF 73/9

bir yerde yürümek, bulunmak; NF 158/4-5

bir yeri aşp diğer yana ulaşmak; NF 240/1-2

bir yerden başka bir yere gitmek; NF 249/7-8

ileri atılmak, öne doğru çıkmak; NF 101/10-11

ait olduğu yerden ayrılmak, uzaklaşmak; NF 260/2

zamanı aşmak, geride bırakmak; NF 337/4-5

yaşamak, hayatını sürdürmek; NF 92/2-3

vazgeçmek, bırakmak; NF 212/13-14

düşünmek; NF 404/9-10

olmak, vuku bulmak, cereyan etmek; NF 8/9

geride bırakmak(soyut anlamda)sona ermek, ölmek; NF 147/4-5

görevi almak; NF 105/2

ölçüyü kaçırmak, aşırı gitmek; NF 13/4

bahsi yer almak, sözü geçmek; NF 198/15

Keçür-

zaman harcamak; NF 316/1
yaşamını tamamlamak; NF 428/7
birini bir işle görevlendirmek; NF 105/1-2
düşünmek; NF 284/2-3
affetmek, bağışlamak; NF 416/17,417/1

Keç-

örtünmek için bir şeyi vücuda geçirmek; NF 102/5
kuşanmak, üstüne kılıç, kemer vb. bir şeyler bağlamak; NF 24/1

Kel-

(bir kişinin bir yere) ulaşmak, varmak; NF 7/10-11
ziyarete gitmek, birini görmeye gitmek; NF 438/15-16
çıkma, akmak; NF 50/16
değmek, temas etmek; NF 222/1
yer edinip durmak; NF 373/3-4
(ses) ulaşmak; NF 65/1
bahsetmek, anlatılmak; NF 209/12
İğrenmek; NF 222/1
iş düşmek, birinin bir işi yapması gerekmek; NF 107/11-12
uygun düşmek; NF 347/6-7
gerçek duruma gelmek, gerçekleşmek; NF 401/16
ayılmak, bağımlılık durumundan kurtulmak; NF 8/9
haber getirmek; NF 164/1
vakti gelmek; NF 271/16
doğmak, dünyaya gelmek; NF 55/13-14
ölümü yaklaşmak; NF 101/17,102/1
türemek, yokken var olmak, bir şey gönderilmek; NF 126/3-4

günah işlemek; NF 325/16-17
mayalanmak; NF 320/6
iştirak etmek, katılmak; NF 143/7-8
bir aileye gelin olarak gitmek; NF 160/12
belli bir zamana ulaşmak; NF 155/11
vahiy gelmek, buyruk bildirmek; NF 6/14
karşılaşmak; NF 11/11-12
konuşmaya başlamak; NF362/5-6
beğenmek; NF 115/4
gururuna dokunmak; NF 46/4
emir ulaşmak; NF 4/5
yaklaşmak; NF 20/14
alıp getirmek; NF 70/3

Keldür-/Keltür-

bir yerden bir yere bir şeyi getirmek; NF 341/8
birini bir yere götürmek; NF 391/2
yanında bulundurmak; NF 14/1
sunmak, takdim etmek; NF 254/6
iletme, bildirmek, aktarmak; NF 40/8-9
bir şeyi dönüştürmek, şeklini değiştirmek; NF 399/5
birinin huzuruna çıkarmak ; NF 406/9-10
doğurmak, dünyaya getirmek; NF 68/6
gerçekleştirmek, yapmak; NF 277/17
alıntılamak, aktarmak; NF 293/14-15
haber vermek; NF 31/8-9
öfkelenmek; NF 158/2

Kemiş-

bir şeyi bir yere yukarıdan aşağıya atmak, bırakmak; NF 220/15

bir şeyin içine koymak; NF 107/4-5

bir şeyin içine başka bir şey katmak, karıştırmak; NF 24/17,25/1

bir şeyi bir yere boşaltmak, dökmek; NF 12/4-5

bir şeyi açarak alanı örtecek şekilde sermek, yaymak; NF 268/12-13

bir şeyi bir yere yerleştirmek, takmak; NF 18/5-6

düşürmek; NF 44/10

bir yere kapatıp salıvermemek; NF 325/10

brakmak, terk etmek; NF 281/14-15

kaygılandırmak; NF 442/10-11

kötülüğe uğratmak; NF 358/10-11

hazırlanmış nesnelerden şans eseri birini almak, kura çekmek, ad çekmek; NF 414/7

Kerek-

gerekli olmak; NF 223/7-8

ihtiyaç duymak; NF 100/1-2

yakışmak, uygun olmak; NF 412/10-11

Kes-

bıçak, makas gibi araçla bir şeyi parçalamak, doğramak; NF 66/13

konusmasını bitirmeden susmak, ara vermek; NF 171/12

bir düşüncüyü bırakmak, sonlandırmak; NF 312/6

Kesil-

kesme işlemine tabi olup yerinden ayrılmak; NF 178/10

sona ermek, dinmek; NF 66/11

uzaklaşmak, ayrılmak, ayrı düşmek; NF 289/16

Kêt-

(bir kişi)bir yere yönelmek; NF 137/6

(bir şey) bir kimseden uzaklaşmak; NF 373/3-4

(bir kişi)bir yerden ayrılmak; NF 112/3

son bulmak, dinmek; NF 18/10

azalmak, eskisinden az duruma gelmek; NF 418/11

iyileşmek; NF 139/4

korkmak; NF 167/16

Kéter-

bir yere göndermek; NF 353/1-2

uzaklaştırmak; NF 208/5

bulunduğu yerden taşıyarak kaldırmak; NF 149/12

yukarı doğru hareket ettirerek bulunduğu yerden almak; NF 21/10

yıkma, bozma; NF 224/11

bir şeyi üzerinden çıkarmak; NF 162/16-17

üstündeki şeyleri düşürmek için silmek; NF 11/14

görevden almak, işine son vermek; NF 132/6-7

kovmak; NF 100/1-2

bir durumu sona erdirmek; NF 51/7-8

günahları gidermek; NF 44/15

bir şeyin önündeki engeli kaldırmak; NF 218/14

Keydür-

giyme işini yaptırmak; NF 281/11

bir şeyi başka bir yere geçirmek, tutturmak; NF 279/3-4

Kigür-/Kırgür-

bir yere girmesini sağlamak, içeri almak, sokmak; NF 195/13-14

birini bir yere götürmek; NF 112/14

tabi olmak; NF 349/17,350/1

Kir-

dışarıdan içeri geçmek; NF 21/2-3
bir şeyin içine dalmak; NF 212/10
gitmek, varmak; NF 47/1
akmak, dökülmek; NF 57/5
işitmek, duymak; NF 107/16
sığınmak; NF 15/1-2
(soyut anlamda) bir şeye karışmak; NF 401/6-7
almak, fethetmek; NF 49/17,50/1
tabi olmak, dahil olmak, kabul etmek; NF 83/7
dünyaya gelmek, doğmak; NF 393/6
korkmak; NF 9/8
bir şeyle ilgilenmeye başlamak; NF 192/6
canlanmak, dirilmek; NF 278/7
bir grubun içine katılmak; NF 19/2
işgal etmek; NF 27/16-17
himayesine girmek; NF 360/7

Kod-

bir şeyi bir yerin içine atmak; NF 238/12-13
bir şeyi bir yere bırakmak; NF 22/17
bir şeyi bir yere yerleştirmek; NF 21/4
bir şeyi bir yere takmak, geçirmek; NF 358/14
bıyık veya sakala dokunmadan bırakmak; NF 81/14-15
bir şey veya kimse için ayırmak; NF 95/1-2
bir eyleme son vermek; NF 374/1
bir şeyden vazgeçmek; NF 260/5
serbest bırakmak; NF 20/15-16
emanet bırakmak; NF 276/8-9

seçimi birine bırakmak; NF 84/10-11

azaltmak; NF 59/10

bulundurmak; NF116/5-6

bir işi, bir görevi bırakmak; NF 180/12-13

sevmek; NF 95/9

bir iş için birisini görevlendirmek; NF 156/7

hazırlamak; NF 278/3-4

izin vermek, müsaade etmek; NF 42/11

fırsat vermek; NF 116/16-17

bir işi başka zamana ertelemek; NF 326/5

Kol-

özür dilemek; NF 97/14

affedilmeyi dilemek; NF 176/7

Kon-

bir yerde konaklamak; NF 148/13-14

bir yere misafir olmak; NF 24/5-6

kuş, kelebek, toz vb. bir yere inmek; NF 245/8-9

geçici bir süreliğine bir yere yerleşmek, ikamet etmek; NF 30/13

Kop-

yukarı doğru yükselmek; NF 150/12

oturma durumundan dik duruma gelmek, doğrulmak; NF42/15-16

uyanarak yataktan ayrılmak; NF 137/2-3

hasta iyileşerek gezecek duruma gelmek; NF 415/14

şiddetli rüzgar çıkmak; NF 31/6-7

bir yerden yola çıkmak; NF 222/7-8

girişmek, yeltenmek; NF 243/14-15

Kopar-

bir şeyi yukarı kaldırmak, kaldırıp söküp atmak; NF 146/13-14

ayağa kaldırmak, doğrultmak; NF 97/9

inşa ettirmek, yaptırmak; NF 41/6

diriltmek; NF 2/6-7

fitne çıkarmak, meydana getirmek; NF 67/10

Kork-

korku duymak, ürkmek; NF 20/10

endişelenmek; NF 19/5

çekinmek, saygı duymak; NF 176/17

Korkıt-/Korkut-

birisine gözdağı vererek korkmasına yol açmak; NF 9/12

birinin çekinmesine yol açmak; NF 201/8

birisini kaygıya düşürmek; NF 234/5

Köç-

yola çıkmak; NF 41/13-14

yerleşmek amacıyla şehir, ülke vb. değiştirmek; NF 175/10-11

ölmek; NF 9/5

Köm-

yerin altına doğru sokarak batırma; NF 349/5-6

bir ölüyü toprağın altına yerleştirmek, defnetmek; NF 338/13-14

Köndür-

birisini bir inanca yöneltmek, döndürmek; NF 26/8

yönlendirmek; NF 282/15

doğru yolu göstermek; NF 13/3-4

Kör-

göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak; NF 9/7-8

bir yere ya da bir şeye bakmak; NF 56/5

rüya görmek; NF 102/5

gözle görmeden bir şeyi algılayıp bir durumu sezmek; NF 220/5-6

bir olaya tanık olmak; NF 13/11

görüş bildirmek; NF 143/14-15

bir kişi hakkında yargıya varmak; NF 16/7

birini ziyaret etmek; NF 142/13

zahmet görmek; NF 11/5

uygun bulmak; NF 119/12-13

bir kişiyi tanımak; NF 45/3-4

bir olaya, bir duruma rastlamamak, bir durumla karşılaşmamak; NF 45/4-5

öğrenmek; NF 310/4

biriyle karşılaşmak; NF 391/17

bir şeyin karşılığını, mükafatını almak; NF 320/1-2

kendini büyük görmek; NF 372/9

sorumlu tutmak; NF 278/4

kalp yordamıyla görmek, hissetmek; NF 57/15

değer vermemek; NF372/16

Körgüz-

görülmesini sağlamak; NF 54/10

bir şeye maruz bırakmak, bir durumun içerisinde, etkisinde bırakmak; NF 142/7

yol göstermek; NF 76/11-12

Körün-

görülür durumda olmak, gözükmek; NF 162/13-14

belli olmak; NF 100/1

Köter-

yukarı doğru hareket ettirmek; NF 12/11

bir yere taşımak için belli ağırlıkta bir şey kaldırmak; NF 107/9

yanında bulundurmak; NF 391/8

Kötür-

yukarı doğru kaldırmak; NF 76/14-15

bir şeyi taşımak; NF 149/16

bir kimseyi bir yere kadar yanında yürütmek; NF 226/13

sıkıntıya son vermek; NF 8/11

zahmet çekmek; NF 107/12)

ümidini kesmek, umudunu kaybetmek; NF 118/14-15

Köydür-

ateşle bir şeyleri yakmak suretiyle yok etmek; NF 329/9-10

ısı etkisiyle zarar vermek; NF 315/16-17

Kur-/kuru-

ıslaklığını yitirip kuru duruma gelmek; NF 222/12

suyu çekilmek; NF 278/6

akarsu, göl vb.nin suyu kalmamak; NF 5/12-13

Kurtar-/kütgar-/kütgar-/kurtgar-

birinin cezalandırılmasına engel olmak; NF 223/16

bir canlıyı felaketten, zor durumdan uzaklaştırmak; NF 217/12

bir duygudan kurtulmasını sağlamak; NF 102/3

Kurtul-/kutul-/kutil-

tehlikeli bir durumu atlatmak; NF 49/12

istenmeyen bir yerden, bir durumdan uzaklaşmak; NF 200/14

istenmeyen sıkıntı veren bir duygudan uzaklaşmak; NF 201/4

Kül-

insan hoşuna giden durumlar karşısında mutluluk duygusunu açığa vurmak; NF 53/15-16

mutlu, sevinçli zaman geçirmek; NF 236/15

Küy-

biri gelinceye kadar, bir iş oluncaya kadar olduğu yerde durmak, kalmak; NF 130/12

süre tanımak, acele etmemek; NF 182/11-12

M

Min-/Mün-

bir hayvanın üstüne çıkıp ayaklarını sallandırarak oturmak; NF.374/2

çıkmaq, bir şeyin yukarısına doğru yürümek; NF 130/11

bir şeye tutunarak, tırnaklarını ilıştırerek vb. bir yere çıkmak; NF 188/12-13

bir şeyin üstüne basmak, üzerine çıkmak; NF 239/16-17

ağmaq, yükselmek; NF 271/4

Mindür-

bir kimseyi bir yere yukarı çıkartmak; NF 85/9

bir kimseyi binek hayvanının üzerine çıkartıp oturtmak; NF 163/16

övmek; NF 404/4-5

O

Ohşa- 1

iki şey arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelik bulunmak; NF 115/8-9

sanısı uyandırmak, gibi görünmek; NF 268/14

Ohşat-

bir şeyde başka şeye benzer yönler bulmak; NF 374/4

benzer duruma getirmek; NF 402/5-6

Okı-/Okı-

çağırmaq, davet etmek; NF 247/3

harf ve işaretlere bakıp bunları çözümlemek; NF 322/17

yazılı bir metnin öğretmek istediği bilgileri öğrenmek; NF 8/15

harf ve işaretlere bakıp sesli olarak söylemek; NF 8/2-3

sesli olarak söylemek; NF 259/8

bir konuda öğrenim görmek; NF 231/7

Oktut-/Oktut-

yazıdaki bir bilgiyi öğrenmesini sağlamak; NF 189/10-11

yazılı bir metni sesli olarak söyletmek; NF 323/11-12

Ölç-

bir şeyin birim cinsten ağırlığını bulmak; NF 359/11

soyut anlamda bir şeyin miktarını belirlemek; NF 374/11

Ört-

görünmez duruma getirmek için bir şeyin üstünü kapatmak; NF 415/1

bir durumu belli etmemek birinden saklamak; NF 413/13

S

Sakın-

birisi hakkında bir şey düşünmek; NF 354/4

bir şeyin olabileceğini sanmak, zannetmek; NF 118/4-5

yaşanacak bir durumla ilgili tahminde bulunmak; NF 396/3-4

tanınmak; NF 434/11-12

Sakla-

birini istenmeyen bir durumdan korumak, esirgemek; NF 18/15-16

bir şeyi dış etkilere uzak tutmak, muhafaza etmek; NF 199/6-7

bir kişiyi bir yere saklamak; NF 15/11-12

gözetlemek, takip etmek; NF 317/1

uymak, itaat etmek; NF 32/4-5

bir eylemi yapmaya devam etmek; NF 87/1-2

yol tutmak, kimseyi geçirmemek; NF 211/16

Saklan-

korunmak; NF 383/4

gizlenmek; NF 382/8-9

günahtan kaçınmak; NF 15/1-2

Sal-

hareket ettirmek; NF 130/12

hapsetmek; NF 186/13

Sana-

arka arkaya söylemek, sıralamak; NF 317/13-14

varsaymak, tutmak, farz etmek; NF 434/2

Sat-

bir değer karşılığında bir malı başka birine vermek; NF 359/4

bir çıkar karşılığında bir şeyi gözden çıkarmak, feda etmek; NF 246/11

Satğaş-

birisine rastlamak, birisiyle karşılaşmak; NF 434/9

kavuşmak; NF 131/16-17

görüşmek; NF 423/16-17

birisiyle buluşmak, bir araya gelmek; NF 24/3

huzuruna çıkmak; NF 363/17

sataşmak, musallat olmak; NF 335/6-7

Sew-/Sev-/Söw-

birine sevgi ve bağlılık duymak; NF 169/8

bir şeyi beğenmek; NF 263/3-4

birine gönül vermek; NF 361/1

bir durumdan hoşlanmak, hoş gitmek; NF 371/16

bir şeyi istemek, arzulamak; NF 435/15-16

Sêz-

bir şeyi tahmin etmek; NF 175/15

zannetmek; NF 34/12-13

yorumlamak; NF 37/2

Sığ-

bir yere bütünüyle girebilmek; NF 29/8

bulunmak; NF 3/16-17

bir duygu var olmamak; NF 91/14

Sığın-

tehlikelerden kaçarak güvenilir bir yere çekilmek; NF 155/13-14

bir yere saklanmak, gizlenmek; NF 135/17

yardım istemek, güvenmek; NF 168/11-12

Sıka-

bir şeyi ya da birini okşamak, sıvazlamak; NF 108/11

masaj yapmak; NF 34/10

Sındur-

sert şeyleri vurarak ya da ezerek kırmak; NF 307/12

vücut kemiklerinden birini parçalamak; NF 400/7-8

söz söyleyemeyecek duruma getirmek; NF 72/10

Sil-

üzerine bir şey sürterek tozlarını, kirlerini almak; NF 153/2

bir şeyi bir yere dokundurmak, değdirmek, sürmek; NF 104/2

Siş-/Şiş-

vücudun belli bir yeri bir etkiyle kabarmak, gerilmek; NF 345/15

kendini üstün görmek, büyüklenmek; NF 372/8-9

Sözle-

düşünceyi sözlü olarak anlatmak; NF 361/3-4

bir şeyin yapılmasını istemek; NF 261/13-14

belli bir konudan söz etmek; NF 319/5-6

birinin arkasından konuşmak; NF 187/7-8

Sözleş-

sohbet etmek; NF 343/8

söylemek, bir şeyi sözlü olarak dile getirmek; NF 437/7-8

buluşmak; NF 26/15-16

Sun-

bir şeyi vermek için birine yöneltmek, uzatmak; NF 38/16-17

bir kişiye zarar vermek; NF 338/1-2

Sür-

önüne katıp bir yere götürmek; NF 238/8-9

dokundurmak, değdirmek, sürüklemek; NF 96/15-16

Sürt-

bir şeyi bastırarak bir şeyin üzerinden geçirmek, sürtmek; NF 90/6-7

bir maddeyi bir yüzey üzerine ince bir tabaka olarak yaymak, serpmek, sürmek; NF 44/11

dokundurmak, değdirmek; NF 86/14-15

Tan-

inkar etmek; NF 194/6

Allah'ın birliğini kabul etmemek; NF 273/9-10

Tap-

bulmak; NF 332/16-17

ulaşmak; NF 428/16

fayda etmek; NF 361/11

Tapşur-

bir şeyin korunmasını birine vermek, devretmek, emanet etmek; NF 4/15-16

bir görevi birine ulaştırmak; NF 5/10

yanında olan bir şeyi ya da kimseyi birine vermek, bir şeye sahip olmasını sağlamak; NF 161/6

Tart-

bir şeyi tutup kendine doğru yürütmek, çekmek; NF 302/5
güç durumlara dayanmak, katlanmak; NF 142/6
el çekmek, vazgeçmek; NF 33/17,34/1

Tat-

bir şeyin tadına bakmak; NF 99/12
ağızda çiğneyerek yutmak, yemek; NF 25/8
duymak, hissetmek; NF 315/17

Tayan-

yatışmak; NF 16/10-11
toparlanmak; NF 99/13

Teg-

dokunmak, temas etmek; NF 202/12-13
bir şey bir kişiye ulaşmak; NF 80/5
belli bir zamana ulaşmak; NF 434/14
haber gelmek; NF 113/3-4
belli bir seviyeye gelmek; NF 57/2-3
zamanı gelmek, çatmak; NF 113/11
gönderilmek ; NF 36/1
faydası dokunmak; NF 202/7-8
gitmek, varmak; NF 296/13
hastalanmak; NF 84/14-15
görev bir kişiden başka bir kişiye geçmek; NF 186/17
elde etmek; NF 288/10-11
payına düşmek; NF 424/8
isabet etmek; NF 20/10
belli bir yaşa gelmek; NF 353/1

kavuşmak; NF 427/9

zarar vermek; 215/5

Tegür-

dokundurmak, temas ettirmek; NF 21/6

birini ulaşılması zor olan bir duruma erişirmek; NF 288/12

haber vb. ulaşmak; NF 43/8-9

birine bir şey vermek; NF 285/14-15

belli bir zamana çıkmak; NF 46/12-13

amaca ulaşmak; NF 408/4

yol açmak, sebep olmak; NF 381/2-3

baş sağlığı dilemek; NF 62/13

eziyet etmek; NF 226/14

zararı dokunmak; NF 31/9-10

zor duruma sokmak; NF 15/10

ileri geri konuşmak; NF 175/6

Tepren-

bir şeyi düzenli bir biçimde hareket etmek, sallanmak; NF 133/14

yerinden hafifçe hareket etmek, kımıldamak; NF 293/1-2

Tepret-

hafifçe hareketlendirmek, kımıldatmak; NF 257/5-6

bir şeyi düzenli bir biçimde sallamak; NF 133/14

birisini kuvvetle sarsmak, silkelemek; NF 167/14

Teşil-

bir şeyde delik oluşmak; NF 303/14-15

yara açılmak; NF 331/1-2

Tik- Fiili

yetiştirmek için bir bitkiyi toprağa yerleştirmek; NF 297/17

bir cismi dik olarak durdurmak; NF 139/14-15

bir şeyi oluşturan parçaları birleştirerek bütün duruma getirmek, monte etmek, kurmak; NF 199/11

dikkatle incelemek; NF 104/5

Tikil-

ayakta durmak; NF 317/7-8

dik duruma gelmek, doğrulmak; NF 366/2

Tile-

birinden bir şeyi istemek, talep etmek; NF 6/3

kendi düşünce, görüş ve isteğini yapmak; NF 276/17,277/1

biri için dilekte bulunmak; NF 196/2-3-4

istemek; NF 25/17

Tirgüz-

ölünün canlanmasını sağlamak, canlanmasına yol açmak; NF 438/4-5

yaşatmak; NF 173/6-7

bir örfü, geleneği sürdürmek; NF 192/4-5

Tiril-

ölen şey yeniden canlanmak; NF 334/7-8

hayatını sürdürmek, yaşamak; NF 129/15-16

Toğu-/Tokı-

örümcek ağ yapmak; NF 21/12

ipliği çözgü ve atkı durumunda kullanarak ürün yapmak; NF 210/15

Tol-

dolu duruma gelmek; NF 22/10

içine girmek; NF 74/3

soyut anlamda bir şeyi kaplamak; NF 247/9

Toltur-/Toldur-

bir yeri bir şeyle kaplamak; NF 218/9

bir yerde çok kişiyi toplamak, kalabalık duruma getirmek; NF 279/9

soyut anlamda bir yeri kaplamak; NF 396/1-2

Tök-

sıvı dökmek; NF 389/6

bir yere boşaltmak; NF 158/12-13

akıtmak; NF 346/15

şerefyle oynamak; NF 128/8-9

Tökül-

akmak; NF 320/15

bir yerden bir yere düşmek; NF 325/16

yok olmak, eksilmek; NF 299/5-6

Tuğ-

dünyaya gelmek; NF 4/11

meydana gelmek; NF 364/5-6

Turuk-

durmak, hareket etmeye son vermek; NF 149/9

bulunmak; NF 442/9

beklemek; NF 51/3

Tut-

birini yakalamak; NF 347/5-6

elde bulundurmak, eline almak; NF 267/15-16

bir şeyi bir nesnenin altına getirmek; NF 44/10

asılmak, kuvvetlice sarılmak; NF 7/15-16

birine destek olmak; NF 84/17,85/1

kaplamak, bir yeri doldurmak; NF 66/10

birini bir yerde bekletmek; NF 110/7

benimsemek; NF 208/5-6

elinde bulundurmak; NF 125/15

onaylamak; NF 351/4-5

zorluk içinde bulundurmak; NF 426/6-7

kaşını bir yeri sarmak; NF 330/17

bir şeyi uzatmak, ikram etmek; NF 57/10

hürriyetinden yoksun bırakıp bir yerde sıkıştırmak, bir yere kapamak; NF 49/15

önemsemek; NF 441/5

bir şeye bağlı kalmak, tabi olmak; NF 111/16-17

edinmek; NF 258/9-10

kontrol etmek; NF 150/1

sevmek, beğenmek; NF 94/1

aklında tutmak; NF 202/15

oruç tutmak; NF 46/1

mazur görmek; NF 436/15

bir işi birine bırakmak; NF 23/12

Tutul-

bir yere bir şey asılmak; NF 235/11-12

yemine bağlı kalmak; NF 333/15

Tutuş-

birbirini karşılıklı tutmak; NF 362/14

kavgaya, dövüşe başlamak; NF 411/2-3

Tüş-

bulunduğu yerden ayrılarak yukarıdan aşağıya inmek, düşmek; NF 320/3

yer çekiminin etkisiyle boşlukta yukarıdan aşağıya bir yere düşmek; NF 78/8

aşağıya doğru sarmak; NF 90/9

kapanmak, yüzü gövdesi bir yere gelecek şekilde eğilmek; NF 322/5-6

bir yerden aşağı inmek; NF 171/12

binek hayvanından yere inmek; NF 24/13-14

dışarı çıkmak; NF 15/7

yanına gelmek; NF 15/8-9

bir yere varmak, ulaşmak; NF 440/15-16

isabet etmek; NF 43/2

belli bir seviyeden aşağı inmek ; NF 264/15

ihtiyacı olmak; NF 169/3-4

tesadüf olmak; NF 198/14

denk gelmek; NF 245/10

birinin hakkına bir yer düşmek, payına düşmek; NF 395/4-5

şüphe içinde olmak; NF 300/11

anlaşmazlık çıkmak; NF 192/8

özür dilemek; NF 358/9

yenilmek; NF 12/15

aklına takılmak; NF 14/4

boşanmak; NF15/2

Tüşür-

bir şeyin düşmesine yol açmak, sebep olmak; NF 78/6

bir yerden aşağı indirmek; NF 106/8

zarar vermek; NF 376/2-3

U

Uç-

havada yol almak; NF 53/4

rüzgar veya bir itici güçle yerinden ayrılp uzağa gitmek; NF 281/8-9

Ulan-

bir yere katılmak; NF 6/16

birisine kavuşmak, ayrı kalınan sevilen bir kimseyle bir araya gelmek; NF 153/3-4

Ulgay-

fiziki anlamda büyük hale gelmek; NF 287/16

dolgun duruma gelmek; NF 22/8-9

Una-

bir düşünceyi kabul etmek; NF 366/10-11

bir kişiyi beğenmek, uygun bulmak; NF 181/15

Unut-/Unıt

aklında kalmamak, hatırlamamak; NF 266/6-7

bir emre bağlı kalmamak; NF 201/12

vazgeçmek; NF 135/1

Ur-

birine vurmak, elini veya elinde tuttuğu bir şeyi birine hızlıca çarpmak; NF 11/5

iki şeyi birbirine çarpmak; NF 322/9-10

bir şeyi bir yere uygun şekilde takmak, geçirmek; NF 281/11

bir şeyi yere sokmak, saplamak; NF 73/8

bir şeyi fırlatmak; NF 309/9

Urul-

bir şeyi bir yere uygun şekilde takılmak, tutturulmak; NF 52/12

kurulmak, inşa edilmek, kurma işi yapılmak; NF 9/7-8

bir şeyi bir yere atılıp yakılmak; NF 125/9

Uwtan-/ Uftan

onursuz ya da gülünç bir duruma düşmekten üzüntü duymak, mahcup olmak; NF 373/17

birisinden çekinmek; NF 120/2

Uy-

bir inanca, duruma, egemen bir güce riayet etmek; NF 15/17

nefsine uymak, bedenin isteklerine uymak; NF 35/7

Uzat-

bir şeyi bir yere yöneltmek; NF 434/5-6

gideni yolcu etmek, uğurlamak; NF 81/6-7

Ü

Üdür-

tercihini bir yönde kullanmak; NF 3/6, 84/11-12

iyi, uygun bularak yeğlemek; NF 160/14

birini üstün, seçkin kılmak; NF 161/16-17

birisine oy vererek bir göreve getirmek; NF 365/15

Ünde-

birisine bağırarak çağırmak; NF 167/10

birinin bir yere gelmesini istemek, davet etmek; NF 309/12

anmak, düşünüp hatırlamak; NF 379/15-16

birinin bir inanca tabi olmasını istemek; NF 23/1

ad söylemek; NF 434/16-17

Ür-

dudakları büzerek soluğu bir şey üzerine hızla vermek; NF 107/14

birinin aklına girmek, kandırmak, düşüncesini değiştirmek; NF 440/8

Y

Yan-

ateş durumuna geçmek, tutuşmak; NF 217/6

birisine yönelmek, gönlünü birisine vermek; NF 323/2

Yandur-

yanmasına yol açmak, tutuşturmak; NF 41/17

yakıp ışık vermesini sağlamak; NF 299/9

Yağıl-

bir işi, eylemi yanlış yapmak; NF 245/12

tanınmayarak niteliğini iyi anlamayarak aldanmak; NF 23/3

Yapşun-

bir yere sıkıca tutunmak; NF 357/13-14

birisine sarılmak, kucaklamak; NF 361/11

zayıflamak; NF 142/13

bir inanca, anlayışa bağlı kalmak; NF 304/11-12

Yaraştır-

bir şeyi yararlanılacak duruma getirmek, hazırlamak; NF 48/5

düzeltilmek; NF 120/8-9

Yarıl-

iki parçaya ayrılmak; NF 35/4

bölünüp ortası açılmak; NF 150/10

yara açılmak; NF 12/16-17

Yarlıka-

herhangi bir kötü davranış için ceza vermekten vazgeçmek, affetmek; NF 60/4

bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını istemek, rica etmek; NF 10/17

Yat-

bir yere boylu boyunca uzanmak; NF 136/11-12

uyumak, dinlenmek için yatağa girmek; NF 172/15-16

dik durumdan bir yere çökmek; NF 258/6

geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak; NF 413/7-8

ölü olup bir yerde gömülü olmak; NF 374/10-11

hükümlü olduğu süreyi hapiste geçirmek; NF 186/14

işlemez duruma gelmek; NF 391/13

Yawu-

bir yere olan uzaklığı azaltmak, yaklaşmak; NF 42/3-4

bir durum için aradaki zaman azalmak; NF 35/4

cinsel ilişkide bulunmak; NF 261/15-16

bir şeyden uzak durmak, kaçınmak; NF 280/6-7

Yay-

katlanmış durumda olan bir şeyi etrafı kaplayacak şekilde açmak; NF 57/12-13

bir şeyi açarak, düzelterek bir alanı örtecek biçimde sermek; NF 210/2-3

düzensiz bir şekilde dağıtmak; NF 442/12-13

sofra kurmak; NF 301/3-4

ortaya dökmek, göstermek; NF 323/12-13

birçok kimseye duyurmak; NF 407/1

Ye-

ağızda çiğneyerek yutmak; NF 29/16-17

harcamak, tüketmek; NF 211/2-3

kaygı çekmek, endişelenmek; NF 146/12

dedikodu yapmak, gybet etmek; NF 389/1

pişman olmak; NF 194/5

haram yemek; NF 300/4-5

Yet-

bir şey bir yere yetişmek, değmek uzayıp dokunabilmek; NF 352/13-14

bir yaşa erişmek, ulaşmak; NF 4/14-15

kişi bir gereksinimi karşılayacak nitelikte olmak, gücü yetmek; NF 261/6

bir dereceye erişmek; NF 268/16

bir durum birine ulaşmak; NF 137/4

bir yere varmak, ulaşmak; NF 53/16-17

bir şey yeterli olmak; NF 149/1-2

bir şeye kadar gelmek; NF 131/14-15

bir şeye benzemek, andırmak; NF 54/6-7

can çıkmak, ölmek; NF 89/17,90/1

Yetgür-/Yetür-

birini gitmekte olan bir şeye ulaştırmak, ulaşmasını sağlamak; NF 415/3-4

bir şeyi yeterli kılmak; NF 29/3-4

götürmek, koymak; NF 399/13

Yıdla-

kokusunu duymak için bir şeyin kokusunu içine çekmek ; NF 336/6-7

bir şeyi sezmek; NF 400/14

Yığ-

bir tepe oluşturacak biçimde üst üste koymak; NF 15/12-13

kişileri bir yere toplamak; NF 17/5

derlemek, toplamak, düzenlemek; NF 221/15-16

bir eylemi yasaklamak, men etmek; NF 311/16

Yıgıl-

bir araya gelip toplanmak; NF 25/16

somut anlamda bir yerde birikmek; NF 44/12-13

soyut anlamda bir yerde çoğalmak, birikmek; NF 364/6-7

herhangi bir korkuyla, düşünceyle bir şeyi yapmaktan uzak durmak; NF 95/15

Yık-

bir kişiyi ayaktayken yere devirmek, düşürmek; NF.410/11-12

kurulu bir şeyi parçalayarak tahrip etmek; NF 139/16-17

Yıkıl-

herhangi bir sebeple göçmek, çökmek; NF 5/12

yere devrilmek, düşmek, yığılmak; NF 12/16

Yırt-

kağıt, kumaş gibi bükülüp katlanan şeyleri yırtmak; NF 26/15

vücudu kanatacak kadar derin çizmek; NF 26/16

parçalamak; NF 334/2

Yigren-

bir şeyi tiksindirici bulmak; NF 81/13-14

aşâğılık bulup hoşlanmamak, nefret etmek; NF 254/9-10

kaçınmak, istememek; NF 291/14-15

Yöri-/Yörü-

adım atarak ilerlemek, gitmek; NF 20/4

bir yerde gezinmek, dolaşmak; NF 400/5-6

havada veya suda bir yöne doğru sürekli yer değıştirmek; NF 372/10-11

gitmek; NF 426/9-10

birinin amacının gerçekleşmesini sağlamak, hizmet etmek; NF 202/1

kişiyi etkileyebilecek noktada olmak; NF 265/12

bir görevde bulunmak; NF 70/3-4

birinin izinden gitmek, yaşamını sürdürmek; NF 91/2-3

duası birisine etki etmek; NF 163/5

söz söylemek; NF 201/12-13

hayatını sürdürmek; NF 68/3

ceza vermek; NF 238/11-12

Yörüt-/Yörit-

birinin yürüme işini yapıp ilerletmek; NF 31/5-6

bir kuralı uygulamak; NF 348/1-2

kişinin içindeki bilgeliği ifade etmesini sağlamak; NF 294/9-10

Yul-

bir şeyi çekip almak, gasp etmek; NF 405/14

fıdye verip cezadan kurtarmak; NF 347/8

Yun-

su ile yıkanmak, temizlenmek; NF 68/3-4

abdest almak; NF 10/11

Yükle-

bir yere taşınması için belli bir ağırlıkta bir şey koymak; NF 18/5)

bir kimseyi bir şeyin üstüne çıkarmak, oturtmak, binmesini sağlamak; NF 155/2

suçu birinin üstüne atmak; NF 390/3-4

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	42
Tablo 2: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	44
Tablo 3: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	45
Tablo 4: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	46
Tablo 5: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	47
Tablo 6: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	48
Tablo 7: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	49
Tablo 8: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	50
Tablo 9: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	54
Tablo 10: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	55
Tablo 11: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	56
Tablo 12: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	57
Tablo 13: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	58
Tablo 14: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	58
Tablo 15: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	59
Tablo 16: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	61
Tablo 17: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	62
Tablo 18: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	63
Tablo 19: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	65
Tablo 20: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	66
Tablo 21: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	68
Tablo 22: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	69
Tablo 25: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	71

Tablo 26: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	73
Tablo 27: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	74
Tablo 28: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	76
Tablo 29: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	79
Tablo 30: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	81
Tablo 31: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	82
Tablo 32: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	83
Tablo 33: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	84
Tablo 34: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	85
Tablo 35: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	89
Tablo 36: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	92
Tablo 37: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	93
Tablo 38: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	96
Tablo 39: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	98
Tablo 40: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	99
Tablo 41: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	100
Tablo 42: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	101
Tablo 43: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	102
Tablo 44: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	104
Tablo 45: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	105
Tablo 46: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	106
Tablo 47: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	107
Tablo 48: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	108
Tablo 49: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	109
Tablo 50: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	110
Tablo 51: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	111
Tablo 52: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	112

Tablo 53: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	113
Tablo 54: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	116
Tablo 55: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	120
Tablo 56: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	121
Tablo 57: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	122
Tablo 58: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	123
Tablo 59: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	124
Tablo 60: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	125
Tablo 61: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	127
Tablo 62: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	128
Tablo 63: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	129
Tablo 64: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	130
Tablo 65: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	131
Tablo 66: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	133
Tablo 67: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	134
Tablo 68: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	135
Tablo 69: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	136
Tablo 70: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	137
Tablo 71: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	138
Tablo 72: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	139
Tablo 73: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	140
Tablo 74: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	141
Tablo 75: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	142
Tablo 76: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	143
Tablo 77: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	144
Tablo 78: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	147
Tablo 79: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	148

Tablo 80: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	150
Tablo 81: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	151
Tablo 82: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	152
Tablo 83: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	153
Tablo 84: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	155
Tablo 85: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	156
Tablo 86: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	157
Tablo 87: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	161
Tablo 88: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	163
Tablo 89: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	164
Tablo 90: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	168
Tablo 91: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	172
Tablo 92: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	175
Tablo 93: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	176
Tablo 94: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	177
Tablo 95: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	178
Tablo 96: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	180
Tablo 97: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	182
Tablo 98: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	183
Tablo 99: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	184
Tablo 100: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	187
Tablo 101: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	191
Tablo 102: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	192
Tablo 103: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	194
Tablo 104: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	196
Tablo 105: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	197
Tablo 106: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	198

Tablo 107: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	199
Tablo 108: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	200
Tablo 109: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	201
Tablo 110: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	202
Tablo 111: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	206
Tablo 112: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	207
Tablo 113: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	208
Tablo 114: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	209
Tablo 115: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	211
Tablo 116: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	212
Tablo 117: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	213
Tablo 118: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	214
Tablo 119: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	215
Tablo 120: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	216
Tablo 121: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	216
Tablo 122: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	218
Tablo 123: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	219
Tablo 124: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	220
Tablo 125: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	220
Tablo 126: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	222
Tablo 127: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	223
Tablo 128: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	225
Tablo 129: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	226
Tablo 130: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	226
Tablo 131: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	227
Tablo 132: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	228
Tablo 133: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	229

Tablo 134: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	229
Tablo 135: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	231
Tablo 136: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	233
Tablo 137: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	234
Tablo 138: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	235
Tablo 139: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	235
Tablo 140: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	236
Tablo 141: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	238
Tablo 142: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	239
Tablo 143: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	240
Tablo 144: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	241
Tablo 145: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	242
Tablo 146: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	243
Tablo 147: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	244
Tablo 148: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	245
Tablo 149: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	246
Tablo 150: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	247
Tablo 151: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	248
Tablo 152: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	249
Tablo 153: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	250
Tablo 154: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	251
Tablo 155: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	252
Tablo 156: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	253
Tablo 157: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	254
Tablo 158: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	255
Tablo 159: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	256
Tablo 160: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	256

Tablo 161: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	260
Tablo 162: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	263
Tablo 163: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	264
Tablo 164: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	265
Tablo 165: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	266
Tablo 166: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	267
Tablo 167: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	268
Tablo 168: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	269
Tablo 169: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	270
Tablo 170: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	271
Tablo 171: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	272
Tablo 172: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	273
Tablo 173: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	274
Tablo 174: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	275
Tablo 175: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	276
Tablo 176: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	277
Tablo 177: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	278
Tablo 178: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	282
Tablo 179: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	284
Tablo 180: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	284
Tablo 181: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	288
Tablo 182: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	290
Tablo 183: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	291
Tablo 184: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	291
Tablo 185: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	292
Tablo 186: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	293
Tablo 187: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	294

Tablo 188: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	295
Tablo 189: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	296
Tablo 190: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	297
Tablo 191: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	298
Tablo 192: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	299
Tablo 193: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	300
Tablo 194: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	302
Tablo 195: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	303
Tablo 196: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	303
Tablo 197: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	304
Tablo 198: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	305
Tablo 199: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	306
Tablo 200: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	307
Tablo 201: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	308
Tablo 202: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	309
Tablo 203: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	310
Tablo 204: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	312
Tablo 205: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	313
Tablo 206: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	315
Tablo 207: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	317
Tablo 208: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	318
Tablo 209: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	319
Tablo 210: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	320
Tablo 211: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	321
Tablo 212: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	322
Tablo 213: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	323
Tablo 214: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	324

Tablo 215: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	325
Tablo 216: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	328
Tablo 217: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	329
Tablo 218: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	330
Tablo 219: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	331
Tablo 220: Fiilin Anlam Kazanma Yolları	332

ÖZGEÇMİŞ

Merve ÖZBAKAN; ilk-orta ve lise öğrenimini Karabük’te gördü. 2009 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili Ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. 2010 yılında Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Alanlar Eğitimi bölümünde Tezsiz Yüksek Lisansını tamamlayıp aynı yıl Karabük’ün Yenice ilçesinde öğretmen olarak çalışma hayatına başladı. 2021 yılında Karabük Üniversitesi Eski Türk Dili Alanında Tezli Yüksek Lisans Programına kabul edildi. Halen Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde Türk Dili Ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmakta, evli ve bir kızı vardır.